

การบูรณาการหลักศีลและธรรมเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือน
ของชาวบ้านผือ ตำบลพระลับ จังหวัดขอนแก่น
INTEGRATION OF SILA AND BUDDHA DHAMMA DOCTRINES
FOR SOLVING THE FAMILY ECONOMIC OF BANPHOU
PEOPLE PHRALAB DISTRICT KHONKAEN PROVINCE

นางสาวอลิษา ลื่อนันต์ศักดิ์ศิริ

ดุขฎิณิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

การบูรณาการหลักศีลและธรรมเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือน
ของชาวบ้านผือ ตำบลพระลับ จังหวัดขอนแก่น

นางสาวอลิษา ลื่อนันต์ศักดิ์ศิริ

ดุขฎฐินิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุขฎฐินิพนธ์
สาขาวิชาพระพุทธรศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Integration of Sila and Buddhaddhamm Doctrines for Solving
the Family Economic of Banphou People
Phralab District Khonkaen Province

Miss Aleena Leeanansaksiri

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of
the Requirements for the Degree of
Doctor of Philosophy
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E. 2018

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับดุชฎินิพนธ์เรื่อง
“การบูรณาการหลักศีลและธรรมเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนของชาวบ้านผือ ตำบลพระลับ
จังหวัดขอนแก่น” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ตามหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบดุชฎินิพนธ์

(ศ. ดร. ประยงค์ แสนบุราณ)

ประธานกรรมการ

(ผศ. ดร. วิเชียร แสนมี)

กรรมการ

(พระมหาดนัยพัชร คมภีรปญโญ, ดร.)

กรรมการ

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ. ดร.)

กรรมการ

(รศ. ดร. โสวิทย์ บำรุงศักดิ์)

กรรมการ

คณะกรรมการควบคุมดุชฎินิพนธ์

พระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ. ดร.

ประธานกรรมการ

รศ. ดร. โสวิทย์ บำรุงศักดิ์

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

น.ส. อลิษา ลือชนัดตศักดิ์ศิริ

- ชื่อคุณนิพนธ์** : การบูรณาการหลักศีล และธรรมเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนของ
ชาวบ้านผือ ตำบลพระลับ จังหวัดขอนแก่น
- ผู้วิจัย** : นางสาวอลิษา ลื่อนันต์ศักดิ์ศิริ
- ปริญญา** : พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
- คณะกรรมการควบคุมคุณนิพนธ์**
- : พระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ. ดร., พธ.บ. (ศาสนา),
ศษ.บ. (ประถมศึกษา), ศศ.ม. (ปรัชญา), Ph.D. (Buddhist Studies)
 - : รศ. ดร.โสวิทย์ บำรุงภักดิ์, ป.ธ. ๗, พธ.บ. (ปรัชญา),
M.A. (Buddhist Studies), พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)
- วันสำเร็จการศึกษา** : ๑๕ มีนาคม ๒๕๖๒

บทคัดย่อ

คุณนิพนธ์เรื่องนี้ มีวัตถุประสงค์ ๒ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาสภาพปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนของหมู่บ้านผือ ตำบลพระลับ จังหวัดขอนแก่น และ ๒) เพื่อบูรณาการหลักศีล และธรรมเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนของชาวบ้านผือ จังหวัดขอนแก่น การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ๑) แบบสัมภาษณ์เชิงลึก และ ๒) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม แล้วนำเสนอผลการวิจัย ด้วยวิธีการพรรณนาเชิงวิเคราะห์แบบอุปนัย

ผลการวิจัยพบว่า บ้านผือเป็นหมู่บ้านที่มีประชากรอาศัยอยู่อย่างหนาแน่นติดกับเขตเทศบาลนครขอนแก่น ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม จากสภาพของภูมิประเทศ และประชากรที่กล่าวมาจึงเป็นเหตุให้เกิดปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนอยู่ ๔ ด้าน ได้แก่ ๑) ปัญหารายรับที่ไม่เพียงพอ ๒) ปัญหารายจ่ายที่ไม่สมดุลกับการดำรงชีวิต ๓) ปัญหาหนี้สินที่เกิดจากการกู้ยืม และการดำเนินชีวิตตามกระแสสังคมสมัยใหม่ และ ๔) ปัญหาการเก็บออมเงินในชีวิตประจำวันที่มีรายจ่ายมากกว่ารายรับ

การบูรณาการหลักศีล และธรรมเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนของชาวบ้านผือ จังหวัดขอนแก่น โดยจัดการบูรณาการเป็น ๓ ระดับ เริ่มต้นจากการส่งเสริมการขับเคลื่อนองค์กรชุมชนระดับที่สองเป็นการขอความอนุเคราะห์จากพระสงฆ์เพื่อเป็นผู้นำในการฝึกอบรมศีล และธรรมแก่ชาวบ้านผือ ระดับที่สาม เป็นการแสดงบทบาทของผู้นำชุมชนทุกฝ่ายโดยชี้ให้เห็นแนวทางการแก้ปัญหา การบรรเทา และการส่งเสริมศักยภาพผ่านหลักอุโบสถศีล หลักสัปปริสธรรม และหลักทฤษฎี ๖ มิติดลประโยชน์ เพื่อให้ชาวบ้านได้มีแบบแผนในการดำเนินชีวิตที่ส่งเสริมฐานะทางเศรษฐกิจไป

พร้อมกัน ผลที่ได้รับ คือ ๑) รายรับเพิ่มขึ้น ๒) รายจ่ายลดลงอย่างมีแบบแผน ๓) มองเห็นโทษของการ
เป็นหนี้ ๔) สามารถจัดสรรเงินออมได้มากขึ้น

Dissertation Title : Integration of Sila and Buddhadhamma Doctrines for Solving the Family Economy of Banphou People Phralab District Khonkaen Province

Researcher : Miss Aleena LEEANANSAKSIRI

Degree : Doctor of Philosophy (Buddhist Studies)

Dissertation Supervisory Committee

: Phra Soponphattanabundit, Assoc. Prof. Dr.,
B.A. (Religion), B.A. (Primary Education),
M.A. (Philosophy), Ph.D. (Buddhist Studies)

: Assoc. Prof. Dr. Sowit Bamrungphak, Pali VII,
B.A. (Philosophy), M.A. (Buddhist Studies),
Ph.D. (Buddhist Studies)

Date of Graduation : March 15, 2019

Abstract

The aims of this research were: 1) to study the condition of household economic problems of BanPhue village, Phralap sub-district, Khon Kaen; 2) to integrate the principles of precepts and dhamma to solve such problems of the village. This qualitative research has its tools as 1) in-depth interview form and 2) participatory observation. The research results were presented by the descriptive analysis based on the analytic induction.

The research results found that Ban Phue is a village with a large population living close to Khon Kaen Municipality. The majority of the population is agricultural workers. Due to the conditions of the terrain, it causes 4 household economic problems for the population, namely: 1) inadequate revenue; 2) unbalanced expenses in living; 3) debt from borrowing and living according to modern society; 4) problems of saving money in daily life that has more expenses than income.

Integration of the principles of precepts and dhammas in order to solve the economic problems of the villagers of Ban Phue villagers, Khon Kaen can be done in three levels starting with promoting community-driven organizations; the second level

is to request the continuous support from monks to be leaders in training the principles of precepts and dhammas for the people of Ban Phue. The third level is to show the role of community leaders in every department by pointing out ways to solve problems, alleviate and promote potentials through the precept observation principles (uposatha-sīla) Sappurisa dhamma (sappurisa-dhamma, qualities of a good man; virtues of a gentleman) and the principles of the virtues conducive to benefits in the present (ditṭhadhammikattha-samvattanika-dhamma) in order for the villagers to have a pattern of living that promotes economic status at the same time. The results of this are: 1) more income 2) expenditure decreases with the pattern 3) awareness of debt disadvantage and 4) more savings and allocation.

กิตติกรรมประกาศ

ดุชฎินิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลงได้ด้วยดี ด้วยความมีเมตตาธรรมจากคณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งท่าน รศ.ดร. โสวิทย์ บำรุงภักดิ์ และ พระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ.ดร. ที่ให้คำแนะนำปรึกษาให้ความช่วยเหลืออนุเคราะห์ในด้านวิชาการด้วยดีเสมอมา

ขอขอบพระคุณคณาจารย์ และเจ้าหน้าที่ทุกท่านของศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ที่คอยช่วยเหลืออนุเคราะห์ในการตรวจรูปแบบดุชฎินิพนธ์ และแนะนำเพิ่มเติมให้ดุชฎินิพนธ์เล่มนี้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอขอบพระคุณเจ้าหน้าที่ และบุคลากรห้องสมุด บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ที่ได้เอื้อเพื่อให้บริการด้านตำรา วิทยานิพนธ์ สารนิพนธ์ หนังสือ และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องด้วยดีเสมอมาตลอดระยะเวลาการศึกษาค้นคว้าข้อมูล

ขอน้อมอุทิศส่วนความดีของดุชฎินิพนธ์เล่มนี้แด่บิดาของนิสิตผู้ได้ล่วงลับวายชนม์ไปแล้ว คุณแม่ทิพย์ และคุณอภิรัฐ ลีอนันต์ศักดิ์ศิริ ผู้มีพระคุณของนิสิตอย่างเหลือคณา ซึ่งเป็นผู้สนับสนุนในการศึกษาครั้งนี้ เป็นกำลังใจ เป็นแรงบันดาลใจให้มุ่งมั่น และสำเร็จการศึกษาลงได้ในวันนี้ ทั้งนี้ขอขอบคุณนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา นักวิจัย ผู้ช่วยวิจัย นักวิชาการ ผู้ประพันธ์ ผู้เรียบเรียง ตำราวิชาการตลอดงานวิจัยที่นิสิตได้นำมาอ้างอิงในครั้งนี้ จนกระทั่งทำให้งานวิจัยเล่มนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

นางสาวอลิษา ลีอนันต์ศักดิ์ศิริ

๑๕ มีนาคม ๒๕๖๒

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญแผนภาพ	ฅ
คำอธิบายสัญลักษณ์ และคำย่อ	ญ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมา และความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ คำถามการวิจัย	๓
๑.๓ วัตถุประสงค์	๓
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๔
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๕
๑.๖ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	๗
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๘
๒.๑ อุโบสถศีลในพระพุทธศาสนา	๘
๒.๑.๑ ความหมายของอุโบสถ	๙
๒.๑.๒ ความสำคัญของอุโบสถศีล	๑๕
๒.๑.๓ วิธีการรักษาอุโบสถศีล	๑๙
๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับหลักสัปปุริสธรรม	๓๙
๒.๒.๑ ความหมายของสัปปุริสธรรม	๓๙
๒.๓ ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ในพระพุทธศาสนา	๔๕
๒.๓.๑ ความหมายของหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์	๔๕
๒.๓.๒ ประเภทของหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์	๔๗
๒.๔ ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ	๕๑
๒.๔.๑ พุทธศาสนากับเศรษฐกิจ	๕๒

๒.๔.๒ ทรัพย์สินกับความสุข	๕๓
๒.๔.๓ การจัดสรรโรคทรัพย์สิน	๕๔
๒.๔.๔ ทฤษฎีการกระจายผลการผลิต	๕๕
๒.๔.๕ ทฤษฎีอรรถประโยชน์	๕๖
๒.๔.๖ เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ	๕๗
๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจครัวเรือน	๕๘
๒.๖ ทฤษฎีการผลิต	๖๑
๒.๖.๑ แนวคิดด้านการผลิต	๖๑
๒.๖.๒ ทฤษฎีการผลิต	๖๓
๒.๗ ทฤษฎีการบริโภค	๖๓
๒.๗.๑ แนวคิดด้านการบริโภค	๖๓
๒.๗.๒ การบริโภคปัจจัยสี่	๖๕
๒.๘ ทฤษฎีการออม	๖๗
๒.๘.๑ แนวความคิดเกี่ยวกับการออมของครัวเรือน	๖๗
๒.๘.๒ ทฤษฎีการประหยัด	๖๙
๒.๘.๓ ทฤษฎีความต้องการเงินของ Milton Friedman	๖๙
๒.๙ ทฤษฎีเกี่ยวกับการเป็นหนี้	๗๑
๒.๙.๑ ความหมายของการเป็นหนี้	๗๑
๒.๙.๒ สาเหตุการเกิดหนี้	๗๓
๒.๙.๓ ภาวะหนี้สิน	๗๔
๒.๙.๔ ความสามารถในการชำระหนี้	๗๕
๒.๑๐ พื้นที่วิจัย	๗๗
๒.๑๑ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๘๐
๒.๑๑.๑ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหลักอุบาสถศีล และหลักสัปปุริสธรรม	๘๐
๒.๑๑.๒ งานวิจัยเกี่ยวกับหลักเศรษฐศาสตร์	๘๔
๒.๑๒ กรอบแนวคิดในการวิจัย	๙๑

บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย	๙๒
๓.๑ รูปแบบการวิจัย	๙๒
๓.๒ ผู้ให้ข้อมูลหลัก	๙๒
๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	๙๒

๓.๔ การสร้าง และการตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ	๙๓
๓.๕ ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย	๙๔
๓.๖ การวิเคราะห์ข้อมูล	๙๔
๓.๗ สรุป	๙๔
บทที่ ๔ ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	๙๕
๔.๑ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานภาคสนาม	๙๕
๔.๑.๑ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลส่วนบุคคล	๙๕
๔.๑.๒ สภาพปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนของหมู่บ้านผือ ตำบลพระลับ จังหวัดขอนแก่น	๙๖
๔.๒ ผลการวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์การวิจัย	๑๐๓
๔.๒.๑ ผลการศึกษาการบูรณาการหลักศีล และธรรมเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจ ครัวเรือนของชาวบ้านผือ จังหวัดขอนแก่น	๑๐๓
๔.๒.๒ ผลที่ได้จากการปฏิบัติตามหลักศีล และธรรม	๑๐๙
๔.๓ องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย	๑๑๖
บทที่ ๕ สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	๑๑๘
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๑๘
๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย	๑๒๒
๕.๓ ข้อเสนอแนะ	๑๒๓
บรรณานุกรม	๑๒๖
ภาคผนวก	๑๓๔
ภาคผนวก ก แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย	๑๓๕
ภาคผนวก ข รายนามผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือวิจัย	๑๔๗
ภาคผนวก ค หนังสือขอความอนุเคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบคุณภาพ เครื่องมือวิจัย	๑๕๐
ภาคผนวก ง ภาพประกอบในการดำเนินการวิจัย	๑๕๖
ประวัติผู้วิจัย	๑๖๙

สารบัญแผนภาพ

ภาพประกอบที่

หน้า

ภาพประกอบที่ ๑.๑ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๙๑

คำอธิบายสัญลักษณ์ และคำย่อ

ในงานคุษฎีนิพนธ์เล่มนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาบาลี และภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย การอ้างอิงระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังอักษรย่อชื่อคัมภีร์ ใช้อักษรย่อตัวพื้นปกติ เช่น ที.สี.(บาลี) ๙/๒๗๖/๙๗, ที.สี.(ไทย) ๙/๒๗๖/๙๘. หมายถึง ทีฆนิกาย หมายถึง ทีฆนิกาย สิลกขณธรรคปาติ ภาษาบาลี เล่มที่ ๙ ข้อ ๒๗๖ หน้า ๙๗ ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐ และ ทีฆนิกาย สิลขันธวรรค ภาษาไทย เล่ม ๙ ข้อ ๒๗๖ หน้า ๙๘ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙

ก. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

พระวินยปิฎก			
คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา	
วิ.ม. (ไทย)	= วินยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก			
คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา	
ที.สี. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สิลกขันธวรรค (ภาษาไทย)
ที.ปา. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎิกวรรค (ภาษาไทย)
ม.อ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริปณณาสก์ (ภาษาไทย)
ส.นิ. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก	สัญญตตนิกาย	นิทานวคคปาติ (ภาษาบาลี)
ส.ข. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	ขันธวรรค (ภาษาไทย)
ส.สพ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สพายนนวรรค (ภาษาไทย)
อง.ติก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ติกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.จตุกก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.ปญจก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ปัญจกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.สตตก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	สตตกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.อฏฐก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	อฏฐกนิบาต (ภาษาไทย)
ขุ.ข. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐะ (ภาษาไทย)
ขุ.วิ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	วิมานวัตถุ (ภาษาไทย)
ขุ.ชา. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ชาดก (ภาษาไทย)
ขุ.จู. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จูฬนิตเทส (ภาษาไทย)

รูปแบบการอ้างอิงพระไตรปิฎก และอรรถกถาแปลฉบับมหาจุฬาราชวิทยาลัยจะขึ้นต้นด้วยอักษรย่อคัมภีร์แล้วตามด้วยเล่ม/หน้า ตัวอย่างเช่น ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๒ หมายถึง ขุททกนิกาย ธรรมบทอรรถกถา พระไตรปิฎก และอรรถกถาแปลเล่มที่ ๔๑ หน้าที่ ๑๒ ดังนี้

ข. คำย่อชื่อคัมภีร์อรรถกถา

อรรถกถาพระสูตรตันตปิฎก

คำย่อ		ชื่อคัมภีร์	ภาษา
ที.สี.อ. (บาลี)	= ทีฆนิกาย	สุมงคลวิลาสินี	สีลกชนธวคคอุฏฐกถาปาลี (ภาษาบาลี)
ม.ม.อ. (ไทย)	= มัชฌิมนิกาย	ปปัญจสุทนี	มัชฌิมปณณาสกอรรถกถา (ภาษาไทย)
อง.ติก.อ. (บาลี)	= องคุตตรนิกาย	มโนรลปุรณี	ติกนิปาตอฏฐกถาปาลี (ภาษาบาลี)
ขุ.ข.อ. (บาลี)	= ขุททกนิกาย	ปรมตลโขติกา	ขุททกปาฐอฏฐกถาปาลี (ภาษาบาลี)
ขุ.ข.อ. (ไทย)	= ขุททกนิกาย	ปรมัตถโขติกา	ขุททกปาฐอรรถกถา (ภาษาไทย)
ขุ.วิ.อ. (ไทย)	= ขุททกนิกาย	ปรมัตถทีปนี	วิมานวัตถุอรรถกถา (ภาษาไทย)

ฎีกา อ้าง เล่ม/ข้อ/หน้า ตัวอย่างเช่น วิมติ.ฎีกา (บาลี) ๒/๒๘๕/๓๐๖. หมายถึง วิมติวินยวินยปิฎกฎีกา ภาค ๒ ข้อ ๒๘๕ หน้า ๓๐๖ ฉบับ มหาจุฬาฎีกา ๒๕๓๘

ค. คำย่อชื่อคัมภีร์ฎีกา

ฎีกา

คำย่อ		ชื่อคัมภีร์	ภาษา
สารตถ.ฎีกา (ไทย)	= สารัตถทีปนีฎีกา		(ภาษาไทย)

ปกรณ์วิเสส

คำย่อ		ชื่อคัมภีร์	ภาษา
มมงคลตถ. (บาลี)	= มงคลตถ		(ภาษาบาลี)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมา และความสำคัญของปัญหา

ภาคครัวเรือนเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของระบบเศรษฐกิจ โดยในทางเศรษฐศาสตร์นั้น ครัวเรือนมีบทบาทที่สำคัญสองประการบทบาทแรก คือ การเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตต่างๆ เช่น แรงงาน ที่ดิน และทุน โดยครัวเรือนทำหน้าที่ขายปัจจัยการผลิตต่างๆ ให้หน่วยธุรกิจใช้ในการผลิตสินค้าและบริการที่ผลิตโดยหน่วยธุรกิจ บทบาททั้งสองของครัวเรือนนี้ ทำให้การศึกษาพฤติกรรมของครัวเรือนเป็นสิ่งจำเป็นต่อการทำความเข้าใจระบบเศรษฐกิจโดยรวม กิจกรรมทางเศรษฐกิจต่างๆ ของครัวเรือนมีทั้งการประกอบอาชีพ การบริโภค การออม การลงทุนหรือการศึกษาเล่าเรียน เป็นต้น ซึ่งพฤติกรรมของครัวเรือนในกิจกรรมดังกล่าวล้วนมีความเกี่ยวข้องกับสถานภาพทางการเงินของครัวเรือนจึงไม่น่าแปลกใจว่าการเงินภาคครัวเรือนนั้นได้รับความสนใจอย่างมากทั้งในวงวิชาการ และการกำหนดนโยบาย ซึ่งในมุมมองของการพัฒนาเศรษฐกิจ การเข้าถึงบริการทางการเงินของครัวเรือนสามารถนำไปสู่การจัดสรรทรัพยากรในระบบเศรษฐกิจที่มีประสิทธิภาพมากขึ้นอันนำไปสู่ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ การลดความเหลื่อมล้ำ และการบรรเทาความยากจนของครัวเรือน^๑

นับตั้งแต่ประเทศไทยได้ใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑ (พ.ศ. ๒๕๐๔-๒๕๐๘) จนถึงฉบับที่ ๑๐ (พ.ศ. ๒๕๕๐-๒๕๕๔) ซึ่งมุ่งเน้นเฉพาะแต่ในด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก^๒ แม้ผลที่ตามมาในระยะแรกพบว่า มีการเปลี่ยนแปลงด้านความเจริญในโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ อย่างมาก มีถนนหนทาง ไฟฟ้า น้ำประปา มีเครื่องมือเครื่องใช้จากเทคโนโลยีที่ทันสมัยจนคนส่วนใหญ่มีความเข้าใจว่าประเทศไทยได้พัฒนามาถูกทางแล้ว เพราะกำลังก้าวไปสู่ความเจริญเหมือนประเทศ

^๑ กฤษฎ์เลิศ สัมพันธรักษ์ วีระชาติ กิเลนทอง, ฐานข้อมูลระดับครัวเรือนแบบตัวอย่างซ้ำเพื่อการพัฒนาศักยภาพด้านเศรษฐกิจและสังคม Townsent Thai Data, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์หอการค้าไทย, ๒๕๕๓), หน้า ๒.

^๒ ชัยวัฒน์ หน่อรัตน์ (บรรณาธิการ), เศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม: ผล จากการเสวนาสหสาขาวิชาการระหว่างสถาบันแห่งชาติครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ฟ้าอักษร จำกัด, ๒๕๕๕), หน้า ๕๐.

ทางตะวันตก ทว่าความเจริญดังกล่าวกลับมีความเปราะบางขาดความสมดุลกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในประเทศจึงทำให้มีปัญหาในด้านคุณธรรมจริยธรรมตามมาพร้อมกับการพัฒนาทางวัตถุ เช่น ยาเสพติด อาชญากรรม ความไม่ปลอดภัยในชีวิต และทรัพย์สิน การเพิ่มขึ้นของอบายมุข โสเภณี โรคภัย การกดขี่แรงงาน การละเมิดสิทธิ การย้ายถิ่นฐานจากชนบทเข้าสู่เมือง การล่มสลายของสถาบันครอบครัว ความเสื่อมโทรมด้านมลพิษ การจราจร และอุบัติเหตุตลอดจนการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ^๓

ประชากรหมู่บ้านผือ ตำบลพระลับ จังหวัดขอนแก่น เป็นอีกหนึ่งชุมชนตัวอย่างที่กำลังประสบกับภาวะยากจน อยู่ในภาวะที่ขาดแคลนไม่มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ และมีหนี้สิน สำหรับอาชีพเกษตรกรรมรายได้นั้นต้องขึ้นอยู่กับดินฟ้าอากาศ และสภาพธรรมชาติในระยะเวลาหลายปีมานี้มักเกิดภัยน้ำท่วมขังที่ยังไม่สามารถแก้ไขได้ และเมื่อได้ผลผลิตตามปกติก็มักจะถูกเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลางจึงขาดทุนต่อเนื่องเกิดปัญหาซ้ำซ้อนไม่มีทางออก เมื่อจะประกอบอาชีพอื่นเสริมก็ติดขัดที่เงินทุน และความรู้ความเข้าใจรวมทั้งความสามารถในการประเมินสถานการณ์เพื่อการประกอบอาชีพเสริม รายรับจึงไม่เคยเพียงพอ และรายจ่ายของสมาชิกในครัวเรือนที่เป็นเงาตามตัวเสมอมาจึงต้องหาทางออกด้วยการกู้ยืม การกู้ยืมในชุมชนมีสองรูปแบบ คือการกู้ในระบบซึ่งเป็นสวัสดิการจากรัฐบาล และการกู้ยืมนอกระบบโดยทั่วไปชุมชนแทบทุกครัวเรือนเป็นหนี้ในระบบมากกว่าหลาย ๆ ครัวเรือนอ้างว่าสามารถผ่อนชำระคืนได้ตามระยะเวลา แต่ก็มีบางครัวเรือนที่ทอดทิ้งธุระไม่ผ่อนส่งตามกำหนดโดยไม่ขอผ่อนผันใด ๆ ทั้งสิ้นจึงถูกยึดที่ทำกินไปทั้งหมดตามสัญญาคำประกันไว้ จำต้องพึ่งพาอาศัยญาติพี่น้องต่อไป และยังมีอีกหลาย ๆ อาชีพที่ต้องกู้ยืมหนี้สินนอกระบบยอมเสียดอกเบี้ยในอัตราที่สูงเพื่อนำเงินมาหมุนเวียนในอาชีพค้าขาย และใช้จ่ายในครัวเรือน เป็นต้นว่า ส่งบุตรเล่าเรียน ค่ารักษาพยาบาลสมาชิกที่เจ็บป่วย หนี้สินนอกระบบมีลักษณะวันต่อวันเงินต้นกู้ได้ไม่มากแต่ดอกเบี้ยค่อนข้างสูง ผลคือหลายครัวเรือนถูกทวงถามเมื่อทนไม่ไหวจึงต้องโยกย้ายอพยพหนีไปจากชุมชนไปอาศัยอยู่ที่อื่น สำหรับในด้านการออมจึงยังเป็นเรื่องที่ยังห่างไกลจากความเป็นจริงในชุมชนได้^๔

เมื่อพิจารณาจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ ทำให้เห็นว่าแม้ความเจริญทางด้านวัตถุ และโครงสร้างพื้นฐานของหมู่บ้านจะเกิดความพร้อมเพรียงขึ้นเป็นลำดับ สังคมในอดีตเป็นสังคมชนบทได้เริ่มเปลี่ยนสถานะเป็นสังคมเมืองพร้อมกับความเจริญที่รุดหน้า แต่คุณภาพชีวิต

^๓ พระธรรมปิฎก, ประเวศ วะสี และเอกวิทย์ ณ ถลาง, วัฒนธรรมเสวนา ณ วัดญาณเวศกวัน, (กรุงเทพมหานคร: ภัคธรณ, ๒๕๔๔), หน้า ๖๕.

^๔ พระครูสิริปริยัตยากร อดีตเจ้าอาวาสวัดตาลเรียง อดีตประธานศูนย์ปฏิบัติธรรมธรรมมรตา และอดีตรองเจ้าคณะอำเภอเมืองขอนแก่น, (มรณภาพ ๑๗ เมษายน ๒๕๕๙).

ของชาวบ้านก็ยังคงย่ำอยู่กับที่ไม่ได้รับความสุขตามที่รัฐบาลมุ่งจัดสรรให้เพราะปัญหาเศรษฐกิจของชาวบ้านก็ยังคงอยู่เช่น เดิม สำหรับรายรับนั้นแม้ว่าจะได้รับเข้ามาแต่ก็ไม่คุ้มทุน และค่าใช้จ่ายของสมาชิกในครัวเรือนที่คงที่ ซ้ำยังมีแนวโน้มจะเพิ่มขึ้นอีกส่งผลให้ต้องกู้ยืมแม้แต่การกู้ยืมในระบบที่ต้องเสียดอกเบี้ยในอัตราสูงก็มีจำนวนไม่น้อยเช่น กัน การออมของครัวเรือนนั้นจึงไม่สามารถเกิดขึ้นได้ โดยสรุปแล้วปัญหาเศรษฐกิจจึงไม่สามารถเป็นไปตามแผนงานพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติได้จริง ชาวบ้านต้องละถึ้นฐานบ้านเกิดเพื่อออกไปแสวงหาความร่ำรวย ในทางเศรษฐกิจจึงยิ่งทำให้ห่างไกลจากความพอเพียงดังที่ภาครัฐบาลพยายามส่งเสริมให้เกิดขึ้นในสังคมชนบท

จากปัญหา และข้อบกพร่องของการพัฒนาคุณภาพชีวิตชาวบ้านดังกล่าว ผู้วิจัยเห็นว่าการประยุกต์ใช้แนวคิดของพระพุทธศาสนาในฐานะพุทธเศรษฐศาสตร์ทางเลือกจึงนับว่าเป็นสิ่งจำเป็นที่จะบรรเทาความทุกข์น้านปการอันเกิดจากสาเหตุ และสภาพปัญหาในด้านเศรษฐกิจเพื่อให้เกิดการกระจายตัวของเศรษฐกิจลงไปสู่ระดับชุมชนครัวเรือน หลักของอุโบสถศีล และหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นแนวปฏิบัติของชาวบ้านมาช้านาน ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยมองว่าการศึกษาวิจัยแนวทางการบูรณาการ โดยอาศัยหลักศีล และธรรมที่เกี่ยวข้องทางด้านเศรษฐกิจจึงมีความจำเป็น และมีนัยสำคัญอย่างมากต่อการแก้ไข้ปัญหา ทั้งยังเป็นแนวทางส่งเสริมฐานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือนเพื่อให้เกิดความยั่งยืนต่อไป

๑.๒ คำถามการวิจัย

๑.๒.๑ สภาพปัญหาเศรษฐกิจของครัวเรือนเป็นปัญหาใหญ่ที่ส่งผลกระทบต่อสมาชิกทุกคนในครัวเรือนในด้านการดำเนินชีวิต บางปัญหาสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ บางปัญหาเกิดขึ้นจากการดำเนินชีวิตปัจจุบัน ในงานผู้วิจัยนี้ผู้วิจัยมุ่งศึกษาปัญหาเศรษฐกิจระดับครัวเรือนในด้านใดบ้าง และอะไรที่เป็นสาเหตุของปัญหาเหล่านั้น

๑.๒.๒ วิถีชีวิตของชาวบ้านมีความศรัทธา และปฏิบัติตามหลักอุโบสถศีลด้วยความเข้าใจที่มุ่งหวังในการสร้างบุญกุศลเพียงเท่านั้น โดยไม่สามารถประยุกต์ให้เกิดประโยชน์ต่อการแก้ไข้ปัญหาเศรษฐกิจของตนเองได้เท่าที่ควร ผู้วิจัยจึงมุ่งศึกษาองค์ความรู้ตามหลักอุโบสถศีล หลักสัปปริสธรรม พร้อมทั้งหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ ว่าจะสามารถแก้ไข้ปัญหาเศรษฐกิจระดับครัวเรือนได้ในลักษณะใด

๑.๓ วัตถุประสงค์

๑.๓.๑ เพื่อศึกษาสภาพปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนของหมู่บ้านผือ ตำบลพระลับ จังหวัดขอนแก่น

๑.๓.๒ เพื่อบูรณาการหลักศีล และธรรมเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนของชาวบ้านผือ จังหวัดขอนแก่น

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

งานวิจัยในครั้งนี้เป็นการศึกษาที่เน้นหลักอุโบสถศีล และหลักสัปปริสธรรมที่มีผลต่อการแก้ปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนของชาวบ้านผือ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น โดยกำหนดขอบเขตการวิจัยไว้สามด้าน ดังต่อไปนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเอกสาร

๑. เอกสารชั้นปฐมภูมิ ในงานวิจัยผู้วิจัยได้กำหนดเอกสารที่เป็นปฐมภูมิประกอบการศึกษา ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีพุทธศักราช ๒๕๓๙

๒. เอกสารชั้นทุติยภูมิ ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้แบ่งเอกสารชั้นทุติยภูมิออกเป็น ๕ ส่วน ได้แก่

๒.๑ เอกสารชั้น อรรถกถา ฎีกา

๒.๒ เอกสารชั้นปกรณ์วิเสส

๒.๓ เอกสารวิชาการทางพระพุทธศาสนาทั้งที่เป็นหนังสือ และตำรา

๒.๔ เอกสารที่เป็นงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๕ เอกสารทางวิชาการอื่น ๆ คือ วารสาร บทความวิชาการต่าง ๆ

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยมุ่งศึกษาการแก้ปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือน ในส่วนเกี่ยวกับปัญหาสาเหตุปัญหา และหลักศีล และธรรมที่แก้ไข้ปัญหาของประชากรบ้านผือ ตำบลพระลับ จังหวัดขอนแก่น โดยมุ่งศึกษาแนวคิด และหลักการที่จะช่วยแก้ไข้หรือบรรเทาปัญหาได้มากที่สุด คือ หลักอุโบสถศีล หลักสัปปริสธรรม หลักทิวฏฐัมมิกัตถประโยชน์ ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจครัวเรือน เพื่อมุ่งศึกษาการจัดการบูรณาการเพื่อเพิ่มศักยภาพแก่ชุมชนในการแก้ไข้ปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านพื้นที่วิจัย และผู้ให้ข้อมูลหลัก

๑) พื้นที่วิจัย

ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่วิจัย ได้แก่ ชุมชนบ้านผือ ตำบลพระลับ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น จำนวน ๓๐ คน

๒) ผู้ให้ข้อมูลหลัก

๑. เกษตรกร
๒. ข้าราชการ
๓. ผู้ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป
๔. ผู้ประกอบอาชีพค้าขาย
๕. พนักงานลูกจ้างห้างร้าน/บริษัททั่วไป

สำหรับการได้มาซึ่งกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก ผู้วิจัยได้มาโดยวิธีแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากผู้ให้ข้อมูลหลัก

๑.๔.๔ เกณฑ์การคัดเลือกพื้นที่วิจัย สำหรับพื้นที่วิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้มีเกณฑ์ในการคัดเลือก ดังนี้

๑. เป็นหมู่บ้านใหญ่ มีประชากรมากมีที่อยู่รอยต่อระหว่างตำบลพระลับกับเขตเทศบาลนครขอนแก่น
๒. เป็นหมู่บ้านที่แม่อยู่ใกล้เมืองแต่ประชากรส่วนใหญ่ยังประกอบอาชีพเกษตรกรรม
๓. เป็นหมู่บ้านที่มีสำนักเรียนศาสนศึกษาที่มีพระภิกษุสามเณรอยู่อาศัยในวัดตาลเรียงเป็นจำนวนมากในทุกปีตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
๔. เป็นหมู่บ้านที่ประชากรส่วนใหญ่เคร่งครัดในการประพฤติปฏิบัติธรรมอยู่เสมอ และมีศูนย์ปฏิบัติธรรมตาอีกแห่งหนึ่ง
๕. เป็นหมู่บ้านที่เคยมีความขัดแย้งเกี่ยวกับที่ดินวัดแต่สงบลงได้ด้วยการพูดคุยสนทนา โดยมีวัดตาลเรียงเป็นแกนกลาง

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

การบูรณาการ หมายถึง การนำหลักศีลธรรมในพระพุทธศาสนา อันได้แก่หลักอริยสัจสี่ และสัปปริสธรรม พร้อมทั้งหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ มาแก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจของชาวบ้าน

ผิอ ตำบลพระลับ จังหวัดขอนแก่น เพื่อให้สภาพปัญหาดังกล่าวลดลง และมีผลให้กลายเป็นรูปแบบแนวทางที่ชัดเจนในการดำเนินชีวิตของชาวบ้านได้ เพื่อให้ชาวบ้านได้รับความสุขขึ้นเป็นลำดับ

ศีล ศีลในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัย หมายถึง หลักอุโบสถศีล ประกอบด้วยศีลข้อ ๑ เว้นจากการฆ่าสัตว์ ศีลข้อ ๒ เว้นจากการลักทรัพย์ ศีลข้อ ๓ เว้นจากการประพฤติดิตพรมหรรรย์ ศีลข้อ ๔ เว้นจากการพูดเท็จ ศีลข้อ ๕ เว้นจากการดื่มสุราเมรัย ศีลข้อ ๖ เว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล ศีลข้อ ๗ เว้นจากการฟ้อนรำขับร้อง ประโคมดนตรีทัดทรงดอกไม้ และลูบทาของหอม ศีลข้อ ๘ เว้นจากการนั่งนอนบนที่นอนสูงใหญ่

ธรรม หมายถึง หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการแก้ปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนของหมู่บ้านผิอ ผู้วิจัยได้ระบุหลัก สัปปุริสธรรม และหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์

สภาพปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือน หมายถึง รายจ่ายที่มากกว่ารายรับโดยรวม และคงอยู่ในสภาพเช่น นี้นต่อเนื่องยังไม่มีวิธีการแก้ไขที่ชัดเจน ก่อให้เกิดสภาพปัญหาด้านต่าง ๆ ทั้งยังเป็นสาเหตุของปัญหาภาระหนี้สินที่เพิ่มขึ้นอีกประการ

เศรษฐกิจครัวเรือน หมายถึง การหมุนเวียนทรัพย์สินภายในครัวเรือนโดยเริ่มต้นจากรายรับที่เข้ามา และเกิดรายจ่ายออกไปตามความจำเป็นของสมาชิกในครัวเรือน โดยรายรับรายจ่ายหมุนเวียนเป็นวงจรซ้ำซ้อน หากเกิดความไม่สมดุล สมาชิกจึงแสวงหาทรัพย์สินอีกทางหนึ่งด้วยการกู้ยืม เรียกว่าเป็นภาระหนี้สินที่ต้องชดใช้ตามวาระเวลา และโดยทั่วไปหลังจากแบ่งเป็นค่าใช้จ่าย และชำระหนี้สินแล้วสมาชิกยังไม่สามารถจัดสรรเพื่อออมทรัพย์สินได้อย่างที่มุ่งหวัง

หนี้สินครัวเรือน หมายถึง การกู้ยืมเงินจากแหล่งเงินทุนที่เป็นสวัสดิการจากรัฐบาล เช่น เงินกองทุนหมู่บ้าน สหกรณ์การเกษตรหนองหวาย ธนาคารเพื่อการเกษตรสหกรณ์ รวมทั้งหนี้สินนอกระบบ โดยมากมีวัตถุประสงค์กู้ยืมเพื่อลงทุนประกอบอาชีพของครัวเรือน ค่าใช้จ่ายทั่วไปตามความจำเป็นของสมาชิกในครัวเรือน และต้องชำระคืนพร้อมดอกเบี้ยตามเงื่อนไขเวลาของสถาบันการลงทุน รวมทั้งเจ้าหนี้รายบุคคล

เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ หมายถึง พฤติกรรมในทางเศรษฐกิจของมนุษย์จะต้องไม่เบียดเบียนตน คือ ไม่ทำให้เสียคุณภาพชีวิต ไม่เบียดเบียนผู้อื่น คือ ไม่ก่อความเดือดร้อนแก่สังคม และไม่ทำให้ระบบนิเวศเสียหาย เป้าหมายในการผลิต และการบริโภคเพื่อให้ทั้งระบบดำเนินไปในลักษณะยั่งยืน ลดความทุกข์ของมนุษย์ เข้าถึงความสุขในระดับต่าง ๆ ซึ่งสามารถเข้าถึงได้ด้วยปัญญา ทั้งนี้ ให้ความหมายในลักษณะเดียวกับเศรษฐกิจพอเพียงด้วย

๑.๖ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๖.๑ ทำให้ทราบสภาพปัญหาเศรษฐกิจระดับครัวเรือนของชุมชนหมู่บ้านผือ ตำบล
พระลับ จังหวัดขอนแก่น

๑.๖.๒ ได้องค์ความรู้ที่เกิดจากการบูรณาการหลักอุโบสถศีล หลักสัปปุริสธรรม และ
หลักทฤษฎีมีกัตถประโยชน์ที่สามารถแก้ปัญหาเศรษฐกิจระดับครัวเรือนของชาวบ้านผือได้

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาแนวทางการบูรณาการด้วยการนำหลักอุโบสถศีล และหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อแก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจครัวเรือนของชุมชนบ้านผือ ตำบลพระลับ จังหวัดขอนแก่น ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับแนวคิดทฤษฎีว่าด้วยหลักอุโบสถศีลสำหรับคฤหัสถ์ ทั้งยังสัมพันธ์กับหลักสัปปริสธรรมที่สอดคล้องในแง่ของการแก้ไขหรือบรรเทาสภาพปัญหาทางด้านเศรษฐกิจของครัวเรือน ได้แก่ ปัญหาด้านรายรับ ปัญหาด้านรายจ่าย ปัญหาหนี้สิน และปัญหาด้านเงินออม ดังนั้น เพื่อสร้างกรอบแนวคิดการวิจัยที่สัมพันธ์กับหลักศีล และธรรมดังกล่าว ผู้วิจัยจึงได้ดำเนินการทบทวนเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

- ๒.๑ อุโบสถศีลในพระพุทธศาสนา
- ๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับหลักสัปปริสธรรม
- ๒.๓ ทิณฐธัมมิกัตถประโยชน์ในพระพุทธศาสนา
- ๒.๔ ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ
- ๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจครัวเรือน
- ๒.๖ ทฤษฎีการผลิต
- ๒.๗ ทฤษฎีการบริโภค
- ๒.๘ ทฤษฎีการออม
- ๒.๙ ทฤษฎีเกี่ยวกับการเป็นหนี้
- ๒.๑๐ พื้นที่วิจัย
- ๒.๑๑ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- ๒.๑๒ กรอบแนวคิดการวิจัย

๒.๑ อุโบสถศีลในพระพุทธศาสนา

ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยขอกำหนดถึงอุโบสถสำหรับคฤหัสถ์ซึ่งจะมีความสัมพันธ์กับการศึกษาวิจัย โดยมีรายละเอียดดังนี้

๒.๑.๑ ความหมายของอุโบสถ

จากการศึกษาคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ได้กล่าวถึงความหมายของอุโบสถไว้ ดังนี้ ในพระวินัยปิฎก มหาวรรคภาค ๑ คำว่า “อุโปสถ” ในคำว่า “อุโปสถขันธกะ” นั้น แปลว่า “วันที่เข้าอยู่จำหรือเข้าจำงดอาหาร” (อุปวสนติ เอตถาติ อุโปสโส, อุปวสนตีสติ สีเลน วา อนสเนน วา อุเปตา หุตวาวสนติ)^๑

อุโปสถศัพท์ ใช้ในความหมายต่าง ๆ คือ

(๑) ใช้ในความหมายการยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง (อายามาวุโส กบปิน อุโปสถ คมิสสาม)^๒ ดังนี้ว่า

สมัยนั้นพระมหากบปินะอยู่ ณ มัททกัจฉิ มฤคทายวัน เขตกรุงราชคฤห์ท่านหลีกเร้นอยู่ในที่สงัด ได้เกิดความคิดคำนึงขึ้นในใจว่า “เราควรไปทำอุโปสถหรือไม่ ควรไปทำ สังฆกรรมหรือไม่ ที่จริงเราเป็นผู้บริสุทธิ์ด้วยความบริสุทธิ์อย่างยิ่ง” สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงทราบความคิดคำนึงในใจของท่านกบปินะ ได้เสด็จมาปรากฏตรงหน้าท่านกบปินะแล้วตรัสถามถึงความคิดคำนึงในใจของท่านกบปินะ ท่านกบปินะรับว่าใช่ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงทรงตรัสว่า

“พราหมณ์ทั้งหลาย พวกเธอไม่สักการะ ไม่เคารพ ไม่นับถือ ไม่บูชาซึ่งอุโบสถเมื่อเป็นเช่นนี้ใครเล่าจักเคารพ นับถือ บูชาซึ่งอุโบสถ พราหมณ์ เธอจงไปทำอุโบสถ จะไม่ไปไม่ได้เธอจงไปทำสังฆกรรมจะไม่ไปไม่ได้”^๓

(๒) ใช้ในความหมายอุโบสถศีล (เอว อฏฐกสมนนาโคโต โข วิสาখে อุโปสโส อุพุตโธ)^๔ หมายถึงศีลอุโบสถที่ประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ ที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสแก่นางวิสาขาวา

“วิสาขา อุโบสถประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ ที่บุคคลอยู่จำแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก มีความรุ่งเรืองมาก แฝ่ไพศาลมาก” เป็นอย่างไร

คือ อริยสาวก^๕ ในธรรมวินัยนี้เห็นประจักษ์ดังนี้ว่า

^๑ สารตถ.ฎีกา (ไทย) ๓/๓๘๓/๕๐๘., ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๐๘.

^๒ ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๐๘.

^๓ ดุรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓๗/๒๑๔.

^๔ ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๐๘.

^๕ อริยสาวก หมายถึง (๑) สาวกผู้เป็นอริยะ, สาวกผู้บรรลุลุทธิพิเศษ มีโสดาปัตติมรรคเป็นต้น

(๒) สาวกของพระอริยะ (คือของพระพุทธเจ้าผู้เป็นอริยะ).

๑. พระอรหันต์ทั้งหลายเว้นขาดจากฆ่าสัตว์คือวางทัณหาธุระ และศีสตราวุธในสัตว์ทั้งหลายแล้วมีความละอาย มีความเอ็นดู มุ่งประโยชน์เกื้อกูลต่อสรรพสัตว์อยู่ตลอดชีวิต แม้เราเองก็เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ วางทัณหาธุระ และศีสตราวุธ มีความละอาย มีความเอ็นดู มุ่งประโยชน์เกื้อกูลต่อสรรพสัตว์อยู่ตลอดวันหนึ่งกับคืนหนึ่งในวันนี้ เราเชื่อว่าได้ทำตาม พระอรหันต์ทั้งหลาย และอยู่จำอุโบสถอันประกอบด้วยองค์ที่ ๑ นี้

๒. พระอรหันต์ทั้งหลายเว้นขาดจากลักทรัพย์คือ รับเอาแต่ของที่เขาให้ มุ่งหวังแต่ของที่เขาให้เท่านั้น ไม่เป็นขโมย เป็นคนสะอาดอยู่ตลอดชีวิตแม้เราก็จาคจากการลักทรัพย์ รับเอาแต่ของที่เขาให้มุ่งหวัง แต่ของที่เขาให้เท่านั้น ไม่เป็นขโมย เป็นคนอยู่สะอาดอยู่ตลอด วันหนึ่งคืนหนึ่งในวันนี้ เราเชื่อว่าได้ทำตามพระอรหันต์ทั้งหลาย และอยู่จำอุโบสถอันประกอบด้วยองค์ที่ ๒ นี้

๓. พระอรหันต์ทั้งหลายละพฤติกรรมอันเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์ คือประพฤติพรหมจรรย์ เว้นห่างไกลจากเมถุนธรรมอันเป็นกิจของชาวบ้านอยู่ตลอดชีวิต แม้เราก็จละพฤติกรรมอันเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์ อยู่ประพฤติพรหมจรรย์ เว้นห่างไกลจากเมถุน ธรรมอันเป็นกิจของชาวบ้านอยู่ตลอดวันหนึ่งคืนหนึ่งในวันนี้ เราได้เชื่อว่าได้ทำตามพระอรหันต์ทั้งหลาย และอยู่จำอุโบสถอันประกอบด้วยองค์ที่ ๓ นี้

๔. พระอรหันต์ทั้งหลายเว้นขาดจากการพูดเท็จคือ พูดแต่คำสัตย์ ดำรงความสัตย์มีถ้อยคำเป็นหลักเชื่อถือได้ไม่หลอกลวงชาวโลกอยู่ตลอดชีวิต แม้เราก็จเว้นขาดจากการพูดเท็จ พูดแต่คำสัตย์ ดำรงความสัตย์มีถ้อยคำเป็นหลักเชื่อถือได้ไม่หลอกลวงชาวโลกอยู่ตลอดวัน หนึ่งคืนหนึ่งในวันนี้ เราได้เชื่อว่าได้ทำตามพระอรหันต์ทั้งหลาย และอยู่จำอุโบสถ อันประกอบด้วยองค์ที่ ๔ นี้

๕. พระอรหันต์ทั้งหลายเว้นขาดจากการเสพของมีนเมาคือสุรา และเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาทอยู่ตลอดชีวิต แม้เราก็จเว้นขาดจากการเสพของมีนเมา คือสุรา และเมรัย อันเป็นเหตุแห่งความประมาทอยู่ตลอดวันหนึ่งคืนหนึ่งในวันนี้ เราได้เชื่อว่าได้ทำตาม พระอรหันต์ทั้งหลาย และอยู่จำอุโบสถอันประกอบด้วยองค์ที่ ๕ นี้

๖. พระอรหันต์ทั้งหลาย ฉนมือเดียว ไม่ฉนตอนกลางคืน เว้นขาดจากการฉนในเวลาวิกาลตลอดชีวิต แม้เราก็จบริโภคมือเดียว ไม่บริโภคกลางคืน เว้นขาดจากการบริโภคในเวลาวิกาลอยู่ตลอดวันหนึ่งกับคืนหนึ่งในวันนี้ เราได้เชื่อว่าได้ทำตามพระอรหันต์ทั้งหลาย และอยู่จำอุโบสถอันประกอบด้วยองค์ที่ ๖ นี้

๗. พระอรหันต์ทั้งหลายเว้นขาดจากการฟ้อนรำขับร้องประโคมดนตรีดูการละเล่น อันเป็นข้าศึกแก่กุศล การทัดทรงประดับตกแต่งร่างกายด้วยดอกไม้ของหอม และเครื่องประทีนผิวเป็นลักษณะแห่งการแต่งตัวตลอดชีวิต แม้เราก็จาคจากการฟ้อนรำขับร้อง ประโคมดนตรี ดูการละเล่นอัน

เป็นข้าศึกแก่กุศล เว้นการทัดทรงประดับตกแต่งร่างกายด้วย พวงดอกไม้ของหอม และเครื่องประพิน ผิวอันเป็นลักษณะแห่งการแต่งตัวอยู่ตลอดวันหนึ่งกับคืนหนึ่งในวันนี้ เราได้ชื่อว่าทำตามพระอรหันต์ทั้งหลาย และอยู่จำอุโบสถอันประกอบด้วยองค์ที่ ๗ นี้

๘. พระอรหันต์ทั้งหลายเว้นขาดจากการนอนบนที่นอนสูง และที่นอนใหญ่ นอนบนที่นอนต่ำคือ บนเตียงหรือบนที่นอนที่ปูลาดด้วยหญ้าอยู่ตลอดชีวิต แม้เราก้เว้นขาดจากการนอนบนที่นอนสูง และที่นอนใหญ่ นอนบนที่นอนต่ำคือ บนเตียงหรือบนที่นอน ที่ปูลาดด้วยหญ้าอยู่ตลอดวันหนึ่งกับคืนหนึ่งในวันนี้ เราเชื่อว่าได้ทำตามพระอรหันต์ทั้งหลาย และอยู่จำอุโบสถอันประกอบด้วยองค์ที่ ๘ นี้

ในอรรถกถา ทีฆนิกาย คีลขันธวรรค ได้ให้ความหมายของอุโบสถว่าหมายถึงวันที่เข้าไปอยู่ (จำศีล) ในบพว่า “อุปัสนธิ” จำศีล คือเป็นผู้เข้าถึงด้วยศีลหรือด้วยอาการที่ไม่ชวนชวายเป็นผู้จำศีล นอกจากนี้ยังมีการขยายความคำว่า อุโบสถ ไว้หลายความหมาย ดังนี้

๑. การสวดปาฏิโมกข์ ชื่อว่า อุโบสถ เช่น พระบาลีว่า อายามาธุโส กบปิน อุโปสถัม คมิสสาม มาเถิดท่านกบปินะ พวกเราจักไปทำอุโบสถกัน

๒. ศีล ชื่อว่า อุโบสถ เช่นพระบาลีว่า เอว อฏฺฐจกสมนนาโคโต โข วิสาเข อุโปสโส อุปฺปุตฺโต ณะนางวิสาขาศีลประกอบด้วยองค์ ๘ อย่างนี้เราจำแล้ว

๓. การจำศีล ชื่อว่าอุโบสถ เช่นพระบาลีว่า สุทฺธสฺส เว สทา ผคฺคุ สุทฺธสฺสุโปสโส สทา ผคฺคณฺถกฺขํย้อมถึงพร้อมแก่ผู้หมดจดทุกเมื่อ

๔. บัญญัติ ชื่อว่า อุโบสถ เช่นพระบาลีว่า อุโปสโส นาม นาคราชา นาคราช ชื่อว่า บัญญัติ

๕. วันที่ควรจำศีล ชื่อว่า อุโบสถ เช่นพระบาลีว่า น ภิกฺขเว ตทฺหุโปสเถ สภิกฺขุกา อาวาสา ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในวันที่ควรจำศีลนั้นวัดว่างภิกษุวันที่พึงจำศีล มี ๓ วัน คือ วัน ๘ คำ (เรียกวันอัฐมี) วัน ๑๔ คำ (เรียกวันจาทุทสี) และวัน ๑๕ คำ (เรียกวันปณณีสี)^๖

ในคัมภีร์อิทธานวรรณนา ได้ให้ความหมายคำว่า อุโปสถ มีศัพท์ ๕ อย่าง คือ

(๑) ปาติโมกขุทเทสะ หมายถึงการสวดปาติโมกข์ของพระภิกษุสงฆ์ และภิกษุณี เช่น สงฺโฆ อุโปสถัม กเรยยะ ปาติโมกข์ อุทฺติเสยยะ สงฺฆังพึงทำอุโบสถสวดปาติโมกข์

(๒) ปณณัตติ นามบัญญัติ เช่น อุโปสโส นาม นาคราชา หมายถึง พญานาคชื่อ อุโปสเถ

(๓) อุปวาสะ หมายถึง การเข้าจำอุโบสถ

^๖ ที.สี.อ. (ไทย) ๑/๑/๓๔๗-๓๔๘., ม.อ.อ. (ไทย) ๓/๑/๑๓๙., ข.ส.อ. (ไทย) ๑/๕/๔๐๙.

(๔) อัญฐังคะ หมายถึง ศิลอันประกอบด้วยองค์ ๘ เช่น อัญฐังคสมนนาคตํ อุโปสถํ อุปวสีติวา การเข้าอยู่จำอุโปสถอันประกอบด้วยองค์ ๘

(๕) อุโปสถทินะ หมายถึง วันอุโปสถ เช่น อชฺชุปโปสถ ปณฺณโรโส วันนี้เป็นวันอุโปสถ ๑๕ คำ^๗

อนสนาที่สัสมาทิ วา อุเปจจ วสนตฺติติ อุโปสโส อุปวาโส หมายถึง การเข้าจำศีลอุโปสถ คือ ผู้เข้าไปอยู่อาศัยด้วยการอดอาหารถือศีล เป็นต้น^๘

อุโปสถศีล ยังได้ชื่อว่า นิยมศีล นิยม (นิ+ยมุอุปฺรเม+อ) เพราะเป็นศีลที่ควรงดเว้น ตามกาล “กาลาทิวเสน นิยมิตฺตพฺโพตฺตนิยโม” ส่วนกรรมมีการเข้าอยู่จำศีลตามกาลอันไม่แน่นอน บางครั้ง บางคราว ไม่เป็นประจำอยู่ตามข้างขึ้นข้างแรมบ้าง “ยํ ปนาคนตฺตนา สุกฺกปกฺขาทิวเสน อนิจฺจํ นิยมิตกาลมฺปวาสาทิกํ กมฺมํ อยํ นิยโม นาม”^๙

ในพระราชนิพนธ์ พระอุโปสถลิลกถา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงวินิจฉัยโดยอรรถแห่งอุโปสถศัพท์ ตามอรรถกถา ฎยเภาวสูตร และฎีกากังขาวิตรณี่ว่า

อุโปสถสทฺโท ปนายํ ปาติโมกฺขทฺเทศสํโละ-ปวาสปญฺญตฺติ ทิวเสสฺส วตฺติ อธิบายศัพท์อุโปสถ มีความหมาย ดังนี้

๑. เป็นชื่อพระปาฏิโมกขทเทศ คืออุโปสถกรรมแห่งสงฆ์
๒. เป็นชื่อศีล ๘ อันคฤหัสถ์รักษา
๓. เป็นชื่อแห่งอุปवास คืออดข้าวเสียทั้งวันก็ดี บริโภคบ้างแต่วัตถุมิ น้ำผึ้งเป็นอาทิ
๔. เป็นชื่ออุโปสถกรรมของบุคคลนอกพระพุทธศาสนา
๕. เป็นชื่อของข้างมีสิद्धุสสีแห่งทอง คือข้างตระกูลอุโปสถ
๖. เป็นชื่อแห่งวันที่รักษาศีล ๘ ของคฤหัสถ์^{๑๐}

^๗ พระมหาสมปอง มุทิโต, คัมภีร์อภิธานวรรณนา, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๙๖๑-๙๖๒.

^๘ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๔๖.

^๙ อ้างแล้ว.

^{๑๐} พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชนิพนธ์พระอุโปสถลิลกถา, (กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท., ม.ป.ป.), หน้า ๒.

นอกจากนี้ยังทรงให้ความหมายอุโบสถชื่อว่าศีลนั้น แปลว่า

๑) ธรรมอันบุคคลพึงอาศัยอยู่ โดยบทวิเคราะห์ว่า อุปสัทธิโพธิ อุโปสโก แปลว่า โย สีสงขาโต ธมโม อันว่าสภาวะธรรมอันนักปราชญ์นับว่า ศีลอันใด บุญญตฤิเกหิ อันบุคคลทั้งหลายมีประโยชน์ด้วยบุญ อุปสัทธิโพธิ พึงอาศัยอยู่ อิติ เหตุตั้งนั้น โส สีสงขาโต ธมโม อันว่าธรรมอันนักปราชญ์นับว่าศีลนั้น อุโปสโก นาม ชื่อว่าอันบุคคลมีประโยชน์ด้วยบุญพึงอาศัยอยู่

๒) กรรมอันกำจัดซึ่งอุปกิเลสที่เป็นเหตุเศร้าหมอง โดยบทวิเคราะห์ว่า อุปกิเลส อุเสติ ทหติ อุปตาเปติ วาติ อุโปสโก แปลว่า โย อุปवासสงขาโต สภาโว อันว่าสภาวะ อันปราชญ์กล่าวว่ายู่อาศัยเว้นจากวิติกมมะโทษ อันนักปราชญ์กำหนดด้วยไม่บริโภคอาหารในเวลาวิกาล อันใด ทหติ เผาเสีย อุปกิเลส ซึ่งธรรมทั้งหลายมีราคะ และโทสะ ที่เป็นเหตุแปดเปื้อน ทำให้ลำบาก ว่านัยหนึ่ง อุปตาเปติ ยังธรรมทั้งหลายมีราคะเป็นต้นทำให้เดือนร้อน

๓) อุโบสถศีล ยังชื่อว่า ตปะธรรม อันสงเคราะห์เข้าในทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการ อันสมเด็จพระกษัตริย์ที่ตั้งอยู่ในราชธรรม ในโบราณทรงประพฤติปฏิบัติเพื่อล้างซึ่งบาปกรรมให้บริสุทธิ์ภายหลังทรงตั้งเป็นพระราชประเพณีแก่บรมกษัตริย์ทรงนิยมรักษาเป็นราชธรรม^{๑๑}

ในคัมภีร์สมังควลาลินี คำว่า “อุปวสนติ เอตถาติ อุโปสโก, อุปวสนตติ สีสเลน วา อนสนเนน วา อุปเตตา หุตวา อุปวตฺถา วสนตติ อตฺถอ”^{๑๒}

พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ชุดศัพท์วิเคราะห์ ได้ให้ความหมายของคำว่า “อุโบสถ” มีศัพท์ ๓ อย่างคือ

(๑) อุปคนตวา อรโย อุตตติ อุโปสโก หมายถึง ช้างตระกูลอุโบสถผู้เข้าสงครามแล้วทนต่อข้าศึก (อุป บทหน้า อุตฺ ธาตุ ในความหมายว่าทน ถ ปัจจย,พฤทธิ อุ เป็น โอ, ลบสระหน้า)

(๒) อุปคนตวา อรโย อุปาสตติ อุโปสโก หมายถึงพญานาคชื่ออุโบสถ ผู้เข้าไปเผาศัตรูด้วยการพ่นไฟใส่ (อุป บทหน้าอฺส ธาตุในความหมายว่าเผา, เปร้อร้อน ถ ปัจจย,พฤทธิ อุเป็นโอ, ลบสระหน้า)

(๓) อุปวสนติ เอตถ, สีสเลน วา อนสนเนน วา อุปเตตา หุตวา วสนตติ อุโปสโก หมายถึง ศีลอุโบสถ, การจำศีลแปด, วันอุโบสถ, ปาฏิโมกขบทส ธรรมเป็นที่เข้าจำ, กาลเป็นที่เข้าจำคือเข้าไปอยู่

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒ -๗.

^{๑๒} ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๗๕-๑๗๖.

โดยการถือศีลหรืออดอาหาร (อุป บพหน้าวส ธาตุในความหมายว่าอยู่อด ปัจจย) อนุสนาที่ สยมาที่ วา อุเปจจ วสนติเอตถาติอุโปสโก กาลเป็นที่เข้าถึงการอดอาหารหรือศีลเป็นต้นแล้วอยู่^{๑๓}

ในพจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์ ได้ให้นิยามศัพท์ของอุโบสถศีล ว่าเป็นศีลที่ รักษาเป็นอุโบสถ หรือ ศีลที่รักษาในวันอุโบสถ ได้แก่ศีล ๘ ที่อุบาสกอุบาสิกาสมาทานรักษาเป็นการ จำศีลในวันพระ คือขึ้น และแรม ๘ ค่ำ ๑๕ ค่ำ (แรม ๑๔ ค่ำในเดือนขาด)^{๑๔}

ในศีลสุดยอดวินัยของพระพุทธศาสนา อุโบสถศีล ยังมีบทวิเคราะห์ศัพท์ว่า อุปาสิตพโพ ตี อุโปสโก แปลว่า สภาวธรรมอันบุคคลทั้งหลายผู้ต้องการด้วยบุญพึงเข้าไปอาศัยอยู่ (รักษา) ชื่อว่า “อุโบสถศีล”

คำว่า อุปกิเลส อุเสติ ทหติ อุปตาเปติ วาติ อุโปสโก แปลว่า การกระทำที่กำจัดทำลาย เมาอุปกิเลส ๑๖ ทำให้อุปกิเลส ๑๖ ที่เราร้อน เบาบางหมดสิ้นไป ชื่อว่า “อุโบสถศีล” จากบทวิเคราะห์ นี้แสดงให้เห็นว่า อุโบสถศีลเป็นมหากุศลอันยิ่งใหญ่ที่สามารถกำจัดอุปกิเลส ๑๖ อันเป็นกิเลสกองใหญ่ได้อีกด้วย^{๑๕}

จากการศึกษาผู้วิจัยสรุป คำว่า “อุโบสถ” ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา มีความหมาย ๕ ประการ คือ

๑. หมายถึงการประชุมสวดปาติโมกข์ของพระสงฆ์ในวันพระขึ้น-แรม ๘ ค่ำ ๑๕ ค่ำ และ แรม ๑๔ ค่ำ เรียกว่า อุโบสถกรรม

๒. หมายถึงศีลอุโบสถอันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ

๓. หมายถึงการจำศีลด้วยการอดอาหาร เรียกว่าการเข้าอยู่จำศีลอุโบสถ คือผู้เข้าไปอยู่ อาศัยอดอาหารถือศีล เป็นต้น

๔. หมายถึง นาม บัญญัติ (คือชื่อที่เรียก) เช่นเป็นชื่อของช้างตระกูลหนึ่งมีสีเป็นสีทอง เรียกว่า ช้างตระกูลอุโบสถ

^{๑๓} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ. ๙, ราชบัณฑิต), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๕๐), หน้า ๑๐๙-๑๑๐.

^{๑๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๕๖๔.

^{๑๕} สาลี รักษุที, ศีลสุดยอดวินัยของพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: พัฒนาศึกษา, ๒๕๔๓), หน้า ๖๓.

๕. หมายถึงวันที่เข้าอยู่จำด้วยศีลหรือด้วยอดอาหาร อันเป็นวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เรียกว่า วันอุโบสถ วันที่พึงจำศีลมี ๓ วัน คือวัน ๘ ค่ำ (เรียกวันอัฐมี) วัน ๑๔ ค่ำ (เรียกวันจาตุทสี) และวัน ๑๕ ค่ำ (เรียกวันปณณรสี)

อุโบสถศีล มีวันพระเป็นแดนเกิด ศีล ๘ ที่สมาทานรักษากันในวันพระ เรียกว่า “อุโบสถศีล” ศีล ๘ ที่รักษากันในวันอื่นนอกจากวันพระไม่เรียกว่า อุโบสถศีล เรียกว่าศีล ๘

๒.๑.๒ ความสำคัญของอุโบสถศีล

อุโบสถศีล ๘ นี้ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเรียกว่า อุโบสถมืองค์ ๘ หรืออุโบสถประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ (อภฺฐํคสมณนาคํ อุโปสถํ) เป็นข้อปฏิบัติขั้นศีล ที่พิเศษกว่าศีล ๕ คือมีจำนวนสิกขาบทมากกว่า และปฏิบัติเคร่งครัดกว่า ดังจะเห็นได้จากพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เมื่อชาติก่อน ภพก่อน กำเนิดก่อน ตถาคตเกิดเป็นมนุษย์ สมาทาน ในกุศลธรรม สมาทานมั่นคงในกาย สุจริต วาจาสุจริต มโนสุจริต ในการจำแนกทาน ในการสมาทานศีล (ศีลสมาทาน = ศีล ๕) ในการรักษาอุโบสถ (มืองค์ ๘, อุโปสถูปวาเส) ในความเกื้อกูลต่อมารดา ในความเกื้อกูลบิดา และในความเกื้อกูลสมณะพราหมณ์หลังจากตายแล้วไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์”^{๑๖}

ในพระสูตรต้นตปิฎก ขุททกนิกายชาดก ท้าวสักกเทวราชได้ตรัสตอบพระเจ้าเนมิราชที่สงสัยว่า ทานก็ดี พรหมจรรย์ก็ดี อย่างไหนมีผลมากกว่ากันว่า “บุคคลย่อมเกิดในตระกูลกษัตริย์ได้ด้วยพรหมจรรย์อย่างต่ำ เข้าถึงความเป็นเทวดาได้ด้วยพรหมจรรย์อย่างกลางย่อมบริสุทธิได้ด้วยพรหมจรรย์อย่างสูง”^{๑๗}

ความสำคัญของอุโบสถศีล คือ ถ้าบุคคลรักษาด้วยจิตศรัทธาจะด้วยการสมาทาน หรือการงดเว้นเฉพาะหน้าก็ตามย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก มีความรุ่งเรืองมาก มีความเจริญ แผ่ไพศาลมาก เพราะอุโบสถศีลนั้น สามารถสร้างสวรรค์ สร้างความเสมอภาค สร้างความปลอดภัยแก่มนุษย์ และเลิศกว่าสมบัติของพระเจ้าจักรพรรดิ ดังต่อไปนี้

๑) อุโบสถศีลสร้างสวรรค์แก่มนุษย์

อุโบสถศีลนั้นสามารถสร้างสวรรค์แก่มนุษย์ได้ดังที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสแก่นางวิสาขา ในวิสาขาสสูตร อภฺฐกนิบาต อังคุตตรนิกาย ว่า“วิสาขา อุโบสถประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ ที่บุคคลเข้าจำแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก มีความรุ่งเรืองมาก มีความเจริญแผ่ไพศาล

^{๑๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๐๑/๑๖๓.

^{๑๗} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๔๒๙/๒๔๗.

มาก การที่สตรีหรือบุรุษบาง คนในโลกนี้เข้าจำอุโบสถอันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ หลังจากเขา
แตกกายทำลายขันธ

อุโบสถศีลนั้นสามารถสร้างสวรรค์แก่มนุษย์ได้ดังที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัส
แก่นางวิสาขา ในวิสาขาสุตร อรรถกถา อังคุตตรนิกาย ว่า“วิสาขา อุโบสถประกอบด้วยองค์ ๘
ประการ ที่บุคคลเข้าจำแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก มีความรุ่งเรืองมาก มีความเจริญแผ่ไพศาล
มาก การที่สตรีหรือบุรุษบางคนในโลกนี้ เข้าจำอุโบสถอันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ หลังจากเขา
แตกกายทำลายขันธแล้วพึงได้อยู่ร่วมกับชาวสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา ชั้นดาวดึงส์ชั้นยามา ชั้นดุสิต
ชั้นนิมมานรดี และชั้นปรนิมมิตวสวัตดี ข้อนั้นย่อมเป็นไปได้แน่นอน”^{๑๘}

ดังนั้น ผู้ที่รักษาอุโบสถศีล เมื่อตายไปย่อมได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นต่าง ๆ แน่นอน

๒) อุโบสถศีลสร้างความเสมอภาคแก่มนุษย์

ในอังคุตตรนิกายอรรถกถา กถาถึงอุโบสถศีลว่าสามารถสร้างความเสมอภาคแก่
มนุษย์ได้ดังที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสกับอุบาสกชื่อว่า วาเสฏฐะว่า “วาเสฏฐะ แม้
กษัตริย์ทั้งหลาย พราหมณ์ทั้งหลาย แพศย์ทั้งหลาย และศูทรทั้งหลาย พึง เข้าจำอุโบสถศีลอัน
ประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ การเข้าจำนั้น พึงเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขเพื่อเกื้อกูล เพื่อสุข
ตลอดกาล แก่กษัตริย์ แก่พราหมณ์ แก่แพศย์ และแก่ศูทร ทั้งหลาย เหล่านั้น ชั่วกาลนานเหมือนกัน
(คือได้ไปเกิดในสุคติได้เท่าเทียมกัน) แม้หากชาวโลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก หมู่สัตว์
พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดา และมนุษย์พึงอยู่จำอุโบสถประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ การเข้าจำ
อุโบสถประกอบด้วยองค์ ๘ ประการนั้น พึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เพื่อความสุขเพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขตลอด
กาลนานแก่ชาวโลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก

พรหมโลก หมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดา และมนุษย์ แม้แต่ต้นสาละใหญ่ๆ ถ้า
สามารถเข้าจำอุโบสถศีลอันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการได้การเข้าจำอุโบสถประกอบด้วยองค์ ๘
ประการนั้น ก็เป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขเพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขตลอดกาลนานแก่ต้นสาละใหญ่ๆ
เหล่านั้นเหมือนกัน”^{๑๙}

สรุปว่า การเข้าจำอุโบสถอันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการนั้น ผู้เข้าจำไม่ว่าจะเป็น กษัตริย์
พราหมณ์ แพศย์ ศูทร เทวดา มนุษย์ทั้งหลาย หรือแม้แต่ต้นสาละถ้าเข้าจำอุโบสถได้เมื่อ

^{๑๘} ดูรายละเอียดใน อ.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๔๓/๓๑๐-๓๑๑.

^{๑๙} ดูรายละเอียดใน อ.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๔๔/๓๑๒-๓๑๔., อ.อ.อ. (ไทย) ๔/๔๒๙., อ.อ.อ. (ไทย) ๓/๔๔/๒๕๘-๒๕๙.

เข้าจำอุโบสถอันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการแล้ว ย่อมได้รับประโยชน์ได้รับความสุขตลอดกาลทั้งชาตินี้ และชาติหน้าเหมือนกันเท่าเทียมกันโดยมุ่งที่เจตนาไม่มีการแบ่งชั้นวรรณะ หรือสถานะที่แตกต่างกันของสัตว์

๓) อุโบสถศีลสร้างความปลอดภัยแก่นมนุษย์

อุโบสถศีลนั้นสร้างความปลอดภัยแก่นมนุษย์ได้ดังที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้ในอภิสันทุตร อัฐกนิบาต อังคุตตรนิกาย^{๒๐} มีใจความว่า

“ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกในศาสนานี้ละปาณาติบาตเป็นผู้เว้นจากปาณาติบาต ละอทินนาทานเป็นผู้เว้นขาดจากอทินนาทาน ละกาเมสุมิฉฉาจารเป็นผู้เว้นขาดจากกาเมสุมิฉฉาจาร ละมุสาวาทเป็นผู้เว้นขาดจากมุสาวาท ละสุราเมรยมัชชปมาทัฏฐฐาน เป็นผู้เว้นจากสุราเมรยมัชชปมาทัฏฐฐาน ชื่อว่าเขาได้ให้ความไม่มีภัย ความไม่มีเวร และความไม่เบียดเบียนแก่สัตว์ทั้งหลาย หาประมาณมิได้ตัวเขาเองก็ย่อมมีส่วน (ได้รับ) ความไม่มีภัย ความไม่มีเวร และความไม่ถูกเบียดเบียนด้วยทานทั้งห้านี้เป็นมหาทานรู้กันว่าเป็นเลิศ (กว่าทานทั้งหลาย) รู้กันมานาน รู้กันว่าเป็นวงศ์ (ของอริยะ) เป็นของเก่าอันสมณพราหมณ์ผู้เป็นวิญญูชนไม่คัดค้านไม่ลบล้าง”

การบริโภคอาหารมีอยู่เดียว ทำให้ร่างกายสุขสบาย โรคภัยไข้เจ็บมีน้อย ร่างกายเบา สบาย มีกำลัง และคล่องตัวการเว้นขาดจากการฟ้อนรำขับร้อง ประโคมดนตรี และดูการละเล่นที่เป็นข้าศึก แก่กุศลเว้นขาดจากการทัดทรงตกแต่งร่างกายด้วยดอกไม้ของหอมเครื่องประพินพิวอัน เป็นลักษณะแห่งการแต่งตัว การเว้นขาดจากที่นอนสูงใหญ่ สองข้อสุดท้ายเป็นการละกิเลส ราคะ มานะ ที่แข่งกัน มีแข่งกันประดับโอ้อวด ปัญหาการแย่งชิงแข่งขันก็ไม่เกิดขึ้น จึงทำให้ไม่มีภัย ไม่มีเวรไม่เบียดเบียนกัน^{๒๑}

อนึ่ง แม้บุคคลผู้อำนวยความสะดวก และให้การสนับสนุนผู้รักษาศีลด้วยการให้อาหารเป็นต้น ก็ย่อมได้ผล ได้อานิสงส์ ได้ความรุ่งเรือง และความเจริญแผ่ไพศาลมากเช่นเดียวกัน

๒.๑.๒.๑ อุโบสถศีลเลิศกว่าสมบัติของพระเจ้าจักรพรรดิ

ในอังคุตตรนิกายอัฐกนิบาต สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้กล่าวถึงความสำคัญของการรักษาอุโบสถศีลที่บุคคลอยู่จำแล่วย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก มีความรุ่งเรืองมาก แผ่ไพศาลมากกว่าในอังคุตตรนิกายอัฐกนิบาต สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้กล่าวถึงความสำคัญของการรักษา

^{๒๐} อัง.อุฏฐก. (ไทย) ๒๓/๓๙/๒๙๙-๓๐๑.

^{๒๑} ที.สี. (ไทย) ๙/๑๐/๔.

อุโบสถศีลที่บุคคลอยู่จำแลวย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก มีความรุ่งเรืองมาก แม้ไฟศาลมากกว่า “เปรียบเทียบพระราชพงศาวดารของคเณศที่ครองราชย์เป็นอิสราธิบดี (เป็นผู้ยิ่งใหญ่เหนือผู้อื่น) แห่งชนบทใหญ่ ๑๖ แคว้น ที่สมบูรณ์ด้วยทรัพย์สมบัติอันมีแก้ว ๗ ประการ คือ อัง คะ มคธะ กาสี โกสละ วัชชี มัลละ เจติวิงสะ กุรุ ปัญจาละ มัจฉะ สุรเสนะอัสดกะ อวันตี คันธาระ กัมโปชะ การครองราชย์ของพระราชพงศาวดารนั้นยังมีค่าไม่ถึงเสียที่ ๑๖ แห่งอุโบสถที่ประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ เพราะราชสมบัติของมนุษย์เมื่อนำไปเปรียบเทียบกับสุขที่เป็นทิพย์ถือว่าเป็นของเล็กน้อย”^{๒๒}

จะเห็นว่าบรรดาคนที่ร่ำรวยที่สุดในโลกที่ได้ชื่อว่า มหาเศรษฐีของโลก มีทรัพย์สินเงินทองมหาศาล ความร่ำรวยของมหาเศรษฐีเหล่านั้นทั้งหมดในโลกรวมกันเมื่อนำไปเปรียบเทียบกับสมบัติของพระเจ้าจักรพรรดิแล้วเป็นของเล็กน้อย ไม่เทียบเท่ากับสมบัติของพระเจ้าจักรพรรดิเลย แต่สมบัติของพระเจ้าจักรพรรดิให้ความสุขทางโลกเป็นสมบัติน้อย ๆ เมื่อนำไปเปรียบเทียบกับอุโบสถศีลที่เปรียบกับการให้ความสุขที่เป็นทิพย์แล้วถือว่าเล็กน้อยมากเทียบไม่ได้เลย ฉะนั้น สตรีหรือบุรุษทั้งหลายที่รักษาอุโบสถศีลประกอบด้วยองค์ ๘ ประการได้ชื่อว่าทำบุญทำ ความดีที่มีสุขเป็นกำไร ไม่ถูกนิทา เมื่อเสียชีวิตไปย่อมเข้าถึงซึ่งสวรรค์

๒.๑.๒.๒ การรักษาอุโบสถศีลสามารถทำให้นาคประเภทต่าง ๆ สละกายได้

ในสังยุตตนิกาย ชนธวารวรรค นาคสังยุต อุโปสถสูตรว่าด้วยอุโบสถ^{๒๓} การรักษาศีลอุโบสถเป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้นาคที่เป็นอณฑชะบางพวกในโลกนี้สามารถสละกายได้ในทุติยอุโปสถสูตร^{๒๔} การรักษาอุโบสถเป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้นาคที่เป็นชลพุชะบางพวกในโลกนี้ สามารถสละกายได้ในตติยอุโปสถสูตร^{๒๕} การรักษาอุโบสถเป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้นาคที่เป็นสังเสทชะบางพวกในโลกนี้สามารถสละกายได้ และจตุตถอุโปสถสูตร^{๒๖} การรักษาอุโบสถเป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้นาคที่เป็นโอปาทิกะบางพวกในโลกนี้สละกายได้

ในอรรถกถา วินัยปิฎก ตีรจณานคตัตถ์ว่าด้วยสัตว์ดิรัจฉานบรรพชา นาคตัวหนึ่งอดอดระอา รังเกียจกำเนิดนาคต้องการอัตภาพเป็นมนุษย์ จึงแปลงร่างเป็นมนุษย์แอบมาบรรพชา อุปสมบท แต่พอหลับร่างกายก็ปรากฏร่างเป็นนาคดังเดิม สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสกับพระนาคนั้นว่า “พวกเจ้าเป็นนาค ไม่มีความงอกงามในพระธรรมวินัยนี้ ไปเถิดนาคเจ้าจงเข้าจำอุโบสถในดิถีที่ ๑๔

^{๒๒} อัง.อุฎฺฐก. (ไทย) ๒๓/๔๒/๓๐๗, ๒๓/๔๓/๓๑๐, ๒๓/๔๕/๓๑๕.

^{๒๓} ส.ข. (ไทย) ๑๗/๓๔๔/๓๕๑.

^{๒๔} ส.ข. (ไทย) ๑๗/๓๔๕/๓๕๒.

^{๒๕} ส.ข. (ไทย) ๑๗/๓๔๖/๓๕๒.

^{๒๖} ส.ข. (ไทย) ๑๗/๓๔๗/๓๕๓.

คติที่ ๑๕ และคติที่ ๘ แห่งปักษ์นั้นแหละ ด้วยวิธีนี้อย่างนี้เจ้าจักพ้นจากกำเนิดนาค และได้อัตภาพมนุษย์ฉับพลัน”^{๒๗}

จากการศึกษานี้ พบว่าการเข้าจำรักษาศิลอุโบสถนั้น สามารถสร้างสวรรค์ สร้างความเสมอภาค สร้างความปลอดภัยให้แก่มนุษย์ และให้สมบัติที่น่าปรารถนาแก่มนุษย์ ดังนั้น อุบาสก อุบาสิกาทั้งหลายจึงควรรักษาศิลให้ดี มิให้ขาดมิให้ต่างพร้อย ศิลอุโบสถจะนำความสุขความเจริญมาให้ ไม่เพียงเท่านั้นจะเห็นว่าการรักษาศิลอุโบสถในสมัยก่อนพุทธกาล และในสมัยพุทธกาลมีความสำคัญมาก บุคคลในยุคนั้นเมื่อปรารถนาสิ่งใดก็จะทำการรักษาศิลอุโบสถแล้ว ก็จะได้สมดังที่ปรารถนา ดังเช่นการรักษาศิลอุโบสถของพระเจ้าจักรพรรดิผู้ได้รับมูรธาภิเษกเพื่อให้ได้จักรแก้วอันเป็นทิพย์ที่หายไปกลับคืนมา พระยานาคทั้งหลายรักษาศิลอุโบสถเพื่อปรารถนาได้ไปเกิดบนสวรรค์ และได้อัตภาพเป็นมนุษย์ก็สมปรารถนาแม้แต่พระอรหันต์เป็นพระอริยบุคคลระดับสูงสุดในพระพุทธศาสนา เป้าหมายสูงสุดในการประพฤติธรรมในทางพระพุทธศาสนา ก็เพื่อให้ได้บรรลุดรรมเป็นพระอรหันต์ เมื่อได้บรรลุดรรมแล้ว ก็เป็นอันเสร็จกิจในพระพุทธศาสนา สิ้นอาสวะกิเลสแล้ว เป็นผู้บริสุทธิแล้วไม่ต้องทนทุกข์ทรมานในการเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป หนึ่งในธรรมที่พระอรหันต์ และพระอริยบุคคลปฏิบัติก็คือการเข้าอยู่จำรักษาศิลอุโบสถ

๒.๑.๓ วิธีการรักษาศิลอุโบสถ

ในอรรถกถาศิลอุโบสถสูตร ได้กล่าวถึงการเข้าจำอุโบสถว่าบุคคลผู้จะเข้าจำอุโบสถคืนนั้น พึงตั้งใจว่าพรุ่งนี้เราจักรักษาศิลอุโบสถ ควรเตรียมตัวให้พร้อมด้วยการจัดเตรียมอาหารให้พร้อมสำหรับวันอุโบสถ และตรวจตราการงานให้เรียบร้อยเสียแต่วันนี้ การงานอะไรที่ควรส่งคนที่บ้านไว้ว่าอย่างไร ก็ให้มอบหมายเสียให้เรียบร้อย เมื่อเข้าจำอุโบสถไม่ควรจัดแจงการงานที่เป็นการกระทำที่เบียดเบียนผู้อื่นหรือทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน ผู้เข้าจำอุโบสถพึงปลดเปลื้องปลีโพธ คือความกังวลห่วงใยต่างๆ ออกไปเสียในวันอุโบสถผู้รักษาศิลอุโบสถพึงทำการกำหนดกาลว่า “เราจักรักษาศิลอุโบสถตลอดวันนี้ และคืนนี้” แล้วเปล่งวาจาสมათานองค์อุโบสถ ๘ ประการ ในสำนักของภิกษุ ภิกษุณี อุบาสกหรืออุบาสิกา ผู้รู้ลักษณะของศีล ๑๐ แต่เข้าใจ หากรู้บาลีก็พึงเปล่งวาจา สมათานด้วยภาษาบาลี ส่วนผู้ไม่รู้ภาษาบาลี ควรอธิษฐานว่า “ข้าพเจ้าอธิษฐานอุโบสถที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้แล้ว” (พุทธปณฺณุตฺตํ อุโปสถํ อธิฐฺฐามิ) ผู้สมათานอุโบสถควรรับประทานอาหารแต่เช้าไม่ควรทำกิจใด ๆ อย่างอื่น ไม่ควรปล่อยเวลาให้ล่วงไปควรทำการนับอายุของตนว่าสิ้นไปเท่าใด และพึงระลึกถึงความตายเป็นอารมณ์ เมื่อบริโภคอาหารก็ควรบริโภคเหมือนภิกษุผู้มีภัตรเป็นประจำแล้วไปสู่วิหารหรือวัดเพื่อฟังธรรม ศึกษา

^{๒๗} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๑๑/๑๗๖., วิ.อ. (ไทย) ๔/๑/๓๒๓.

ธรรม สันทนาธรรม หรือมนสิการบรรดาอารมณ์ ๓๘ อารมณ์ อย่างใดอย่างหนึ่ง (แต่ในปัจจุบัน เป็น
 บริกรรมอาการ ๓๒ มีชน ผม เล็บ ฟัน หนัง... เป็นต้น) ดังที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสกับนาง
 วิสาขาว่า “วิสาขา เธอมาจากที่ไหนแต่ยังวันเชียว นางวิสาขากราบทูลว่าข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ วันนี้
 หม่อมฉันจะรักษาอุโบสถ”^{๒๘}

ในฎีกาอุโบสถสูตร ว่า ผู้รักษาอุโบสถพึงทำการกำหนดว่า เราจักรักษาอุโบสถตลอดคืนนี้
 และตลอดวันนี้ แล้วทำโดยรวมกันด้วยอำนาจองค์อุโบสถว่า “ข้าพเจ้าสมาทานสิกขาบท ๘” แล้วทำ
 การเปล่งวาจาสมาทานอุโบสถเฉพาะองค์ตามบาลีอย่างนี้ ว่า

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี สิกขาปทํ สมาธิยามิ
๒. อทินนาทานา เวรมณี สิกขาปทํ สมาธิยามิ
๓. อพฺรหมจฺริยา เวรมณี สิกขาปทํ สมาธิยามิ
๔. มุสสาวทา เวรมณี สิกขาปทํ สมาธิยามิ
๕. สุราเมรยมชฺชปมาทญฺจานา เวรมณี สิกขาปทํ สมาธิยามิ
๖. วิกาลโภชนา เวรมณี สิกขาปทํ สมาธิยามิ
๗. นจฺจคิตฺวาทิตฺตวิสุทฺทสฺสนา มาลาคนฺธวิเลปนธารณฺณณฺทณฺวิภูสณฺญานา เวรมณี
 สิกขาปทํ สมาธิยามิ
๘. อุจฺจาสยณฺมหาสยนา เวรมณี สิกขาปทํ สมาธิยามิ, อิมํ อฏฺฐจกสมณฺนาคตํ,
 พุทฺธปณฺณตตํ อุโปสถํ, อิมญฺจรตฺตี อิมญฺจ ทิวสํ, สมฺมเทว อภฺริกฺขิตฺตํ สมาธิยามิ

ถ้าไม่รู้ภาษาบาลี ก็สมาทานเป็นภาษาไทยก็ได้ดังนี้

๑. ข้าพเจ้าขอสมาทานสิกขาบท คือเจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์
๒. ข้าพเจ้าขอสมาทานสิกขาบท คือเจตนางดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้
๓. ข้าพเจ้าขอสมาทานสิกขาบท คือเจตนางดเว้นจากพฤติกรรมอันมิใช่พรหมจรรย์
๔. ข้าพเจ้าขอสมาทานสิกขาบท คือเจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ
๕. ข้าพเจ้าขอสมาทานสิกขาบท คือเจตนางดเว้นจากการดื่มน้ำเมาคือสุรา และเมรัยอัน
 เป็นเหตุแห่งความประมาท
๖. ข้าพเจ้าขอสมาทานสิกขาบท คือเจตนางดเว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล^{๒๙}

^{๒๘} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๗๑/๒๗๙.

^{๒๙} เวลาวิกาล ในที่นี้หมายถึงเวลาที่เลยเที่ยงวันไป ดูรายละเอียดใน พ.ช.อ. (ไทย) ๒/๒๗.

๗. ข้าพเจ้าขอสมนาทานสิกขาบท คือเจตนางดเว้นจากการฟ้อนรำขับร้อง บรรเลงดนตรี ดูการเล่นอันเป็นข้าศึกต่อกุศล และเจตนางดเว้นจากการทัดทรงประดับตกแต่งร่างกายด้วยดอกไม้ของหอม และเครื่องลูบไล้^{๓๐}

๘. ข้าพเจ้าขอสมนาทานสิกขาบท คือเจตนางดเว้นจากการนั่งนอนบนที่นั่งที่นอนสูง และใหญ่ หรือเมื่อไม่รู้ภาษาบาลีก็พึงสมนาทานเฉพาะองค์ด้วยภาษาของตนหรือด้วยอำนาจอธิฐานโดยรวมว่า “ข้าพเจ้าอธิฐานอุโบสถที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้แล้ว” เมื่อไม่มีผู้อื่นก็อธิฐานเองก็ได้^{๓๑}

๒.๑.๓.๑ หลักอุโบสถศีล

อุโบสถศีล เป็นศีลของคฤหัสถ์ หมายถึง อุบาสกอุบาสิกาทั่วไป มิใช่สงฆ์ (ซึ่งมีศีลเฉพาะตนอยู่แล้ว) โดยมักจะรับศีลแปดในวันพระ นิยมรักษาศีลแปด เป็นเวลา ๑ วัน หรือ ๓ วัน จัดเป็นศีลขั้นต่ำของพระอนาคามี โดยปกติผู้รักษาศีลจะเปล่งวาจาอธิฐานที่จะขอสมนาทานศีลตั้งแต่เช้าของวันนั้น หากรักษาศีลแปดเป็นเวลา ๑ วัน เรียกว่า “ปกติอุโบสถ” และหากรักษา ๓ วัน เรียกว่า “ปฎิชาครอุโบสถ” หลักของอุโบสถศีล มีดังนี้

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี

หลักปฏิบัติตามหลักอุโบสถศีลในข้อนี้ ได้รับการบัญญัติขึ้นในลำดับที่ ๑ ของศีล มีสาระสำคัญคือ การละเว้นจากการฆ่าชีวิตให้ตกว้างไป ผู้วิจัยจึงมุ่งศึกษาโดยแบ่งเป็น ๒ ประเด็น ดังนี้

๑) ความหมาย และความสำคัญ

ว่าด้วยการละเว้นจากการฆ่าสัตว์ ละเว้นจากการเบียดเบียนชีวิตผู้อื่นเพราะสรรพสัตว์ทั้งหลายไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ สัตว์เดรัจฉาน ย่อมรักชีวิตตนมากกว่าสิ่งอื่นใดชีวิตจึงสำคัญกว่าเรื่องอื่น ๆ

องค์ที่จะทำให้ศีลข้อนี้ขาดได้นั้นต้องประกอบด้วยองค์ ๕ คือ

๑. ปาณ สัตว์มีชีวิต
๒. ปาณสญญิตา รู้ว่าสัตว์มีชีวิต
๓. วรหจิตตํ จิตคิดจะฆ่า
๔. อุปกัมโม เพียรเพื่อจะฆ่า

^{๓๐} สารตถ.ฎีกา (ไทย) ๓/๑๐๖/๓๐๘.

^{๓๑} มงคล. (ไทย) ๓/๑๒๘/๑๔๐-๑๔๑.

๕. เตน มรณ สัตว์ตายด้วยความเพียรนั้น^{๓๒}

๒) สาระสำคัญของศีลข้อปาณาติปาตา

พระพุทธองค์ได้ทรงบัญญัติศีลข้อนี้เพื่อเป็นพื้นฐานของมนุษย์คือการไม่เบียดเบียนชีวิตผู้อื่น รวมทั้งการไม่ทำลาย และทรมาณชีวิตอื่นซึ่งมีนัยไปถึงศีลข้ออื่นๆ ด้วย^{๓๓}

๒. อทินนาทานา เวรมณี

หลักปฏิบัติตามหลักอุโบสถศีลในข้อนี้ได้รับการบัญญัติขึ้นในลำดับที่ ๒ ของศีล มีสาระสำคัญคือ การละเว้นจากสิ่งของที่ผู้เป็นเจ้าของไม่ได้ให้ ผู้วิจัยจึงมุ่งศึกษาโดยแบ่งเป็น ๒ ประเด็น ดังนี้

๑) ความหมาย และความสำคัญ

อทินนาทาน หมายถึง วัตถุสิ่งของที่เจ้าของไม่อนุญาตให้ สรรพสัตว์ที่เวียนว่ายในสังสารวัฏนี้ ย่อมอยู่ภายใต้ กฎแห่งกรรม ซึ่งคุ้มครองความเป็นเจ้าของของสรรพสัตว์ การได้มาซึ่งทรัพย์สินหรือสิ่งของต่าง ๆ โดยการที่เจ้าของทรัพย์สินนั้น ๆ ไม่ได้ให้ ถือเป็นการกระทำที่ไม่ชอบ^{๓๔}

องค์ที่จะทำให้ศีลข้อนี้ขาดได้นั้นต้องประกอบด้วยองค์ ๕ คือ

๑. ประปรคหิต์ ของที่เขาหวงแหน
๒. ประปรคหิตสณญิตา รู้ว่าของที่เขาหวงแหน
๓. เถยยจิตต์ จิตคิดจะลักของเขา
๔. อุปกุกโม พยายามเพื่อจะลักของเขา
๕. เตน หนณ ลักของเขามาได้ด้วยพยายามนั้น

๒) สาระสำคัญของศีลข้ออทินนาทาน

ว่าด้วยการละเว้นจากการหยิบฉวยสิ่งของ ๆ ผู้อื่นโดยที่ไม่ได้รับอนุญาตจากเจ้าของ รวมทั้งการเอารัดเอาเปรียบแม้เล็ก ๆ น้อย ๆ แม้ไม่ได้ลักขโมยแต่เป็นการกระทำที่มีเจตนาไม่ดีมีใจ และการกระทำที่เป็นอกุศล^{๓๕}

^{๓๒} พ.สถิตวรรณ, อนุพุทธิกถาที่ปนี ภาค ๒, (กรุงเทพมหานคร: เซเวนพรีนติ้งกรุ๊ป จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๘๒.

^{๓๓} แก้วธารา, ศีล ๕ ชุบชีวิตลิขิตกรรม, (กรุงเทพมหานคร: ปราชัญ, ๒๕๕๓), หน้า ๒๙.

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๓.

^{๓๕} อ่างแล้ว.

๓. อะพรมัจริยา เวมณี

หลักปฏิบัติตนตามหลักอุโบสถศีลในข้อนี้ได้รับการบัญญัติขึ้นในลำดับที่ ๓ ของศีล มีสาระสำคัญคือ การละเว้นจากการประพฤติดิพพรหมจรรย์ ผู้วิจัยจึงมุ่งศึกษาโดยแบ่งเป็น ๒ ประเด็น ดังนี้

๑) ความหมาย และความสำคัญ

การเสพเมณูกับคนที่ต้องห้าม ผู้ที่เสพเมณูกับผู้ที่ต้องห้ามผู้นั้นทำผิดประเวณีหญิงที่ต้องห้ามมี ๓ ประเภท คือ ๑. หญิงมีสามี ๒. หญิงมีญาติปกครอง ๓. หญิงมีจารีตรักษา สำหรับชายที่ต้องห้าม คือ ๑. ชายอื่นนอกจากสามีตน ๒. ชายที่จารีตห้ามคือชายที่เป็นนักบวชในศาสนาที่ถือพรหมจรรย์ทั้งหมด^{๓๖}

องค์ที่จะทำให้ศีลข้อนี้ขาดได้นั้นต้องประกอบด้วยองค์ ๒ คือ ๑. เสวนจิตต์ จิตคิดจะเสพ ๒. มกฺเคน มคฺคปฏิบัติพาหน มรรคถึงกัน^{๓๗}

๒) สาระสำคัญของศีลข้ออะพรมัจริยา

ห้ามประพฤติดิพพรหมจรรย์ คือ ละเว้นจากการประพฤติดิในกาม คือไม่เอาภรรยาหรือสามีผู้อื่นมาเป็นของตน และไม่ผิดประเวณีกับบุตรผู้อื่น กรณีที่พ่อแม่ไม่ยินยอมรวมทั้งการละเว้นจากการยุงส่งเสริม^{๓๘}

๔. มุสาวทา เวมณี

หลักปฏิบัติตนตามหลักอุโบสถศีลในข้อนี้ได้รับการบัญญัติขึ้นในลำดับที่ ๔ ของศีล มีสาระสำคัญคือ การละเว้นจากการกล่าวเท็จ ส่อเสียด หยาบคาย เพ้อเจ้อเหลวไหล ผู้วิจัยจึงมุ่งศึกษาโดยแบ่งเป็น ๒ ประเด็น ดังนี้

๑) ความหมาย และความสำคัญ

การกล่าวเท็จ หมายถึงการพูดไม่จริง เมื่อพูดออกไปก็เป็นคำเท็จหรือคำมุสา การกล่าวเท็จหรือการพูดปดนั้นถือว่าเป็นวจีกรรมทางวาจาที่คนประพฤติก้นมากที่สุด จึงนับว่าศีลข้อที่ ๔ นี้

^{๓๖} พ.สถิตวรรณ, อนุพุทฺธิกถาที่ปนี ภาค ๒, หน้า ๘๒.

^{๓๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๐.

^{๓๘} แก้วธรา, ศีล ๕ ชุบชีวิตลิขิตกรรม, หน้า ๖๕.

เป็นศิลปะที่คนรักหากันได้ยากที่สุด ด้วยเห็นว่าการพูดปดนั้นเป็นเรื่องธรรมดาที่คนทั่วไปทำกัน เพราะมักเข้าใจว่าไม่ใช่เรื่องใหญ่โตอะไร^{๓๙}

องค์ที่จะทำให้ศิลปะข้อนี้ขาดได้นั้นต้องประกอบด้วยองค์ ๔ คือ

๑. อตถิ เรื่องไม่จริง
๒. วิสัณณจิตตํ จิตคิดจะกล่าวให้ผิด
๓. ตชโช วายาโม พยายามกล่าวให้ผิด
๔. ปรสส ตทถวิขานนํ การให้ผู้อื่นเข้าใจเรื่องนั้น^{๔๐}

๒) สาระสำคัญของศิลปะข้อสาวาทา

ห้ามกล่าวเท็จ พูดส่อเสียด หยาบคาย เพ้อเจ้อเหลวไหล รวมทั้งการกล่าวเท็จด้วยการเขียน การแสดงท่าทาง การพูดต่อเติมข้อความ การนินทาว่าร้าย ประชดประชันผู้อื่น และไม่ส่งเสริมให้ผู้อื่นใช้วาจาในทางอกุศล^{๔๑}

๕. สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐานา เวมณี

หลักปฏิบัติตามหลักอุโบสถศีลในข้อนี้ได้รับการบัญญัติขึ้นในลำดับที่ ๕ ของศีล มีสาระสำคัญคือ การละเว้นจากการดื่มสุราเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาทพลาดพลั้ง ผู้วิจัยจึงมุ่งศึกษาโดยแบ่งเป็น ๒ ประเด็น ดังนี้

๑) ความหมาย และความสำคัญ

คำว่า สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐานา เวมณี แปลว่า เว้นจากการดื่มน้ำเมาคือสุรา และเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท เป็นสิ่งที่ทำให้เสียสติสัมปชัญญะไป พระพุทธเจ้าจึงตรัสโทษแห่งการดื่มสุราเมรัยไว้ ๖ ประการไว้ในทีฆนิกายปาฏิกวรรค สังคาลสูตรว่า

“คฤหบดีบุตร โทษในการประกอบเรื่อง ๆ ซึ่งการดื่มน้ำเมา คือ สุรา และเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ๖ ประการนี้ คือ ความเสื่อมทรัพย์อันผู้ดื่มพึงเห็นเอง ๑ ก่อการทะเลาะวิวาท ๑ เป็นบ่อเกิดแห่งโรค ๑ เป็นเหตุเสียชื่อเสียง ๑ เป็นเหตุไม่รู้จักละอาย ๑ มีบาทที่ ๖ คือ เป็นเหตุทอน

^{๓๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๗.

^{๔๐} พ.สถิตวารณ, อนุพุทธิกถาที่ปนี ภาค ๒, หน้า ๙๐.

^{๔๑} แก้วธรา, ศิล ๕ ชุบชีวิตลิขิตกรรม, หน้า ๘๗.

กำลัง ปัญญา ๑ คฤหบดีบุตร โทษ ๖ ประการในการประกอบเนือง ๆ ซึ่งการดื่มน้ำเมา คือ สุรา และเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาทเหล่านี้แล”^{๔๒}

องค์ที่จะทำให้ศีลข้อนี้ขาดได้นั้นต้องประกอบด้วยองค์ ๔ คือ

๑. มทนิย น้ำเมา
๒. ปาตุกมฺยตาจิตฺตํ มีจิตคิดจะดื่มน้ำเมานั้น
๓. ตชฺโซ วายาโม มีความพยายามจะดื่มน้ำเมานั้น
๔. ปิตปฺปเสวนํ น้ำเมานั้นล่องล่ำคองไป

การดื่มสุรา และเสพสิ่งเสพติดนอกจากจะมีโทษต่อร่างกายแล้ว ยังบั่นทอนสติปัญญา อีกทั้งยังก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ เช่น การขาดกรรม อกชิงวิ่งราว อาชญากรรมทางเพศ การหลอกลวง ต้มตุ๋น และอุบัติเหตุต่าง ๆ ซึ่งมีผลกระทบต่อกันเอง และสังคมโดยรวม^{๔๓}

๒) สาระสำคัญของศีลข้อสุราเมรัยมัชฌิมาทฎฐานา

ว่าด้วยการละเว้นจากการดื่มสุรา และของมึนเมาอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท เพราะสุรา และของมึนเมา เป็นสิ่งที่มอมเมาจนทำให้ขาดสตินำมาซึ่งความประมาทอันจะก่อให้เกิดการล่วงละเมิดในศีลอีกทั้ง ๔ ประการได้โดยง่าย^{๔๔}

๖. วิกาลโภชนา เวรมณี

หลักปฏิบัติตนตามหลักอุโบสถศีลในข้อนี้ได้รับการบัญญัติขึ้นในลำดับที่ ๖ ของศีล มีสาระสำคัญคือการละเว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล ผู้วิจัยจึงมุ่งศึกษาโดยแบ่งเป็น ๒ ประเด็น ดังนี้

๑) ความหมาย และความสำคัญ

คำว่า วิกาลโภชนา เวรมณี แปลว่า เว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาลคือตั้งแต่เที่ยงวันไปแล้วจนถึงรุ่งอรุณของวันใหม่ พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทข้อนี้ไว้เพื่อขัดเกลากิเลส กามราคะของพระภิกษุ โดยการบริโภคอาหารนั้นควรให้พอเพียงต่อการบำบัดความหิว ควรบริโภคอย่างพอดี^{๔๕}

^{๔๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๗๙/๑๖๔.

^{๔๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๗๙/๑๖๔.

^{๔๔} แก้วธรรมา, ศีล ๕ ชุบชีวิตลิขิตกรรม, หน้า ๑๐๑.

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๙.

พฤติกรรมตามศีลข้อนี้ มีดังนี้

๑. กินพอดี พออิ่ม พอประมาณ
๒. ไม่ติดในรสอาหาร
๓. ไม่มัวเมา ไม่หลงใหล ไม่พอใจจนเกิดกิเลสเพิ่ม
๔. ไม่กินมูมมาม มักมาก
๕. กินเพื่อย่อย ไม่ใช่อยู่เพื่อกิน
๖. กินโดยคำนึงถึงคุณค่า
๗. พิจารณาอาหารให้รอบคอบก่อนกิน
๘. คำนึงถึงที่มาของอาหารทุกเมื่อ
๙. ขอบคุณผู้ให้อาหาร
๑๐. กินเพื่อความอยู่ได้ของร่างกาย ไม่กินเพื่อความสนุกสนาน ไม่เอารสชาติเป็น

ที่ตั้ง^{๔๖}

องค์ที่จะทำให้ศีลข้อนี้ขาดได้นั้นต้องประกอบด้วยองค์ ๔ คือ

๑. วิกาล เวลาตั้งแต่เที่ยงแล้วไปถึงก่อนอรุณขึ้น
๒. ยาวกาลิก ของเคี้ยวของกินสงเคราะห์เข้าในอาหาร
๓. อชฺโหมหรณุปโยโค พยายามกลืนกิน
๔. เตน อชฺโหมหรณฺ กลินให้ล่งลำคอเข้าไปด้วยความเพียรนั้น^{๔๗}

๒) สาระสำคัญของศีลข้อวิกาลโภชนา

ศีลข้อนี้บัญญัติขึ้นเพื่อให้คนรู้จักคลายความยึดติดในเรื่องของอาหาร ทำให้เห็นประโยชน์ของอาหารเพียงเพื่อบำบัดความหิว และเพื่อให้ชีวิตดำรงอยู่ต่อไปเพื่อกระทำความดีเท่านั้น เพื่อให้ร่างกายเป็นฐานในการละกิเลส ไม่ใช่กินเพื่อบำรุงบำเรอร่างกายให้อุดมสมบูรณ์ กินเพื่อโอ้อวดฐานะ กินตามแฟชั่น กินเพื่อยั่วยุกามให้กำเริบ^{๔๘}

^{๔๖} สาลี รักสุทธี, ศีลสุทธยอดวินัยของศาสนาพุทธ, (กรุงเทพมหานคร: พัฒนาศึกษา, ๒๕๔๓), หน้า ๖๗.

^{๔๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๘๐/๑๖๔.

^{๔๘} แก้วธรรมา, ศีล ๕ ชุบชีวิตลิขิตกรรม, หน้า ๑๕๘.

๗. นัจจคีตวาติตวิสุกทสสนมาลาคันธวิเลปนธารณมณฺฑนวิภูสณฺฐานา เวมณี

หลักปฏิบัติตนตามหลักอุโบสถศีลในข้อนี้ได้รับการบัญญัติขึ้นในลำดับที่ ๗ ของศีล มีสาระสำคัญคือการละเว้นจากการเว้นจากการฟ้อนรำ ขับร้อง ประโคมดนตรี และดูการละเล่นอันเป็นข้าศึกต่อกุศล ลูบทาทัดทรงประดับตกแต่งร่างกายด้วยพวงดอกไม้ ของหอม เครื่องย้อม เครื่องทาอันจัดว่าเป็นการแต่งตัว ผู้วิจัยจึงมุ่งศึกษาโดยแบ่งเป็น ๒ ประเด็น ดังนี้

๑) ความหมาย และความสำคัญ

คำว่า นัจจคีตวาติตวิสุกทสสนะ เวมณี แปลว่า เว้นจากการฟ้อนรำ ขับร้อง ประโคมดนตรี และดูการละเล่นอันเป็นข้าศึกต่อกุศล คำว่า มาลาคันธวิเลปนธารณมณฺฑนวิภูสณฺฐานา เวมณี แปลว่า เว้นจากการลูบทาทัดทรงประดับตกแต่งร่างกายด้วยพวงดอกไม้ ของหอม เครื่องย้อม เครื่องทาอันจัดว่าเป็นการแต่งตัวพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทข้อนี้ไว้เพื่อละกิเลสในข้อโลภะโมหะออกไปทีละน้อย เป็นต้นว่า การพิจารณาไตรลักษณ์หรือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา นักแสดง นักร้องที่เราชื่นชมยินดีปรีดาอยู่ทุกวัน สักวันหนึ่งก็ต้องมีสภาพความเป็นไปไม่ต่างจากคนทั่วไปรวมทั้งตัวของเรด้วย ได้แก่ ความชรา ความเจ็บ และความตาย^{๔๙}

พฤติกรรมตามศีลข้อนี้ มีดังนี้

๑. ไม่ดูการละเล่นต่าง ๆ (นอกจากดูเพื่อการศึกษา)
๒. ไม่ติด ไม่หลงในเสียงเพลง เสียงดนตรี
๓. ไม่หมกมุ่นการเล่น ขับร้องจนเป็นเหตุให้ติดให้หลง
๔. ไม่ซบกล่อม ขับร้องจนเป็นเหตุให้หลงใหลในเสียงเพลง
๕. ไม่ติดไม่หลงใหลในรูป และเสียงนักร้องคนใด
๖. ไม่มีเสียงเพลงก็อยู่ได้สบาย
๗. มีอารมณ์แจ่มใส ว่างเปล่า (อิฐฐารมณ) เกิดมีความไพเราะจากเสียงธรรม
๘. พอใจมีความสุขในเสียงธรรมชาติ ไม่จำเป็นต้องปรุงแต่งจากเครื่องดนตรี ดีด สี ตี

เป่า^{๕๐}

^{๔๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๗.

^{๕๐} สาลี รักสุทธี, ศีลสุดยอวินัยของศาสนาพุทธ, หน้า ๖๘.

องค์ที่จะทำให้ศีลตอนแรกนี้ขาดได้ต้องประกอบด้วยองค์ ๓ คือ

๑. นจจาทีนิ การเล่นมีเพื่อนรำซัปร้อง
๒. ทสสนตถาย คมนํ ไปเพื่อจะดูหรือไปฟัง
๓. ทสสนํ ดูหรือฟัง^{๕๑}

พฤติกรรมตามศีลข้อนี้ มีดังนี้

๑. ไม่ตัดดอกไม้ (แม้แต่บูชาด้วยดอกไม้ก็ไม่สรรเสริญ)
๒. ไม่หลงไหลในกลิ่นหอม ของหอม มีกลิ่นดอกแบ่ง เป็นต้น
๓. ไม่ตกแต่งร่างกาย นุ่งห่มด้วยเสื้อผ้าอาภรณ์ราคาแพงเกินไป
๔. ไม่ลูบไล้ ประทับนวดกายด้วยเครื่องแป้งของหอม
๕. ไม่ประดับด้วยเครื่องประดับต่าง ๆ
๖. ไม่หลงไหลพอใจในความสวยความงามอันเป็นสมบัติภายนอก
๗. พอใจในความเป็นอยู่ที่เหมาะสม เรียบง่ายไม่ตกแต่งหรูหราที่อยู่ได้
๘. มองเห็นความงามของธรรมชาติ
๙. มองเห็นทุกอย่างเป็นเพียงการปรุงแต่ง เป็นอนิจจัง^{๕๒}

องค์ที่จะทำให้ศีลตอนที่สองนี้ขาดได้ต้องประกอบด้วยองค์ ๓ คือ

๑. มาลาทีนิ อณูยตรตา เครื่องประดับตกแต่ง มีดอกไม้ และของหอม เป็นต้น
๒. อนุกุญฐาตการณาภาโว ไม่มีเหตุเจ็บไข้ เป็นต้นที่พระพุทธรูปเจ้าทรงอนุญาต
๓. อลงกตภาโว หัตถรง ตกแต่ง เป็นต้น ด้วยจิตคิดจะประดับให้สวยงาม^{๕๓}

๒) สาระสำคัญของศีล ขอนัจจจิตวาติตวิสุกทสสนมालาคันธวิเลปนธารณมณฺฑน

วิภูสนัญฐานา

ศีลตอนแรกบัญญัติขึ้นโดยมีจุดประสงค์เพื่อการฝึกให้ละความลุ่มหลงเพราะการดูหนัง ฟังเพลงย่อมมีทั้งข้อดี และข้อเสีย โดยข้อดีนั้นหากเราดูแล้ว ฟังแล้ว วางให้เป็นหรือพิจารณาได้ว่าสิ่งที่สื่อออกมานั้นได้สอนอะไรบ้าง ซึ่งในละครั้นนั้นก็สอนให้เราเห็นโทษของความมีโทสะ โมหะ โลภะ ว่าผลที่ตามมาจะเป็นอย่างไรบ้าง ศีลในตอนที่สองบัญญัติขึ้นโดยมีจุดประสงค์เพื่อการละเว้นการใช้

^{๕๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๘๑/๑๖๕.

^{๕๒} สาลี รักษุทธิ, ศีลสุตยอควินัยของศาสนาพุทธ, หน้า ๖๙.

^{๕๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๘๑/๑๖๕.

เครื่องประทีนผิว ทำให้เราได้พิจารณาถึงสภาวะที่แท้จริงของร่างกาย จนเกิดความคลายกำหนดในร่างกายที่ตนได้อยู่อาศัย^{๕๔}

๘. อูจาสยนมหาสยนา เวมณี

หลักปฏิบัติตามหลักอุโบสถศีลในข้อนี้ได้รับการบัญญัติขึ้นในลำดับที่ ๘ ของศีล มีสาระสำคัญคือการละเว้นจากการนั่งนอนที่นอนอันสูงใหญ่หรือที่นอนหนานุ่ม ผู้วิจัยจึงมุ่งศึกษาโดยแบ่งเป็น ๒ ประเด็น ดังนี้

๑) ความหมาย และความสำคัญ

คำว่า อูจาสยนมหาสยนา แปลว่า เว้นจากการนอนที่นอนอันสูงใหญ่ หรูหรา พุ่มเฟียชหรือที่นอนหนานุ่ม พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทข้อนี้ไว้เพื่อละระคะ ความพึงพอใจ และละโมหะหรือความหลงใหลออกไป ส่งผลให้เป็นผู้มีชีวิตเรียบง่าย นอนง่าย ไม่ติดสุข และทุกข์พักผ่อน เพื่อให้ร่างกายแข็งแรงเท่านั้น^{๕๕}

พฤติกรรมตามศีลข้อนี้ มีดังนี้

๑. ไม่นอนบนที่นอนสูง เช่น เตี้ยง พูก เป็นต้น
๒. ไม่อยู่อาศัยในสถานที่ราคาแพง
๓. ไม่นอนในที่นอนอันอ่อนนุ่ม
๔. ไม่พอใจในที่อยู่อันสวยงาม
๕. ไม่โลภอยากอยู่อยากอาศัยในศาลาวิหารอันใหญ่โตราคาแพง
๖. ไม่อยู่ในสถานที่อันมีเครื่องอำนวยความสะดวกทางวัตถุสมัยใหม่ครบครัน
๗. ไม่หลงใหลในความสะดวกสบายทางกาย อันเกิดจากที่อยู่อาศัย
๘. ไม่แสวงหาที่อยู่อาศัยตามใจกิเลส เพิ่มพูนความอยากได้ อยากมี อยากเป็น
๙. จงพอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่ ตามสถานะแห่งผู้มีศีล
๑๐. จงอยู่ง่าย อยู่ที่ได้ก็ได้อีก ถ้าที่ที่อยู่อาศัยคือที่หลับนอนชั่วคราวภารกิจส่วนใหญ่ และการทำงานที่เป็นประโยชน์จะอยู่ที่เวลาตื่นเท่านั้น^{๕๖}

^{๕๔} แก้วธารา, ศีล ๕ ชุบชีวิตลิขิตกรรม, หน้า ๑๖๔.

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๙.

^{๕๖} ลำลี รักสุทธิ, ศีลสุดยอดวินัยของศาสนาพุทธ, หน้า ๗๒.

องค์ที่จะทำให้ศีลข้อนี้ขาดได้นั้นต้องประกอบด้วยองค์ ๓ คือ

๑. อุจจาसनมหาสยณ ที่นั่งที่นอนสูงใหญ่
๒. อุจจาसनมหาสยณสญญิตา รู้ว่าที่นั่งที่นอนสูงใหญ่
๓. อภินิสินน์ วาอภินิพชนน์ วา นั่งหรือนอนลงไป^{๕๗}

๒) สาระสำคัญของศีล ข้ออุจจาसनมหาสยนา

ศีลข้อนี้บัญญัติขึ้นโดยมีจุดประสงค์เพื่อการฝึกตนไม่ให้ติดอยู่กับความสบาย เพราะความสบายนั้นถือเป็นบ่อนทำลายตนเอง เมื่อสบายแล้วย่อมเกิดความขี้เกียจ ศีลข้อนี้จึงฝึกให้ผู้ปฏิบัตินอนง่าย จะนอนอย่างไรก็ได้ ที่นอนแข็งหรือนุ่มก็ไม่ใช่ปัญหา เพราะที่สุตแห่งการนอนก็เพื่อให้ร่างกายได้พักผ่อนให้มีความสดชื่นในการดำรงชีวิตอยู่ต่อไปวันข้างหน้าเท่านั้น ^{๕๘}

สรุปความได้ว่า อุโบสถศีล ช่วยให้ผู้ปฏิบัติสามารถละคลายความยึดมั่นถือมั่นลงได้ตามความเพียรของการปฏิบัติรักษา ทำให้ผู้ปฏิบัติเกิดความเข้าใจ และเห็นโทษของการผิดศีล ส่งผลให้เป็นผู้มีชีวิตเรียบง่าย ดำเนินชีวิตอย่างปกติสุขทั้งยังส่งเสริมให้ประหยัดทรัพย์เหลือเป็นเงินออมในครัวเรือนไว้ใช้จ่ายในยามจำเป็น

การสมาทานองค์อุโบสถนั้น ชื่อว่า เป็นมงคล เพราะเป็นเหตุแห่งความเกิดในสวรรค์เป็นต้น ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “วิสาขา ผู้ใดพึงครองราชย์เป็นอิสราบดีแห่งมหาชนบท ๑๖ เหล่านี้ ซึ่งมีรัตนะ ๗ ประการมากมายคืออังคะ มคธกะสาสี โกศล วัชชี มัลละ เจติ วังสะ กุรุ ปัญจาละ มัจฉะ สุรเสนะ อัสนะ อวันตี คันธาระ กัมโพชะ การครองราชย์ของผู้นั้นย่อมไม่ถึงเสียวที่ ๑๖ แห่งอุโบสถซึ่งประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ” การสมาทาน หมายถึงการถือเอาเป็นข้อปฏิบัติ, การถือปฏิบัติเช่น สมาทานศีล คือรับเอาศีลมาปฏิบัติ^{๕๙} การวิริติ คือการงด (อารติ.) การเว้น (วิริติ.) ความงด, ความงดเว้น เจตนางดเว้นจาก ความชั่ว เจตนาเป็นเครื่องงดเว้น เจตนาเป็นเครื่องละเว้น คนจะได้ชื่อว่าผู้มีศีล คือ ผู้มีปกติกาย และวาจาสะอาดปราศจากโทษต้องมีวิริตวิริติ ๓ ประการคือ สัมปัตตวิริติงดเว้นในเหตุการณ์ที่ประสพเฉพาะหน้า คือ ความเว้นจากวัตถุอันประจวบเข้ามาถึงในขณะนั้นซึ่งตนจะล่วงได้แต่ไม่ล่วง เพราะจิตมีหิริ และโอตตปัปะ เป็นวิริติของคณผู้ไม่ได้ตั้งสัตย์ปฏิญาณไว้ เช่น กำลังจะฆ่าสัตว์แต่เกิดความสงสารสัตว์ในขณะนั้น เกิดความละอายเลยไม่ฆ่าแล้วปล่อยสัตว์ไป จัดเป็นสัมปัตตวิริติ สมาทานวิริติ งดเว้นด้วยการตั้งใจสมาทานไว้แต่แรกคือการถือการเว้นด้วยการรับข้อ

^{๕๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๘๒/๑๖๕.

^{๕๘} แก้วธรรมา, ศีล ๕ ขุบชิตวิธาน, หน้า ๑๗๐.

^{๕๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๐๑.

ปฏิบัติมาถือ เมื่อสมานแล้วก็ตั้งใจรักษาศีลยอมสละแม้ชีวิตของตนไม่ละเมิด ไม่ก้าวล่วงทั้งในเวลาสมานสิกขาบท และเวลาอื่นจากนั้นจัดเป็นสมานวิริตติวิธีสมานมี ๒ แบบ คือ

๑) ปัจเจกสมาน คือการสมานโดยแยกเป็นสิกขาบท หรือเป็นข้อๆ เมื่อทำผิดศีลข้อใดก็ขาดเฉพาะศีลข้อนั้น

๒) เอกัสมสมาน คือการสมานรวมกันทุกสิกขาบทไม่แยกข้อ ถ้าขาดข้อใดข้อหนึ่งถือว่าขาดหมด

สมุทเทวิริติ คือเว้นด้วยการตัดขาดเป็นคุณธรรมของพระอริยบุคคล ท่านไม่ยอมละเมิดทุกเหตุการณ์ แม้จะถูกทรมานบีบด้วยประการต่าง ๆ หรือทำให้ชีวิตให้แตกดับก็ตาม^{๖๐}

จากการศึกษานี้พบว่า การรักษาอุโบสถศีลนั้น จะสมานเองหรือสมานกับพระสงฆ์ก็ได้ทั้งนี้เพราะผู้ที่อาศัยอยู่ในถิ่นกันดารไม่มีวัดไม่มีพระ ก็สามารถสมานเองได้ และไม่จำกัดสถานที่ว่าเป็นที่ใดสัปปายะ สะดวกแก่กุลต่อการปฏิบัติรักษาก็ทำได้เลย จะเป็นที่วัด ที่บ้านที่ป่า หรือในทะเลได้ทั้งนั้น หากผู้นั้นมีเจตนางดเว้นแล้วก็จัดเป็นศีลเช่นกัน ไม่จำกัดสถานที่ เช่น พระโพธิสัตว์เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพระมหาชนกเรือแตกว่ายน้ำอยู่กลางมหาสมุทร สังเกตเห็นพระจันทร์เต็มดวงรู้ว่าวันนี้เป็นวันอุโบสถจึงทรงบ้วนพระโอษฐ์แล้วอธิษฐานรักษาอุโบสถหรือเรื่องพระเจ้าอุทัย ซึ่งในชาติก่อนเป็นเพียงบุรุษเชิณใจคนหนึ่งในบ้าน เศรษฐีสุจริตवारได้อธิษฐานอุโบสถครั้งวันเท่านั้นก็ได้ยศใหญ่ เกิดเป็นพระเจ้าอุทัย หรือแม่แต่นางวิสาขา และอุบาสกอุบาสิกาทั้งหลายก็สมานที่บ้านแต่เช้าตรู่ แล้วจึงถือดอกไม้ของหอมไป สมานที่วัดทีหลัง เพื่อทำบุญทำทาน และฟังธรรมด้วย บุคคลผู้รักษาอุโบสถสมานด้วยตนเองก็ดีสมานยังสำนักภิกษุสงฆ์ก็ดี สมานยังสำนักของผู้อื่นก็ดี ก็ได้ชื่อว่าสมานแล้ว หรือรับเอามาปฏิบัติแล้วสมานรวมก็ดี สมานเฉพาะองค์ก็ดีก็เป็นอันสมานเหมือนกัน ระหว่างสมาน และวิริติไม่แตกต่างกัน เมื่อสมานรวมกัน วิริติก็อย่างเดียวกันเท่านั้น เจตนาที่เป็นอันเดียวกัน คือความตั้งใจที่จะรักษาอุโบสถมิ่งค์ ๘ และความตั้งใจที่จะงดเว้นบาปทุจริตเพื่อมิให้องค์ ๘ แตกทำลาย

๒.๑.๓.๓ ประเภทของการรักษาอุโบสถศีล

การรักษาอุโบสถศีล แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ (๑) การรักษาอุโบสถศีลตามวันอุโบสถ และ (๒) การรักษาอุโบสถศีล ตามความประพฤติของผู้รักษา

^{๖๐} ดูรายละเอียดใน มงคล. (ไทย) ๓/๑๕๕-๑๕๙/๑๗๐-๑๗๔., พันตรีประยูร หงษ์สมบุญ, **คู่มือเบญจศีลเบญจธรรมและอุโบสถศีลฉบับธรรมเจดีย์**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เลี้ยงช้าง, ๒๕๒๒), หน้า ๑๘-๒๐.

การรักษาอุโบสถศีลตามวันอุโบสถ

อุโบสถศีล เป็นกาลยุตพรหมจรรย์ คือเป็นพรตที่จะต้องรักษาในวันมีกำหนดรักษาวันอื่นจากวันที่กำหนดไม่จัดเป็นอุโบสถศีล แม้จะได้รักษาปฏิบัติโดยเคร่งครัดอย่างไรก็ตามก็ไม่ชื่อว่ารักษาอุโบสถศีล เพราะไม่ได้รักษาในวันที่กำหนดไว้

ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ได้กล่าวถึงการรักษาอุโบสถศีลตามวันอุโบสถ ว่ามี ๓ อย่าง ในมังคลัตถทีปนีแปล เล่ม ๓ ได้กล่าวถึงการรักษาอุโบสถศีล ว่ามี ๒ อย่าง คือ ปกติอุโบสถ และปฐิชาครอุโบสถ ส่วนในอรรถกถาราชสูตร กล่าวถึงการรักษาอุโบสถศีลว่ามี ๓ อย่าง คือ ปกติอุโบสถ ปฐิชาครอุโบสถ และปฐิหารียอุโบสถ ในที่นี้จะถือตามคัมภีร์ พระพุทธศาสนา และอรรถกถาราชสูตร มี ๓ อย่าง คือ

๑. ปกติอุโบสถ
๒. ปฐิชาครอุโบสถ
๓. ปฐิหารียอุโบสถ

๑) ปกติอุโบสถ หมายถึงอุโบสถที่รักษาตามปกติชั่ววันหนึ่งกับคืนหนึ่ง วันที่กำหนดให้เป็นวันที่รักษาอุโบสถเป็นปกตินั้น กำหนดเอาวันพระขึ้น-แรม วัน ๘ ค่ำ ๑๔ ค่ำ และ ๑๕ ค่ำ ดังหลักฐานที่ปรากฏในวินัยปิฎก มหาวรรค^{๖๑} วันที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงกำหนดให้ภิกษุประชุมกันในวันขึ้น ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ และ ๘ ค่ำ นี้ เรียกว่า “วันอุโบสถ” ในวันนี้ทรงอนุญาตให้ภิกษุสวดพระปาติโมกข์ และแสดงธรรมเทศนาด้วยทำให้มีประชาชนผู้สนใจมาฟังพระธรรมเทศนาจำนวนมาก วันอุโบสถนี้ จึงมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “วันธัมมัสสวนะ” แปลว่า วันสำหรับฟังธรรมเทศนา หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “วันพระ” แปลว่า วันดี วันประเสริฐ ก็แหละวันอุโบสถนี้อุบาสก อุบาสิกาทั้งหลายที่เป็นคฤหัสถ์ และพระอริยสาวก พวกกันสมาทานอุโบสถ อยู่จำอุโบสถ และในคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต^{๖๒} กล่าวถึงทำวามหาราชทั้ง ๔ เทียวตรวจุโลกว่า ในหมู่มนุษย์ มนุษย์ที่เกื้อกูลมารดา เกื้อกูลบิดา เกื้อกูลสมณะ เกื้อกูลพรหมณ์อ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในสกุล อยู่จำอุโบสถ อยู่จำปฐิชาครอุโบสถ ทำบุญกันอยู่ มีอยู่มาก ดังนั้นปกติอุโบสถก็คือวันที่รักษากันเฉพาะวันที่กำหนดไว้

^{๖๑} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓๒/๒๐๗-๒๐๙.

^{๖๒} ดูรายละเอียดใน อง.ตัก. (ไทย) ๒๐/๓๘/๑๕๕-๑๕๖.

ในครั้งพุทธกาล กล่าวถึงวันรักษาอุโบสถไว้ ๘ วัน ในชุนหปัษ ๔ วัน คือวัน ขึ้น ๕ ค่ำ วันขึ้น ๘ ค่ำ วันขึ้น ๑๔ ค่ำ และวันขึ้น ๑๕ ค่ำ ในกาฬปัษ ก็ ๔ วัน คือวันแรม ๕ ค่ำวันแรม ๘ ค่ำวันแรม ๑๕ ค่ำ และวันแรม ๑๔ ค่ำ ในกรณีเดือนขาด^{๖๓}

วัน ๕ ค่ำ มิได้มีในบาลีก็จริง แต่วันนั้นก็ควรถือเอาด้วย เพราะเป็นวันที่พระธรรมสังคาหก (พระผู้ร่วมทำการสังคายนาครั้งที่ ๑) ทั้งหลายตั้งไว้^{๖๔}

ในปัจจุบันวัน ๕ ค่ำ ไม่เป็นที่นิยม ปกติอุโบสถนิยมรักษาเฉพาะในวัน ขึ้น-แรม ๘ ค่ำ ๑๕ ค่ำ หรือแรม ๑๔ ค่ำ ในเดือนขาด คือ ๑ เดือน มี ๔ วัน^{๖๕}

สรุปว่าการรักษาอุโบสถแบบปกติอุโบสถนั้น เป็นการรักษาตามปกติเพียงวันหนึ่ง คือนึ่งเท่านั้น และเดือนหนึ่งมี ๓ ครั้ง คือวันขึ้น-แรม ๘ ค่ำ ๑๕ ค่ำ หรือแรม ๑๔ ค่ำ ในเดือนขาด

๒) ภาวครอุโบสถ อุโบสถของผู้ตื้นอยู่ (คือผู้กระตือรือร้นในการขวนขวายในกุศล ไม่หลับไหลด้วยความประมาท) ตั้งใจมั่น คืออุโบสถที่รักษาครั้งละ ๓ วัน โดยถือเอาวันที่กำหนดไว้ใน ปกติอุโบสถเป็นหลักแล้วเพิ่มรักษาก่อนกำหนด ๑ วัน เรียกว่าวันรับ และหลังวันกำหนด อีก ๑ วัน เรียกว่า วันส่ง เช่น วัน ๘ ค่ำ เป็นรักษาปกติอุโบสถ ผู้ที่จะรักษาภาวครอุโบสถก็เริ่มรักษาตั้งแต่วัน ขึ้น-แรม ๗ ค่ำ ไปสิ้นสุดเอาวัน ๙ ค่ำ คือรักษาในวันขึ้น-แรม ๗ ค่ำ ๘ ค่ำ และ ๙ ค่ำ รวมเป็น ๓ วัน ๓ ค่ำ ดังหลักฐานที่ปรากฏในคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ตักกนิบาตร ว่าด้วยท้าวมหาหาราชทั้ง ๔ ภาวครอุโบสถ หมายถึงการรักษาอุโบสถศีลในวันรับ และวันส่ง วันรับคือวัน ๔ ค่ำ, วัน ๗ ค่ำ และวัน ๑๓ ค่ำ สำหรับเดือนขาด หรือวัน ๑๔ ค่ำ สำหรับเดือนเต็มวันส่งคือ วัน ๖ ค่ำ, วัน ๙ ค่ำ และวัน ๑ ค่ำ

ในมังคลัตถทีปนี ครั้งพุทธกาล กล่าวถึงวันรักษาภาวครอุโบสถไว้ ๑๑ วัน ในชุนหปัษ ๕ วัน คือวัน ๔ ค่ำ วัน ๖ ค่ำ วัน ๗ ค่ำ วัน ๙ ค่ำ วัน ๑๓ ค่ำ ในกาฬปัษ ๖ วัน คือวัน ๑ ค่ำวัน ๔ ค่ำ วัน ๖ ค่ำ วัน ๗ ค่ำ วัน ๙ ค่ำ วัน ๑๒ ค่ำ หรือ ๑๓ ค่ำ นับเป็น ๑๑ วันในวันเดือนขาด ๑๐ วันในวันเดือนเต็ม ซึ่งวันอื่นจากวันเหล่านี้ไม่จัดเป็นกาลแห่งอุโบสถ เพื่อปฏิเสธความเห็นที่ว่า รักษาอุโบสถวันไหนก็ได้

สรุปว่า การรักษาอุโบสถศีลแบบภาวครอุโบสถเป็นการรักษาอุโบสถที่พิเศษขึ้นไป อีกกว่าปกติ คือคฤหัสถ์ผู้ครองเรือนรักษาอุโบสถตามปกติ ไม่เพียงพอปรารถนาจะทำบุญกุศลให้ยิ่งขึ้น แต่ยังไม่สามารถจะบวชเป็นพระหรือภิกษุณีได้โดยเด็ดขาด เพราะยังต้องกังวลด้วยการหาเลี้ยง

^{๖๓} มงฺค. (ไทย) ๓/๑๐๓/๑๒๓.

^{๖๔} มงฺค. (ไทย) ๓/๑๑๐/๑๒๘

^{๖๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๕๖๓.

ครอบครัวยังคงด้วยทรัพย์สินสมบัติ แต่ปรารถนาจะบำเพ็ญบุญกุศลให้ยิ่งขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ตามปกติ จึงรักษาอุโบสถศีลเพิ่มขึ้น หรือปรารถนาจะรักษาอุโบสถศีลในวันปกติให้บริสุทธิ์ บริบูรณ์แท้จริง จึงเพิ่มวันอุโบสถให้มากขึ้นกว่าวันปกติเป็น ๓ วัน เรียกว่า วันรับวันส่ง คือเพิ่มวันรับหน้าวันปกติ และเพิ่มวันส่งหลังวันปกติ

๓) ปาฏิหาริย์อุโบสถ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า นิพัทธอุโบสถ^{๖๖} คืออุโบสถที่รักษากันเป็นประจำทุกวันตลอดพรรษา ๓ เดือน ถ้าไม่อาจรักษาได้ตลอด ๓ เดือน ก็รักษาให้ตลอด ๑ เดือน หลังจากออกพรรษาแล้ว คือรักษาในเขตการแสวงหาภิกษุที่พระพุทธเจ้าทรง อนุญาตไว้ตั้งแต่แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ถ้ายังไม่อาจรักษาได้ตลอด ๑ เดือน ก็ให้รักษาเพียงครึ่งละครึ่งเดือนหลังจากออกพรรษาแล้ว คือตั้งแต่แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ถึงแรม ๑๔ ค่ำ เดือน ๑๑ ทั้ง ๓ อย่างนี้เรียกว่า ปาฏิหาริย์ปักษุอุโบสถ ดังหลักฐานที่ปรากฏใน คัมภีร์อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต^{๖๗} นอกจากนี้ในคัมภีร์ขุททกนิกาย เล่ม ๒ ได้กล่าวถึงผู้เข้าจำอุโบสถซึ่งประกอบด้วยองค์ ๘ ทุกวัน ๑๔ ค่ำวัน ๑๕ ค่ำ และวัน ๘ ค่ำแห่งปักษุ และตลอดปาฏิหาริย์ปักษุไว้ในวิมานวัตถุหลายเรื่อง เช่น (๑) อุตตราวิมาน (๒) ภัททิยวิมาน (๓) โสณทินนาวิมาน (๔) อุโปสถวิมาน (๕) สุนิทธาวิมาน และ (๖) สุทินนาวิมาน

จะเห็นว่าในรายละเอียดเกี่ยวกับอุโบสถ ๒ ประเภทหลังนี้ (ปฐมาครอุโบสถ และปาฏิหาริย์อุโบสถ) คัมภีร์ต่าง ๆ ยังแสดงไว้แตกต่างกัน เช่น ในอรรถกถาขมเทวะสูตร^{๖๘} อธิบายวันรับวันส่ง ซึ่งเป็นปฐมาครอุโบสถตามอรรถกถาราชสูตร ว่าเป็นปาฏิหาริย์อุโบสถโดยมิได้กล่าวถึงปฐมาครอุโบสถ และอรรถกถาอุตตราวิมาน^{๖๙} ก็อธิบายวันรับวันส่ง ซึ่งเป็นปฐมาครอุโบสถตามอรรถกถาราชสูตร ว่าเป็นปาฏิหาริย์อุโบสถโดยมิได้กล่าวถึงปฐมาครอุโบสถเช่นกัน ส่วนอรรถกถาธรรมิกสูตร^{๗๐} อธิบายปาฏิหาริย์อุโบสถตามอรรถกถาราชสูตร

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าครั้งทรงแสดงองค์แห่งอุโบสถแล้ว ทรงแสดงกาลแห่งปาฏิหาริย์ปักษุอุโบสถ ว่าเป็นการเข้าจำอุโบสถในระยะเวลา ๕ เดือนเหล่านี้คือ (อาสาฬหะ) เดือน ๘ ต้นไถวันเข้าพรรษา ๓ เดือนในพรรษา และเดือน ๑๒ ท่านเรียกว่าปาฏิหาริย์ปักษุ อาจารย์พวกอื่นกล่าวว่าปาฏิหาริย์ปักษุมี ๓ เดือนเท่านั้น คือเดือน ๘ เดือน ๑๒ และเดือน ๔ อาจารย์อีกพวกหนึ่ง

^{๖๖} วจ.ติ.อ. (ไทย) ๑/๓/๑๖๖.

^{๖๗} ติ.อ. (ไทย) ๒๐/๓๘/๑๙๗., วจ.ติ.อ. (ไทย) ๑/๓/๑๖๘-๑๖๙.

^{๖๘} ม.ม.อ. (ไทย) ๒/๒/๗๙.

^{๖๙} พ.วิ.อ. (ไทย) ๒/๑/๑๐๗.

^{๗๐} พ.สุ.อ. (ไทย) ๑/๖/๓๗๘.

กล่าวว่ามี ๔ วัน คือ ๑๓ ค่ำ ๑ ค่ำ ๗ ค่ำ และ ๙ ค่ำในทุก ๆ ปักษ์ โดยวันก่อน และวันหลังของวันอุโบสถแห่งปักษ์ หากพอใจอย่างใดก็พึงถือเอาอย่างนั้น เพราะแท้จริงแล้วจะรักษาอุโบสถในวันใด ๆ ผู้มีใจเลื่อมใสปาฏิหาริย์ปักษ์เข้าถึงองค์ ๘ ไม่เว้นแม้แต่วันเดียว ทำให้สมบุญบริบูรณ์ด้วยดีเป็นบุญเป็นประโยชน์ทั้งนั้น แต่ถ้ารักษาได้ในวันตามนิมิตจะสมควรกว่า แต่มังคลัตถปิณีแย้งว่าเป็นความเห็นที่ไม่เหมาะเพราะจะทำให้วันที่บัณฑิตกำหนดไว้ไร้ประโยชน์ ความจริงอุโบสถเป็นกิจที่จะพึงทำในวันที่กำหนดไว้เท่านั้น เนื่องจากเป็นวันที่บัณฑิตรู้กันดีอยู่แล้ว และเป็นวันที่พระพุทธเจ้าทรงประกาศด้วยพระองค์เอง อย่างที่นางอุตตราเทพธิดาเล่าความดีที่ตนเคยทำสมัยเป็นมนุษย์ให้พระโมคคัลลานะฟังว่า “เมื่อดิฉันยังครองเรือนอยู่ ดิฉันมิได้มีความริษยา ความตระหนี่ ความตีเสมอ ดิฉันมีนิสัยไม่มักโกรธ ประพฤติตามคำสั่งสามี และไม่ประมาทในการรักษาศีลอุโบสถเป็นนิตย์ ดิฉันเข้าจำอุโบสถศีลซึ่งประกอบด้วยองค์ ๘ ทุกวัน ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ และ ๘ ค่ำแห่งปักษ์ และตลอดปาฏิหาริย์ปักษ์”^{๗๑}

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสแก่ภิกษุ และอุบาสกทั้งหลายว่า “บัณฑิตทั้งหลายกล่าวอุโบสถมืองค์ ๘ ประการนี้ว่า อันพระพุทธเจ้าผู้ถึงที่สุดแห่งทุกข์ทรงประกาศไว้แล้ว แต่นั้นสาวกผู้มีใจเลื่อมใสแล้วพึงเข้าจำอุโบสถมืองค์ ๘ ให้บริบูรณ์ตลอดวัน ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ และ ๘ ค่ำแห่งปักษ์ และตลอดปาฏิหาริย์ปักษ์” พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์^{๗๒} ให้ความหมาย ปาฏิหาริย์ปักษ์อุโบสถ ว่าหมายถึงอุโบสถที่พึงนำไปซ้ำอีก ๆ หรือย้อนกลับไปนำเอามาทำ คือรักษาให้เป็นไปตามตรงตามกำหนดดังที่เคยทำมาเป็นประจำในแต่ละปี หมายความว่า ในแต่ละปีที่มีช่วงเวลาที่กำหนดไว้เฉพาะที่จะรักษาอุโบสถประเภทนี้คืออย่างสามัญ ได้แก่อุโบสถที่รักษาเป็นประจำตลอด ๓ เดือนในพรรษา (อย่างเต็มที่ ๔ เดือนแห่งฤดูฝน คือ แรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ ถึงขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๑๒, ถ้าไม่สามารถรักษาตลอด ๔ เดือน หรือ ๓ เดือน จะรักษาเพียง ๑ เดือน ระหว่างวันปวารณาทั้งสอง คือ แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ถึงขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๑๒ ก็ได้) อย่างต่ำสุดพึงรักษาถึงเดือนต่อจากวันปวารณาแรกไป คือแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ถึง แรม ๑๔ ค่ำ เดือน ๑๑)

จากการศึกษาผู้วิจัย พบว่า การรักษาอุโบสถศีล แบบปกติอุโบสถ คือการรักษาอุโบสถวันหนึ่งกับคืนหนึ่ง ในวันที่กำหนดคือวันพระขึ้น-แรม วัน ๘ ค่ำ ๑๔ ค่ำ และ ๑๕ ค่ำ การรักษาอุโบสถศีลแบบปฏิชาครอุโบสถ คืออุโบสถที่รักษาครั้งละ ๓ วัน โดยถือเอาวันที่กำหนดไว้ในปกติอุโบสถเป็นหลักแล้วเพิ่มรักษาก่อนกำหนด ๑ วัน เรียกว่าวันรับ และหลังวันกำหนดอีก ๑ วัน เรียกว่าวันส่ง การรักษาอุโบสถศีล แบบปาฏิหาริย์ปักษ์อุโบสถคืออุโบสถที่รักษากันเป็นประจำทุกวันตลอดพรรษา ๓ เดือน ถ้าไม่อาจรักษาได้ตลอด ๓ เดือน ก็รักษาให้ตลอด ๑ เดือน หลังจากออกพรรษาแล้วคือรักษาใน

^{๗๑} พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๑๒๙/๒๒., พุ.วิ.อ. (ไทย) ๒/๑/๑๐๗.

^{๗๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๕๖๔.

เขตการแสวงหากฐินของภิกษุถ้ายังไม่อาจรักษาได้ตลอด ๑ เดือน ก็ให้รักษาเพียงครั้งละครั้งเดือน หลังจากออกพรรษาแล้ว รักษาอุโบสถในวันใด ๆ ผู้มีใจเลื่อมใสปาฏิหาริย์เข้าถึงองค์ ๘ ไม่เว้นแม้แต่วันเดียว การรักษาอุโบสถเป็นกิจที่จะพึงทำในวันที่กำหนดไว้เท่านั้น ในวันอื่นนอกจากวันที่พระพุทธเจ้ากำหนดไม่เรียกว่าอุโบสถ เรียกว่าศีล ๘ และการเข้าจำอุโบสถประกอบด้วยองค์ ๘ ด้วยความเลื่อมใส ทำให้สมบุรณ์บริบูรณ์ด้วยดีเป็นบุญ เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง

๒.๑.๓.๓ การรักษาอุโบสถศีลตามความประพฤติ

ผู้เข้าจำอุโบสถที่ประกอบด้วยองค์ ๘ เหมือนกัน แต่อาจได้รับผลต่างกันเพราะมีความประพฤติในการรักษายิ่งหย่อนต่างกัน ดังที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงประเภทของผู้รักษาอุโบสถแก่นางวิสาขาว่ามีอยู่ ๓ ประการ เพื่อให้ผู้สมทานรักษาได้ใช้พิจารณาอุโบสถที่ตนรักษาว่าเป็นอุโบสถประเภทใด เมื่อรักษาแล้วมีผลมาก อานิสงส์มาก รุ่งเรืองมาก แผลไพศาลมากเป็นอย่างไร

(๑) โคपालอุโบสถ เป็นการรักษาอุโบสถศีลของบุคคลผู้รักษาเหมือนคนรับจ้างเลี้ยงโค คือ เมื่อสมทานอุโบสถศีลแล้วก็ปล่อยใจให้คิดแต่เรื่องของค้ำความโลภ ความต้องการอยากได้สิ่งโน้นสิ่งนี้มาบำรุงบำเรอตน ไม่คิดทำความดีให้เกิดขึ้น ไม่ผิตอะไรกับคนที่รับจ้างเลี้ยงโคเมื่อถึงเวลาเช้าก็ไปรับโคมาเลี้ยง เย็นก็นำโคมาส่งเจ้าของแล้วรับเอาค่าจ้างกลับบ้านแล้วก็คิดแต่ว่า วันพรุ่งนี้จะพาโคไปหากินหญ้ากินน้ำที่ไหน คนรับจ้างไม่ได้รับประโยชน์อะไรจากโคมีน้ำนมโค เป็นต้น ผู้รักษาโคपालอุโบสถก็เช่นกัน ไม่ได้รับประโยชน์จากการรักษาอุโบสถศีลที่ตนรักษาเลย ให้วันคืนล่วงไปด้วยใจประกอบด้วยความโลภ ด้วยอภิชฌาความเพ่งเล็งอยากได้ในของผู้อื่น อย่างนี้เรียกว่าโคपालอุโบสถ การรักษาอุโบสถแบบโคपालอุโบสถนี้ย่อมไม่มีผลมาก ไม่มีอานิสงส์มาก ไม่มีความรุ่งเรืองมาก ไม่แผ่ไพศาลมาก

(๒) นิคัณฐอุโบสถ เป็นการรักษาอุโบสถศีลของนักบวชนอกศาสนา ชื่อนิครนถ์กล่าวคือ ในวันอุโบสถ นักบวช นิครนถ์ จะแนะนำสั่งสอนสาวกของตนว่า ในทิศทั้ง ๔ คือทิศตะวันออก ทิศตะวันตก ทิศเหนือ ทิศใต้อยู่เลย ๑๐๐ โยชน์ออกไป ให้ฆ่าสัตว์ได้ไม่ห้ามแต่เขตภายในร้อยโยชน์เข้ามาห้ามฆ่าเด็ดขาด หมายความว่า ให้ฆ่าสัตว์ได้บางแห่ง บางแห่งฆ่าไม่ได้การสอนแบบนี้เป็นการขาดความเมตตากรุณา คือเอ็นดูในสัตว์บางพวกเลือกปฏิบัติไม่เสมอภาค นอกจากนี้ในวันอุโบสถ พวกนิครนถ์ยังชักชวนสาวกของตนให้ทิ้งเสื้อผ้า ให้ประพฤติเปลือยกาย ให้ละทิ้งทุกอย่างสอนให้พูดว่า ข้าไม่เกี่ยวข้องอะไรกับใครที่ไหน มีตัวคนเดียว ทั้ง ๆ ที่พ่อแม่พี่น้องข้าหาสบริวารก็มีอยู่ ร้อยอยู่ พวกเขามีความเป็นอยู่อย่างผู้ทศศีล สอนให้มุสาวาท พอล่วงราตรึ้นไป การบริโภคของพวกเขาเป็นแบบที่เจ้าของไม่ได้ให้เป็นอนินนาทาน อุโบสถแบบนี้จึงเป็นอุโบสถที่ไม่มีผลมาก ไม่มีอานิสงส์มาก ไม่มีความรุ่งเรืองมาก ไม่แผ่ไพศาลมาก

(๓) อริยอุโบสถศีล เป็นการรักษาอุโบสถด้วยการทำจิตที่เศร้าหมองให้ผ่องแผ้ว การทำจิตที่เศร้าหมองให้ผ่องแผ้วนี้ได้ด้วยเพียร ดังนี้

๑) อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ผู้รักษาอุโบสถศีล ระลึกถึงสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่า “พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นเป็นพระอรหันต์ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบพร้อมด้วยวิชา และจรณะ ทรงเป็นพระสุคต ทรงรู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดา และมนุษย์ทั้งหลายเป็นพระพุทธรเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาค” เมื่อบุคคลผู้รักษาอุโบสถศีลระลึกถึงสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอยู่อย่างนี้ จิตย่อมผ่องใสเกิดความปราโมทย์ ละความเศร้าหมองแห่งจิตเสียได้อริยสาวกนี้เรียกว่า **รักษามุขอุโบสถ**^{๗๓} อยู่ร่วมกับพรหม ปรรณพรหม จิตที่เศร้าหมองย่อมผ่องแผ้วด้วยความเพียรอย่างนี้

๒) อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ผู้รักษาอุโบสถศีล ระลึกถึงพระธรรมว่า “พระธรรมเป็นธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ดีแล้ว ผู้ปฏิบัติจะพึงเห็นได้ด้วยตนเอง ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้มาดูควรน้อมเข้ามาใส่ตน อันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน” ดังนี้ เมื่อระลึกถึงพระธรรมอยู่จิตย่อมผ่องใส เกิดความปราโมทย์ ละความเศร้าหมองแห่งจิตเสีย ได้อริยสาวกนี้เรียกว่าชื่อว่า **รักษามุขอุโบสถ** อยู่ร่วมกับธรรม ปรรณนาโลกุตรธรรม จิตที่เศร้าหมองย่อมผ่องแผ้วด้วยความเพียรอย่างนี้

๓) อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ผู้รักษาอุโบสถศีลระลึกถึงคุณพระสงฆ์ ว่า “พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติตรง ปฏิบัติถูกทาง ปฏิบัติสมควร ได้แก่ อริยบุคคล ๔ คู่ คือ ๘ บุคคล พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเป็นผู้ควรแก่ของที่เขานำมาถวายควรแก่ของต้อนรับ ควรแก่ทักษิณา ควรแก่การทำอัญชลี เป็นนาบุญอันยอดเยี่ยมของโลก” เมื่อระลึกถึงพระสงฆ์อยู่ จิตย่อมผ่องใสเกิดความปราโมทย์ ละความเศร้าหมองแห่งจิตเสียได้ อริยสาวกนี้เรียกว่า **รักษาสังฆอุโบสถ**^{๗๔} อยู่ร่วมกับสงฆ์ ปรรณสงฆ์ จิตของเธอจึงผ่องใส เกิดความปราโมทย์ละความเศร้าหมองแห่งจิตเสียได้

๔) อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ผู้รักษาอุโบสถศีลระลึกถึงศีลของตนที่ไม่ขาด ไม่ทะลุไม่ต่าง ไม่พร้อย เป็นไทแก่ตัวผู้รู้สรรเสริญ ไม่ถูกตมหา และทิวฏฐีครอบงำ เป็นไปเพื่อสมาธิเมื่อระลึกศีลอยู่

^{๗๓} พรหมอุโบสถ หมายถึง อุโบสถที่รักษาโดยระลึกถึงพระคุณของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คำว่าพรหมในที่นี้ เป็นชื่อของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คือผู้ประเสริฐ ดูรายละเอียดใน อง.ติก.อ. (บาลี) ๒/๗๑/๒๑๘.

^{๗๔} สังฆอุโบสถ หมายถึง อุโบสถที่รักษาปรรณอริยบุคคล ๘ จำพวก ดูรายละเอียดใน อง.ติก.อ.(บาลี) ๒/๗๑/๒๑๘.

จิตย่อมผ่องใส เกิดความปราโมทย์ละเครื่องเศร้าหมองแห่งจิตเสียได้เรียกว่า รักษาสิลอุโบสถ อยู่ร่วมกับศีล และเพราะปรารภศีล จิตของเธอจึงผ่องใสเกิดความปราโมทย์ละเครื่องเศร้าหมองแห่งจิตเสียได้

๕) อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ผู้รักษาอุโบสถศีลระลึกถึงเทวดาว่า “เทวดาชั้นจาตุมหาราช ชั้นดาวดึงส์ ชั้นยามา ชั้นดุสิต ชั้นนิมมานรดี ชั้นปรนิมมิตวสวัตดี เทวดา ที่นับเนื่องในหมู่พรหม เทวดาชั้นที่สูงขึ้นไปกว่านั้นมีอยู่ เทวดาเหล่านั้นประกอบด้วยศรัทธาศีล สุตะการสดับฟัง จาคะการบริจาค และปัญญาเช่นใด ตายจากภพนี้แล้วจึงไปเกิดเป็นเทวดาชั้นนั้นๆ แม้ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญาเช่นนั้นของเราก็มีอยู่ เมื่อระลึกถึงศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา ทั้งของตน และเทวดาเหล่านั้นอยู่จิตย่อมผ่องใส เกิดความปราโมทย์ ละเครื่องเศร้าหมองแห่งจิตเสียได้เรียกว่า รักษาเทวดาอุโบสถ อยู่ร่วมกับเทวดา ปรารภเทวดา จิตย่อมผ่องใสเกิดความปราโมทย์ ละเครื่องเศร้าหมองแห่งจิตเสียได้

อริยสาวกนั้น ย่อมเห็นประจักษ์ว่าแม้พระอรหันต์ทั้งหลายละเว้นจากการฆ่าสัตว์ ละเว้นจากการลักทรัพย์ ละเว้นพฤติกรรมอันเป็นฆ่าศึกต่อพรหมจรรย์ ละเว้นจากการพูดคำเท็จละเว้นจากการเสพของมีนเมาคือสุราเมรัย อันเป็นเหตุแห่งความประมาท เว้นขาดจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล เว้นขาดจากการฟ้อนรำขับร้องประโคมดนตรีการดูการละเล่นอันเป็นข้าศึกแก่กุศล และเว้นขาดจากการทัดทรงประดับตกแต่งร่างกายด้วยดอกไม้ ของหอม และเครื่องประพินฉวีอันเป็นลักษณะแห่งการแต่งตัว เว้นขาดจากการที่นอนสูง และที่นอนใหญ่ และรักษาอุโบสถอยู่ตลอดวันหนึ่ง และคืนหนึ่ง อริยอุโบสถเป็นอย่างนี้แลอริยอุโบสถนี้ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก มีความรุ่งเรืองมาก มีความแผ่ไพศาลมากอย่างนี้^{๗๕}

ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยต้องการแสดงให้เห็นคุณค่าของหลักอุโบสถศีลที่สามารถนำไปใช้เป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยได้ ดังนั้นจึงสามารถสรุปเป็นความคิดรวบยอด (Concept) ถึงองค์ของศีลในลักษณะที่แสดงเป็นข้อห้ามหรือสิกขาบทตามหลักพระพุทธศาสนา คุณค่าองค์ของศีลนั้นมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการนำมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน ทั้งยังมีส่วนส่งเสริมให้เกิดความสุขทั้งทางร่างกาย และจิตใจในลักษณะเป็นองค์รวม สำหรับความคิดทางด้านเศรษฐศาสตร์ก็เช่นกัน คำสอนบางอย่างในทางพระพุทธศาสนาก็มีส่วนเอื้อประโยชน์ต่อการแก้ไขหรือช่วยบรรเทาปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ อันเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งที่จะทำให้มนุษย์ได้รับการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดียิ่งขึ้น

^{๗๕} ดูรายละเอียดใน วจ.ติก. ๒๐/๗๑/๒๘๐-๒๘๘., วจ.ติก.อ. ๑/๓/๓๘๒-๓๙๐.

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับหลักสัปปริสธรรม

๒.๒.๑ ความหมายของสัปปริสธรรม

สัปปริสธรรม หมายถึง ธรรมของสัตบุรุษ คนดี หรือพุทธธรรมที่ทำให้เป็นสัตบุรุษเป็นธรรมที่เหมาะสมต่อการเป็นผู้นำโดยเฉพาะผู้ที่ป็นหัวหน้าคน คือผู้บริหารที่จะต้องเป็นผู้รู้จักเหตุผล รู้จัก ตัวเอง ผู้อื่น รู้จักกาลเทศะ รู้จักชุมชน และรู้จักบุคคล มีรายละเอียด ดังนี้

หลักสัปปริสธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในสัปปริสสูตร (พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๓) อันเป็นแนวทางในการบริหารจัดการเชิงพุทธศาสตร์เพียงหลักธรรมหนึ่ง เพื่อประกอบการพิจารณาว่า หลักการบริหารเชิงพุทธศาสตร์ได้มุ่งหวังกำไรหรือการแข่งขันเพียงอย่างเดียว แต่ได้บรรจุหลักการที่สร้างความยั่งยืน การไม่เบียดเบียนการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสันติ มีความเมตตาต่อกัน และรู้เท่าทันโลกโดยมิได้ปฏิเสธกระแสโลกาภิวัตน์หรือระบบทุนนิยมในปัจจุบันแต่ให้ยึดหลักการอยู่ร่วมกัน และรู้เท่าทันโลก๗๖

ท่านพุทธทาสได้กล่าวถึง หลักสัปปริสธรรมในการบริหารตามหลักการ ๔ M ไว้ว่า “เมื่อพิจารณาอย่างผิวเผินแล้ว สัปปริสธรรม ๗ คือ เหตุ ผล ตน ประมาณ กาล ชุมชน บุคคล หลักการบริหารนี้ย่อมสามารถประยุกต์ใช้กับการวางแผนการบริหารชีวิตประจำวัน การวางแผนการบริหารครอบครัว การวางแผนการบริหารงานของตนเอง การวางแผนการบริหารธุรกิจระดับผู้จัดการ การวางแผนระดับองค์กร และระดับประเทศ”๗๗

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึง คุณสมบัติของผู้นำในความสัมพันธ์กับผู้ร่วมงานที่ไปด้วยกันนั้น คือคุณสมบัติของผู้ที่จะเป็นผู้นำ บุคคลที่เป็นผู้นำจะต้องมีธรรมะ หรือคุณสมบัติในตัวของผู้นั้นมี ๗ ประการ ได้แก่รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักประมาณ รู้จักกาล รู้จักชุมชน และรู้จักบุคคล๗๘

๗๖ ม.อ. (ไทย) ๒๓/๑๐๕/๑๒๕-๑๓๕.

๗๗ พุทธทาส, ธรรมบรรยายการบริหารธุรกิจแบบพุทธ (๒๕๕๙), [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.mcu.ac.th/userfiles/file/thesis/%E0%B8%AA%E0%B8%B1%E0%B8%99%E0%B8%95%E0%B8%B4%E0%B8%A8%E0%B8%B6%E0%B8%81%E0%B8%A9%E0%B8%B2/%E0%B8%9B%E0%B8%B52560/2.pdf> [๓ เม.ย ๒๕๖๑].

๗๘ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), ภาวะผู้นำความสำคัญต่อการพัฒนาคน พัฒนาประเทศ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๐), หน้า ๒๕-๒๖.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) กล่าวถึง สปัจริยธรรมที่ทำให้เป็นสัตบุรุษคือเป็นคุณธรรมหรือคุณสมบัติของคณดี เป็นเหตุให้ผู้ปฏิบัติเป็นคนดี เป็นผู้ควรแก่การยกย่องนับถือ เป็นคนที่สามารถให้การแนะนำในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องด้วยความปรารถนามี ๗ ประการ ได้แก่ รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักประมาณ รู้จักกาล รู้จักชุมชน และรู้จักบุคคล^{๗๙}

ผู้วิจัยได้เลือกศึกษาหลักสปัจริยธรรม ๗ ประการ โดยคาดว่าจะเป็นคนธรรมที่ส่งเสริมเศรษฐกิจของชาวบ้านผือในระดับหนึ่ง มีรายละเอียด ดังนี้

๒.๒.๑.๑ หลักธัมมัญญุตตา (เป็นผู้รู้จักเหตุ)

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของการรู้จักเหตุ คือ การรู้หลักการ และกฎเกณฑ์ของสิ่งทั้งหลายที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้องในการดำเนินชีวิตในการปฏิบัติหน้าที่ และดำเนินกิจการต่าง ๆ รู้เข้าใจสิ่งที่ตนจะต้องประพฤติปฏิบัติตามเหตุผล เช่น มีหน้าที่และความรับผิดชอบอย่างไร มีอะไรเป็นหลักการจะต้องทำอะไรอย่างไร จึงจะเป็นเหตุให้บรรลุผลสำเร็จที่เป็นไปตามหน้าที่ และความรับผิดชอบนั้น ๆ^{๘๐}

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ให้ความหมายของการรู้จักเหตุ คือ เป็นผู้รู้จักสาเหตุต้นตอของผลที่เกิดขึ้นรู้จักหลักความจริง เช่น รู้ว่าอะไรเป็นเหตุแห่งความสุข และความทุกข์ อะไรเป็นเหตุแห่งความเสื่อม และความเจริญ ทำอย่างไรจึงจะมั่งคั่งรู้จักธรรมต่างๆ ทั้งที่เป็นกุศลธรรม เพราะธรรมแต่ละอย่างล้วนเป็นสาเหตุต้นตอให้เกิดผลทั้งสิ้น^{๘๑}

สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน) ตรัสว่า การรู้จักเหตุ คือ รู้จักพิจารณาเหตุใดจักให้เกิดผลใด ทำอะไรพิจารณาให้รู้เสียก่อนว่าเมื่อทำแล้วผลที่เกิดขึ้นจะเป็นเช่นไร ก่อนจะทำการทุกอย่างต้องรู้ว่าเป็นการทำที่เป็นเหตุดีหรือไม่ดี^{๘๒}

^{๗๙} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), ภาษาธรรม, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เสียงเชียงใหม่, ๒๕๔๘), หน้า ๑๗๐.

^{๘๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), ภาวะผู้นำความสำคัญต่อการพัฒนาคน พัฒนาประเทศ, หน้า ๔.

^{๘๑} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), ภาษาธรรม, หน้า ๑๗๐-๑๗๑.

^{๘๒} สมเด็จพระสังฆราช, ธรรมศึกษา (๒๕๔๙), [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.mahamakuta.inet.co.th/study/study๖๔/mk๖๔๑๒.html> [๒๙ มีนาคม ๒๕๖๑].

๒.๒.๑.๒ (หลักอรรถกถา) การรู้จักผล

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของการรู้จักผล คือ การรู้จักจุดมุ่งหมายของหลักการที่ตนปฏิบัติ เข้าใจวัตถุประสงค์ของกิจการที่ตนกระทำรู้ว่าที่ตนทำอยู่อย่างนั้นๆ ดำเนินชีวิตอย่างนั้นเพื่อประสงค์ประโยชน์อะไร หรือควรจะได้บรรลุถึงผลอะไรที่มีหน้าที่ตำแหน่งฐานะการงานอะไร^{๘๓}

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ให้ความหมายของการรู้จักผล คือ เป็นผู้รู้จักผลหรือประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการกระทำสามารถรู้ถึงความมุ่งหมายของธรรมแต่ละอย่างได้ชัดเจน รู้ว่าการประพฤติตามธรรมข้อนี้จะได้รับผลอย่างนี้ รู้จักที่จะไขว่คว้าหาประโยชน์ให้แก่ตัวเองเพราะเห็นด้วย เพราะปัญญารู้ว่าเกิดผลดีจากการปฏิบัติ^{๘๔}

สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน) ตรัสว่า การรู้จักผล คือการรู้จักว่าสิ่งที่ตนกำลังได้รับนั้นเกิดจากเหตุใด เป็นผลอันเกิดจากการกระทำอย่างไร ผลดีที่ กำลังได้รับเกิดจากเหตุใดอย่างไร ผลร้ายที่ กำลังได้รับเกิดจากเหตุอะไร^{๘๕}

๒.๒.๑.๓ อรรถกถา (รู้จักตน)

จาก**พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๓** กล่าวถึง ความเป็นผู้รู้จักตน ว่าโดยชาติตระกูลยศศักดิ์สมบัติบิรารความรู้ และคุณธรรมเพียงเท่านี้ ๆ แล้วความประพฤติตนให้สมควรแก่ที่เป็นอยู่อย่างไร คือมองตัวเองหรือองค์กรแล้วทบทวนดูว่าสถานะที่ตัวเองเป็น และฐานะที่ตัวเองมีเป็นอย่างไรเพื่อเป็นข้อมูลในการบริหารตนบริหารงานอย่างมีประสิทธิภาพต่อไป^{๘๖}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของการรู้จักตนเอง คือการรู้จักตนเอง โดยฐานะ กำลัง ความรู้ ความถนัด ความสามารถ และคุณธรรมว่ามีเท่าไรอย่างไรแล้วประพฤติ ปฏิบัติตนให้เหมาะสม และดำเนินการต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ตลอดจนแก้ไขพัฒนาปรับปรุงตนเองให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นไป^{๘๗}

^{๘๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), ภาวะผู้นำความสำคัญต่อการพัฒนาคน พัฒนาประเทศ, หน้า ๔.

^{๘๔} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), ภาษาธรรม, หน้า ๑๗๐-๑๗๑ .

^{๘๕} อ้างแล้ว.

^{๘๖} ม.อ. (ไทย) ๒๓/๑๐๕/๑๒๕-๑๓๕.

^{๘๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), ภาวะผู้นำความสำคัญต่อการพัฒนาคน พัฒนาประเทศ, หน้า ๕.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ให้ความหมายของการรู้จักตนเอง คือ ความรู้จักประมาณตนในเรื่องต่าง ๆ ทั้งฐานะความเป็นอยู่หน้าที่การงาน รวมไปถึงความคิดจิตใจ เมื่อรู้ว่าตนมีกำลัง มีความคิดอย่างไร มีอุปนิสัยอย่างไร ชอบหรือไม่ชอบเป็นเหตุให้เป็นคนวางตัวดีมีมารยาทอ่อนน้อมถ่อมตน รู้จักประมาณตน ทำอะไรพอควรแก่กำลัง^{๘๘}

สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน) ตรัสว่า การรู้จักตนเอง คือ การรู้จักตนเป็นสิ่งที่จำเป็นมาก เมื่อรู้ว่าตนเองเป็นใคร มีภาวะ และฐานะอย่างไร จะได้ต้องปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับภาวะ และฐานะของตนเพื่อรักษาความมีคุณค่าของตัวเองไว้ได้^{๘๙}

๒.๒.๑.๔ มัตตัญญูตา (รู้จักประมาณ)

จากพระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๓ กล่าวถึง ความเป็นผู้รู้จักประมาณในการแสวงหาเครื่องเลี้ยงชีวิตแต่โดยทางที่ชอบ และรู้จักประมาณในการบริโภคแต่พอควรคือมองงานที่ตนเองทำอยู่แล้วพิจารณาวิเคราะห์ด้วยปัญญาว่าความพอเหมาะความพอดีความพอเพียงอยู่ที่ไหน เท่าไรเพื่อจะได้กำหนดแผนการปฏิบัติได้เหมาะสมอันมุ่งไปสู่ผลลัพธ์อย่างดีที่สุด^{๙๐}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของการรู้จักประมาณ คือ รู้ประมาณ รู้จักพอดี เช่น รู้จักประมาณในการบริโภค ในการใช้จ่ายทรัพย์รู้จักความพอเหมาะพอดีการปฏิบัติกิจ และทำการต่างๆ ทำทุกอย่างด้วยความเข้าใจ ชอบใจหรือเอาแต่ใจของตนแต่ทำตามความพอดีแห่งเหตุปัจจัย หรือองค์ประกอบทั้งหลายที่จะลงตัวให้เกิดผลดีงามตามที่มองเห็นด้วยปัญญา^{๙๑}

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ให้ความหมายของการรู้จักประมาณ คือ ความเป็นคนรู้จักความพอดีความพอเหมาะ ไม่มากเกินไปทุกๆ เรื่อง รู้จักความพอดีในการพูด ในการทำงาน ในการหาทรัพย์ ในการจ่ายทรัพย์ โดยรู้จักประมาณกำลังตนเอง เป็นสาเหตุ ให้เป็นคนมีความพอดี รู้จักพอไม่ทำอะไรเกินกำลังกาย^{๙๒}

^{๘๘} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), ภาษาธรรม, หน้า ๑๗๐-๑๗๑.

^{๘๙} อ้างแล้ว.

^{๙๐} ม.อ. (ไทย) ๒๓/๑๐๕/๑๒๕-๑๓๕.

^{๙๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), ภาวะผู้นำความสำคัญต่อการพัฒนาคน พัฒนาประเทศ, หน้า ๕.

^{๙๒} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), ภาษาธรรม, หน้า ๑๘๐-๑๗๑.

สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน) ตรัสว่า การรู้จักประมาณ คือ รู้จักประมาณว่าควรทำสิ่งใดเพียงใดที่เป็นการพอเหมาะพอควรแก่ฐานะของตน พอเหมาะพอควรแก่ผู้เกี่ยวข้อง พอเหมาะพอควรมีพุทธภาษิตกล่าวไว้ว่า “ความรู้จักประมาณยังประโยชน์ให้สำเร็จ”^{๙๓}

๒.๒.๑.๕ กาลัญญตา

จากพระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๓ กล่าวถึง ความเป็นผู้รู้จักกาลเวลา เช่น รู้ว่าเวลานี้เป็นเวลาอันสมควรในการประกอบกิจนั้น ๆ คือมองงานที่จะทำแล้วพิจารณาบริหารเวลาโดยดำเนินการปฏิบัติว่าควรจะทำให้ทันเวลา กำหนดทำให้ถูกเวลาที่ควรทำ ทำตามเวลาที่กำหนด และทำให้เริ่มและเสร็จตามเวลาที่วางแผนโดยคำนึงถึงวิธีก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด^{๙๔}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของการรู้จักเวลา คือ รู้กาลเวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่พึงใช้ในการประกอบกิจ ทำหน้าที่การงาน ปฏิบัติการต่างๆ และเกี่ยวข้องกับผู้อื่น เช่น รู้ว่าเวลาไหนควรทำอะไร และทำให้ตรงเวลา ให้เป็นเวลา ให้ทันเวลา ให้พอเวลา ให้เหมาะเวลา ให้ถูกเวลา ตลอดจนรู้จักประมาณเวลา และวางแผนการใช้เวลา^{๙๕}

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ให้ความหมายของการรู้จักเวลา คือความเป็นรู้จักคุณค่าของกาลเวลา รู้ว่าเวลาใดทำงาน เวลาใดควรหยุด รู้ว่าสิ่งนี้ควรใช้เวลาใด ไม่ควรใช้เวลาใด รู้จักประมาณเวลาในการทำงานทุกอย่าง เป็นเหตุให้เป็นคนตรงเวลา รู้คุณค่าของเวลา ทำงานได้เสร็จตรงตามเวลา ทำให้ได้รับความนิยมนยกย่องส่งผลให้เกิดความเจริญ^{๙๖}

สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน) ตรัสว่า การรู้จักเวลา คือรู้ว่าเวลาใดควรทำหรือไม่ควรทำอะไร การทำผิดเวลาย่อมไม่เกิดผลสำเร็จย่อมไม่เกิดผลดี^{๙๗}

๒.๒.๑.๖ หลักปรัญญตา (เป็นผู้รู้จักชุมชน)

พระพรหมคุณาภรณ์, (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของการรู้จักชุมชน คือการรู้จักถิ่น รู้จักชุมชน รู้จักการอันควรประพฤติ ปฏิบัติในที่ชุมชน ชุมชนนี้เมื่อเข้าไปหาควรต้องทำกิจอย่าง

^{๙๓} อ่างแล้ว.

^{๙๔} ม.อ. (ไทย) ๒๓/๑๐๕/๑๒๕-๑๓๕.

^{๙๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), ภาวะผู้นำความสำคัญต่อการพัฒนาคน พัฒนาประเทศ, หน้า ๕.

^{๙๖} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), ภาษาธรรม, หน้า ๑๗๐-๑๗๑.

^{๙๗} อ่างแล้ว.

นี้ ชุมชนนี้เมื่อเขาไปหาควรต้องทำกริยาอย่างนี้ ควรต้องพูดอย่างนี้ ชุมชนมีระเบียบวินัย มีวัฒนธรรม ประเพณี มีความต้องการอย่างนี้ ควรเกี่ยวข้อง ควรต้องสงเคราะห์ ควรบำเพ็ญประโยชน์^{๙๘}

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ให้ความหมายของการรู้จักชุมชน คือความเป็น ผู้รู้จักชุมชนหรือสังคม ที่ตนอาศัยอยู่ ชุมชนในที่ทำงาน ชุมชนที่ตนจะเข้าไปหา มีความต้องการหรือไม่ ต้องการอะไร มีความเห็น มีข้อตกลงกันไว้อย่างไร จะเข้าไปหาหรือจะต้อนรับอย่างไร เพื่อให้ ความร่วมมือ ช่วยเหลือชุมชนนั้นได้ถูกต้อง และอยู่ในสังคมนั้นได้อย่างสงบสุข เป็นเหตุให้คนทำได้ ถูกต้องในชุมชนนั้น ๆ^{๙๙}

สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน) ตรัสว่า การรู้จักชุมชน คือรู้จักภาวะ และ ฐานะนิสัยใจคอบุคคลนั้น ๆ ให้ถูกต้องเพื่อว่าจะได้ปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวข้องด้วยให้เหมาะให้ควรแก่ประชุม ชุมชนนั้น^{๑๐๐}

๒.๒.๑.๗ บุคคลโปรปรัชญาตาหรือบุคคลัญญาตา (เป็นผู้รู้จักบุคคล)

บุคคลโปรปรัชญาตา คือ การรู้บุคคล รู้ประเภทของบุคคลที่จะต้องเกี่ยวข้องด้วยรู้ว่า ควรจะปฏิบัติต่อเขาได้ถูกต้องเหมาะสม และได้ผลอย่างไร ดังนั้นผู้นำที่ดีย่อมต้องรู้บุคคล รู้ประเภท ของบุคคลที่เกี่ยวข้องเป็นอย่างดีเพื่อให้สามารถเลือกใช้คนให้เหมาะสมกับงานในการบริหารงานทุกๆ ด้านเพื่อให้เกิดประโยชน์ และคุณค่าแก่ผู้ปฏิบัติงานทุกคน ตลอดจนสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้า ให้กับหมู่คณะ และองค์กรได้ตามเป้าหมายที่วางไว้ในทางพระพุทธศาสนา ได้กล่าวถึง บุคคลโปรปรัชญาตา คือ การรู้บุคคล และลักษณะความต้องการของบุคคล ดังปรากฏในธัมมัญญสูตร^{๑๐๑} ว่าภิกษุผู้ที่มีความรู้เรื่องบุคคลของภิกษุในธรรมวินัยนี้ รู้จักบุคคล ๒ จำพวก ได้แก่

๑. รู้ลักษณะบุคคลผู้ที่เป็นบัณฑิต รู้บุคคลที่มีความต้องการจะพบบุคคลผู้เป็น พระอริยะหรือผู้ที่เป็นบัณฑิตเป็นคนดีมีศีลธรรมสนใจในคำสั่งสอนแล้วนำมากระทำตามคำสั่งสอนนั้น เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองหรือผู้อื่น

๒. รู้จักลักษณะของบุคคลที่ไม่ใช่บัณฑิต ไม่ต้องการเห็นบุคคลที่เป็นบัณฑิตหรือพระ อริยะ และไม่ต้องการจะฟังธรรมคำแนะนำสั่งสอนจากท่านผู้รู้ ในพระสูตรนี้แสดงให้เห็นว่าการรู้จัก

^{๙๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), ภาวะผู้นำความสำคัญต่อการพัฒนาคน พัฒนาประเทศ, หน้า ๕.

^{๙๙} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), ภาษาธรรม, หน้า ๑๗๐-๑๗๑.

^{๑๐๐} อ้างแล้ว.

^{๑๐๑} อง.สตตก. (ไทย) ๒๓/๖๕/๑๔๕.

คบบุคคลผู้เป็นบัณฑิตยอมนำมาซึ่งประโยชน์แก่ตน และผู้อื่น แต่หากคบคนพาลยอมนำไปสู่ความ
 หายนะทั้งแก่ตนเอง และผู้อื่นด้วย ดังนั้นผู้นำที่ดีจึงควรเลือกคบบุคคลที่ดีเพื่อให้สามารถนำความ
 เจริญมาสู่ตนเอง และหมู่คณะได้ตลอดไป

จากความหมายต่าง ๆ ตามที่ได้มีผู้ให้คำจำกัดความไว้ข้างต้นนั้น สามารถนำไปใช้
 เป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยได้ ดังนั้นจึงสามารถสรุปเป็นความคิดรวบยอด (Concept) ถึงคุณธรรม
 สำคัญที่ผู้วิจัยต้องการทราบว่ามีผลต่อการแก้ปัญหาเศรษฐกิจของครัวเรือนในระดับใด ได้แก่
 หลักธัมมัญญาตา หลักอัทธัญญาตา หลักอิตถัญญาตา หลักมัตตัญญาตา หลักกาลัญญาตา หลักปริสสัญญาตา
 หลักปุกคัลลัญญาตา โดยคุณค่าของหลักสัปปริสธรรมนี้ มีความสำคัญต่อการประยุกต์เพื่อการพัฒนา
 คุณภาพชีวิตของชุมชนได้ ด้วยสามารถเป็นแนวทางแก้ไข และบรรเทาปัญหาเศรษฐกิจของครัวเรือน
 ได้อีกทางหนึ่ง

๒.๓ ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ในพระพุทธศาสนา

๒.๓.๑ ความหมายของหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์

ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ หมายถึง ธรรมที่เป็นไปเพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์ในปัจจุบัน
 ประโยชน์อันพึงได้รับจากการประกอบกิจการหรือมีอาชีพที่สุจริตถูกต้องทั้งทางกฎหมาย และ
 ศีลธรรม ผลประโยชน์ที่ได้จากการประกอบกิจนั้น เป็นผลที่ได้ทันตาเห็นไม่ต้องรอถึงภายภาคหน้า ผล
 ประโยชน์ที่ได้รับจากการประกอบกิจ อาจจะเป็นเงิน สิ่งของ ชื่อเสียง เกียรติยศ การยกย่องสรรเสริญ
 หรือกล่าวอย่างง่าย ๆ ว่าเป็นผลประโยชน์อาจเป็นวัตถุหรือผลตอบแทนทางด้านจิตใจก็ได้อาจเป็นสิ่ง
 ที่บุคคลทั่ว ๆ ไปปรารถนา การที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งจะได้มาซึ่งประโยชน์นั้นจะต้องแสวงหาอย่างมี
 หลักการ และมีแผนการ ซึ่งหลักการ และแผนการนี้ เรียกว่า ธรรมที่เป็นไปเพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์
 ในปัจจุบันอันมีอยู่ ๔ ประการ คือ ๑. อุฏฐานสัมปทา (ความขยันหมั่นเพียร) ๒. อารักขสัมปทา (การรู้
 จักรักษาทรัพย์ และประหยัด) ๓. กัลยาณมิตตา (คบคนดีเป็นมิตร) ๔. สมชีวาตา (เลี้ยงชีพตามสมควร
 แก่กำลังทรัพย์ที่หามาได้)^{๑๐๒}

๒.๓.๑.๑ ความหมายของหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ในพจนานุกรมพุทธศาสตร์

ความหมายของ ทิฏฐธัมมิกัตถสังวัตตนิกรธรรม ๔ (ธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบัน;
 virtues conducive to benefits in the present;
 virtues leading to temporal welfare)

^{๑๐๒} องค์.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๑๔๔/๒๘๘.

๑. อุภูฐานสัมปทา (ถึงพร้อมด้วยความหมั่น คือ ขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่ การงาน ประกอบอาชีพอันสุจริต มีความชำนาญ รู้จักใช้ปัญญาสอดส่องตรวจตราหาอุปนิสัยสามารถ จัดดำเนินการให้ได้ผลดี - to be endowed with energy and industry; achievement of diligence)

๒. อารักขสัมปทา (ถึงพร้อมด้วยการรักษา คือ รู้จักคุ้มครองเก็บรักษาโภคทรัพย์ และ ผลงานอันตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียร โดยชอบธรรมด้วยกำลังงานของตนไม่ให้เป็นอันตราย หรือเสื่อมเสีย - to be endowed with watchfulness; achievement of protection)

๓. กัลยาณมิตตตา (คบคนดีเป็นมิตร คือ รู้จักกำหนดบุคคลในถิ่นที่อาศัย เลือกเสวนา สำเนียงศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้ทรงคุณมีศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา - good company; association with good people)

๔. สมชีวิตา (มีความเป็นอยู่เหมาะสม คือ รู้จักกำหนดรายได้ และรายจ่ายเลี้ยงชีวิตแต่พอดีมิให้ผิดเคื่องหรือฟุ่มเฟือยให้รายได้เหนือรายจ่ายมีประหยัดเก็บไว้ - balanced livelihood; living economically)^{๑๐๓}

๒.๓.๑.๒ ความหมายของหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ในทัศนะของนักวิชาการ

ทฤษฎีธัมมิกัตถะ แปลว่า ประโยชน์ที่เห็นได้ในปัจจุบัน หรือประโยชน์ในปัจจุบัน หมายความว่า ผู้ใดปฏิบัติตามหลักธรรมนี้แล้ว ผู้นั้นย่อมได้รับประโยชน์ในปัจจุบัน หลักธรรมที่ให้ประโยชน์ในปัจจุบันมี ๔ ประการคือ

๑. อุภูฐานสัมปทา แปลว่า ความถึงพร้อมด้วยการลุกขึ้นหรือความหมั่น หมายถึง เป็นผู้หมั่นขยันในกิจการที่ทำ ผู้หมั่นขยันจะต้องลุกขึ้นทำงาน ไม่ใช่เอาแต่นอน ไม่ยอมลุกขึ้น งานที่ทำนั้น ขึ้นอยู่กับบุคคลแต่ละคน เช่น นักเรียนต้องเรียนหนังสือ แม่บ้านต้องทำงานบ้าน ผู้ประกอบอาชีพต้องทำงานในหน้าที่ของตนให้สำเร็จ และให้มีความก้าวหน้า การจะทำงานให้ประสบความสำเร็จได้ต้องมีความขยันหมั่นเพียร

๒. อารักขสัมปทา แปลว่า ความถึงพร้อมด้วยการรักษา หมายถึง การรักษาทรัพย์ที่หา มาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร การรักษาทรัพย์ไม่ได้หมายความว่าเก็บไว้โดยไม่ใช้สอย แต่เก็บไว้ให้มีใช้สอยตลอดไป

^{๑๐๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๑๖.

๓. กัลยาณมิตตตา แปลว่า ความเป็นผู้มีเพื่อนดี หรือความมีเพื่อนเป็นคนดี หมายความว่าคบเฉพาะมิตรแท้ ๔ จำพวก คือ (๑) มิตรมีอุปการะ (๒) มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ (๓) มิตรแนะประโยชน์ และ (๔) มิตรมีความรักใคร่

๔. สมชีวิตา แปลว่า การเลี้ยงชีวิตสม่ำเสมอหรือพอเหมาะพอดี หมายความว่า เลี้ยงชีวิตตามกำลังทรัพย์ที่หามาได้ไม่ให้ฝืดเคืองเกินไป ไม่ให้ฟุ่มเฟือยเกินไป

๒.๓.๒ ประเภทของหลักทฤษฎีธรรมมีกัตถประโยชน์

ผลประโยชน์ที่จะได้รับจากการประกอบกิจ อาจจะเป็นเงิน สิ่งของ ชื่อเสียง เกียรติยศ การยกย่องสรรเสริญ หรือกล่าวอย่างง่าย ๆ ว่าผลประโยชน์อาจเป็นวัตถุหรือผลตอบแทนทางด้านจิตใจก็ได้อันเป็นสิ่งที่บุคคลทั่วๆ ไปปรารถนา การที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งจะสามารถได้มาซึ่งผลประโยชน์นั้นจะต้องแสวงหาอย่างมีหลักการ และมีแผนการ ซึ่งหลักการ และแผนการนี้เรียกว่า ธรรมที่เป็นไปเพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์ ธรรมที่เป็นไปเพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์ในปัจจุบันมีอยู่ ๔ ประการ คือ

๒.๓.๒.๑ อุฏฐานสัมปทา (ถึงพร้อมด้วยความหมั่น)

ความขยันหมั่นเพียร (อุฏฐานสัมปทา) การที่เราจะได้สิ่งของ เงินทอง และชื่อเสียง เกียรติยศมานั้น เราจะต้องขวนขวาย ขยันหมั่นเพียรต่อสู้กับความยากลำบากถึงจะประสบความสำเร็จ เช่น ข้าราชการจะได้เลื่อนขั้นเลื่อนตำแหน่ง อันนำมาซึ่งเกียรติยศแก่ตนเอง และวงศ์ตระกูล ก็จะต้องขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่อย่างเต็มความสามารถ นักเรียนจะประสบความสำเร็จด้านการเล่าเรียน ก็ต้องขยันหมั่นเพียรในการศึกษา หรือการกระทำความหาเลี้ยงชีพเพื่อสร้างฐานะให้กับตนเอง และครอบครัวก็เช่นกัน เราก็ต้องอาศัยความมานะอดทน และความหมั่นเพียร จึงจะได้ทรัพย์มา ดังพระพุทธพจน์ว่า “คนหมั่นในการทำงาน ไม่ประมาท จัดการงานเหมาะสม เลี้ยงชีพพอเหมาะ รักษาทรัพย์ที่หามาได้มีศรัทธา ถึงพร้อมด้วยศีล รู้ถ้อยคำ ปราศจากความตระหนี่ขำระทางสัมปรายิกัตถประโยชน์เป็นนิตย์ ธรรม ๘ ประการดังกล่าวนี้ ของผู้ครองเรือน ผู้มีศรัทธาอันพระพุทเจ้าผู้มีพระนามอันแท้จริง ตรัสว่าน่าสุขมาให้ในโลกทั้งสอง คือ ประโยชน์ ในปัจจุบันนี้ และความสุขในภายหน้า บุญ คือ จาคะนี้ย่อมเจริญแก่คุณุหส์ถด้วยประการฉะนี้”^{๑๐๔}

นอกจาก อุฏฐานสัมปทา การถึงพร้อมด้วยความหมั่น คือ ขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่การงาน และการประกอบอาชีพอันสุจริต ผักผ่อนให้มีความชำนาญ และรู้จักใช้ปัญญาสอดส่อง

^{๑๐๔} อัง.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๑๕/๒๕๕-๒๕๗.

ตรวจตราหาอุบายวิธี สามารถจัดดำเนินการให้ได้ผลดี การประกอบอาชีพการงานนั้นต้องทำเพื่อเลี้ยงชีพตนเอง และครอบครัวมีความขยันในการทำงานตามหน้าที่ หรือตามอาชีพของตน โดยไม่เกียจคร้าน ไม่นิ่งเฉยหรือทำกิจอื่นใดที่ไม่เกี่ยวข้องกับงานในหน้าที่ จนทำให้เสียเวลาไปโดยไม่ประโยชน์ แม้บางครั้งการทำงานนั้นอาจไม่ใช่ว่าหาทรัพย์โดยตรง เช่น การเป็นนักศึกษามีหน้าที่ต้องศึกษาเล่าเรียนก็ต้องตั้งใจศึกษาเล่าเรียนให้บังเกิดผลดี โดยถือว่าเป็นหน้าที่ในปัจจุบัน แม้ยังไม่ได้ทรัพย์ แต่การศึกษาก็เป็นเหตุเบื้องต้นที่จะนำไปสู่อาชีพการงานที่ดีในอนาคต หากนักศึกษาเป็นนักกีฬาด้วย นอกจากขยันตั้งใจเรียนแล้วนักศึกษาก็ต้องขยันหมั่นฝึกซ้อมกีฬาที่ตนถนัดด้วยอีกทางหนึ่ง เพราะกีฬา กำลังพัฒนาเป็นกีฬาอาชีพ มีกีฬาหลายประเภทที่สามารถทำให้หาทรัพย์ได้โดยสุจริต ด้วยแรงกายแรงใจของตนเอง เช่น อาชีพนักมวย นักฟุตบอล กอล์ฟ ลีลาศ หรือจากการได้ไปแข่งขันในโอกาสต่าง ๆ เช่น โอลิมปิก เอเชียนเกมส์ หากมีความขยันหมั่นเพียร ฝึกซ้อมจะส่งผลให้ได้รับเหรียญทอง และได้รางวัลเป็นทรัพย์สินเงินทองจำนวนมาก เป็นต้น จึงนับว่าความขยันหมั่นเพียรในการงานหน้าที่ที่รับผิดชอบจะทำให้ได้รับประโยชน์ในปัจจุบัน คือ มีทรัพย์สินเงินทองสำหรับซื้อหาเครื่องอุปโภคบริโภคไว้ดำรงชีพ

๒.๓.๒.๒ อารักขสัมปทา (ถึงพร้อมด้วยการรักษา)

การรู้จักรักษาทรัพย์ และประหยัด (อารักขสัมปทา) หมายความว่า เมื่อเราขยันหมั่นเพียร พยายามสร้างอนาคต ชื่อเสียง หรือหาทรัพย์มาได้ถ้าไม่รู้จักรักษาไว้ก็จะเสื่อมหรือหมดไปอย่างรวดเร็ว การรักษาชื่อเสียงนั้น หมายถึง การหลีกเลี่ยงการกระทำความชั่วหรือการมัวเมากับอุบายมุข เช่น ไม่ดื่มสุรา ไม่เสพยาเสพติด ไม่เล่นการพนันทุกประเภท เป็นต้น ส่วนการรักษาทรัพย์นั้น หมายถึง การรู้จักใช้จ่ายอย่างฉลาด ไม่ฟุ่มเฟือย รู้จักเก็บหอมรอมริบ ส่วนการประหยัดนั้น หมายถึง การรู้จักใช้จ่ายเงินทองให้เกิดประโยชน์สูงสุด ดังพระพุทธพจน์ว่า “อารักขสัมปทาเป็นไฉน กุลบุตรในโลกนี้ มีโรคะที่หามาได้ด้วยความหมั่นเพียร สังสมด้วยกำลังแขนมีเหงื่อไหลไคลยื้อตัว ชอบธรรมได้มาโดยธรรม เขารักษาคุ้มครองโรคทรัพย์เหล่านั้นไว้ได้พร้อมมูลด้วย ทำไว้ในใจว่า ไฉนหนอพระราชไมพึงบริโภคทรัพย์เหล่านี้ของเราโจรไม่พึงลัก ไฟไม่พึงไหม้ น้ำไม่พึงพัดไป ทายาทผู้ไม่เป็นที่รักไม่พึงลักไป เช่น นี้เรียกว่าอารักขสัมปทา”^{๑๐๕}

นอกจากนี้ การรักษา และประหยัดทรัพย์นั้นยังหมายถึงการรู้จักเก็บรักษาทรัพย์ไว้ในที่ปลอดภัย การใช้สอยทรัพย์ และสิ่งของอย่างประหยัด ถนอมใช้ซ่อมแซมเมื่อชำรุดเสียหาย ดูแลรักษา และเก็บไว้เมื่อใช้เสร็จแล้ว หรือรู้จักดัดแปลงของที่ชำรุดให้สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้อีก

^{๑๐๕} อัง.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๑๕/๒๕๕ - ๒๕๗.

เป็นต้น อารักขสัมปทา คือ การถึงพร้อมด้วยการรักษา คือรู้จักคุ้มครองเก็บรักษาโภคทรัพย์ และผลงานอันตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียร โดยชอบธรรมด้วยกำลังงานของตนไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย หลักธรรมข้อนี้มีจุดมุ่งหมายให้เป็นคนมัธยัสถ์ รู้จักจ่ายทรัพย์ไปในทางที่เกิดประโยชน์ไม่ใช่นำไปใช้เพื่ออามุณเพื่อรูป รส กลิ่น เสียง จนทำให้ทรัพย์นั้นหมดไปโดยไม่ทำให้ตนเองเจริญขึ้นได้แม้มีไม้ที่ช่วยยามก็กลับไปล่าบាយากจนเพราะใช้ทรัพย์ไปในอามุณ และอบายมุข บางครั้งจนถึงกลับเป็นหนี้สินเสียทรัพย์ และเสียเกียรติ มีนักกีฬาหลายคนที่ได้ทรัพย์มากมายจากการแข่งขันแต่ต้องพบกับความลำบากในบั้นปลายของชีวิต เหตุเพราะไม่มีธรรมในข้อนั้นนั่นเอง

๒.๓.๒.๓ กัลยาณมิตตตา (คบคนดีเป็นมิตร)

การคบคนดีเป็นมิตร (กัลยาณมิตตตา) คนเรานั้นจะอยู่ในสังคมแต่เพียงลำพังไม่ได้จะต้องพึ่งพาอาศัยบุคคลอื่น บุคคลที่เราสามารถพึ่งพาอาศัยได้ และมีความปรารถนาดีต่อเราหาได้ยาก ดังนั้น การเลือกคบคนจึงมีความสำคัญมาก เพราะถ้าเราคบคนชั่วเป็นมิตร อาจทำให้เราตกไปอยู่ในทางที่ชั่วหรือพบกับความหายนะได้ดังพระพุทธพจน์ว่า “ก็กัลยาณมิตตตาเป็นไฉน กุลบุตรในโลกนี้อยู่อาศัยในบ้านหรือนิคมใด ย่อมดำรงตนเจรจาสนทนากับบุคคลในบ้านหรือนิคมนั้น ซึ่งเป็นคุณุหบดีหรือบุตรคุณุหบดี เป็นคนหนุ่มหรือคนแก่ ผู้มีสมาจารบริสุทธิ์ ผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา ศึกษาสัทธา สัมปทาตามผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ศึกษาศีลสัมปทา ตามผู้ถึงพร้อมด้วยศีล ศึกษาจาคะสัมปทาตามผู้ถึงพร้อมด้วยจาคะ ศึกษาปัญญาสัมปทาตามผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญานี้เรียกว่า กัลยาณมิตตตาฯ”^{๑๐๖}

ลักษณะของมิตรที่ดี มีดังนี้ ๑. มิตรอุปการะ ได้แก่เพื่อนที่คอยช่วยเหลือเตือนสติมิให้ประมาท ช่วยป้องกันมิให้ทำชั่ว ช่วยป้องกันรักษาทรัพย์ และชื่อเสียงของเพื่อน และสามารถพึ่งพาอาศัยได้ในยามทุกข์ยาก ๒. มิตรร่วมทุกข์ร่วมสุข ได้แก่มิตรที่ไม่ละทิ้งเพื่อนในยามวิบัติช่วยปกปิดความลับ ๓. มิตรแนะนำประโยชน์ ได้แก่คอยห้ามมิให้เพื่อนทำชั่ว แต่แนะนำหนทางแห่งความดี ความเจริญให้แก่เพื่อน ๔. มิตรมีความรักใคร่ คือ มิตรร่วมทุกข์ร่วมสุข ทุกข์ก็ทุกข์ด้วย ไม่ทิ้งเพื่อนได้เถียงคนที่ติเตียนเพื่อน รับรองคนที่สรรเสริญเพื่อน การคบคนดีเป็นมิตร รู้จักเลือกบุคคลที่จะคบหาจะนำชีวิตของเราไปในทิศทางใด โดยเลือกเสวนาศึกษาแบบอย่างท่านผู้ทรงคุณ มีศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา การคบมิตรตามหลักมงคล ๓๘ ประการ ในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา มงคลแรกที่พระพุทธองค์ทรงสอนให้ ปฏิบัติก็คือการไม่คบคนพาล และมงคลถัดมาก็คือต้องรู้จักคบบัณฑิต คำว่า คน

^{๑๐๖} อด.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๑๕/๒๕๕ - ๒๕๗.

พาล และบัณฑิต เมื่อวิเคราะห์ให้แจ้งแล้วจะพบว่า มีทั้งคนพาล และบัณฑิตภายในคนพาล และบัณฑิตภายนอก

๒.๓.๒.๔ สมชีวิตา (เลี้ยงชีพตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่หามาได้)

การเลี้ยงชีพตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่หามาได้ (สมชีวิตา) หมายความว่าในการดำรงชีวิตนั้น ไม่ควรใช้จ่ายทรัพย์อย่างสุรุ่ยสุร่าย การใช้จ่ายทรัพย์จะต้องพิจารณาถึงความจำเป็น หากเราต้องการให้ชีวิตสุขสบายก็ควรจะต้องเดินสายกลาง คือ ไม่มากจนฟุ่มเฟือย และไม่น้อยจนเป็น การตระหนี่ ดังพระพุทธพจน์ว่า “สมชีวิตาเป็นโณ กุลบุตรในโลกนี้ รู้ทางเจริญแห่งโณคะ และรู้ทางเสื่อมแห่งโณคะแล้วเลี้ยงชีพพอเหมาะ ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก ไม่ให้ฝืดเคืองนักด้วยคิดว่า รายได้ของเราจักต้องเหนือรายจ่าย และรายจ่ายของเราจักต้องไม่เหนือรายได้เปรียบเหมือนคนชั่ง ตาชั่ง หรือลูกมือชั่ง ตาชั่ง ยกตาชั่งขึ้นแล้วย่อมรู้ว่าต้องลดออกเท่านั้นหรือต้องเพิ่มเข้าเท่านั้นฉันใด กุลบุตรก็ฉันนั้นเหมือนกัน รู้ทางเจริญแห่งโณคะ และรู้ทางเสื่อมแห่งโณคะแล้ว เลี้ยงชีพพอเหมาะไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก ไม่ให้ฝืดเคืองนัก ด้วยคิดว่ารายได้ของเราจักต้องเหนือรายจ่าย และรายจ่ายของเราจักต้องไม่เหนือรายได้ถ้ากุลบุตรผู้มีรายได้น้อย แต่เลี้ยงชีวิตอย่างโอโถงจะมีผู้ว่าเขาได้ว่า กุลบุตรผู้นี้ใช้โณคะเหมือนคนเคี้ยวกินผลมะเดื่อ ฉะนั้น ถ้ากุลบุตรผู้มีรายไ้มาก แต่เลี้ยงชีพอย่างฝืดเคืองจะมีผู้ว่าเขาว่ากุลบุตรผู้นี้จักตาย อย่างอนาถา แต่เพราะกุลบุตรผู้นี้รู้ทางเจริญแห่งโณคะ และรู้ทางเสื่อมแห่งโณคะแล้วเลี้ยงชีพพอเหมาะไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก ไม่ให้ฝืดเคืองนัก ด้วยคิดว่ารายได้ของเราจักต้องเหนือรายจ่าย และรายจ่ายของเราจักต้องไม่เหนือรายได้เช่น นี้เรียกว่าสมชีวิตาฯ”^{๑๐๗}

ธรรม ๔ นี้มีประโยชน์มากมายหลายประการแก่ผู้ประพฤติปฏิบัติตนตามรวมทั้งส่งผลดีไปถึงสังคมด้วย คือ

๑. ทำให้บุคคลสามารถสร้างหลักฐานได้อย่างมั่นคง
๒. ทำให้เป็นคนที่มีเกียรติ มีชื่อเสียง มีคนเชื่อฟังนับถือ
๓. เป็นทางเสริมสร้างสัมพันธไมตรี
๔. ทำให้มีโอกาสได้บำเพ็ญประโยชน์แก่ส่วนรวม
๕. เป็นแบบอย่างที่ดีให้บุคคลอื่นได้ปฏิบัติตามทั้งในด้านการทำงาน และการดำรงชีวิต
๖. สร้างความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจให้แก่ชาติทางอ้อม และช่วยลดปัญหาสังคมได้

การเลี้ยงชีวิตแต่พอดี คือรู้จักกำหนดรายได้ และรายจ่ายเป็นอยู่แบบพอดี สมรายได้มิให้ฝืดเคืองหรือฟุ่มเฟือย ให้มีรายได้เหนือรายจ่าย มีประหยัดไว้สำหรับปันปลายของชีวิตจะได้ไม่

^{๑๐๗} อัง.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๑๕/๒๕๕ - ๒๕๗.

ลำบาก พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวว่า “พึงเข้าใจ ระลึกไว้เสมอว่าการที่เพียรพยายาม แสวงหา รักษา และครอบครองโภคทรัพย์ไว้นั้น ก็เพื่อจะใช้ให้เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตน และคนอื่น ถ้าไม่ใช้ทรัพย์สมบัติให้เกิดคุณประโยชน์แล้วการหา และการมีทรัพย์สมบัติก็ปราศจากคุณค่าหาความหมายใด ๆ มิได้ดังนั้นเมื่อมีทรัพย์หรือหาทรัพย์มาได้แล้ว ต้องรู้จักสรรทรัพย์นั้น โดยถือหลักการแบ่งทรัพย์เป็น ๔ ส่วน ที่เรียกว่า “โกควิภาค” คือ หนึ่งส่วนใช้จ่ายเลี้ยงตน เลี้ยงคนที่ควรบำรุงเลี้ยง ได้แก่บิดา มารดา บุตร ภรรยา และคนในปกครอง มิตรสหาย ผู้ร่วมกิจการงาน ทำบุญตลอดจนบำรุงราชการด้วยการเสียภาษีอากร เป็นต้น สองส่วนใช้เป็นทุนประกอบกิจการงานสามส่วน เก็บไว้ใช้ในยามจำเป็น^{๑๐๘}

จากความหมายที่กล่าวไว้ข้างต้นนั้น สามารถสรุปเป็นความคิดรวบยอด (Concept) ถึงความหมายความสำคัญของหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ อันสำคัญต่อการประยุกต์เพื่อเป็นแนวทางแก้ไข และบรรเทาปัญหาเศรษฐกิจของครัวเรือนได้อีกทางหนึ่ง

๒.๔ ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ

พุทธเศรษฐศาสตร์เริ่มเป็นที่สนใจมากขึ้นเมื่อ พ.ศ ๒๕๑๖ นักเศรษฐศาสตร์ชาวเยอรมัน อี เอฟ ชูมาเกอร์ (E F Schumacher, 1911-1977) พิมพ์หนังสือชื่อ Small Is Beautiful: A study of Economics as if people mattered เป็นครั้งแรก ซึ่งบทหนึ่งกล่าวถึง Buddhist Economics เป็นการนำคำสอนของพระพุทธเจ้ามาประยุกต์ใช้ และในปี พ.ศ ๒๕๒๔ ได้มีการแปลเป็นภาษาไทยครั้งแรกโดยสมบุรณ์ ศุภศิลป์ ในชื่อ จีวแต่แจ้ว: เศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ และในปี พ.ศ ๒๕๔๙ กษิรชีพเป็นสุข ได้แปลอีกครั้ง ชื่อเล็กนั้นงาม : การศึกษาเศรษฐศาสตร์โดยให้ความสำคัญกับผู้คนจากการตีพิมพ์หนังสือ และบทความต่างๆ เกี่ยวกับพุทธเศรษฐศาสตร์ ถือเป็นจุดหนึ่งที่ทำให้หันมาสนใจพุทธเศรษฐศาสตร์มากขึ้น ประกอบกับเกิดวิกฤตการณ์ และปัญหาสิ่งแวดล้อมรุนแรงมากขึ้นซึ่งแนวคิดเศรษฐศาสตร์กระแสหลักไม่สามารถจะแก้ปัญหาได้ จึงหันมาหาแนวคิดทางเลือกใหม่เป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน คำนึงถึงสิ่งแวดล้อม และธรรมชาติให้ความสำคัญกับคุณค่าของมนุษย์มากขึ้น^{๑๐๙}

เนื่องจากมนุษย์มีความต้องการไม่มีที่สิ้นสุด เรียกว่าเป็นคนไม่เต็ม คือไม่รู้จักพอ มนุษย์มีความรู้สึกว่ามันเองยังพร่องอยู่เสมอจึงแสวงหาในสิ่งที่ตนต้องการอย่างไม่สิ้นสุด เหมือนพระพุทธพจน์

^{๑๐๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **ธรรมานุญชีวัต**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๓๙.

^{๑๐๙} ปิยะศิริ เรื่องศรีมันและคณะ, **หลักเศรษฐศาสตร์เบื้องต้น**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๖), หน้า ๖.

ที่ว่า “นัตถิ ตัณหา สมา นที” ไม่มีแม่น้ำใดเสมอเหมือนแม่น้ำคือตัณหาความทะยานอยาก แม่น้ำทั่วไปนั้นยังมีวันเต็ม และเอ่อล้น แต่ความต้องการทะยานอยากของมนุษย์นั้นไม่เคยเต็มไม่รู้จักพอ เมื่อได้สิ่งหนึ่งแล้วก็ต้องการอีกสิ่งหนึ่ง และสิ่งอื่น ๆ เพิ่มขึ้นไปเรื่อย ๆ นี่คือธรรมชาติของมนุษย์ ดังนั้น การสนองความต้องการของมนุษย์โดยการแสวงหาสิ่งที่ต้องการนั้น จึงไม่มีวันสิ้นสุด อีกประการหนึ่ง ในการแสวงหาของมนุษย์นั้นเมื่อไม่ได้ตามต้องการด้วยวิธีปกติธรรมดา ก็จะแสวงหาด้วยอุบายวิธีที่อาจจะเบียดเบียนทั้งตนเอง และผู้อื่น เรื่องความต้องการของมนุษย์นี้ทางเศรษฐศาสตร์มีความเข้าใจถูกต้องตรงกันกับพุทธศาสนา คือเข้าใจว่ามนุษย์มีความต้องการอย่างไม่มีขอบเขตจำกัด ความต้องการของมนุษย์นี้ไม่มีสิ้นสุดแต่ทรัพยากรมีอยู่อย่างจำกัด ส่วนการแก้ปัญหาที่ต่างกันแบบตรงกันข้าม ทางเศรษฐศาสตร์กระแสหลักแก้ปัญหาโดยการสนองความต้องการของมนุษย์ด้วยการผลิตสินค้าออกมาให้เพียงพอแก่ความต้องการ เมื่อผลิตสินค้าออกมาแล้วก็โฆษณาประชาสัมพันธ์ชวนซื้อกระตุ้นเร้าตัณหาให้ดิ้นรนชวนขายเป็นเจ้าของหรือบริโภคนั้น ๆ แต่ในทางพุทธเศรษฐศาสตร์แก้ปัญหาที่ต้นเหตุคือความต้องการหรือความทะยานอยาก โดยให้มีความรู้จักประมาณในการบริโภค และบริโภคเท่าที่จำเป็นอย่างมีคุณภาพ บริโภคเพื่อให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีเป็นการบริโภคสินค้าและบริการด้วยปัญญา^{๑๐๐}

๒.๔.๑ พุทธศาสนากับเศรษฐกิจ

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต) กล่าวถึงเศรษฐศาสตร์ แนวพุทธว่า เศรษฐศาสตร์แนวพุทธนั้นต้องสอดคล้องกับกระบวนการแห่งเหตุปัจจัย อย่างครบวงจร การที่จะสอดคล้องกับกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยอย่างครบวงจร ก็ต้องเป็นไปโดยสัมพันธ์ด้วยดีกับองค์ประกอบทุกอย่างในระบบการดำรงอยู่ของมนุษย์ องค์ประกอบทั้งสาม (มนุษย์ ธรรมชาติ และสังคม) ในการดำรงอยู่ของมนุษย์นั้นจะต้องประสานเกื้อกูลกัน หมายความว่า องค์ประกอบเหล่านี้ประสานกันด้วย และเกื้อกูลต่อกันด้วยในการดำรงอยู่ร่วมกัน และก็เดินไปด้วยกัน ฉะนั้น พฤติกรรมในทางเศรษฐกิจของมนุษย์จะต้องเป็นไปในทางที่ไม่เบียดเบียนตน คือ ไม่ทำให้เสียคุณภาพชีวิตของตนเองแต่ให้เป็นไปในทางที่พัฒนาคุณภาพชีวิต เสริมคุณภาพชีวิตนั้น นี่เป็นการไม่เบียดเบียนตน และ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น คือไม่ก่อความเดือดร้อนแก่สังคม และไม่ทำให้เสียคุณภาพของ eco-systems หรือระบบธรรมชาติ^{๑๐๑} เมื่อกล่าวถึงเรื่องเศรษฐกิจ โดยมากเรามักจะมองแต่เพียงด้านวัตถุของการผลิตอย่างเดียว แต่เบื้องหลัง

^{๑๐๐} พระครูศรีปริยัติคุณาภรณ์, “แนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ในหลักพุทธศาสตร์”, วารสารพุทธศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๕ (๑): ๓.

^{๑๐๑} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ Buddhist Economics, (กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ, ๒๕๓๗), หน้า ๔๗.

ของการผลิตมักจะถูกมองข้ามซึ่งในความเป็นจริงแล้วปัจจัยสำคัญของเศรษฐกิจ คือทรัพยากรมนุษย์ และสิ่งที่มีค่าสูงสุดของมนุษย์ก็คือจริยธรรม คุณธรรมหรือ จริยธรรมนี้มีความสำคัญต่อเศรษฐกิจเป็นอย่างมาก ดังนั้นเราควรจะสนใจจริยธรรม คำว่าจริยธรรม ในที่นี้มีความหมายรวมไปถึงคุณธรรม และคุณค่าทางจิตใจ คุณธรรม คุณค่าทางจิตใจ และความประพฤติดีความประพฤติชั่วหรือสภาพจิตใจที่เป็นไปต่าง ย่อมมีผลกระทบต่อเศรษฐกิจอย่างมาก ในการดำเนินการกิจกรรมทางเศรษฐกิจ หัวใจของการผลิตที่สำคัญก็คือคุณภาพของคน และคุณธรรมของคนที่แสดงออกมาในรูปของพฤติกรรมต่าง ๆ ซึ่งพอจะเห็นได้ก็คือ ความขยัน ความอดทน ความซื่อสัตย์สุจริต ความรัก และเอาใจใส่ในงาน ความตรงต่อเวลา และความเสียสละ เป็นต้น ทั้งหมดนี้ย่อมมีผลต่อคุณภาพในการผลิต มีความสำคัญต่อการเพิ่มผลผลิตอย่างมาก กล่าวคือถ้าคนทำงานรัก และเอาใจใส่ในงานที่ตนเองทำ มีความขยันหมั่นเพียร ผลผลิตที่ออกมาก็จะดีมีคุณภาพ ในทางตรงข้ามถ้าคนทำงานเกิดความเบื่อหน่ายไม่กระตือรือร้นหรือมีการทุจริตคอร์รัปชัน มีความท้อแท้ท้อถอย กลุ่มใจกังวลใจก็ย่อมมีผลกระทบต่อการลดหรือเพิ่มผลผลิตนั้น ๆ พระพุทธศาสนามีหลักธรรมที่เกี่ยวเนื่องกับระบบเศรษฐกิจ ซึ่งจะให้บรรลุประโยชน์สุขปัจจุบัน ซึ่งเรียกว่าวิสุทธิภูมิภักตประโยชน์ ที่พระพุทธองค์ตรัสว่า เป็นข้อปฏิบัติในการส่งเสริมความมั่นคงทางเศรษฐกิจมี ๔ ประการคือ ๑. อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียร ในการประกอบอาชีพอันสุจริต มีความชำนาญใช้ปัญญาพิจารณาสอดส่องใคร่ครวญ มีความคิดริเริ่มสร้าง รู้วิธีการในการดำเนินการด้านเศรษฐกิจให้ได้ผลดี ๒. อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา เป็นผู้สามารถคุ้มครองรักษาทรัพย์ที่หามาได้นั้น ไม่ให้พินาศหรือเสื่อมไปด้วยภัยอันตรายต่าง ๆ ๓. กัลยาณมิตตตา คบคนดีเป็นเพื่อน ซึ่งจะเป็เหตุให้มีความเจริญก้าวหน้ายิ่ง ๆ ขึ้นไป เลือกคบกับบัณฑิตผู้ทรงคุณธรรมมีศรัทธา ศีล จาคะ และปัญญา เป็นต้น ตลอดจนรู้จักปฏิบัติต่อทรัพย์ของตนอย่างถูกต้อง ไม่ให้ถูกบาปมิตรชักนำไปทางอบายมุข ๔. สมชีวิตา มีความเป็นอยู่อย่างพอดีรู้จักกำหนดรายรับรายจ่ายเลี้ยงชีวิตพอดีไม่ให้ฝืดเคืองหรือฟุ่มเฟือยฟุ้งเฟ้อจนเกินไป มีรายได้เหลือเก็บไว้ใช้ในคราวฉุกเฉิน^{๑๑๒}

๒.๔.๒ ทรัพย์กับความสุข

ความสุขของคฤหัสถ์ เรียกว่าคิหิสุข หรือ กามโมคิสุข คือสุขของชาวบ้านเป็นความสุขที่ชาวบ้านควรพยายามเข้าถึงให้ได้อย่างสม่าเสมอ เป็นความสุขอันชอบธรรมที่ผู้ครองเรือนควรมี ๔ ประการ คือ ๑.อติสุสุข สุขเกิดจากความมีทรัพย์ คือ ความภูมิใจ เอิบอ้อมใจว่าตนมีทรัพย์ที่ได้มาด้วยน้ำพักน้ำแรงความขยันหมั่นเพียรของตน และโดยชอบธรรม ๒.โมคสุสุข สุขเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์ คือ ความภูมิใจ เอิบอ้อมใจว่าตนได้ใช้ทรัพย์ที่ได้มาโดยชอบนั้นเลี้ยงชีพ เลี้ยงผู้ควรเลี้ยง และ

^{๑๑๒} อด.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๑๔๔/๒๘๙.

บำเพ็ญประโยชน์ ๓.อนนสุข สุขเกิดจากความไม่เป็นหนี้ คือ ความภูมิใจ เอิบอ้อมใจ ว่าตนเป็นไท ไม่มีหนี้สินติดค้างใคร ๔.อนวัชสุข สุขเกิดจากความประพฤติไม่มีโทษ คือ ความภูมิใจ เอิบอ้อมใจว่าตนมีความประพฤติสุจริต ไม่บกพร่องเสียหาย ใคร ๆ ดิเตือนไม่ได้ ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ บรรดาสุขเหล่านี้ อนวัชสุข มีค่ามากที่สุด^{๑๓๓}

๒.๔.๓ การจัดสรรโภคทรัพย์

โภคอาทิยะ หรือ โภคาทิยะ ๕ ประโยชน์ที่ควรถือเอาจากโภคทรัพย์ หรือ เหตุผลที่อริยสาวกควรยึดถือในการที่จะมีหรือครอบครองโภคทรัพย์ เมื่อแสวงหาโภคทรัพย์มาได้ ด้วยน้ำพักน้ำแรง ความขยันหมั่นเพียรของตน และโดยทางสุจริตชอบธรรมแล้ว

๑. เลี้ยงตัว มารดาบิดา บุตรภรรยา และคนในปกครองทั้งหลายให้เป็นสุข
๒. บำรุงมิตรสหาย และผู้ร่วมกิจการงานให้เป็นสุข
๓. ใช้ป้องกันภัยอันตราย
๔. ทำพลี ๕ อย่าง

ก. ญาติพลี สงเคราะห์ญาติ

ข. อติถิพลี ต้อนรับแขก

ค. ปุพฺพเปตพลี ทำบุญอุทิศให้ผู้ล่วงลับ

ง. ราชพลี บำรุงราชการด้วยการเสียภาษีอากรเป็นต้น

จ. เทวตาพลี ถวายเทวดา คือ สักการะบำรุงหรือทำบุญอุทิศสิ่งที่เคารพบูชาตามความเชื่อถือ สำหรับผู้ที่ยังมีความเชื่อถือในสิ่งเหล่านี้ พระพุทธศาสนาสอนเปลี่ยนแปลงเพียงให้เล็กเช่นสรวงสังเวหาชีวิตบูชายัญ หันมาบูชายัญชนิดใหม่ คือบริจาทาน และบำเพ็ญกุศลกรรมต่าง ๆ อุทิศไปให้แทน คือมุ่งที่วิธีการอันจะสำเร็จประโยชน์ก่อน ส่วนการเปลี่ยนแปลงความเชื่อถือเป็นเรื่องของการแก้ไขทางสติปัญญา ซึ่งประณีตขึ้นไปอีกขั้นหนึ่ง โดยเฉพาะนักบวชในประเภทที่ ๑ แม้สาวกใดจะเปลี่ยนมานับถือพระพุทธศาสนาโดยสมบูรณ์ พระพุทธเจ้าก็ทรงแนะนำให้อุปถัมภ์บำรุงนักบวชนั้นต่อไปตามเดิม

๕. อุปถัมภ์บำรุงสมณพราหมณ์ผู้ประพฤติดีปฏิบัติชอบ^{๑๓๔}

เมื่อใช้โภคทรัพย์ทำประโยชน์อย่างนี้แล้ว ถึงโภคะจะหมดสิ้นไปก็สบายใจได้ว่า ได้ใช้โภคะนั้นให้เป็นประโยชน์ถูกต้องตามเหตุผลแล้ว ถ้าโภคะเพิ่มขึ้นก็สบายใจเช่นเดียวกัน เป็นอันไม่

^{๑๓๓} อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๒/๙๐.

^{๑๓๔} ขุ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๒๐/๔๕.

ต้องเดือดร้อนใจในทั้งสองกรณี หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับเรื่องเศรษฐกิจมีจุดสำคัญว่ามนุษย์ทุกคนดำรงชีวิตอยู่ปัจจัยสี่ และต้องมีปัจจัยสี่อย่างเพียงพอจึงจะเป็นอยู่เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีงามในสังคมต่อไปได้ ด้วยเหตุนี้พระพุทธศาสนาเมื่อจะพัฒนาจึงยอมรับเรื่องเศรษฐกิจเป็นเบื้องต้นก่อน และมีการเน้นมากแม้แต่การจัดระบบเศรษฐกิจในวัดที่เรียกว่า “วินัย” ก็เน้นปัจจัยสี่ไว้มากแม้ว่าปัจจัยสี่จะเป็นสิ่งจำเป็นที่มนุษย์คนต้องมีแต่ก็ไม่จำเป็นต้องมีมากเกินไปจนเกิดความจำเป็น มีปัจจัยสี่เพียงพอเพื่อเป็นอยู่ได้ก็สามารถมีชีวิตที่ดีงาม และเป็นสุขได้สามารถมีความสุข ด้วยปัจจัยสี่น้อยที่สุดก็มีชีวิตดีงามได้เช่น พระสงฆ์แต่ชาวบ้านทั่วไปก็มุ่งให้มีปัจจัยสี่เป็นพื้นฐานก่อนจึงค่อยขยายหาทรัพย์สินอื่น ๆ เพื่อใช้ทำประโยชน์ต่าง ๆ มากมาย ดังกล่าว ข้อปฏิบัติเกี่ยวกับเศรษฐกิจในพระพุทธศาสนาอาจกล่าวได้โดยรวมได้ ๔ อย่าง คือ

๑. การแสวงหาทรัพย์ต้องแสวงหามาโดยชอบธรรมหรือเป็นธรรม

๒. การเก็บออม คือ เก็บออมเพื่อเป็นทุนทำงานหรือเป็นทุนในการ ประกอบการต่ออาชีพของตน เก็บออมไว้เป็นหลักประกันชีวิตตนในยามจำเป็น และหากมีมากเกินไปจนเกินกว่าการใช้จ่ายดังกล่าวก็จะกลายเป็นทุนทรัพย์เพื่อสาธารณประโยชน์ และเกื้อหนุนสังคมต่อไป

๓. การใช้จ่าย แยกเป็นการใช้จ่ายเพื่อตนเอง เช่น เลี้ยงตัว เลี้ยงครอบครัว เป็นต้น และจ่ายเพื่อมิตรภาพการอยู่ร่วมกันในฐานะเป็นสมาชิกของสังคม เช่น การต้อนรับปฏิบัติสนัการ

๔. การสัมพันธ์กับชีวิตด้านอื่น โดยเฉพาะจิตใจไม่มัวเมาไม่หวั่นกังวลเป็นทุกข์กินใช้อย่างรู้เท่าความจริง ใช้ทรัพย์เป็นพื้นฐานในการพัฒนาศักยภาพของตนเอง ในการฝึกฝน อบรมจิตใจ พัฒนาปัญญาให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป

๒.๔.๔ ทฤษฎีการกระจายผลการผลิต

เป้าหมายสุดท้ายของหลักเศรษฐศาสตร์กระแสหลักก็คือ การกระจายผลการผลิตอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการผลิต และการบริโภคว่าทำอย่างไรจะให้มีการกระจายผลการผลิต ไปสู่สังคมส่วนรวมอย่างเป็นธรรมที่สุด เพื่อให้เกิดสวัสดิการแก่สังคมทุกคน ทั้งนี้เพื่อปลดปล่อยความทุกข์ ความกระหาย ความทิวโหยอดอยาก และเพื่อบรรเทา บำบัดความทุกข์ทางสรีรวิทยาของมวลมนุษย์ที่ถูกความอยากครอบงำ บีบคั้นอยู่อย่างไม่มีที่สิ้นสุด ในสภาพความเป็นจริงตามเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก การกระจายผลการผลิตนี้มิได้เป็นไปอย่างทั่วถึงทุกภาคส่วน แต่เป็นการกระจุกตัวอยู่ ณ จุดใดจุดหนึ่งที่มีอำนาจในการซื้อขาย เพราะการกระจายผลการผลิตก็มีผลต่อแทนในการซื้อขายที่เกิดขึ้นจากหลักอุปสงค์ และอุปทานเป็นสำคัญ การกระจายผลการผลิตดังกล่าวก่อให้เกิดปัญหาความไม่สามารถเข้าถึงสินค้าเพื่อการบริโภคอย่างเท่าเทียมกันที่แท้จริงได้ ก่อให้เกิดความไม่สมดุลในกระบวนการทั้งหมด มีความเหลื่อมล้ำ และช่องว่างการกระจายผลการผลิต และการบริโภคอย่าง

เด่นชัดมาก แต่ในหลักพุทธศาสนา การกระจายผลการผลิตต้องมีความยุติธรรม สามารถตอบสนองความต้องการจำเป็นทางร่างกาย เพื่อบำบัดความทุกข์เวทนาของคั่นทุกคนได้ ทุกคนต้องมีสิทธิ และเสรีภาพในการกระจายผลการผลิตนี้เท่าเทียมกันถ้วนหน้า ไม่ว่าจะเป็นชนชั้น วรรณะ ลัทธิความเชื่อแบบใดก็ตาม มนุษย์ทุกชีวิตต้องได้รับการบำบัดทุกข์ทั้งหมด เพราะความทุกข์มีอยู่กับมนุษย์ทุกหมู่เหล่า หากความทุกข์หรือปัญหาทั้งหลายที่มีอยู่ได้รับการแก้ไขด้วยอำนาจของตัณหา และอุปาทานแล้ว ความทุกข์ความเดือดร้อนก็จะยิ่งเพิ่มมากขึ้น ตรงกันข้าม หากแก้ไขหรือกำจัดด้วยพลังแห่งปัญญา ความเดือดร้อน หรือความทุกข์ดังกล่าวก็จะได้รับการกำจัดให้หมดไปในที่สุด^{๑๑๕} ดังนั้น ในมิตินี้จึงดูเหมือนว่า หลักพุทธเศรษฐศาสตร์จึงมีแนวโน้มแบบสังคมนิยมหรือรัฐสวัสดิการ เน้นการเอื้อเพื่อเอื้อแผ่ให้ทุกคนสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ ทุกข์บรรเทาเบาบางลงโดยไม่อิงกับความสามารถในการผลิต

๒.๔.๕ ทฤษฎีอรรถประโยชน์

ตามหลักเศรษฐศาสตร์กระแสหลักความสามารถในการตอบสนองความพึงพอใจ และการได้รับสิ่งที่ก่อให้เกิดความพึงพอใจเพื่อหลีกเลี่ยงความเจ็บปวดทางร่างกายนับเป็นหลักการที่สำคัญที่สุด ทำอย่างไรเราจะมีสิ่งอำนวยความสะดวกมากมายเพื่อเติมความสนุกสนานเพลิดเพลิน จากการได้เสพวัตถุทั้งหลายที่ได้มาจากการผลิตให้มากที่สุด แม้ว่าการได้รับความพึงพอใจนั้นอาจจะมีโทษตามมาในภายหลังอยู่บ้างก็ตาม เช่น โรคอ้วน โรคเบาหวาน เป็นต้น แต่ในหลักพระพุทธศาสนา ความสามารถในการใช้สอยสิ่งที่น่าสนใจบริโภคต้องคำนึงเป้าหมายด้วย กล่าวคือ ต้องคำนึงถึงประโยชน์เกื้อกูลแก่ชีวิต และสติปัญญาของผู้บริโภคให้มากที่สุด นอกเหนือจากการบรรเทาความเจ็บปวดของมนุษย์แล้ว ดังนั้นอรรถประโยชน์ที่ควรจะเป็นก็คือ การได้คุณภาพชีวิตที่แท้จริง หรือเป็นการช่วยประคับประคองชีวิตให้สามารถดำเนินไปได้ตามทางสายกลาง ตรงกันข้ามกับอรรถประโยชน์ของเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก ซึ่งเบื้องหลังความสำเร็จจะอยู่ที่การบริโภคที่สนองความอยากที่เกินความจำเป็นมากกว่าที่เรียกว่า บริโภคคุณค่าเทียบเหนือคุณค่าพอกเสริม หรือเป็นการบริโภคคุณค่าส่วนเกิน อันเป็นเครื่องปรุงแต่งเสริมขึ้นมาเพื่อกระตุ้นความต้องการ และการกระหายเป็นหลักเท่านั้น อันนำไปสู่การกระตุ้นกระบวนการบริโภค การผลิต และการกระจายผลการผลิตที่ปราศจากการตระหนักถึงความสูญเสียทรัพยากร และสิ่งแวดล้อม ซึ่งแนวคิดเกี่ยวกับการบริโภคคุณค่าส่วนเกินนี้ ตามทัศนะของท่านพุทธทาสภิกขุถือเป็นการฝ่าฝืนกฎของธรรมชาติที่ขัดกับหลักอรรถประโยชน์เป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากโดยธรรมชาติของมนุษย์นั้นจะต้องกอบโกยส่วนเกินจากมนุษย์ด้วยกันเพื่อสะสม

^{๑๑๕} Phra Prayudt Payutto, *Buddhadhamma : Natural Laws and Values for Life*, (USA: State University of New York Press, 1995), p. 72 .

ทรัพยากรต่าง ๆ และเมื่อมากเกินไปจนความจำเป็น ก็เป็นสาเหตุให้ผู้อื่นนั้นขาดแคลน เกิดเป็นความเดือดร้อนทุกข์ยาก และส่งผลต่อเสถียรภาพของเศรษฐกิจทั้งระบบได้^{๑๑๖} เช่นนั้นแล้วในทางพระพุทธศาสนาจึงมีการให้สัจโศ คือ พอใจในความมีความเป็นของตนเอง ตลอดจนเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่ผู้อื่น การผลิตส่วนเกินตามแบบทุนนิยมเสรี จึงไม่ใช่การตอบสนองด้านอรรถประโยชน์แต่เป็นการสมทบทุนไว้เพื่อนำทุนนั้นไปใช้ต่อกำไรอย่างไม่มีที่สิ้นสุด

๒.๔.๖ เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ

เศรษฐศาสตร์ตามแนวพุทธเป็นเครื่องมือที่เหมาะสมในการจัดการกับปัญหาที่เราเผชิญอยู่ปัจจุบัน เครื่องมือในการวิเคราะห์นี้มีความต้องการเพียงให้ประชาชนตระหนักถึงข้อเท็จจริงที่เป็นอยู่ตามกฎธรรมชาติ คือความไม่มีอยู่ของตัวตนถ้าแนวความคิดนี้ได้รับความเข้าใจอย่างชัดเจน ชีวิตมนุษย์จะได้รับการมองจากแง่มุมที่แตกต่างออกไปจากการเป็นผู้บริโภค สิ่งที่มีความหมายมากที่สุดในชีวิตไม่ใช่มาจากการบริโภค การบริโภคอย่างเหมาะสมจะไม่ทำให้เกิดการทำลายล้างทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ที่จริงแล้วทรัพยากร และสิ่งแวดล้อมสามารถทำให้ดีขึ้นได้พร้อมกับการมีชีวิตอย่างมีผาสุกของประชาชน มีความสะอาด ความสงบ และสร้างสรรค์ อย่างไรก็ตามการเริ่มต้นวิธีคิดใหม่จะต้องปลูกให้ตระหนักถึงธรรมชาติที่แท้จริงของมนุษย์ และกฎธรรมชาติเกี่ยวกับการไม่มีอยู่ของตัวตนพร้อมกับสิ่งอื่น ๆ ด้วย เช่น กฎแห่งไตรลักษณ์ คือ อนิจจังหรือความเปลี่ยนแปลง ความไม่อยู่นิ่ง และความเป็น อิสระจากการยึดติดที่สร้างขึ้นโดยเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก และการดำรงอยู่ของความชั่วร้าย ๔ ประการ (ทุนนิยม อุตสาหกรรมนิยม บริโภคนิยม และเงินตรา) จะต้องได้รับการเผยแพร่ให้เป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวาง^{๑๑๗}

ความยากจนที่อธิบายด้วยรายได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความยากจนสัมพัทธ์เป็นการอธิบายที่ไม่ได้อยู่บนพื้นฐานความเป็นจริง จึงไม่สามารถแก้ไขปัญหาคความยากจนในลักษณะดังกล่าวได้ ถ้าพยายามแก้ไขโดยการเพิ่มรายได้ในที่สุดนอกจากจะไม่สามารถแก้ปัญหาคความยากจนได้แล้วจะนำไปสู่ระบบทำลายตนเอง ถ้าใช้พุทธเศรษฐศาสตร์แก้ปัญหาคความยากจนจะมีกรณีเดียวคือ ความยากจนที่เกิดจากการขาดแคลนปัจจัยสี่ ซึ่งสามารถแก้ไขได้ง่าย ถ้าหากมีวิธีบริหารจัดการที่ชาญฉลาดในที่สุด

^{๑๑๖} พุทธทาสภิกขุ, อ้างถึงใน ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, ธรรมิกเศรษฐศาสตร์: ปรัชญาเศรษฐศาสตร์สังคมของชาวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร: กลุ่มเศรษฐศาสตร์การเมือง สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๑), หน้า ๑๗๓-๑๗๔.

^{๑๑๗} อภิชัย พันธเสน, พุทธเศรษฐศาสตร์: วิวัฒนาการ ทฤษฎี และการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์สาขาต่าง ๆ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๔๒), หน้า ๒๑.

การแก้ปัญหาความยากจนหรือความทุกข์ จึงมิใช่เป็นการใช้เงินหรือทรัพยากรเป็นหลัก แต่เป็นการจัดการอย่างชาญฉลาดคือใช้ “ปัญญา” ในการแก้ปัญหานั้นเอง^{๑๑๘}

สรุปโดยภาพรวม พฤติกรรมหรือกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ตามหลักพุทธศาสนาจะไม่แยกต่างหากจากกิจกรรมด้านอื่น ๆ ของชีวิต การปฏิบัติในชีวิตจริง เพราะในชีวิตที่เป็นจริงนั้นกิจกรรมทางเศรษฐกิจของมนุษย์ไม่สามารถแยกออกจากกิจกรรมด้านอื่น ๆ ของชีวิตได้ ดังหลักการที่ว่า สิ่งทั้งหลายอิงอาศัยซึ่งกัน และกัน สัมพันธ์กันไปหมดตามหลักปฏิจจสมุปบาท^{๑๑๙} ดังนั้น การสอนวิธีปฏิบัติที่ถูกต้องในทางเศรษฐกิจจึงเป็นการสอนที่เกี่ยวกับพฤติกรรม และกิจกรรมส่วนหนึ่งของการดำเนินชีวิตนั่นเอง

๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจครัวเรือน

ความหมายของเศรษฐกิจครัวเรือน

คำว่า เศรษฐกิจครัวเรือน เกิดจากคำสองคำมาประกอบกัน ได้แก่ คำว่า เศรษฐกิจ และ ครัวเรือน ทั้งนี้เมื่อพิจารณาความหมายตามคำ พบว่า

๑) เศรษฐกิจ (Economy) เป็นคำที่ได้มีการให้ความหมายไว้อย่างกว้างๆ โดยราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมาย ดังนี้ เศรษฐกิจ หมายถึง งานอันเกี่ยวกับการผลิต การจำหน่าย จ่ายแจก และการบริโภคใช้สอยสิ่งต่าง ๆ ของชุมชน^{๑๒๐} กล่าวคือ เป็นการกระทำใดๆ อันก่อให้เกิดการผลิต การจำหน่าย และการบริโภค ซึ่งความหมายในทางเศรษฐศาสตร์จะแตกต่างจากความหมายที่เข้าใจกันโดยทั่วไปบ้าง กล่าวคือ (ก) การผลิต ในทางเศรษฐศาสตร์ หมายถึง การกระทำเพื่อให้เกิดผลที่สามารถตีค่าออกมาเป็นเงินได้ หากการกระทำใด ซึ่งผลของการกระทำแม้จะมีคุณค่า มีประโยชน์แต่ไม่สามารถตีค่าออกมาเป็นเงินได้ การกระทำนั้นในความหมายของเศรษฐกิจไม่ถือเป็นการผลิต และผลของการกระทำในความหมายทางเศรษฐกิจไม่ถือเป็นการผลิต และผลของการกระทำก็ไม่เรียกผลผลิต อาจจะเรียกเป็นผลงาน (ข) การจำหน่าย หมายถึง การนำผลผลิตไปเสนอต่อผู้ที่มีความต้องการ หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ การนำผลผลิตไปสู่ตลาด เพื่อให้เกิดการซื้อขายกันขึ้น (ค) การบริโภค หมายถึง การจับจ่ายใช้สอยรวมถึงการรับประทานด้วย จะเห็นได้ว่า เศรษฐกิจนั้นจะเน้นที่

^{๑๑๘} อภิชัย พันธเสน, จุดยืนของพุทธเศรษฐศาสตร์กับปัญหาความยากจน (ความทุกข์) ตอนที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: เอกสารประกอบการประชุมวิชาการสถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๖), หน้า ๓๓.

^{๑๑๙} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑/๑๔๕.

^{๑๒๐} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คพับลิเคชั่น จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๕๖๖.

ราคาหรือเงิน ของบางสิ่งถึงแม้จะมีประโยชน์ ซึ่งมนุษย์ และสิ่งมีชีวิตจะขาดเสียไม่ได้ กล่าวโดยภาพรวมในแง่ของเศรษฐกิจ ยกตัวอย่างเช่น อากาศสำหรับหายใจ แต่เนื่องจากอากาศมีอยู่ทั่วไป ซื้อขายกันไม่ได้ อากาศจึงไม่ถือเป็นปัจจัยทางเศรษฐกิจ แต่ถ้ามีคนเอาอากาศนั้นมาบรรจุในภาชนะเพื่อจำหน่าย อากาศเช่น นั้นก็กลายเป็นปัจจัยทางเศรษฐกิจไป ดังนั้น เมื่อพูดถึงเรื่องเศรษฐกิจทุกอย่างจึงต้องเกี่ยวข้องกับราคาหรือเงินตราเสมอ

๒) ครัวเรือน (Household) หมายถึง บุคคลคนเดียว หรือหลายคนซึ่งอาศัยเป็ยประจำในบ้าน หรือ สถานที่อยู่เดียวกัน และร่วมกันในการจัดหา หรือประกอบ หรือบริโภคอาหารหรือจัดหา และใช้สิ่งอุปโภคอันจำเป็นแก่การครองชีพของบุคคลเหล่านั้น บุคคลที่อยู่รวมกันในครัวเรือน อาจเป็นญาติ หรือไม่เป็นญาติกันก็ได้ สถานที่อยู่แห่งหนึ่งหรือในบ้านเลขที่หนึ่งอาจประกอบด้วย ครัวเรือนเดียวกัน หรือหลายครัวเรือนก็ได้ ครัวเรือนหนึ่งอาจมีสมาชิกอาศัยอยู่ในบ้านหลายหลังหรือหลายห้องก็ได้ แต่จะต้องอยู่ในบริเวณหรือรั้วเดียวกัน หรือห้องติดกัน ผู้หญิงผู้ชายที่อาศัยอยู่กินด้วยกัน แต่ไม่แต่งงานกัน ในกรณีเช่น นี้จัดเป็นครัวเรือน แต่ไม่จัดเป็นครอบครัว ดังนั้น ครอบครัวทั้งหมดเป็นครัวเรือน แต่ครัวเรือนทั้งหมดไม่เป็นครอบครัว^{๑๒๑}

ดังนั้น เศรษฐกิจครัวเรือน (Economy of Household) จึงหมายถึง เศรษฐกิจของประชากรส่วนใหญ่ที่เป็นฐานล่าง ซึ่งมีส่วนสำคัญต่อความยั่งยืนในการพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมโดยรวมเพราะในการพัฒนาประเทศนั้น หากไม่มีการสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจให้แก่หน่วยครัวเรือนแล้ว ย่อมทำให้ประสบปัญหาในภาพภาคน้ำอย่างแน่นอน เนื่องจากความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครัวเรือนจะเป็นตัวชี้วัดเสถียรภาพทางด้านเศรษฐกิจภายในประเทศนั้นๆ ได้เป็นอย่างดี เช่นนั้นแล้ว เศรษฐกิจครัวเรือนจึงมีความสำคัญในฐานะเป็นเครื่องแสดงถึงสถานภาพทางเศรษฐกิจที่ดีได้อย่างยั่งยืน และมั่นคงจำเป็นต้องเรียนรู้ และปฏิบัติตามแนวทางที่เรียกกันว่า“เศรษฐกิจแบบพอเพียง” (Sufficiency Economy) ที่เป็นทฤษฎีใหม่ หลักคำสอนของทฤษฎีใหม่มี ๓ ขั้นตอน ได้แก่ (ก) ขั้นที่ ๑ มีความพอเพียงในระดับครอบครัว กล่าวคือ ให้เกษตรกรมีความพอเพียง โดยเลี้ยงตัวเองได้ระดับชีวิตที่ประหยัดก่อนผลิต เพื่อให้บริโภคในครัวเรือน ทั้งนี้ต้องมีความสามัคคีในท้องถิ่น (ข) ขั้นที่ ๒ มีความพอเพียงในระดับชุมชน กล่าวคือ ให้เกษตรกรรวมพลังกันในรูปกลุ่มหรือสหกรณ์ ร่วมแรงในการผลิต การตลาด ความเป็นอยู่ สวัสดิการ การศึกษา และศาสนา (ค) ขั้นที่ ๓ มีความพอเพียงในระดับประเทศ กล่าวคือ ติดต่อย่อมมีกับองค์กรธุรกิจ เช่น แหล่งเงิน (ธนาคาร) และแหล่งพลังงาน

^{๑๒๑} Onkisit,S.,Shaw J., **Consumer Behavior: Strategie and Analysis**, (London: Macmillan, 1994), p. 302.

(บริษัทน้ำมัน) เป็นต้น ในการทำธุรกิจ และการพัฒนาคุณภาพชีวิต ทั้งนี้ทั้งฝ่ายเกษตรกร และฝ่ายธนาคารกับบริษัทจะได้รับประโยชน์

ฉะนั้น เศรษฐกิจชุมชนที่พึงปรารถนา คือ กิจกรรมเศรษฐกิจทั้งภาคเกษตรกรรม ภาคอุตสาหกรรม และภาคบริการ ที่คนในชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผลประโยชน์ และร่วมเป็นเจ้าของ โดยการพัฒนาจากabanของศักยภาพของท้องถิ่น หรือทุนในชุมชน หรือทุนในชุมชน ซึ่งรวมถึง เงินทุน แรงงาน วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น พืชพันธุ์ วัตถุ ที่ดิน แหล่งน้ำ ความหลากหลายทางชีวภาพ สภาพภูมิประเทศ ลักษณะภูมิอากาศ ฯลฯ ส่วนเป้าหมายสำคัญของการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน ก็คือ การพัฒนาศักยภาพตั้งแต่ระดับบุคคล ครอบครัว ครัวเรือน และชุมชน โดยใช้กิจกรรมเศรษฐกิจสร้างกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งจะทำให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ ในขณะเดียวกันยังมุ่งพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคม พื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม อนุรักษ์วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น หรืออีกนัยหนึ่งคือเพื่อพัฒนาชุมชนท้องถิ่นอย่างบูรณาการ โดยมีฐานความคิดสำคัญๆ ที่เน้นการพัฒนาอย่างบูรณาการ มีคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา และยึดพื้นที่เป็นหลักเพื่อให้การพัฒนาตอบสนองความต้องการของคนในชุมชน และสอดคล้องกับศักยภาพของท้องถิ่น ตลอดจนการสร้างภาคี และเครือข่ายความร่วมมือในลักษณะ “พหุภาคี” เพื่อประสาน “พลังสร้างสรรค์” ทั้งจากภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชน โดยมีองค์กรชุมชนเป็นแกนกลาง ส่วนภาคีอื่น ๆ ทำหน้าที่ช่วยกระตุ้น อำนาจความสะดวก ส่งเสริม และสนับสนุนการพัฒนา ซึ่งจำเป็นต้องทำควบคู่ไปกับการริเริ่มการพัฒนาจากชุมชนท้องถิ่นไปสู่ระดับชาติ เพื่อให้องค์กรชุมชนเป็นจักรกลสำคัญในการดำเนินการพัฒนา และเพื่อให้เกิดพลังการพัฒนาจากความต้องการของคนในชุมชน ซึ่งจะช่วยให้การพัฒนามีความต่อเนื่องอย่างแท้จริง อีกทั้งยังต้องส่งเสริมการรวมกลุ่มชาวบ้าน และการสร้างองค์กรเครือข่ายชุมชน เพื่อให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา และสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ทั้งด้านการศึกษา สาธารณสุข การผลิต การตลาด การระดมทุน การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม การอนุรักษ์วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมถึงใช้กิจกรรมเศรษฐกิจสร้างการเรียนรู้ และสร้างอาชีพที่หลากหลาย เพื่อเป็นทางเลือกให้แก่คนในชุมชนซึ่งมีความแตกต่างกันในด้านเพศ วัย การศึกษา ความถนัด ฐานะเศรษฐกิจ ซึ่งในที่สุดแล้วก็คือการยึดถือตามหลักปรัชญา การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนตามแนวพระราชดำรัส คือ การพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียง^{๑๒๒}

^{๑๒๒} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **ธรรมบรรยาย เรื่องปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๗-๒๙.

ยิ่งไปกว่านั้น ยังต้องยึดแนวทางปฏิบัติเพื่อบรรลุถึงจุดหมายทางเศรษฐกิจ ดังนี้ (๑) สร้างเวทีการเรียนรู้ เช่น เวทีประชาคมตำบล/อำเภอ ร้านค้าชุมชน ตลาดนัดชุมชน ฯลฯ (๒) วิเคราะห์ศักยภาพของท้องถิ่น โดยเฉพาะเรื่องทุนในชุมชน (๓) วางแผนพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียง ตามขั้นตอนของทฤษฎีใหม่ (๔) ส่งเสริมการรวมกลุ่ม (กลุ่มอาชีพ กลุ่มออมทรัพย์) และการสร้างองค์กรเครือข่ายชุมชน (๕) พัฒนาเทคโนโลยีการผลิต การแปรรูป การบรรจุหีบห่อ การสิ่งแวดล้อม (๖) พัฒนาระบบตลาด เช่น ตลาดในท้องถิ่น สร้างเครือข่ายผู้ผลิต-ผู้บริโภค เชื่อมโยงผู้ผลิตกับตลาดในเมือง หรือเชื่อมโยงกับโรงงานอุตสาหกรรมเกษตร เป็นต้น (๗) พัฒนากิจกรรมทางการศึกษา สังคม วัฒนธรรม สาธารณสุข และสิ่งแวดล้อม (๘) วิจัยเพื่อสนับสนุนงานพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน (๙) สร้างศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจชุมชนแบบเบ็ดเสร็จระดับอำเภอ/จังหวัด โดยเน้นการมีส่วนร่วมขององค์กรชุมชนท้องถิ่น (๑๐) สร้างหลักสูตรฝึกอบรมการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน และพัฒนาสถานที่ศึกษาดูงาน (๑๑) พัฒนาระบบข้อมูลข่าวสาร เพื่อใช้ช่วยตัดสินใจในการทำธุรกิจชุมชน (๑๒) เผยแพร่ข้อมูลข่าวสารการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนสู่สังคมในวงกว้าง โดยทั้งหมดดังที่ได้ว่ามานั้น โดยสาระสำคัญต่อการสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้แก่คนในครัวเรือน และชุมชนท้องถิ่นการพัฒนาชุมชนตามแนวทางเช่น นี้ จึงเป็นการพัฒนาที่เน้นกระบวนการมากกว่ารูปแบบ และต้องการความต่อเนื่องในการปฏิบัติ

กล่าวโดยสรุปคำว่า เศรษฐกิจครัวเรือน จึงหมายความว่า การกระทำใด ๆ อันก่อให้เกิดการผลิต การจำหน่าย และการบริโภคของบุคคลที่อยู่รวมกันในครัวเรือนเดียวกัน ซึ่งอาจเป็นญาติหรือไม่เป็นญาติกันก็ได้ เพื่อให้เกิดความเข้มแข็ง มั่นคง และพึ่งตนเองได้ทางด้านเศรษฐกิจ และถือเป็นปัจจัยสำคัญในการทำให้สภาพทางเศรษฐกิจของประเทศโดยรวมมีความยั่งยืนมั่นคง และเกิดความสมดุลอย่างถาวรในระยะยาว

๒.๖ ทฤษฎีการผลิต

๒.๖.๑ แนวคิดด้านการผลิต

ปัจจัยสำคัญในการผลิตในระบบเศรษฐกิจแบบพุทธศาสตร์นั้น มี ๓ ประการ คือ ทรัพยากรมนุษย์ ทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้นได้แก่เทคโนโลยี และทรัพยากรธรรมชาติหรือวัตถุดิบสิ่งสำคัญที่สุดคือทรัพยากรมนุษย์ซึ่งเรียกว่าเป็นพลังสมองหรือปัญญา ซึ่งทำให้มนุษย์มีความสามารถในการคิดตามระบบตรรกะด้วยการใช้เหตุผล ศ.ดร.อภิชัย พันธเสน กล่าวถึง พลังสมองของมนุษย์ที่ประกอบด้วยความคิด และปัญญา ความคิดของมนุษย์มีส่วนสำคัญในการสะสมทุน และสร้างสรรค์เทคโนโลยีแต่ความคิดนั้นอาจจะใช้ในทางให้เกิดผลลบหรือผลบวกก็ได้ ดังนั้น เพื่อให้ความคิดทำงานผิดพลาดน้อยลง ความคิดจะต้องถูกควบคุมด้วยปัญญา นอกจากปัญญาจะทำให้

หน้าที่ในการกำกับทุน และเทคโนโลยีโดยตรงผ่านความฉลาดแล้ว ปัญญาายังต้องกำกับ และควบคุม การใช้พลังงาน และทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ เพื่อให้เกิดความสัมพันธ์ในการผลิตที่มีประสิทธิภาพ สูงสุด มีของเสียจากกระบวนการผลิตน้อยที่สุด ภายในกระบวนการผลิตเองก็ไม่เบียดเบียนตัวเอง บุคคลอื่น ตลอดจนมีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ และสร้างผลกระทบในทางลบต่อสภาพแวดล้อมน้อย ที่สุด ปัญญาควรสามารถควบคุมในการตัดสินใจอย่างถูกต้องเหมาะสมตลอดถึงการใช้ทุน และ เทคโนโลยีที่ไม่ย้อนกลับมาทำอันตรายต่อมนุษย์ ควบคุมการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ และพลังงานใน ลักษณะที่ ยั่งยืน การผลิตตามหลักสัมาอาชีวะ เป็นการสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน โดยใช้หลักธรรม มาปฏิบัติอย่างเป็นระบบในองค์กรตติยกาย ปัญจกนิบาต กล่าวถึง สัมาอาชีวะ คือการหาเลี้ยงชีพโดย ทางชอบธรรม หมายถึงการเว้นจากมิจฉาชีพ ไม่ประกอบอาชีพที่ผิดกฎหมาย ผิดศีลธรรมแต่หาเลี้ยง ชีพโดยทางสุจริต คือ ไม่ประกอบอาชีพที่เป็นการเบียดเบียน ก่อความเดือดร้อนเสียหายแก่ชีวิตอื่น และแก่สังคมหรือที่จะทำชีวิต จิตใจ และสังคมให้เสื่อมโทรม ตกต่ำ ดังนั้นสำหรับคฤหัสถ์ จึงมีพุทธ พจน์แสดงอภินิเวศนิชา คือการค้าขายที่อุบาสกไม่พึง ประกอบ ๕ อย่าง ได้แก่ ๑. สัตตวนิชา คำขายอาวุธ ๒. สัตตวนิชา คำขายมนุษย์ ๓. มังสวานิชา คำขายเนื้อสัตว์หรือ เลี้ยงสัตว์ไว้ขาย ๔. มัชชวานิชา คำขายน้ำเมา ๕. วิสวานิชา คำขายยาพิษ^{๑๒๓} การเว้นมิจฉาชีพประกอบสัมาชีพอันเป็น การงานที่เป็นไปเพื่อแก้ปัญหา และช่วยสร้างสรรค์เกื้อกูลแก่ชีวิต และสังคม สัมาชีพนอกจากเป็น อาชีพการงานที่เป็นประโยชน์แก่ชีวิต และสังคมแล้วยังเป็นประโยชน์ในด้านการศึกษาพัฒนาชีวิตของ ตนเองด้วย เป็นการฝึกฝนพัฒนาทักษะต่าง ๆ ฝึกกายวาจาภิรียมารยาทพัฒนาความสามารถในการ สื่อสารสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ ฝึกความเข้มแข็งขยันอดทน ความมีวินัย ความรับผิดชอบ ความมี ฉันทะ มีสติ และสมาธิ พัฒนาความสุขในการทำงาน และพัฒนาด้านปัญญา เรียนรู้จากทุกสิ่งทุกเรื่อง ที่เกี่ยวข้องเข้ามา คิดค้นแก้ไขปรับปรุงการทำงาน และในการแก้ไขปัญหาดังต่าง ๆ นอกจากนี้ยังมี หลักธรรมสำหรับการดำเนินธุรกิจ ที่เรียกว่า ปาปนิกรรม คือ หลักธรรมสำหรับผู้ประกอบการค้า กล่าวไว้ ๓ ประการ คือ ๑. จักขุมา ตาดี คือ รู้จักสินค้าดูของเป็น สามารถคำนวณราคาจะทุนเก็งกำไร แม่นยำ ๒. วิจฺจโร จัดเจนธุรกิจ รู้แหล่งซื้อแหล่งขาย รู้ความเคลื่อนไหวความต้องการของตลาดสามารถ ในการจัดซื้อจัดจำหน่าย รู้ใจ และรู้จักเอาใจลูกค้า ๓. นิสสยสัมปันโน พร้อมด้วยแหล่งทุนเป็นที่อาศัย เป็นที่เชื่อถือไว้วางใจในหมู่แหล่งทุนใหญ่ ๆ หาเงินมาลงทุนหรือดำเนินกิจการโดยง่าย^{๑๒๔}

^{๑๒๓} อด.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๗๗/๒๓๓.

^{๑๒๔} อด.ติ.ก. (ไทย) ๒๐/๔๕๙/๑๔๖.

๒.๖.๒ ทฤษฎีการผลิต

แก่นแกนเบื้องต้นของวิชาเศรษฐศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการผลิตก็คือ การเน้นประสิทธิภาพในการผลิตเป็นหัวใจหลัก ผลิตให้มากเพื่อตอบสนองความต้องการอย่างไม่มีขีดจำกัดของมนุษย์ ซึ่งผลจากการผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการนี้ก่อให้เกิดการทำลายล้างผลาญทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดอย่างบ้าคลั่ง และนำไปสู่การทำลายสิ่งแวดล้อมด้วย เพราะเมื่อมีการผลิตก็เท่ากับว่ากำลังมีการทำลายนั่นเอง การผลิตแบบนี้ถือว่าการผลิตที่ละเลยปัจจัยการผลิตสำคัญกล่าวคือ ปัญญา เพราะไม่คำนึงถึงผลกระทบอย่างอื่นที่จะตามมามากมายในภายหลัง ซึ่งถือว่าการผลิตที่กำลังทำลายและเบียดเบียนมากกว่าการผลิตอย่างสร้างสรรค์ และยังยืน แต่ทฤษฎีการผลิตตามหลักพุทธศาสนาปัจจัยสำคัญของการผลิตต้องมีปัญญา ซึ่งมีความสำคัญต่อกระบวนการผลิตทุกขั้นตอน และปัญญาก็มีความสำคัญยิ่งกว่าปัจจัยการผลิตทั้งหมดที่มีอยู่ในกระบวนการดังกล่าว เพราะปัญญาจะช่วยให้เกิดการผลิตที่ไม่เป็นไปเพื่อการทำลายล้างหรือการเบียดเบียนทรัพยากร และสิ่งแวดล้อม^{๑๒๕} โดยสรุปก็คือทฤษฎีการผลิตที่แท้ต้องเน้นการมีความเข้าใจที่ถูกต้องมองเห็นความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งว่ามีความเกี่ยวข้องถึงกันอย่างไร เพื่อไม่ให้เกิดความเสียหาย และความสูญเสีย มิใช่เน้นเพียงการตอบสนองความต้องการที่ไร้ขอบเขต (ตัณหา) เท่านั้น แต่ต้องเป็นไปเพื่อความสมดุล และถาวรทั้งหมด

๒.๗ ทฤษฎีการบริโภค

๒.๗.๑ แนวคิดด้านการบริโภค

การบริโภคถือว่าเป็นเป้าหมายของเศรษฐศาสตร์ กิจกรรมทางเศรษฐกิจของมนุษย์นั้น มีเป้าหมายสุดท้ายอยู่ที่การบริโภค การบริโภคเป็นการบำบัดหรือสนองความต้องการซึ่งถือเป็นจุดต้นกำเนิดของกิจกรรมทางเศรษฐกิจของมนุษย์ หากพิจารณาความหมายตามวิธีการของเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก การบริโภค คือการใช้สินค้าและบริการบำบัดความต้องการ เพื่อให้เกิดความพึงพอใจหรือความสุข ในระบบเศรษฐกิจโดยทั่วไป กิจกรรมทางการผลิต และการบริโภคมักจะถูกแยกออกจากกัน ด้วยเหตุผลที่ว่าผู้ผลิต และผู้บริโภคไม่จำเป็นต้องเป็นบุคคลคนเดียวกัน ทำให้แต่ละคนต่างมีบทบาทหน้าที่แยกจากกันอย่างเด็ดขาด ในหลายกรณีผู้ผลิตจะสร้างผลผลิตในส่วนตัวเองไม่ได้บริโภค แต่ต้องการนำไปจำหน่ายเพื่อแลกเป็นเงินรายได้ ในขณะที่ผู้บริโภคเองก็บริโภคในสิ่งที่ตัวเองผลิตไม่ได้ และบางครั้งก็มักจะบริโภคเกินกำลังใช้จ่ายของตัวเอง เรียกว่ารายได้จากกิจกรรมทางการ

^{๑๒๕} อภิชาติ พันธเสน, พุทธเศรษฐศาสตร์: วิชาการ ทฤษฎี และการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์สาขาต่าง ๆ, หน้า ๑๒.

ผลิตไม่เพียงพอต่อการใช้จ่ายเพื่อการบริโภคจนกลายเป็นการก่อกวนขึ้นเพื่อการบริโภคตามค่านิยมโดยขาดความพอดี พฤติกรรมการบริโภคของมนุษย์นั้น มี ๒ ประเภท ได้แก่ การบริโภคแบบตัณหา คือ การบริโภคที่พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ใช้คำว่า เพื่อสนองความต้องการเสพลึงปรนเปรอ บำรุงบำเรอตน ซึ่งเป็นการบริโภคแบบเสพลึงให้เกิดความพึงพอใจเรื่อยไปไม่รู้จบไม่รู้อิ่มกับการบริโภคเพื่อสนองการมีชีวิตที่ดีซึ่งเป็นการบริโภคที่มีจุดหมายของการมีชีวิตที่ดี และเป็นฐานของการฝึกฝนพัฒนาศักยภาพของตนเองในเศรษฐศาสตร์กระแสหลักมีข้อพิจารณาว่าเมื่อเกิดความต้องการขึ้นแล้วทำอย่างไรจะได้สนองความต้องการ แต่ในเศรษฐศาสตร์แนวพุทธหรือเศรษฐกิจพอเพียง นอกจากการหาวิธีสนองความต้องการแล้วยังมีข้อพิจารณาต่อไปว่าถ้าเป็นความต้องการที่เป็นโทษทำลาย การมีชีวิตที่ดี เบียดเบียนตน และเบียดเบียนผู้อื่นก็ให้สามารถระงับความต้องการนั้นได้ด้วย ดังนั้น ความหมายของการบริโภคในความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง คือการใช้สินค้าและบริการบำบัดความต้องการเพื่อให้ได้รับความสุขจากการมีคุณภาพชีวิตที่ดีความหมายของการบริโภคที่แท้จริง คือการบริโภคแบบมีสติปัญญา รู้จักประมาณในการบริโภคเพื่อการหล่อเลี้ยงร่างกาย และจิตใจ บริโภคด้วยเหตุผล และด้วยปัญญา วิถีทางแห่งการดำรงชีพโดยชอบ คือทางสายกลาง ได้แก่ สัมมาอาชีวะ เป็นระบบเศรษฐกิจที่ไม่เบียดเบียนตนเอง สิ่งแวดล้อม และผู้อื่น ดังนั้นคุณค่าทางจิตวิญญาณเช่น นี้จึงเป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องสร้างขึ้นด้วยการจัดระบบการศึกษาที่สามารถปลูกฝังระบบคุณค่าที่ดียิ่งขึ้นมาให้มีจิตสำนึกในการบริโภคที่ไม่ก่อให้เกิดการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ การบริโภคในทางเศรษฐศาสตร์กระแสหลักมีพลังมากจนคนส่วนใหญ่ถูกมอมเมาด้วยระบบการตลาด กระตุ้นให้เกิดการบริโภคจนไม่ว่าอะไรเหมาะสมหรือไม่เหมาะสม ดีหรือไม่ดี ถูกต้องหรือไม่ถูกต้องในการวัดความเจริญทางเศรษฐศาสตร์กระแสหลักนั้นจะมุ่งวัดในเชิงวัตถุ เช่น ความสะดวก ความรวดเร็ว การได้รับความพึงพอใจ และได้รับความสุขจากการที่ตัณหาความทะยานอยากได้รับการตอบสนองแต่ในทางพุทธศาสนานั้นวัดความสุขจากภายในจิตใจในเรื่องของความเจริญนั้นเป็นเรื่องของการพัฒนาจิตให้เป็นคนที่มีความอดทน อดกลั้น มีความขยัน และมีความสุขจากภายในจิตใจที่ได้ปฏิบัติอย่างถูกต้อง เศรษฐศาสตร์แนวพุทธมีหลักการหลักคิดคนละอย่างเน้นการบริโภคให้น้อยที่สุดเพื่อการอยู่เย็นเป็นสุขมากที่สุดเป้าหมายจึงอยู่ที่การอยู่เย็นเป็นสุขไม่ใช่การบริโภค เศรษฐศาสตร์แนวพุทธถือว่าทรัพยากรธรรมชาติเป็นทุนที่สำคัญเพื่อการมีชีวิตอยู่ จึงต้องใช้อย่างมีสติ ใช้แบบไม่ทำลายให้หมดไปแต่ให้คงอยู่อย่างยั่งยืน

ศาสตราจารย์ อภิชัย พันธเสน กล่าวถึงเศรษฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสนาไว้ว่า การบริโภคตามแนวเศรษฐศาสตร์กระแสหลักก็คือ เพื่อสร้างอรรถประโยชน์สูงสุด นั่นก็คือ ความพึงพอใจหรือความเพลิดเพลินที่ได้รับจากการเสพ การบริโภค โดยเน้นการเสพลึงเป็นหลักใหญ่เพื่อกระตุ้นความอยากให้มาก ดังนั้น การบริโภคจึงเป็นการกระตุ้นความพึงพอใจ ความต้องการ และความเพลิดเพลินสนุกสนานให้เกิดประโยชน์สูงสุด ยิ่งการบริโภคสนับสนุนส่งเสริมให้เกิดความกระหายได้

มากเท่าใดก็ยิ่งจะทำให้เกิดการผลิตมากเท่านั้น เหมือนคนติดยาหรือเครื่องมอมเมาที่ขาดไม่ได้อีกต่อไป แต่ในหลักพุทธศาสนา เมื่อกล่าวถึงการบริโภคจะไม่เน้นประสิทธิภาพในการบริโภค แต่เป็นการเน้นการบริโภคเพื่อบำบัดทุกข์เวทนาเท่านั้น อันเป็นความต้องการบริโภคทางสรีระวิทยาหรือความจำเป็นทางชีวภาพ เพราะหากไม่ได้รับการบำบัดอย่างพอเพียงก็จะมีชีวิตตรอมอยู่ได้ และที่สำคัญจะต้องเป็นการบริโภคที่มีปัญญากำกับอยู่เสมอ การบริโภคทุกครั้งต้องตกอยู่ภายใต้การตัดสินใจของปัญญามีใช้อยู่ได้การบังคับบัญชาของตัณหาอีกต่อไป^{๑๒๖}

๒.๗.๒ การบริโภคปัจจัยสี่

ในพุทธศาสนามีหลักในการบริโภคด้วยเหตุผล คือก่อนที่จะบริโภคหรือใช้สอยปัจจัยสี่ นั้นให้พิจารณาเสียก่อนว่าเพื่ออะไร คือให้บริโภคด้วยปัญญาก่อนบริโภคใช้สอยปัจจัยสี่ทั้งหลายควรพิจารณาให้เห็นถึงคุณค่าหรือสาระของสิ่งนั้น ๆ ว่าแท้จริงแล้วคืออะไร พระธรรมปิฎก กล่าวถึงคุณค่าว่า คุณค่าของวัตถุนั้น เราอาจจะแยก ออกได้ ๒ ส่วน คือ คุณค่าแท้กับคุณค่ารอง ยกตัวอย่างเช่น ปัจจัย ๔ ความสำคัญของเครื่องนุ่งห่มหรือเสื้อผ้านี้ คุณค่าแท้ของมันคือเพื่อปกปิดร่างกาย ป้องกันความละอายแก้ความหนาว ความร้อน เป็นต้น นี่คือประโยชน์แท้หรือคุณค่าแท้ของมันแต่สำหรับมนุษย์ปุถุชนแล้วไม่ได้ต้องการเพียงคุณค่าแท้เท่านั้น มักจะต้องการคุณค่ารองอีก คุณค่ารองนี้คือสิ่งที่จะให้เกิดความรู้สึกสวยงาม โกะหุรหฺรา อวดกันว่าเป็นของแพง ทันสมัย หรือเป็นของจากต่างประเทศ เป็นต้น นี่คือคุณค่ารองหรือเรียกว่า ไม่ใช่สาระ สาระของรถยนต์ คือใช้เป็นยานพาหนะนำเราไปสู่ที่หมายด้วยความสะดวก รวดเร็ว แนวความคิดที่ควบกับคุณค่านี้ก็คือพยายามให้สะดวก และปลอดภัย ทนทานที่สุดนี้เป็นคุณค่าแท้ส่วนคุณค่ารองก็จะต้องให้โก้หรูเป็นสิ่งแสดงฐานะ เป็นรกรุ่นใหม่ล่าสุดที่นำเข้ามาจากประเทศทางยุโรปหรืออเมริกา เป็นต้น ความคิดที่ควบกับคุณค่าแบบนี้ก็ต้องพยายามให้สวยให้เด่นที่สุด บ้านเรือนหรือที่อยู่อาศัยก็มีคุณค่าแท้ คือให้เป็นที่พักพิงหลบภัย และเป็นที่เราจะได้ดำรงชีวิตส่วนเฉพาะของเรา ในครอบครัวของเราให้มีความสุขแต่ก็มีคุณค่ารองอีกในความหมายของปุถุชน เช่น การแสดงฐานะ แสดงความหรูหรา สิ่งทั้งหลายที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของคนเรา ในส่วนที่เป็นวัตถุนี้ ปุถุชนทั่วไปมักจะมีคุณค่าอยู่ ๒ อย่าง คือคุณค่าแท้กับคุณค่ารอง พุทธศาสนายอมรับคุณค่าแท้ เกี่ยวกับคุณค่าแท้เราสามารถเห็นในเวลาพระเจ้าบริโภคปัจจัยสี่ก็จะพิจารณาก่อนจะใช้สอยว่า “ข้าพเจ้าได้พิจารณาแล้วโดยแยบคาย จึงใช้สอยจิรว เพียงเพื่อป้องกันความหนาว เพื่อป้องกันความร้อน เพื่อป้องกันสัมผัสอันเกิดจากเหลือบ ยุง ลม แดด และสัตว์เลื้อยคลานทั้งหลาย เพียงเพื่อปกปิดอวัยวะอันให้เกิดความละอาย พิจารณาแล้วโดยแยบคาย จึงฉันบิณฑบาต ไม่ฉันเพื่อคะนองกายเล่น ไม่ฉันเพื่อความมัวเมา ไม่ฉันเพื่อประดับ ไม่ฉันเพื่อตกแต่ง แต่

^{๑๒๖} อ่างแล้ว.

ฉันเพียงเพื่อความดำรงอยู่แห่งกายนี้ เพื่อยังอัตภาพให้เป็นไปเพื่อกำจัดความเบียดเบียน เพื่ออนุเคราะห์พรหมจรรย์ด้วยการพิจารณาอย่างนี้ จักบรรเทาเวทนาเก่าคือความทิวได้ จักไม่ยังเวทนาใหม่ให้เกิดขึ้น ความเป็นไปสะดวกแห่งการก็ดี ความไม่มีโทษก็ดี ความอยู่ผาสุกก็ดี จักมีแก่เรา พิจารณาแล้วโดยแยบคายจึงอยู่อาศัยเสนาสนะเพียงเพื่อป้องกันความหนาวเพื่อป้องกันความร้อน เพื่อป้องกันสัมผัสอันเกิดจากเหลือบ ยุง ลม แดด และสัตว์เลื้อยคลานทั้งหลาย เพียงเพื่อบรรเทาอันตรายอันเกิดจากดินฟ้าอากาศ เพื่อให้ยินดีในการหลักเรือนสำหรับภavana พิจารณาแล้วโดยแยบคาย จึงฉันยาแก้ไข้เพียงเพื่อป้องกันเวทนาทั้งหลายที่เกิดแต่อาพาธต่างๆ ที่เกิดขึ้นแล้ว เพื่อไม่ถูกเบียดเบียนเป็นอย่างยิ่ง ในชีวิตของปุถุชนนี้ถือว่าคุณค่ารองหรือส่วนเกินนี้เป็นเรื่องสำคัญ แล้วคุณค่ารองที่เป็นส่วนเกินนี้เองที่สร้างปัญหาแก่นมนุษย์มากที่สุด ปัญหาอาชญากรรมที่เกิดจากความแค้นแค้น ยากจนอันเป็นสาเหตุทางเศรษฐกิจเป็นปัญหาสำคัญมาก เป็นปัญหาใหญ่ และมีผลกว้างไกลกว่า ปัญหาที่คนยากจนสร้างขึ้นเป็นตัวละครสำคัญซ่อนอยู่เบื้องหลังการเกิดปัญหาเศรษฐกิจที่ร้ายแรง วิธีคิดในเรื่องของการบริโภคที่ถูกต้องเป็นพุทธวิธีแห่งการบริโภคที่มุ่งเน้นให้เกิดดุลยภาพแห่งชีวิต และธรรมชาติอย่างแท้จริง หลักการบริโภคตามทฤษฎีพุทธศาสตร์คือจะต้องบริโภคด้วยโยนิโสมนสิการ ด้วยทฤษฎีคุณค่าแท้-คุณค่าเทียมตามหลักพิจารณาด้วยปัญญา การบริโภคที่จะเกิดอรรถประโยชน์ที่สมบูรณ์นั้นจะต้องประกอบด้วยพอใจ ๓ ขั้นคือ อรรถประโยชน์ขั้นต้น ได้แก่ กามฉันทะ อรรถประโยชน์ขั้นกลาง ได้แก่ กุศลฉันทะ อรรถประโยชน์ ขั้นสูง ได้แก่ อัมมฉันทะอุปถัมภ์ปฏิบัติที่ไม่ผิด เป็นปฏิบัติหรือทางดำเนินชีวิตที่เป็นส่วนแก่นสารเนื้อแท้ซึ่งจะนำผู้ปฏิบัติให้ถึงความเจริญ เป็นผู้ดำเนินอยู่ในแนวทางแห่งความปลอดภัยจากทุกข้ออย่างแน่นอนไม่ผิดพลาด มี ๓ ประการ ได้แก่ ๑. อินทรีย์สังวร คือ การสำรวมอินทรีย์ คือระวังไม่ให้บาปอกุศลธรรมครอบงำใจ เมื่อรับรู้อารมณ์ด้วยอินทรีย์ทั้ง ๖ ๒. โภชนะมัตตัญญูตา ความรู้จักประมาณในการบริโภค คือรู้จักพิจารณารับประทานอาหารเพื่อหล่อเลี้ยงร่างกายใช้ทำกิจให้ชีวิตผาสุก ไม่ใช่เพื่อสนุกสนาน มัวเมา ๓. ชาคิริยานุโยค การหมั่นประกอบความดี ไม่เห็นแก่นอน คือ ขยันหมั่นเพียรตื่นตัวอยู่เป็นนิตย์ ชำระจิตมิให้มีนิวรณ์ พร้อมเสมอทุกเวลาที่จะปฏิบัติกิจให้ก้าวหน้าต่อไป^{๑๒๗} ดังนั้น การบริโภคในมิตินี้จึงเป็นการบริโภคที่มุ่งเป้าหมายไปเพื่อให้ได้คุณภาพชีวิตอย่างแท้จริง โดยเหตุนี้การผลิต และการบริโภคจึงเป็นกระบวนการเชื่อมโยงกันอย่างแยกไม่ออกเพราะแต่ละตัวต้องมีปัญญาเป็นปัจจัยสำคัญในการกำกับอยู่ตลอดเวลาตนเอง

^{๑๒๗} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๔๕๕/๑๔๒.

๒.๘ ทฤษฎีการออม

๒.๘.๑ แนวความคิดเกี่ยวกับการออมของครัวเรือน

เนื่องจากการออมในประเทศเป็นพื้นฐานสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศอย่างมีประสิทธิภาพ จึงได้มีการศึกษาพฤติกรรมการออมเพื่อเป็นแนวทางในการวางนโยบายส่งเสริมการออมผลการศึกษาที่ผ่านมาสรุปได้ว่า พฤติกรรมการออมของครัวเรือนขึ้นกับปัจจัยสำคัญ ๗ ประการ

๑) สมมติฐานรายได้สมบูรณ์ (Absolute – Income Hypothesis) เคนส์ได้สร้างฟังก์ชันการบริโภคหรือมองอีกนัยหนึ่งก็คือเงินออมในระยะสั้น ซึ่งชี้ให้เห็นว่าเมื่อได้เพิ่มขึ้น (ภายใต้ข้อสมมติว่าปัจจัยอื่นคงที่) ประชาชนมีความโน้มเอียงที่ใช้จ่ายเพิ่มขึ้นในอัตราที่สูงกว่ารายได้ที่เพิ่มขึ้น โดยระบบเศรษฐกิจที่เติบโตเร็วส่งผลให้ครัวเรือนมีความสามารถที่จะออมสูงขึ้น

๒) ตัวแปรด้านการพึ่งพิง (Dependency Rate) จำนวนผู้พึ่งพิงหรือผู้ไม่มีเงินได้เป็นปัจจัยสำคัญอีกปัจจัยหนึ่งซึ่งกำหนดพฤติกรรมการออมเนื่องจากจำนวนผู้พึ่งพิงเป็นภาระแก่ครัวเรือนต้องให้ความอุปการะเลี้ยงดูทำรายจ่ายของครัวเรือนเพิ่มขึ้นหรือในทางตรงกันข้าม บุคคลในวัยทำงานมีความโน้มเอียงที่จะออมสูง ดังนั้น หากอัตราส่วนประชากรวัยทำงานสูงขึ้นจะมีผลให้อัตราการออมของครัวเรือนโดยรวมสูงขึ้น

๓) สมมติฐานวัฏจักรชีวิต (Life – Cycle Hypothesis) สำคัญของสมมติฐานนี้คือการตัดสินใจของครัวเรือนระหว่างการบริโภคกับการออมในขณะใดขณะหนึ่งสะท้อนถึงความพยายามที่จะบรรลุเป้าหมายของการกระจายการบริโภคตลอดวงจรชีวิตภายใต้ ข้อจำกัดของรายได้หรือทรัพยากรที่คาดว่าจะได้รับในตลอดชั่วอายุโดยในช่วงที่อายุน้อย บุคคลจะมีระดับการบริโภคสูงกว่าระดับรายได้แสดงว่าในช่วงนั้นเขาจะมีการออมเป็นลบ (dissaving) หรือมีหนี้สินเกิดขึ้นแต่เมื่ออยู่ในวัยกลางคน บุคคลจะมีรายได้สูงกว่าระดับการบริโภค ทำให้เขาสามารถออมทรัพย์ได้ส่วนวัยสูงอายุ รายได้ของบุคคลจะลดลง ในขณะที่การบริโภคงยังคงสูงอยู่ บุคคลจะกลับมา มีการออมเป็นลบอีกครั้ง จากความสัมพันธ์ข้างต้น จะพบว่า ครัวเรือนที่มีรายได้ระดับสูง ซึ่งส่วนใหญ่อาจเป็นครัวเรือนที่หัวหน้าครัวเรือนมีอายุอยู่ในวัยกลางคน สัดส่วนการบริโภคต่อรายได้ (APC) ต่ำ ส่วนครัวเรือนที่มีรายได้ระดับต่ำ ซึ่งส่วนใหญ่อาจเป็นครัวเรือนที่หัวหน้า ครัวเรือนมีอายุน้อยหรืออยู่ในวัยสูงอายุ สัดส่วนการบริโภคต่อรายได้ของครัวเรือนเหล่านี้จะมีค่าค่อนข้างสูง

๔) อาชีพ สมมติฐานของคาลดอร์ ชี้ให้เห็นว่า ปัจจัยทางด้านแหล่งที่มาของเงินได้เป็นปัจจัยหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการออมของครัวเรือนซึ่งคาลดอร์นับเป็นนักเศรษฐศาสตร์คนแรกที่ทำการศึกษาโดยแยกการออมออกเป็นสองกลุ่มคือ การออมของนายทุนกับการออมของกรรมกร ผล

การศึกษาปรากฏว่าความโน้มเอียงในการออมหน่วยสุดท้ายของนายทุนมีค่าสูงกว่าความโน้มเอียงในการออมหน่วยสุดท้ายของกรรมกร

๕) เขตชนบท และเขตเมืองมีความแตกต่างด้านภูมิศาสตร์หรือภูมิภาคเป็นปัจจัยสำคัญอีกปัจจัยหนึ่งที่กำหนดพฤติกรรมการออมของครัวเรือน ทั้งนี้เพราะว่าปัจจัยที่กำหนดความสามารถ สิ่งจูงใจ และโอกาสในการออมแตกต่างกัน รวมทั้งระดับการพัฒนาของตลาดสินค้าอุปโภคบริโภคก็แตกต่างกันมากระหว่างในเขตเทศบาลกับนอกเขตเทศบาล

๖) ระดับการศึกษาเมื่อพิจารณาระดับการศึกษาของครัวเรือนในฐานะตัวแทนทัศนคติซึ่งอาจจะมีผลต่อการออมได้ทั้งในทางบวก และทางลบ ระดับการศึกษาของกลุ่มครัวเรือนจะช่วยเสริมสร้างหรือปลูกฝังทัศนคติของครัวเรือนให้มีวินัยในการใช้จ่าย ก่อให้เกิดการประหยัดในรายจ่ายรวม ทำให้ครัวเรือนสามารถออมได้มากขึ้น ในอีกด้านหนึ่งระดับการศึกษาของครัวเรือนอาจจะสร้างทัศนคติในครัวเรือนนั้นไม่มีความจำเป็นต้องออมมากนักเพราะจะมีความมั่นคงในการทำงานหรือไม่มีความเสี่ยงต้องออกจากงานเท่ากับกลุ่มที่มีการศึกษาน้อยกว่า

๗) อื่น ๆ นอกจากพฤติกรรมการออมจะถูกกำหนดโดยปัจจัยดังกล่าวมาข้างต้นแล้วยังถูกกำหนดจาก

๗.๑ ความอยากออมหรือค่านิยม เป็นการสร้าง และปลูกฝังวัฒนธรรมการออม ดังเช่นในประเทศญี่ปุ่น

๗.๒ ความสะดวกที่จะออม คือบริการต่าง ๆ อาทิบทบาทสถาบันการเงินมีผลต่อการออมในทางบวก ปรากฏในประเทศญี่ปุ่น มาเลเซีย และไทย มีข้อสังเกตว่า บทบาทของสถาบันการเงินอาจมีผลลบต่อการออมครัวเรือนได้ทั้งนี้เพราะในระยะที่ผ่านมาสถาบันการเงินในลักษณะที่ขาดความสมดุลโดยเน้นขยายบริการด้านสินเชื่อมากกว่าระดมเงินออมของระบบเศรษฐกิจสูงขึ้นจากการที่ตลาดเงินมีเครื่องมือเพื่อการออมหลากหลายมากขึ้น

๗.๓ สิ่งจูงใจในการออม คือผลตอบแทนหรือประโยชน์ที่ได้รับจากการออม อาทิมาตรการให้สิทธิประโยชน์ด้านภาษีมีผลต่อการออมในทางบวกปรากฏในประเทศญี่ปุ่น สิงคโปร์ มาเลเซีย และไทยขณะที่อัตราดอกเบี้ยสร้างแรงจูงใจให้ออมเฉพาะครัวเรือนที่มีรายได้สูงมาก เท่านั้น แต่เนื่องจากเป็นชนกลุ่มน้อยของสังคม การเปลี่ยนแปลงอัตราดอกเบี้ยจึงไม่ค่อยมีผล

๗.๔ สถานการณ์แวดล้อมที่มีผลต่อการออม ได้แก่ ระบบประกันสังคมมีผลต่อการออมในทางลบ พบในประเทศญี่ปุ่น และสหรัฐอเมริกา และระบบกองทุนสำรองเลี้ยงชีพ และบำนาญส่งเสริมการออม พบในประเทศอังกฤษ แคนาดา สิงคโปร์ และมาเลเซีย^{๑๒๘}

๒.๘.๒ ทฤษฎีการประหยัด

ความคิดเรื่องนี้เป็นเรื่องเดียวกันกับประสิทธิภาพในการบริโภคหรือประสิทธิภาพในการผลิต จะเน้นการใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์อย่างคุ้มค่าให้มากที่สุด ซึ่งเป็นการสะท้อนความเข้าใจของมนุษย์กับการใช้ทรัพยากรในลักษณะที่เป็นการถนอมการใช้ทรัพยากรให้มากที่สุด และยั่งยืน เป็นการอดออมในปัจจุบันเพื่อประโยชน์ของการใช้ที่มากกว่าในอนาคตเป็นการเพิ่มโอกาสของการใช้ทรัพยากรในอนาคต ซึ่งมีความหมายของการมีประโยชน์ส่วนตนแฝงอยู่ ทั้งนี้เพื่อลดการเบียดเบียนสิ่งอื่นๆ รวมทั้งธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมให้น้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้ และถ้าหากทำเช่น นั้นได้ก็จะต้องรู้จักใช้เวลาให้เกิดความสุขควบคู่กันไป^{๑๒๙}

๒.๘.๓ ทฤษฎีความต้องการถือเงินของ Milton Friedman

ทฤษฎีความต้องการถือเงินของ Milton Friedman อธิบายไว้ในปี ๑๙๖๘ ได้พัฒนามาจากแนวคิดของนักทฤษฎีปริมาณเงินของสำนักเคมบริดจ์ซึ่งอธิบายปัจจัยที่กำหนดความต้องการถือเงิน โดยมองว่าเงินเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดอรรถประโยชน์ (Utility) บุคคลมีอุปสงค์ต่อเงินเพราะเห็นว่า เงินจะก่อให้เกิดอรรถประโยชน์ขึ้นได้พฤติกรรมทางเลือกถือเงินของบุคคลเป็นสัดส่วนโดยตรงกับรายได้ที่เป็นตัวเงิน และมีบางส่วนมีความคิดคล้ายคลึงกับ John Maynard Keynes ที่เรียกว่า ทฤษฎีความพอในสภาพคล่อง (Liquidity Preference Theory) ซึ่งอธิบายความต้องการถือเงินของบุคคลออกเป็น ๓ ประการ คือ

๑. ความต้องการถือเงินไว้เพื่อใช้สอยในชีวิตประจำวัน
๒. ความต้องการถือเงินเพื่อใช้จ่ายยามฉุกเฉิน
๓. ความต้องการถือเงินเพื่อเก็งกำไร

^{๑๒๘} อรุณ ภาณุพงศ์, **หลักเศรษฐศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร: ประชาสงเคราะห์, ๒๕๐๒), หน้า ๕๕-๕๖.

^{๑๒๙} คำแหง วิสุทธางกูร, “คุณประโยชน์แห่งพระพุทธศาสนาต่อการส่งเสริมฐานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือนในชนบทอีสาน: ศึกษากรณีอำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น”, **รายงานวิจัย**, (คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๒), หน้า ๒๘.

โดยความต้องการในการเลือกถือเงินเพื่อใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน และยามฉุกเฉินมีความสัมพันธ์ โดยตรงกับรายได้ส่วนความต้องการถือเงินเพื่อเกร็งกำไร ขึ้นอยู่กับคาดคะเนอัตราดอกเบี้ยในอนาคต แต่ Friedman มองความต้องการถือเงินของบุคคลว่า เป็นส่วนหนึ่งของการสร้างความมั่งคั่ง (Wealth) ภายใต้ความมั่งคั่งนี้ บุคคลจะเลือกผสมผสานการถือทรัพย์สินต่างๆ ตามแนวคิดของแต่ละบุคคลโดยคำนึงถึงอรรถประโยชน์ (Utility) ที่จะได้อรรถประโยชน์จากการเลือกถือทรัพย์สินในรูปแบบต่าง ๆ กัน การจัดส่วนประกอบในการถือทรัพย์สินเรียกว่า Portfolio การจัด Portfolio ในความคิดของ Friedman ไม่ได้หมายถึงพันธบัตรอย่างเดียวตามแนวคิดของ Keynes แต่ Friedman เห็นว่ารูปแบบต่าง ๆ ในการถือทรัพย์สินของบุคคลมีมากกว่า ๕ แบบ ดังนี้

๑) เงิน (Money) หมายถึงสิ่งที่ยอมรับกันโดยทั่วไปในการชำระหนี้หรือในการชำระค่าสินค้าซึ่งมีมูลค่าในรูปตัวเงินคงที่ Friedman ถือว่าอัตราผลตอบแทนที่แท้จริงของเงินขึ้นอยู่กับระดับราคาทั่วไปของสินค้าและบริการ

๒) พันธบัตร (Bond) หมายถึง สิทธิเรียกร้องที่มีต่อกระแสของเงินที่จะได้รับชำระในอนาคตซึ่งมีมูลค่าในรูปตัวเงินคงที่ต่อปี (Nominal Yield) Friedman เชื่อว่าบุคคลจะเลือกถือ พันธบัตรเมื่อผลตอบแทนจากพันธบัตรนั้นสูงโดยคาดหมายว่าผลตอบแทนในรูปแบบตัวเงินคงที่ต่อปีหรืออัตราดอกเบี้ยจากการถือพันธบัตรนั้นสูงกว่าดอกเบี้ยในท้องตลาดจะถือเงินสดน้อยลง

๓) หุ้น (Equity) หมายถึงสิทธิเรียกร้องที่มีผลตอบแทนของธุรกิจตามสัดส่วนจำนวนหุ้นที่ถืออยู่การพิจารณาผลตอบแทนจากการถือสินทรัพย์ในรูปแบบของหุ้นนั้น ๆ Friedman พิจารณาผลตอบแทนของหุ้นเช่นเดียวกับผลตอบแทนของพันธบัตร (Bond) Friedman เห็นว่า การเลือกถือหุ้นมีผลให้การถือเงินลดลงโดยผลตอบแทนจากหุ้นพิจารณาเป็น ๓ ประเภทคือ

๓.๑) ผลตอบแทนต่อปีในกรณีที่ราคาไม่เปลี่ยนแปลง

๓.๒) จากการเพิ่มขึ้นหรือลดลงของผลตอบแทนในรูปตัวเงินอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงราคา

๓.๓) จากกำไรส่วนทุนหรือขาดทุนส่วนทุนอันเนื่องมาจากราคาตลาดของหุ้นที่เปลี่ยนแปลงไป

๔) สินค้ากายภาพที่ไม่ใช่มนุษย์ (Physical Non-human Goods) Friedman หมายถึงสินค้าที่มีตัวตน และจำเป็นต้องได้ผลตอบแทนจากสินค้าคือเมื่อบุคคลคาดว่าราคาสินค้าในอนาคตจะสูงขึ้นกว่าเดิมบุคคลจะต้องเปลี่ยนมาถือสินค้าเพื่อเกร็งกำไร

๕) ทุนมนุษย์ (Human Capital) Friedman หมายถึง มนุษย์เป็นปัจจัยการผลิตชนิดหนึ่ง ทรัพย์สินมนุษย์คือความสามารถในการผลิต (Productivity Capacity) ของมนุษย์ และสามารถก่อให้เกิดรายได้^{๑๓๐}

๒.๙ ทฤษฎีเกี่ยวกับการเป็นหนี้

๒.๙.๑ ความหมายของการเป็นหนี้

“นิทานานั่ง ทุกข์ โลก” มีความหมายว่า “การเป็นหนี้เป็นทุกข์ในโลก การรู้จักสันโดษ ไม่ก่อให้เกิดหนี้” จากพุทธสุภาษิตข้างต้นจะเห็นได้ว่าหากเรารู้จักความพอดีจะนำมาซึ่งความสุข และบุคคลนั้นย่อมไม่ก่อให้เกิดหนี้ การเป็นหนี้โดยการกู้ยืมมาจากบุคคลอื่นเพื่อนำมาใช้จ่ายทำให้เกิดทุกข์ เพราะต้องจ่ายดอกเบี้ย ถูกทวงถาม ถูกฟ้องร้องดำเนินคดีต้องโทษ และอาจจะถึงขั้นล้มละลายหรือถูกจองจำในที่สุด”^{๑๓๑}

จากประมวลกฎหมายแพ่ง และพาณิชย์ฉบับปัจจุบัน ให้ความหมายของคำว่า หนี้ คือ ความผูกพันในกฎหมายระหว่างบุคคลเดียวหรือหลายคน โดยที่ฝ่ายหนึ่งเรียกว่า เจ้าหนี้ซึ่งมีสิทธิจะเรียกให้บุคคลคนเดียวหรือหลายคน และอีกฝ่ายหนึ่งซึ่งเรียกว่าลูกหนี้ให้ชำระหนี้โดยให้ส่งมอบทรัพย์สิน หรือให้ทำการ หรือให้งดเว้นการอย่างใดอย่างหนึ่งตามความหมายนี้ หนี้สินจึงมีลักษณะสำคัญ ๓ ประการ^{๑๓๒}

๑) ต้องมีเจ้าหนี้ และลูกหนี้ หนี้นั้นต้องมีคู่กรณีสองฝ่าย ฝ่ายหนึ่งเป็นผู้ทรงสิทธิ เรียกว่า เจ้าหนี้อีกฝ่ายหนึ่งเป็นผู้มีหน้าที่ต้องชำระหนี้ เรียกว่า ลูกหนี้ด้วยอำนาจแห่งมูลหนี้เจ้าหนี้ ย่อมมีสิทธิจะเรียกร้องให้ลูกหนี้ชำระหนี้ได้โดยบุคคลทั้งสองฝ่ายคือเจ้าหนี้ และลูกหนี้นั้นอาจจะเป็นบุคคลธรรมดาหรือเป็นนิติบุคคลก็ได้หากมีหลายคนก็จะเรียกว่า เจ้าหนี้ร่วม หรือลูกหนี้ร่วมก็ได้

๒) ต้องมีความผูกพันในกฎหมาย ความจำเป็นในการดำรงชีพทำให้บุคคลต้องเข้ามาเกี่ยวข้องกับติดต่อซึ่งกันและกัน ในลักษณะต่างๆ กัน คือเกี่ยวข้องกัน ด้วยความตกลงปลงใจทั้งสองฝ่าย ที่เรียกว่า สัญญา มูลหนี้ตามกฎหมายแพ่งจึงเกิดจากลักษณะ ๔ ประการ คือ สัญญา การจัดการ งาน

^{๑๓๐} วเรศ อุปปาติก, เศรษฐศาสตร์การเงินและการธนาคาร, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๔), หน้า ๘๘.

^{๑๓๑} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๗), หน้า ๓๒.

^{๑๓๒} ชัยยุทธ วัชรานนท์, ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ฉบับปัจจุบัน, (กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๙๓-๙๕.

นอกสังฆามิควรได้ และละเมิดหนี้ที่เกิดขึ้นแต่สัญญา นั้น เป็นหนี้ที่เกิดจากนิติกรรม คือการตกลงกันของทั้งสองฝ่ายก่อให้เกิดหนี้ขึ้น ส่วนหนี้ที่เกิดแต่การจัดการนอกสังฆามิควรได้ และละเมิดนั้นเป็นหนี้เกิดจากนิติเหตุคือคู่กรณีกระทำ หรือดเว้น โดยมีได้ตกลงกันมาก่อนเลย หากแต่การกระทำ หรือการงดเว้นนั้นบังเกิดขึ้นโดยมีกฎหมายรับรองให้มีสิทธิ และหน้าที่ทำให้เกิดหนี้ขึ้น

๓) ต้องมีวัตถุแห่งหนี้ สิ่งที่น่ามาใช้กันตามมูลหนี้ นั้น กฎหมายเรียกว่า วัตถุแห่งหนี้ ซึ่งอาจเป็นอย่างหนึ่งอย่างใดใน ๓ อย่าง คือกระทำการอย่างหนึ่งอย่างใดให้งดเว้นการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งให้ และส่งมอบทรัพย์สินให้

สุพิชญ์ชญา เหล่าธรรมทัศน์ ได้กล่าวว่า หนี้สิน หมายถึง ภาระผูกพันในปัจจุบันของกิจการอันเป็นผลมาจากเหตุการณ์ในอดีต ซึ่งคาดว่าจะส่งผลในอนาคตให้กิจการสูญเสียทรัพยากรที่มีประโยชน์เชิงเศรษฐกิจ เช่น การส่งมอบสินทรัพย์หรือการให้บริการ เป็นต้น^{๑๓๓}

รัตนภรณ์ เชาวลิตรตระกูล ได้กล่าวว่า หนี้สิน หมายถึง ภาระผูกพันตามกฎหมาย ของกิจการที่มีต่อบุคคลอื่น ซึ่งอาจเกิดจากการประกอบธุรกิจทางการค้า การกู้ยืมเงินหรือการให้บริการเป็นเงินเชื่อ ตั้งแต่ในอดีตหรือในปัจจุบัน และกิจการนั้น ๆ จะต้องชำระหนี้คืนให้หมดไปในอนาคตด้วยเงินสด สินทรัพย์อื่น หรือการให้บริการภายในเวลาที่ตกลงกัน ลักษณะสำคัญของหนี้สิน มีดังนี้^{๑๓๔}

๑) เป็นภาระผูกพันในปัจจุบันที่เกิดจากเหตุการณ์ในอดีตของกิจการ เนื่องจากประกอบธุรกิจทางการค้า เช่น การซื้อสินค้าเป็นเงินเชื่อการให้บริการเป็นเงินเชื่อการกู้ยืมเงินจากสถาบันการเงิน

๒) เป็นหน้าที่ และความรับผิดชอบที่เจ้าของกิจการต้องชดใช้ด้วยเงินสด สินทรัพย์อื่นหรือบริการตามที่ได้ตกลงกันไว้

๓) สามารถกำหนดมูลค่าของหนี้สิน และวันที่ครบกำหนดชำระหนี้ได้

๔) สามารถระบุผู้รับเงินได้

^{๑๓๓} สุพิชญ์ชญา เหล่าธรรมทัศน์, เอกสารประกอบการสอนวิชา บข. ๒๐๑ การบัญชี ภาควิชาการบัญชี คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๑), หน้า ๑.

^{๑๓๔} รัตนภรณ์ เชาวลิตรตระกูล, เอกสารประกอบการสอนเรื่องความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับหนี้สิน (๒๕๕๑), [ออนไลน์], แหล่งที่มา: www.pbntc.moe.go.th/inventor_teacher/datas/A%201.doc [๑๒ ธันวาคม ๒๕๕๑].

๒.๙.๒ สาเหตุการเกิดหนี้

มีนักวิจัยหลายคนได้ศึกษาถึงสาเหตุการเป็นหนี้ซึ่งพอสรุปได้ว่า การเป็นหนี้เกิดขึ้นด้วยสาเหตุต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

๑) ระบบวัฒนธรรมของสังคมมีผลต่อภาวะหนี้สิน คือค่านิยมที่เกี่ยวกับการทำงาน แต่เดิมคนไทยมองการทำงานหนักกว่าเป็นสิ่งที่ไม่พึงปรารถนาหรือเป็นบาปกรรม คนที่มีบุญ คือผู้ที่ ๓๐ สามารถร่ำรวยได้โดยไม่ต้องทำงานหนักด้วยค่านิยมเกี่ยวกับการทำงานเช่น นี้คนไทยจำนวนมาก จึงไม่ชอบทำงานหนัก และมีค่านิยมเกี่ยวกับการละเล่น คนไทยในอดีตมักจะทำงานเท่าที่จำเป็น แต่ใช้เวลาส่วนใหญ่ไปในการละเล่นต่าง ๆ รวมทั้งการกิน การเที่ยว เพื่อความสนุกสนานต่าง ๆ ดังที่ มักจะพบในสังคมเกษตรกรรมโดยทั่วไป ซึ่งชาวนาชาวไร่หรือชาวบ้านทั่วไปใช้เวลาทำงานหนัก เพียงหนึ่งฤดูกาลคือฤดูทำนา หลังจากเก็บเกี่ยวแล้ว เวลาที่เหลือจึงเป็นเวลาสำหรับการจัดกิจกรรมเพื่อความสนุกสนานรื่นเริงบันเทิงใจ หรือพิธีกรรมตามประเพณีนิยม เช่น งานบวช ทอดกฐิน ทอดผ้าป่า การทำบุญขึ้นบ้านใหม่อย่างไรก็ตามเมื่อเวลาผ่านไป สภาพสังคมไทยได้เปลี่ยนแปลง จากสังคมเกษตรกรรมเข้าสู่ภาวะสังคมสมัยใหม่ ปรากฏว่า ชาวไร่ชาวนาเริ่มมีหนี้สินมากขึ้น อาจสืบเนื่องมาจากเหตุปัจจัยสำคัญ ๒ ประการคือ มีความอยากเพิ่มมากขึ้น และความไม่แน่นอนของรายได้จากภาคการเกษตร เนื่องจากชาวนาชาวไร่จำนวนไม่น้อยพึ่งพาธรรมชาติในการประกอบอาชีพ ผลผลิตที่ได้แต่ละฤดูจึงไม่แน่นอน ไม่สามารถกำหนดราคาพืชผลทางเกษตรที่ต้องขายให้แก่พ่อค้าได้ นอกจากนี้การผลิตในระบบเศรษฐกิจแบบตลาดมีไม่น้อยที่ต้องเสียค่าใช้จ่ายสูง และต้องตกเป็นหนี้สิน สูญเสียที่ดินที่ทำกินของตน เพราะเอาไปจำนองเงินกู้เมื่อไม่สามารถชำระหนี้คืนได้ ก็ถูกเจ้าหนี้ยึดนับว่าเป็นปัญหาสังคมที่สำคัญปัญหาหนึ่งของไทยในปัจจุบัน^{๑๓๕}

๒) ค่านิยมเกี่ยวกับพฤติกรรมการบริโภคของคนไทย หมายถึง ลักษณะทางสังคม ซึ่งมีความเชื่อถือกันอย่างกว้างขวาง และเป็นพฤติกรรมที่มีการยอมรับอย่างแพร่หลายจากสมาชิกของสังคมหรือหมายถึงความเชื่อถือของส่วนรวม ในปัจจุบันคนไทยมีพฤติกรรม และค่านิยมใช้ของต่างประเทศ ชอบเลียนแบบชาวต่างประเทศ ด้วยการรับเอาวัฒนธรรมของต่างประเทศเข้ามา โดยลืมความเสียหายที่จะเกิดขึ้นตามมา อาทิ ค่านิยมความร่ำรวย และนิยมใช้ของที่ผลิตจากต่างประเทศ ส่วนพฤติกรรมการบริโภค คือชอบใช้ของแพง ๆ ทำให้คนอื่นมองว่าตนเป็นผู้ร่ำรวย ต้องการให้คนยกย่องนับถือ สินค้าบริโภคที่นิยม ได้แก่ บ้านหรือหุ้รราคาแพง เฟอร์นิเจอร์ตกแต่งบ้านราคาแพง รถยนต์

^{๑๓๕} สุพรรณิ ไชยอำพร และสนธิ สมัครการ, **คุณภาพชีวิตของคนไทย: ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างชาวเมืองและชาวชนบท**, (กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการส่งเสริมงานวิจัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๓๔), หน้า ๖๓-๖๕.

นำเข้าจากต่างประเทศ เสื้อผ้ายี่ห้อดังจากต่างประเทศ บัตรเครดิตหลายใบ ทานอาหารนอกบ้านในภัตตาคารหรู ฯลฯ^{๑๓๖} จากการศึกษาของสิริภพ สุคันธา ซึ่งศึกษาพฤติกรรมการบริโภคที่ก่อให้เกิดหนี้สิน โดยการศึกษาปัญหาภาวะหนี้สินเกษตรกรในหมู่บ้านหนองหล่ม หมู่ ๒๒ ต.บ้านหลวง อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่ พบว่า สาเหตุการเกิดหนี้สินมี ๒ สาเหตุ หลักด้วยกัน คือ ๑) เกิดจากความต้องการบริโภคที่เพิ่มขึ้น เนื่องจากกระแสนิยม บริโภคนิยม การต้องใช้ชีวิตที่มีความสะดวกและความบันเทิงเพิ่มมากขึ้น ๒) ความล้มเหลวในการประกอบอาชีพ เนื่องจากการขายผลผลิตไม่ได้ในราคาที่ต้องการ ความไม่แน่นอนของราคา หรือปริมาณ ผลผลิต การลงทุนทางการเกษตรที่สูงขึ้น อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากความต้องการที่จะมีรายได้เพิ่มมากขึ้นจึงมักจะกู้หนี้ ในขณะที่เดียวกันการทำเกษตรกรรมส่วนใหญ่ เกษตรกรมักจะขาดเงินทุนที่จะนำมาลงทุน ทำให้เกิดการพึ่งพานายทุนซึ่งเป็นผู้รับซื้อผลผลิตทางการเกษตร ส่งผลให้เกษตรกรขาดอำนาจในการต่อรองกับนายทุน ส่วนมากเกษตรกรในหมู่บ้านหนองหล่มไม่มีผู้ที่สามารถปลดหนี้สินจากแหล่งเงินกู้ได้เนื่องจากความจำเป็นที่ต้องพึ่งพาเทคโนโลยีที่ใช้ในการเกษตรที่มีราคาสูงจนเกินกำลัง และการผลิตที่ขาดประสิทธิภาพจนทำให้ต้องเป็นหนี้ต่อไปอย่างไม่สิ้นสุด^{๑๓๗}

๒.๙.๓ ภาวะหนี้สิน

คำว่าหนี้แม้จะเป็นคำไทย แต่ความหมาย และแนวความคิดในเรื่องหนี้ตามประมวลกฎหมายแพ่ง และพาณิชย์เป็นการนำเอาแนวความคิดเรื่องหนี้มาจากระบบกฎหมายซีวิลลอว์ซึ่งมีรากฐานมาจากกฎหมายโรมัน “หนี้” คำนี้จึงเป็นคำแปลของสิทธิชนิดหนึ่ง เรียกกันในกฎหมายโรมันว่า Obligation ถ้าแปลสั้น ๆ ตามถ้อยคำ ก็คงแปลได้ว่าเป็น “ภาระ” หรือ “หน้าที่” ซึ่งหมายถึงความเป็นหนี้ตัวเอง ซึ่งเป็นการมองจากทางด้านลูกหนี้โดยเป็นผู้มีความผูกพันจะต้องชำระหนี้หากมองทางด้านเจ้าหนี้ หนี้ถือว่าเป็นสินทรัพย์ (Asset) อันเป็นส่วนหนึ่งของกองทรัพย์สินของเจ้าหนี้แต่เมื่อมองทางด้านลูกหนี้ หนี้ถือเป็นความรับผิดชอบทางการเงินของลูกหนี้^{๑๓๘} สำนักงานสถิติแห่งชาติ

^{๑๓๖} พิมพา หิรัญกิตติ, การตลาดสินค้าอุตสาหกรรม, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสาร, ๒๕๔๘), หน้า ๗๖.

^{๑๓๗} สิริภพ สุคันธา, “ปัญหาภาวะหนี้เกษตรกร กรณีศึกษาหมู่บ้านหนองหล่ม หมู่ ๒๒ ตำบลบ้านหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่”, วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๒), หน้า ๑๙-๒๐.

^{๑๓๘} วณิดา โชคปลอด, “การเป็นหนี้ในระบบของพนักงาน : กรณีศึกษานិคมสวนอุตสาหกรรมเครือสหพัฒน์ศรีราชา จังหวัดชลบุรี”, วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๕๔), หน้า ๓๔.

ได้รายงานจำนวนหนี้สินโดยเฉลี่ยต่อครัวเรือนจำแนกตามภาค พ.ศ. ๒๕๕๔ พบว่า ประเทศไทยมีจำนวนครัวเรือนที่เป็นหนี้สิน ๑๑,๒๖๓,๒๐๒ ครัวเรือน หรือ ร้อยละ ๕๖.๙ โดยมีหนี้สินเฉลี่ยต่อครัวเรือน ๑๓๖,๕๖๒ บาท เมื่อจำแนกเป็นรายภาค พบว่า กรุงเทพมหานคร และ ๓ จังหวัด (นนทบุรี ปทุมธานี และสมุทรปราการ) มีหนี้สินเฉลี่ยต่อครัวเรือนมากที่สุด คือ ๒๒๐,๒๒๖ บาท รองลงมาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีหนี้สินเฉลี่ยต่อครัวเรือน ๑๓๓,๐๒๖ บาท ภาคเหนือมีหนี้สินเฉลี่ยต่อครัวเรือน ๑๑๗,๗๐๐ บาท ภาคใต้มีหนี้สินเฉลี่ยต่อครัวเรือน ๑๑๔,๖๔๕ บาท และภาคกลางมีหนี้สินเฉลี่ยต่อครัวเรือน ๑๑๑,๙๑๖ บาท จำนวนหนี้สินเมื่อจำแนกตามวัตถุประสงค์ของการกู้ยืม พบว่า ส่วนใหญ่ครัวเรือนในประเทศไทยมีหนี้สินประเภทกู้เพื่อใช้จ่ายในครัวเรือนมากที่สุด รองลงมาเป็นหนี้สินที่นำมาใช้ในการใช้จ่ายเพื่อการทำการเกษตร และใช้จ่ายในการทำธุรกิจ ทั้งนี้โดยส่วนใหญ่เป็นหนี้ในระบบ^{๑๓๙}

๒.๙.๔ ความสามารถในการชำระหนี้

เมื่อกล่าวถึงความสามารถในการชำระหนี้มักจะหมายถึงการวิเคราะห์ปัจจัยที่เป็นส่วนประกอบของความสามารถในการชำระหนี้ เช่น ความสามารถในการหารายได้ (ค่าจ้าง เงินเดือน และรายได้อื่น ๆ) แบบแผนการใช้จ่าย จำนวนสมาชิกในครอบครัว เสถียรภาพการจ้างงาน การศึกษา อาชีพ และจำนวนหนี้สินที่มีอยู่สิ่งเหล่านี้จะนำไปใช้ในการประเมินความสามารถในการชำระหนี้^{๑๔๐} หลักการวิเคราะห์ที่ความสามารถในการชำระหนี้ที่ใช้กันทั่วไปนิยมใช้หลักนโยบาย C's Policy และ P's Policy โดย C's Policy ประกอบด้วย องค์ประกอบ ๕ ประการ ดังต่อไปนี้

๑) Characteristic หมายถึง คุณสมบัติของผู้ขอสินเชื่อ เป็นการวิเคราะห์ลักษณะภายในของบุคคล ทั้งทางด้านพฤติกรรม และบุคลิกลักษณะ รวมถึงอุปนิสัยของผู้ขอสินเชื่อ การวิเคราะห์คุณสมบัติของผู้ขอสินเชื่อด้านต่าง ๆ ประกอบด้วย ความรับผิดชอบ ความมั่นคงทางด้านที่อยู่อาศัย และการทำงาน ความซื่อสัตย์สุจริต และความเสมอต้นเสมอปลาย ซึ่งคุณสมบัติดังกล่าวจะสะท้อนถึงแนวโน้มการชำระหนี้ในอนาคต

^{๑๓๙} สำนักงานสถิติแห่งชาติ, สรุปผลที่สำคัญการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน ในช่วง ๖ เดือนแรกของปี ๒๕๕๔, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานสถิติแห่งชาติ, ๒๕๕๔), หน้า ๑๘.

^{๑๔๐} ปิยะธิดา ดวงแก้ว, “การวิเคราะห์ความสามารถในการชำระหนี้ของลูกค้าเช่าซื้อรถยนต์โดยใช้แบบจำลองโลจิส”, วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๒), หน้า ๘-๙.

๒) Capacity หมายถึงความสามารถในการชำระหนี้เป็นการวิเคราะห์ปัจจัยที่เป็นส่วนประกอบของความสามารถในการชำระหนี้โดยเฉพาะการขอสินเชื่อส่วนบุคคล ประกอบด้วยความสามารถในการหารายได้ (ค่าจ้าง เงินเดือน และรายได้อื่นๆ) แบบแผนการใช้จ่ายจำนวนสมาชิกในครอบครัวเสถียรภาพการจ้างงาน การศึกษาความชำนาญในอาชีพ และจำนวนหนี้สินที่มีอยู่

๓) Capital หรือเงินทุน ถึงแม้ว่าการประเมินความสามารถในการชำระหนี้จะสามารถบอกปัญหาที่ว่าผู้ขอสินเชื่อจะสามารถชำระหนี้สินได้หรือไม่ และเงินทุนนี้จะแสดงถึงความมั่นคงทางการเงินของผู้กู้ ซึ่งถ้าเป็นการกู้ยืมเงินจำนวนมากเงินทุนจะเป็นปัจจัยสำคัญอีกอย่างหนึ่งในการอนุมัติสินเชื่อโดยส่วนประกอบในการวิเคราะห์เงินทุนได้แก่ การถือครองสินทรัพย์ และเงินออม เป็นต้น

๔) Condition หมายถึง สถานการณ์แวดล้อมทั่วไป โดยเฉพาะภาวะเศรษฐกิจ ทั้งนี้สภาพการเปลี่ยนแปลงในภาวะเศรษฐกิจ ทั้งระยะสั้น และยาวอาจจะมีผลกระทบต่อความเสี่ยงใน การให้สินเชื่อ นอกจากนี้การพิจารณาสภาพแวดล้อมโดยทั่วไปประกอบด้วยสถานการณ์ทางการเมือง การเปลี่ยนแปลงสภาพเศรษฐกิจ เช่น การเปลี่ยนแปลงอัตราดอกเบี้ย การเปลี่ยนแปลง ดุลการชำระเงิน ภาวะเงินเฟ้อ และการว่างงาน เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงปัจจัยเหล่านี้จะทำให้ ความสามารถในการชำระหนี้แตกต่างกัน

๕) Collateral หมายถึง หลักประกันในการวิเคราะห์สินเชื่อนั้น ถึงแม้ว่าจะทราบความสามารถในการชำระหนี้ และเงินทุนของผู้กู้แล้ว การที่จะลดความเสี่ยงของผู้เจ้าเป็นอย่งยิ่งที่จะต้องมืหลักประกัน อันจะช่วยลดความเสี่ยงของหนี้สูญได้อีกส่วนหนึ่ง ทั้งนี้เพื่อป้องกันความผันผวนของความสามารถในการชำระหนี้ที่อาจจะเกิดขึ้น อย่างน้อยที่สุดผู้ให้กู้ยังหลักประกันอื่น ๆ แทนการชำระหนี้ซึ่งหลักประกัน หรือหลักทรัพย์ค้ำประกันได้แก่ ที่ดิน อาคาร บุคคลที่เชื่อถือได้ รถยนต์ เป็นต้น

๖) Country หมายถึงถิ่นฐานที่อยู่อาศัยของผู้เช่าซื้อ และผู้ค้ำประกัน หรือทำเลที่ตั้ง ที่เหมาะสมที่ลูกค้าประกอบธุรกิจนอกจากหลัก C's Policy ที่ใช้วิเคราะห์การกำหนดวงเงินสินเชื่อเพื่อป้องกันหนี้ค้างชำระแล้วยังมีหลักเกณฑ์ P's Policy ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับ C's Policy แต่มีรายละเอียดบางส่วนที่แตกต่างออกไป ดังนี้

๑) People หมายถึง ปัจจัยตัวบุคคลเป็นปัจจัยที่ต้องพิจารณาทางด้านความรับผิดชอบของผู้กู้ยืม ซึ่งประกอบด้วยมูลค่าความสำเร็จในการทำงาน แนวโน้มการปฏิบัติงาน และความสามารถในการชำระหนี้โดยจะใช้ข้อมูลของสถาบัน เกี่ยวกับประวัติการชำระหนี้มาประกอบการพิจารณา

๒) Purpose หมายถึงความมุ่งหมายในการกู้ยืม เป็นการพิจารณาวัตถุประสงค์ของการกู้ยืมเงินว่าจะนำไปใช้ในด้านใด และการใช้นั้นจะเกิดประสิทธิภาพหรือไม่ ซึ่งโดยปกติจะจำแนกวัตถุประสงค์ของการกู้ยืมออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ สินเชื่อเพื่อการบริโภค และสินเชื่อเพื่อการผลิต

๓) Payment หรือการชำระหนี้เป็นการพิจารณาความสามารถในการชำระหนี้ของผู้กู้โดยจะพิจารณาว่า ผู้กู้มีความสามารถชำระหนี้เป็นจำนวนเท่าใดต่องวด ภายในวงเงินเท่าใด และระยะเวลายาวนานเพียงใด เป็นไปตามเงื่อนไขของการกู้ยืมที่ระบุไว้หรือไม่ปัญหาของการพิจารณาการชำระหนี้ คือ การประมาณความสามารถในการชำระหนี้ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ซึ่งมักจะใช้ข้อมูลในอดีต และปัจจัยประกอบการประเมินความสามารถในการชำระหนี้แต่การใช้ข้อมูล ดังกล่าวอาจจะทำให้เกิดการประเมินคลาดเคลื่อนได้หากเกิดความผันผวนอย่างรุนแรงในอนาคต

๔) Protection หรือ หลักการป้องกัน เป็นการพิจารณาการป้องกันความเสี่ยงเพื่อเลือกทางออกที่สามารถป้องกันความเสี่ยงได้การป้องกันความเสี่ยงโดยทั่วไปจะประกอบด้วยหลักประกันในส่วนของผู้กู้ซึ่งจะพิจารณาจากการถือครองทรัพย์สินหรือเงินออมที่มีอยู่ และหลักประกันในส่วนผู้ค้ำประกันผู้รับผิดชอบร่วมในหนี้สิน ซึ่งประกอบด้วยหลักประกันของผู้ค้ำประกันหรือผู้ร่วม และความน่าเชื่อถือของผู้ค้ำประกัน หรือผู้ร่วม เป็นต้น

๕) Perspective หรือองค์ประกอบรวม เป็นการพิจารณาลักษณะโดยรวมของผู้กู้ซึ่งจะพิจารณาจากอัตราความเสี่ยงของหนี้ที่สงสัยจะสูญ ความยุ่งยากในการเรียกเก็บ ต้นทุนในการฟ้องร้องเพื่อบังคับให้ชำระหนี้ และค่าใช้จ่ายในการประมวลทรัพย์สินขายทอดตลาด นอกจากนี้ในส่วนของผู้กู้ได้แก่การเปลี่ยนแปลงรายได้ที่เกิดจากการกู้ยืมเงิน ตลอดจนการรักษาความสัมพันธ์ของผู้กู้ขึ้นดีเอาไว้

จากการศึกษา ลักษณะของการเป็นหนี้ในข้างต้นนั้น ผู้วิจัยต้องการทราบถึงสาเหตุของสภาวะการเป็นหนี้ รวมทั้งความสามารถในการชำระหนี้ว่าจะมีความสัมพันธ์ต่อการนำหลักคิด และธรรมมาแก้ไขได้อย่างไรบ้าง ด้วยแนวทางการประยุกต์ใช้ในวิถีชีวิตของชุมชน โดยผู้วิจัยจะนำมาเป็นกรอบในการตั้งคำถามต่อไป

๒.๑๐ พื้นที่วิจัย

เนื่องจากบ้านผือเป็นหมู่บ้านที่เคยมีผู้ทำการศึกษาวิจัยมาก่อน แต่ก็มีจำนวนน้อยมาก การรวบรวมเอกสารที่เป็นสภาพปัญหาทั่วไปของหมู่บ้านจึงมีน้อยตามไปด้วย ดังนั้นผู้วิจัยจึงเน้นข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์สอบถาม และการสนทนาจากคนในท้องถิ่นเป็นหลัก พบว่า ประชากรส่วนใหญ่ของหมู่บ้านยึดอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ได้แก่ อาชีพทำนา และปลูกพืชผักส่งขายท้องตลาด ขอนแก่น รองลงมาคือ อาชีพรับจ้างทั่วไป เช่น รับจ้างเกี่ยวข้าว ดำนา ไถนา ส่วนอาชีพรับราชการ

และลูกจ้างพนักงานห้างร้านในตัวเมืองก็เริ่มมีจำนวนมากขึ้นเล็กน้อย นอกจากนี้ยังนิยมทำการเกษตร ควบคู่เล็ก ๆ น้อย ๆ เพื่อเป็นอาชีพเสริมหารายได้เลี้ยงครอบครัวอีกทางหนึ่งเป็นผู้โยกย้ายเข้าไป ทำงานในภาคอุตสาหกรรมต่าง ๆ ที่ขยายตัวต่อเนื่องในเมืองหลวง เช่น กรุงเทพมหานคร หรือในเมือง ใหญ่ ทว่าเมื่อพูดถึงผู้คนที่เป็นคนในพื้นที่จริง ๆ แล้วจะพบว่าคนที่มีอาชีพผูกพันอยู่กับไร่นา ปลุก ข้าว ปศุสัตว์ ลักษณะนิสัยของคณัฒเดิมเป็นผู้ที่จริงจังใช้ชีวิตเรียบง่าย เอาจานเอาการ หนักเอาเบาสู้ ้มีความเป็นมิตรมีน้ำใจ มีอัธยาศัยกับผู้มาเยือนเสมอ เนื่องจากฝึกฝนในทางพระพุทธศาสนาสืบทอดกัน มาตั้งแต่บรรพบุรุษ^{๑๔๑}

ชุมชนบ้านผือตั้งอยู่ที่รอยต่อระหว่างตำบลพระลับกับเขตเทศบาลนครขอนแก่นจึงเป็น หมู่บ้านที่อยู่ใกล้เมือง เมื่อสังคมเมืองมีความเจริญรุดหน้ามากมีความทันสมัยนานาประการจึงส่งผลให้ ชุมชนบ้านผือได้รับอิทธิพลความเจริญขึ้นไปด้วย แต่แม้ขณะที่ความเจริญได้เข้ามาทำให้ชุมชน กลายเป็นสังคมที่เน้นวัตถุนิยมมากขึ้นได้รับความสะดวกสบายจากโครงสร้างพื้นฐานที่ครบถ้วน ทั่วถึงลาดยาง ระบบชลประทานให้ชาวบ้านได้ทำนาปลังตลอดปีส่งเสริมรายรับ ระบบติดต่อสื่่อ สารที่พร้อมใช้งาน วัตถุนิยมตามสมัยนิยม เป็นต้นว่า โทรศัพท์มือถือ รถยนต์ รถไถนา มองดูเผิน ๆ คล้ายว่าชาวบ้านน่าจะได้รับความสุขจากปัจจัยพื้นฐานที่สามารถส่งเสริมรายรับได้ แต่เมื่อได้ทำการ สัมภาษณ์ทำให้ทราบว่า สภาพทั่วไปของชาวบ้านยังต้องประสบกับปัญหาภาวะความยากจน มีความ ขาดแคลนไม่มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ และมีหนี้สินอยู่เช่น เดิม โดยส่วนใหญ่มีสาเหตุมาจาก สภาพ ของดินฟ้าอากาศ และภัยธรรมชาติ^{๑๔๒} การจำหน่ายผลผลิตขาดทุนของเกษตรกร ในบางครัวเรือนก็มี หนี้สินมากเกินไปจนความสามารถที่จะผ่อนชำระได้ ความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจส่งผลให้ชาวบ้านเกิดปัญหา รายรับมาตลอด ไม่ว่าจะเป็นประกอบอาชีพใดมักขาดความรู้ในการประเมินสถานการณ์ ขาดทักษะ และ ความชำนาญ ซึ่งน่าจะเป็นผลมาจากไม่มีบุคลากรที่มีความรู้มาให้การอบรมฝึกฝนพัฒนาทักษะ ความสามารถให้กับชาวบ้าน ๆ จึงต้องประกอบอาชีพไปตามความเคยชินแม้ทราบว่าต้องขาดทุนก็ ยังทำอยู่สม่ำเสมอ นอกจากนี้ในหลายครัวเรือนยังนิยมการดำเนินชีวิตด้วยการบริโภคความทันสมัย แม้ว่ารรายรับจะไม่เพียงพอแต่ก็ยอมที่จะเป็นหนี้ ผลคือรายจ่าย และหนี้สินจึงมากกว่ารายรับอยู่เสมอ เมื่อปัญหารายรับไม่เพียงพอส่งผลกระทบต่อรายจ่ายรวมทั้งหนี้สิน กล่าวคือ ส่วนใหญ่ชาวบ้านจะ ใช้จ่ายทั่วไปในครัวเรือนก่อนตามความต้องการพื้นฐานของสมาชิกทุกคน เช่น ค่าเล่าเรียนบุตร ค่ารักษาพยาบาลยามเจ็บป่วย และต้องจัดสรรเป็นเงินลงทุนในการประกอบอาชีพ นอกจากนี้ยังมีการ ลงทุนเพื่อการเสี่ยงโชคกลาง เช่น หว่ยใต้ดิน และการพนันขันต่อทุกชนิด การเข้าร่วมกลุ่มสังคมด้วยค่า

^{๑๔๑} สัมภาษณ์ นายนิคม สิทธิขวา, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๒, ๑๘ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๔๒} สัมภาษณ์ นางทองแดง คุณทุม, กรรมการพัฒนาหมู่บ้าน, ประธาน อ.ส.ม, ๓๑ สิงหาคม ๒๕๖๑.

สุราของมีนเมา ค่าทำบุญในงานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ งานบวช งานศพ ซึ่งชาวบ้านมักจะเรียกว่า ภาษีสังคม อีกทั้งยังมีค่าใช้จ่ายตามสมัยนิยมอันเป็นของฟุ่มเฟือยเกินความจำเป็นในบางครัวเรือน เช่น ค่าผ่อนรถยนต์ ค่าผ่อนโทรศัพท์มือถือรุ่นใหม่ เป็นต้น ส่งผลให้ชาวบ้านต้องแบกรับภาระหนี้สินต่อไป ไม่มีที่สิ้นสุดมากนักน้อยแตกต่างกันโดยอ้างว่ายังสามารถผ่อนส่งได้ทุกงวด เนื่องมาจากรายที่ไม่เพียงพอเสมอมา และยังมีรายจ่ายที่มากเกินไปเกินความจำเป็น ก่อเกิดความไม่สมดุลขึ้นจึงต้องกู้หนี้ยืมสินโดยมีเหตุผลสองอันดับแรก คือ กู้ยืมเป็นค่าใช้จ่ายในครัวเรือน และเหตุผลต่อมาคือ เพื่อเป็นเงินลงทุน โดยเฉพาะอาชีพเกษตรกร และค้าขาย สำหรับอาชีพรับราชการต่างให้เหตุผลว่าได้เงินเดือนน้อยเกินไป การกู้ยืมนั้นโดยทั่วไปชาวบ้านจะเป็นหนี้ในระบบมากกว่า เช่น หนี้กองทุนหมู่บ้าน หนี้ ธ.ก.ส หนี้สหกรณ์เพื่อการเกษตรหนองหอย สหกรณ์ออมทรัพย์ของครู และมีอีกหลายครัวเรือนที่กล่าวว่า ต้องยอมกู้หนี้ยืมสินในระบบ และชำระดอกเบี้ยในอัตราที่สูงร้อยละ ๑๕-๒๐ บาท สำหรับความสามารถในการผ่อนชำระหนี้สิน ชาวบ้านโดยมากอ้างว่ายังสามารถบริหารผ่อนชำระได้ตามเงื่อนไขเวลา และหากไม่สามารถชำระได้จริง ๆ จึงจะใช้วิธีการต่อรองผ่อนผัน แต่ยังมีอีกกลุ่มหนึ่งที่ถูกยึดที่นาทำกินไปจนไม่มีแหล่งประกอบอาชีพอีกจึงต้องพึ่งพาญาติพี่น้องมากกว่ากลุ่มอื่น และผลที่ตามมาคือยังมีหนี้สินที่ต้องผ่อนชำระต่อไปแต่ก็ไม่สามารถหารายได้ที่มั่นคงเพื่อชำระได้อีกท้ายที่สุดจึงตัดสินใจอพยพไปอยู่อาศัยที่อื่นคือการหนีหนี้นั่นเอง กลุ่มนี้คือกลุ่มที่มีหนี้สินนอกระบบจึงต้องหลบซ่อนตัวจนหายไปจากชุมชนตลอดไป สาเหตุของการเป็นหนี้ นอกจากความจำเป็นของสมาชิกในครัวเรือนแล้ว ก็น่าจะขาดความรู้ความเข้าใจไม่สามารถมองเห็นโทษอันเป็นภาระหนักของการเป็นหนี้ได้ อีกทั้งขาดความรู้ด้านการบริหารจัดการขาดระเบียบวินัยในการใช้จ่าย และการผ่อนชำระที่ตรงเวลาทำให้หนี้สินพอกพูนและยังคิดว่าจะกู้ต่อไปอีกไม่สิ้นสุด^{๑๔๓} สำหรับในด้านการออมทรัพย์ทุกคนต่างตอบว่าอยากจะมีเงินออมแต่ก็ไม่สามารถออมได้อย่างใจหวังเพราะเหตุผลที่กล่าวไว้ในเรื่องของค่าใช้จ่าย และหนี้สินซึ่งเหตุผลทั้งสองประการนั้นก็หนักเพียงพอเกินกว่าที่จะมุ่งหวังในเรื่องของการออมเพื่อใช้ในอนาคด ลำพังทำงานในปัจจุบันก็ลำบากมากแล้วการออมจึงยังไม่มีทางเกิดขึ้นจริงได้แน่นอน แต่ต่างก็ยอมรับว่าแม้จะเป็นห่วงอนาคตในครัวเรือนตนเองก็จำเป็นที่จะต้องให้มีชีวิตรอดในวันนี้เสียก่อนเรื่องการออมจึงต้องหยุดคิดเสียทันที^{๑๔๔}

สรุปว่า แม้ว่าหมู่บ้านจะได้รับการพัฒนาให้มีความเจริญเทียบเท่ากับสังคมเมืองแต่ปัญหาเศรษฐกิจของชาวบ้านก็ยังไม่ได้รับการพัฒนาให้มีความมั่นคงตามที่รัฐบาลมุ่งจัดสรรให้เกิดขึ้นได้ ปัญหาเศรษฐกิจเป็นปัญหาใหญ่เนื่องจากเป็นตัวบ่งชี้คุณภาพชีวิตของชาวบ้านได้เป็นอย่างดี สำหรับ

^{๑๔๓} สัมภาษณ์ นายสาย แสงสุวรรณ, สมาชิกสภาเทศบาลตำบลพระลับ, ๑๘ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๔๔} สัมภาษณ์ นายคง ตั้งดอนบม, ปราชญ์ชาวบ้าน, ๓๑ สิงหาคม ๒๕๖๑.

ปัญหาเศรษฐกิจของชาวบ้านพบปัญหาหลัก ๔ ด้าน ได้แก่ รายรับที่ไม่เพียงพอ รายจ่ายที่มีหลากหลายประการ ก่อเกิดให้สร้างภาระหนี้สิน และไม่สามารถออมเงินได้เช่น เดิม

๒.๑๑ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑๑.๑ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหลักอุโบสถศีล และหลักสัปปริสธรรม

พระมหาสุวรณ์ เคลือบสุวรรณ ได้กล่าวถึงการรักษาศีล ๘ ไว้ในวิทยานิพนธ์ เรื่อง การศึกษาเปรียบเทียบทัศนคติที่มีต่อการไปวัดในวันพระของพุทธศาสนิกชนกับการไปโบสถ์ในวันอาทิตย์ไว้ว่า พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้มีวันพระขึ้นตามคำทูลของพระเจ้าพิมพิสาร โดยทรงอนุญาตให้พระสงฆ์ และพุทธศาสนิกชนรวมตัวกันได้เดือนละ ๖ วัน เหมือนกับผู้นับถือ ศาสนาอื่นแต่ทรงเปลี่ยนจากวันขึ้น และแรม ๑๑ ค่ำ เป็นวันขึ้น และแรม ๑๔ ค่ำ แทน แต่ต่อมาหลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้วได้มีการเพิ่มวันพระขึ้นอีก ๒ วัน คือ วันขึ้น ๕ ค่ำ และ แรม ๕ ค่ำ รวมเป็นเดือนละ ๘ วัน ทางด้านระเบียบปฏิบัติพบว่า พระพุทธเจ้าไม่ทรงเห็นด้วยกับการอดอาหาร และการบวชอยู่ที่มีผู้นับถือปฏิบัติกันอยู่ในขณะนั้น ทรงดำนิว่า เป็นกฎเกณฑ์ที่ไร้สาระได้บุญน้อย และทรงบัญญัติระเบียบขึ้นใหม่โดยให้ผู้ที่ไปร่วมชุมนุมกันในวันพระได้ฝึกใจด้วยการปฏิบัติตามวิธีการดำเนินชีวิตของพระอริยะ (พระอรหันต์) ที่เรียกว่า อริยอุโบสถ ได้แก่การรักษาศีล ๘ ข้อตามกำลังศรัทธาผู้มีศรัทธา น้อยให้รักษาศีล ๑ วัน ๑ ค่ำ เรียกว่า ปกตอุโบสถ ผู้มีศรัทธาปานกลางให้รักษาศีล ๓ วันคือก่อนวันพระ ๑ วัน วันพระ ๑ วัน และต่อจากวัน พระอีก ๑ วัน เรียกว่า ปุจฉาครอุโบสถ หากผู้ใดมีศรัทธามากก็ให้รักษาศีลติดต่อกันตลอดครึ่งเดือน เรียกว่า ปาฏิหาริย์ปักอุโบสถ โดยระหว่างที่รักษาศีลให้พยายามทำใจให้สงบด้วยการให้ทาน เจริญภาวนา ฟังธรรม และสนทนาธรรมตามความเหมาะสมกับความสามารถของแต่ละคน^{๑๔๕}

แม่ชีรัศมี บานเย็น ได้กล่าวถึงศีลข้อ ๖ ไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่องการศึกษา “คุณค่าของการงดเว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาลในพระพุทธศาสนาเถรวาท” ว่ามีคุณค่า และให้ประโยชน์ในด้าน (๑) เป็นผลดีต่อสุขภาพเชิงรุกโดยเป็นการป้องกันโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ มีเวทนาเบาบาง แก่ช้ำ และอายุยืน (๒) เป็นการดำเนินชีวิตแบบพอเพียงคือพระพุทธศาสนาเน้นความสงบสุขทางจิตใจมากกว่าทางวัตถุเพราะความสุขที่แท้จริงแล้วไม่ได้ขึ้นตรงกับวัตถุเพียงอย่างเดียวเน้นให้มนุษย์ดำเนินชีวิตด้วยสติปัญญา มุ่งให้มนุษย์รู้จักพอในวัตถุตามสมควรแก่เหตุผลเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตในระดับสูง

^{๑๔๕} พระมหาสุวรณ์ เคลือบสุวรรณ, “การศึกษาเปรียบเทียบทัศนคติที่มีต่อการไปวัดในวันพระของพุทธศาสนิกชนกับการไปโบสถ์ในวันอาทิตย์”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๐), หน้า ๒๖๓.

ขึ้นไป (๓) เอื้อต่อการปฏิบัติธรรม ในคณกโมคคัลลานสูตร มัชฌิมนิกายอุปปิณณาสก์ กล่าวไว้ว่า “มาเถิด ภิกษุเธอจงเป็นผู้รู้ประมาณในการบริโภค คือเธอพึงพิจารณาโดยแยบคายแล้วฉันอาหารไม่ใช่เพื่อเล่น ไม่ใช่เพื่อมัวเมา ไม่ใช่เพื่อประดับ ไม่ใช่เพื่อตกแต่ง แต่ฉันอาหารเพื่อดำรงอยู่ได้แห่งกายนี้เพื่อให้กายนี้เป็นไปได้เพื่อกำจัดความเบียดเบียน เพื่อบุญเคราะห์พรหมจรรย์ จักกำจัดเวทนาเก่าไม่ให้เวทนาใหม่เกิดขึ้นความดำเนินไปแห่งกาย ความไม่มีโทษ และการอยู่ผาสุกจักมีแก่เรา”^{๑๔๖}

พระประสิทธิ์ จันทาหาร ได้ศึกษา เรื่องการปฏิบัติตนตามหลักธรรม ทางพระพุทธศาสนา ของนิสิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ผลการวิจัยพบว่า ระดับการปฏิบัติตน ตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของนิสิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ โดยรวม ด้านศีลอยู่ในระดับมาก นิสิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒต่างชั้นปีมีการปฏิบัติตนตามศีลอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑ และ .๐๕ นิสิตที่มีการพักอาศัยตามลำพังหรือกับเพื่อนมีการปฏิบัติตนตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา^{๑๔๗}

พระธงชัย โชติธมโม ได้ทำการศึกษาวิจัย เรื่องการยึดหลักปฏิบัติ ตามหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาที่มีผลต่อความมั่นคงในชีวิต พบว่าคนในชุมชนที่มีการปฏิบัติ ตามหลักธรรมด้านเบญจศีลต่างกัน มีความมั่นคงในชีวิตแตกต่างกัน เปรียบเทียบความแตกต่าง ของปัจจัยที่มีผลต่อความมั่นคงในชีวิต จำแนกตามการปฏิบัติตามหลักธรรม ด้านเบญจธรรม คนในชุมชนที่มีการปฏิบัติตามหลักธรรมด้านเบญจธรรมต่างกัน มีความมั่นคงในชีวิตแตกต่างกัน^{๑๔๘}

ราศี ทองสวัสดิ์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การอบรมศีลธรรม และพระพุทธศาสนาในโรงเรียนมัธยมตอนต้นในทัศนคติของครู” การวิจัยใช้วิธีสัมภาษณ์จากอาจารย์ใหญ่ ๘ ท่าน และครูสอนวิชาศีลธรรม และพระพุทธศาสนาให้นักเรียนมัธยมศึกษาปีที่ ๑-๓ อีก ๗ ท่าน รวม ๑๕ ท่าน เพื่อต้องการทราบว่าทัศนคติของครูต่อการอบรม ผลที่ได้รับคือ การอบรมศีลธรรม และพระพุทธศาสนาควรเริ่ม

^{๑๔๖} แม่ชีรัศมี บานเย็น, “ศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของการงดเว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาลในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๖๙-๘๓.

^{๑๔๗} พระประสิทธิ์ จันทาหาร, “การปฏิบัติตนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของนิสิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ”, **วารสารวิจัยทางการศึกษา**, คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑ (๒๕๕๙): ๑๔๖-๑๕๓.

^{๑๔๘} พระธงชัย โชติธมโม (สุทธิธรรม), “การยึดหลักปฏิบัติตามหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาที่มีผลต่อความมั่นคงในชีวิตของคนในชุมชนตะปอน จังหวัดจันทบุรี”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี, ๒๕๕๙), หน้า ก.

จากเด็กเล็กเพราะเป็นการปลูกฝังให้เด็กมีศีลธรรม จริยธรรมที่ดี และควรเลือกวิธีอบรมธรรมให้เหมาะสมกับวัยเด็ก เพื่อให้เด็กสามารถเข้าใจประพจน์ และปฏิบัติตามได้^{๑๔๙}

อธิษฐาน พุทธศิลป์ ศักดิ์กุล ได้ศึกษาปัญหาพิเศษเรื่อง “การรักษาศีลห้าของพุทธศาสนิกชนวัยแรงงาน : กรณีศึกษาเขตสวนหลวง กรุงเทพมหานคร” ผลการศึกษาพบว่า ในภาพรวมกลุ่มตัวอย่างมีการรักษาศีลข้อ ๑ เว้นจากการฆ่าสัตว์ ศีลข้อ ๒ เว้นจากการลักทรัพย์ ศีลข้อ ๓ เว้นจากการประพฤติดินในกาม และศีลข้อ ๕ เว้นจากการดื่มสุราเมรัยในระดับมากที่สุด ส่วนการรักษาศีลข้อ ๔ เว้นจากการพูดปดอยู่ในระดับมาก โดยพบว่าปัจจัยส่วนบุคคลได้แก่เพศ และระดับการศึกษา มีความสัมพันธ์กับการรักษาศีลห้าอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ นอกนั้นคือ อายุ สถานภาพ สมรส อาชีพ รายได้ไม่มีความสัมพันธ์กับการรักษาศีลห้า^{๑๕๐}

สุรศักดิ์ ม่วงทอง ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “พุทธธรรมกับภาวะผู้นำที่พึงประสงค์: กรณีศึกษาเฉพาะกำนันผู้ใหญ่บ้าน จังหวัดนครศรีธรรมราช” พบว่า หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับ “ผู้นำ” ดังปรากฏในพระสูตรต่าง ๆ เช่น อคัณณสูตร ส่วนหลักพุทธธรรมที่แสดงถึง “ภาวะผู้นำ” ปรากฏในพระสูตร คือ อัมมัญญสูตร ลักษณะสูตร สัปปริสสูตร ซึ่งเป็นคุณลักษณะ ผู้นำตามหลักพุทธธรรมที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้สอดคล้องกับแนวคิดนักวิชาการตะวันตก และตะวันตกต่างได้กำหนดคุณสมบัติ บทบาท และหน้าที่ของผู้นำที่พึงประสงค์ในสังคมไว้^{๑๕๑}

พระครูอุทัยกิจพิพัฒน์ (วิรัตน์ สุกอินทร์) ได้กล่าวถึง หลักสัปปริสธรรม ไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการจังหวัดอุทัยธานี ตามหลักสัปปริสธรรม ๗ พบว่า สัปปริสธรรม เป็นข้อธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่บริษัทตามโอกาส สถานที่ต่าง ๆ กัน ผู้ที่พระพุทธเจ้ายกย่องว่าเป็น “สัตบุรุษ” หรือ “คนดีแท้” หรือ “มนุษย์โดย สมบูรณ์” การกระทำหรือพฤติกรรมของเขามีความเหมาะสมถูกต้องปราศจากความผิดพลาด นำประโยชน์มาให้ทั้งแก่ตนเอง และสังคมโดย

^{๑๔๙} ราศี ทองสวัสดิ์, “การอบรมศีลธรรม และพระพุทธศาสนาในโรงเรียนมัธยมต้นในทัศนคติของครู”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๑๔.

^{๑๕๐} อธิษฐาน พุทธศิลป์ ศักดิ์กุล, “การรักษาศีลห้าของพุทธศาสนิกชนวัยแรงงาน: กรณีศึกษาเขตสวนหลวงกรุงเทพมหานคร”, รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๘), หน้า ๑๑๙.

^{๑๕๑} สุรศักดิ์ ม่วงทอง, “พุทธธรรมกับภาวะผู้นำที่พึงประสงค์: กรณีศึกษาเฉพาะกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน จังหวัดนครศรีธรรมราช”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๓), หน้า ๑๔๑.

ส่วนรวมย่อมเอื้ออำนวยประโยชน์สันติสุขแก่สังคมนั้น ดังนั้นก่อนที่จะทำความเข้าใจความหมาย และความเป็นมาของหลักสัปปุริสธรรม จึงควรทำความเข้าใจความหมายของสัปปุริสก่อนเพื่อที่จะได้ทำความเข้าใจในหลักธรรมอื่น ๆ ^{๑๕๒}

สร้อยสุรรัตน์ พลพรพิสิฐ ได้เสนอวิทยานิพนธ์เรื่อง ภาวะผู้นำกับการปฏิบัติงานของกำนันผู้ใหญ่บ้าน : ศึกษาเฉพาะกรณี จังหวัดสมุทรสาคร พบว่า กำนันผู้ใหญ่บ้านจะต้องปฏิบัติหน้าที่ในฐานะที่เป็นตัวแทนของทางราชการ โดยปฏิบัติงานตามอำนาจหน้าที่ที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ. ๒๔๕๗ และกฎหมายอื่น ๆ รวมทั้ง ส่งเสริมสนับสนุนการปฏิบัติงานของหน่วยงานราชการ จากการวิจัยดังกล่าวพบว่า ผู้นำมีบทบาทในการทำงานกับชุมชน และมีบุคลิกภาพที่น่าเชื่อถือมีฐานะดี จึงมีเวลาเสียสละเอาใจใส่จริงจังในการปฏิบัติหน้าที่ และเป็นผู้มีความรู้ความสามารถทำให้คนรัก ศรัทธา และเชื่อถือด้วยความจริงใจมีสัมพันธภาพอันดีในชุมชนเป็นผู้ที่ปฏิบัติตามหลักพุทธธรรมสั่งสมความดีงามแห่งสังคม ยังก่อให้เกิดอำนาจทางใจหรืออำนาจแห่งธรรม ที่จะทำให้ผู้อื่นรักศรัทธาเชื่อฟัง และเชื่อถือด้วยความจริงใจเกิดขึ้นโดยจะใช้อำนาจเพื่อการปกครองใจผู้อื่น และสามารถชักจูงโน้มน้าวจิตใจผู้อื่นให้คล้อยตามไปในทางที่ถูกที่ควร โดยไม่จำเป็นต้องใช้อำนาจการบังคับการให้รางวัล การให้คุณ และโทษตามระเบียบแบบแผนหรือธรรมเนียมใดๆ ทั้งสิ้น หลักธรรมจึงมีคุณค่าสำคัญในการนำมาประยุกต์ใช้เพื่อสร้างเสริมภาวะ กำนันผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านจะต้องปฏิบัติหน้าที่ในฐานะที่เป็นตัวแทนของทางราชการโดยปฏิบัติงานตามอำนาจหน้าที่ที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติ ลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ. ๒๔๕๗ และกฎหมายอื่นๆ รวมทั้งส่งเสริมสนับสนุนการปฏิบัติงานของหน่วยงานราชการเป็นมิตรไมตรีกับทุกคนในชุมชนมีความเป็นกลางไม่มีอคติต่อคนในชุมชนเป็นผู้นำที่ปกครองดูแลคนในชุมชนด้วยความยุติธรรม การทำงานให้เหมาะสมกับเวลาที่มีการวางแผนที่ดีทำให้สำเร็จบรรลุเป้าหมาย^{๑๕๓}

ณัด ตรัยเลิศวิเชียร ศึกษาเรื่องศิลปะการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข ตามหลักพุทธธรรม ผลการศึกษาพบว่า พุทธธรรมคือคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นคำสอนที่มุ่งให้เกิดประโยชน์แก่บุคคลทุกประเภททั้งบรรพชิต (นักบวช) และคฤหัสถ์ (ผู้ครองเรือน) คือครอบคลุมสังคมทั้งหมด เริ่มต้นพุทธ

^{๑๕๒} พระครูอุทัยกิจพิพัฒน์ (วิรัตน์ สุกอินทร์), “การศึกษาภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการจังหวัดอุทัยธานีตามหลักสัปปุริสธรรม ๗”, วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๕๑.

^{๑๕๓} สร้อยสุรรัตน์ พลพรพิสิฐ, “ภาวะผู้นำกับการปฏิบัติงานของกำนันผู้ใหญ่บ้าน: ศึกษาเฉพาะกรณี จังหวัดสมุทรสาคร”, วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๒), หน้า ๑๕๒.

ธรรมแสดงให้เห็นธรรมชาติที่แท้จริงของชีวิตมนุษย์เท่าที่ปรากฏในปัจจุบันโดยไม่สนใจที่จะแสวงหาคำตอบทางอภิปรัชญาอันเกี่ยวกับความเป็นมาของชีวิตมนุษย์ก่อนหน้านี้เกินกว่าความจำเป็นที่จะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการแก้ปัญหาชีวิตหรือการดับทุกข์ อันเป็นจุดหมายของชีวิต^{๑๕๔}

พระครูโพธิธรรมานุกุล (บรรเทา ชุตินฺ) ได้กล่าวถึง หลักทฤษฎีธรรมมิกัตถประโยชน์ที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาไว้ดังนี้ ทฤษฎีธรรมมิกัตถประโยชน์ แปลว่า ธรรมที่เป็นไปเพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์ในปัจจุบัน หมายถึง ประโยชน์อันพึงได้รับจากการประกอบกิจการ หรือมีอาชีพที่สุจริตถูกต้องทั้งทางกฎหมาย และศีลธรรม ผลประโยชน์ที่ได้จากการประกอบกิจนั้น เป็นผลที่ได้ทันตาเห็น ไม่ต้องรอถึงภายภาคหน้า ผลประโยชน์ที่ได้รับจากการประกอบกิจ อาจจะเป็นเงิน สิ่งของ ชื่อเสียง เกียรติยศ การยกย่องสรรเสริญ หรือกล่าวอย่างง่าย ๆ ว่าเป็นผลประโยชน์อาจเป็นวัตถุหรือผลตอบแทนทางด้านจิตใจก็ได้ อาจเป็นสิ่งที่บุคคลทั่ว ๆ ไปปรารถนา การที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งจะได้มาซึ่งประโยชน์นั้น จะต้องแสวงหาอย่างมีหลักการ และมีแผนการ ซึ่งหลักการ และแผนการนี้เรียกว่า ธรรมที่เป็นไปเพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์ในปัจจุบัน อันมีอยู่ ๔ ประการ คือ (๑) ความขยันหมั่นเพียร (๒) การรู้จักรักษาทรัพย์ และประหยัด (๓) คบคนดีเป็นมิตร และ (๔) เลี่ยงซื้อตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่หามาได้จากความหมายของ ทฤษฎีธรรมมิกัตถสังวัตตนิกรม ๔ ทั้งข้อนี้^{๑๕๕}

๒.๑๑.๒ งานวิจัยเกี่ยวกับหลักเศรษฐศาสตร์

พระมหาสมโภช ฐิตญาโณ (ศรีพันธ์) ได้ทำวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์เศรษฐศาสตร์ตามแนวพระไตรปิฎก” พบว่า ระบบชีวิตในพระพุทธศาสนา มี ๒ ระดับ คือ ระดับธรรมดาทั่วไป เป็นชีวิตของผู้ครองเรือนต้องอยู่ในระบบแบบแผนของสังคม ต้องยอมรับระบบเศรษฐกิจที่สังคมสร้างขึ้นด้วยความเข้าใจ ส่วนอีกระดับหนึ่งเป็นชีวิตของบรรพชิตที่ไม่ต้องดำเนินไปตามระบบแบบแผนของระบบเศรษฐกิจเพราะไม่ต้องมีกิจกรรมการผลิต การขาย การวิภาครกรรมทางวัตถุ ถ้าจำเป็นต้องเกี่ยวกับ

^{๑๕๔} ถนัด ตรีเลิศวิเชียร, “ศิลปะการดำรงชีวิตอย่างมีความสุขตามหลักพุทธธรรม”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: สถาบันราชภัฏธนบุรี, ๒๕๔๖), หน้า ก.

^{๑๕๕} พระครูโพธิธรรมานุกุล (บรรเทา ชุติน), “ศึกษาแนวทางการนำหลักทฤษฎีธรรมมิกัตถประโยชน์เพื่อแก้ปัญหาชีวิตของพุทธศาสนิกชนในสังคมไทยปัจจุบัน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๘๗.

วัตถุไม่พึงคิดให้เป็นกำไร หรือขาดทุน แต่มุ่งหมายให้เป็นอยู่อย่างบริสุทธิ์ทางจิตวิญญาณช่วยสร้างสรรค์ให้ประชาชนมีคุณภาพทางธรรม”^{๑๕๖}

พระมหาจุลศักดิ์ จิรวุฒโน (รณน้อย) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง แนวคิด และวิธีการแก้ปัญหาเศรษฐกิจแนวพุทธของปราชญ์อีสาน ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ปราชญ์อีสานได้มีวิธีการในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจ โดยต้องคำนึงถึงสภาพแวดล้อม และความยั่งยืนของทรัพยากรทางธรรมชาติ นำองค์ความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านมาใช้ และการทดลองลงมือทำการเกษตรแบบผสมผสานเพื่อให้เกิดความพออยู่พอกินในครอบครัวเป็นอันดับแรก จากนั้นก็ค่อยขยายไปสู่ชุมชน และภูมิภาคอื่นๆ ต่อไปสำหรับหลักพุทธธรรมที่ปราชญ์ชาวบ้านนำมาประยุกต์ใช้แก้ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจก็คือความรู้จักพอประมาณ (มัตตัญญูตา) เพื่อเป็นประโยชน์ทางด้านภายในจิตใจ โดยมีจุดเน้นคือการยับยั้งความโลภ การเอารัดเอาเปรียบกัน การกดขี่ข่มเหง การหลงในวัฒนธรรมแบบบริโภคนิยม และการนำหลักธรรมคือ ปัญญามาเป็นคุณค่าชีวิตแทนเงินตรา สำหรับหลักพุทธธรรมที่ถูกนำมาประยุกต์ใช้เพิ่มเติมอีก ได้แก่ อิทธิบาท ๔ ขรവാสนธรรม ๔ สังคหวัตถุ ๔ ซึ่งเป็นหลักธรรมที่สอดคล้องกับการผลิตการทำงาน ซึ่งผลของการประยุกต์ใช้หลักธรรมดังกล่าวทำให้การดำเนินชีวิตทางด้านเศรษฐกิจมีความพออยู่พอกิน ไม่เป็นหนี้สิน และมีความสุขในระยะยาวได้อย่างแท้จริงซึ่งผลการวิจัยสะท้อนให้เห็นว่านักปราชญ์อีสานเมื่อเผชิญกับปัญหาทางด้านเศรษฐกิจก็สามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้เป็นอย่างดีเพราะอาศัยองค์ความรู้ทางด้านพุทธศาสนา และภูมิปัญญาชาวบ้านที่ประกอบด้วยเหตุผล และสามารถทดลองลงมือทำได้อย่างมีประสิทธิภาพ จนสามารถพึ่งพาตนเองได้ และทำให้ครอบครัวชุมชนมีความสุขในการดำเนินชีวิตแบบพออยู่พอกิน ไม่ขาดแคลนตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาได้อย่างเป็นรูปธรรมชัดเจน^{๑๕๗}

พระสายชล ศรีสว่าง ได้ทำวิจัยเรื่อง “ศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์กระแสหลักไม่กล่าวถึงเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความรู้สึกรู้ว่า ควร และไม่ควรปฏิบัติอย่างไรในการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่าง ๆ ในขณะที่คำสอนของพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์ได้ให้คำแนะนำถึงการปฏิบัติที่ดีในการหารายได้ การบริโภค และการช่วยบรรเทาปัญหาของผู้อื่น ส่วนการเปรียบเทียบ

^{๑๕๖} พระมหาสมโภช ฐิตญาโณ (ศรีพันธ์), “ศึกษาวิเคราะห์เศรษฐศาสตร์ตามแนวพระไตรปิฎก”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๑๓๒.

^{๑๕๗} พระมหาจุลศักดิ์ จิรวุฒโน (รณน้อย), “แนวคิดและวิธีการแก้ปัญหาเศรษฐกิจแนวพุทธของปราชญ์อีสาน”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๓๖.

การแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจ พบว่า เศรษฐศาสตร์กระแสหลักแก้ปัญหาการจัดสรรทรัพยากรที่มีอย่างจำกัด โดยใช้กลไกราคาในระบบการตลาด จัดสรรทรัพยากรให้แก่ผู้ที่มีอำนาจซื้อ แต่คำสอนทางพระพุทธศาสนาได้แก้ปัญหาด้วยการลดความต้องการลงให้พอกับทรัพยากร^{๑๕๘}

กุลลินี มุทธากลิน ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง“การวิเคราะห์การบริโภคแนวพุทธปรัชญา”พบว่ามนุษย์ถูกผลักดันให้แสวงหาครอบครอง สะสมบริโภควัตถุให้อยู่ในปริมาณที่เพิ่มขึ้นอยู่ตลอดเวลา สังคมปัจจุบันจึงอยู่ในรูปของสังคมบริโภคนิยมอันเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในยุคระบบทุนนิยมสมัยใหม่^{๑๕๙}

พิสมัย สอนบุญมี ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง“การศึกษาเปรียบเทียบปรัชญาเศรษฐศาสตร์กับปรัชญาพุทธศาสนา” พบว่า การบริโภค และการแจกจ่าย โดยพระพุทธศาสนาเห็นว่าความต้องการที่ไม่จำกัด (โลภะ) นั้นควรจะถูกควบคุมหรือถูกจำกัดให้หมดไป การบริโภคนั้น เป็นมรรควิธีไม่ใช่ผลสุดท้าย พุทธศาสนิกชนจึงควรที่จะแสวงหาเพียงปัจจัย ๔ ซึ่งผลก็คือจะไม่มีการผลิตมากเกินไปจนจะมีการบริโภคแต่น้อย การทำลายล้างทรัพยากรธรรมชาติจะไม่เกิดขึ้นอย่างที่เป็นอยู่ยิ่งไปกว่านั้นพระพุทธศาสนาเชื่อในเรื่องของเหตุ และผล จึงแสวงหาความสุขพอประมาณตามเหตุปัจจัยที่เกิดขึ้นผ่านทางอายตนะต่าง ๆ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ มนุษย์กับธรรมชาติจึงผสมกลมกลืนไปตลอดในภาวะเช่นนี้มนุษย์จึงสามารถพัฒนาไปได้ และเป็นอิสระอย่างเต็มที่แท้จริง แต่เศรษฐศาสตร์กลับให้ความสนใจเรื่องของวัตถุ และพยายามผลิตวัตถุมากขึ้นจึงกลายเป็นความยึดมั่นในวัตถุนั้นๆ ความแตกต่างในพุทธปรัชญา และปรัชญาเศรษฐศาสตร์จึงมีผลกระทบต่อปวงสัตว์ทั้งหลายหาประมาณมิได้^{๑๖๐}

นายมนูญ มุกข์ประดิษฐ์ ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริกับหลักธรรมในพุทธศาสนา ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริกับหลักธรรมในพุทธศาสนา ผลการวิจัยสรุปได้ว่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำรินี้มีรากฐานมาจากหลักพระพุทธธรรมในพุทธศาสนา

^{๑๕๘} พระสายชล ศรีสว่าง, “ศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์กระแสหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา”, *วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเกริก, ๒๕๔๗), หน้า ๑๕๕.

^{๑๕๙} กุลลินี มุทธากลิน, “การวิเคราะห์การบริโภคแนวพุทธปรัชญา”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๑๔๙.

^{๑๖๐} พิสมัย สอนบุญมี, “การศึกษาเปรียบเทียบปรัชญาเศรษฐศาสตร์กับปรัชญาพุทธศาสนา”, *วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๗), หน้า ๑๓๘.

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หลักการเดินสายกลางในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง หรือหลักมัชฌิมาปฏิปทา และปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงยังสอดคล้อง และมีพื้นฐานมาจากองค์ธรรมในพุทธศาสนาเกือบทุกประการ เช่น หลักความสันโดษ ความพอเพียง ความสมถะ ความไม่โลภ ไม่เบียดเบียน ความมีเมตตา เกื้อกูลที่ชีวิตพึงมีต่อชีวิต ต่อชุมชน ต่อธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมตลอดจนการมีสัมมาอาชีวะ เป็นต้น นอกจากนี้ การพัฒนาประเทศตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ซึ่งมีรากฐานมาจากหลักธรรมในพุทธศาสนานั้นจะทำให้สังคม และประเทศชาติดำเนินไปได้อย่างมั่นคง ยั่งยืน มีภูมิคุ้มกัน มีดุลยภาพ และมีคุณภาพชีวิตที่ดี ซึ่งผลการวิจัยสะท้อนให้เห็นว่า หลักพุทธธรรมของพุทธศาสนามีส่วนสำคัญในการวางพื้นฐานทางด้านปรัชญาเศรษฐกิจแบบพอเพียงได้เป็นอย่างดี เพราะสนับสนุนส่งเสริมให้คนเรารู้จักประยุกต์ใช้หลักคำสอนให้เหมาะสมกับการดำเนินชีวิตทางด้านการบริโภคได้อย่างลงตัว มีความมั่นคง ยั่งยืน มีภูมิคุ้มกัน มีดุลยภาพ และมีคุณภาพชีวิตที่ดีตามที่มุ่งหวังได้^{๑๖๑}

พระมหาประทีป พรหมสิทธิ์ ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์เชิงปรัชญาเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ผลการวิจัยสรุปได้ว่า การผลิตแนวพุทธศาสตร์เน้นเป้าปัญญาเป็นวิธีการผลิต และการบริโภคนั้นเป็นการสนองต่อความจำเป็นตามธรรมชาติของร่างกาย มิได้เป็นไปเพื่อหล่อเลี้ยงกิเลส มนุษย์ยังสามารถบรรลุความสุขในชีวิตได้โดยไม่จำเป็นต้องรบกวนธรรมชาติ และสภาพแวดล้อมจนเกินความจำเป็น และอาจยังช่วยฟื้นฟูธรรมชาติ และสภาพแวดล้อมได้ด้วยวิธีการเช่น นี้ระบบเศรษฐกิจจึงสามารถดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน ในขณะที่มนุษย์เองก็อาจมีความสุขขั้นสูงสุดอันประกอบด้วยความสงบทางจิต และความสว่างทางปัญญา จากข้อเท็จจริงที่ว่าเศรษฐศาสตร์กระแสหลักไม่สามารถแก้ปัญหาความยากจนได้ เนื่องจากไม่เน้นความพยายามในการลดกิเลส ในขณะที่ความยากจนมีสาเหตุมาจากกิเลส โดยเฉพาะอย่างยิ่งความยากจนในระดับสูงกว่าการขาดแคลนปัจจัย ๔ หรือความพอดี ดังนั้น การแก้ความยากจนที่เหนือระดับความพอเพียงโดยไม่ลดกิเลสจึงไม่สามารถแก้ไขได้^{๑๖๒}

พระมหามิตร ฐิตปณฺโญ ได้ทำวิจัยเรื่อง “ความรู้จักพอประมาณในพระพุทธานุสาหรารวาทกับหลักเศรษฐกิจพอเพียงในพระราชดำริ” พบว่า ความรู้จักพอประมาณได้เริ่มจากสมมติฐาน

^{๑๖๑} มนุญ มุกข์ประดิษฐ์, “การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริกับหลักธรรมในพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๕๗.

^{๑๖๒} พระมหาประทีป พรหมสิทธิ์, “การศึกษาวิเคราะห์เชิงปรัชญาเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง”, การศึกษาอิสระศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาปรัชญา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๕), หน้า ก.

ภายใต้จิตสำนึกในตัวมนุษย์ และเป็นหลักคำสอนเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติตามหลักปฏิบัติที่คำนึงถึงศีลธรรมในการประกอบสัมมาอาชีวะ โดยใช้สติปัญญาควบคุมความอยาก และกำหนดเป้าหมายของการดำเนินชีวิตไปสู่การมีคุณภาพ และจิตวิญญาณที่อิสระ ซึ่งจะเห็นว่า ความรู้จักพอประมาณเป็นหลักการดำเนินชีวิตให้เกิดความพอเพียงอยู่บนพื้นฐานของศีลธรรมอันเป็นหลักจริยธรรมที่ดั่งงามที่ปรากฏ ในตัวมนุษย์ อันจะนำไปสู่ความพ้นทุกข์ที่สูงสุด อันเป็นโลกุตตระ (นิพพาน) ส่วนเศรษฐกิจพอเพียงได้เน้นระบบโครงสร้างทางเศรษฐกิจที่สอดคล้องกันระหว่างการผลิตกับการบริโภคพื้นฐานของการพึ่งตนเองระดับครอบครัว ชุมชน และสังคมแล้วให้มนุษย์มีชีวิตอยู่ในโลกอย่างสงบสุข ไม่ได้เดือดร้อนในภาพรวมจะเห็นการสร้างจิตวิญญาณ โดยความยั่งยืนแม้จะไม่สามารถพิสูจน์ได้ โดยหลักวิทยาศาสตร์ก็ตาม แต่จะเน้นที่ความพอดี และยั่งยืนอันเป็นแก่นแท้ของความสุขของชีวิต^{๑๖๓}

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อแก้ปัญหาครอบครัวและชุมชน กรณีศึกษาการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานในเขตอีสานกลาง ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ชาวบ้านสามารถแก้ปัญหาฐานะความเป็นอยู่ของครอบครัว และชุมชนด้วยปัญญาของตนเอง โดยการเคลื่อนย้ายอพยพแรงงานออกไปนอกพื้นที่ เช่น การไปทำงานตัดอ้อยที่ภาคกลางหรือที่กรุงเทพมหานคร ซึ่งลักษณะแหล่งงาน ความเป็นอยู่ และสวัสดิการในต่างถิ่นอาจมีความแตกต่างกันก็ตาม ปัจจัยสำคัญที่ทำให้มีการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานก็คือ ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ และออกไปทำงานต่างถิ่นนี้ก็ทำให้คุณภาพชีวิตของชาวบ้านมีการพัฒนาขึ้น และส่งผลให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง และสงบสุข^{๑๖๔}

มณีนัย ทองอยู่ ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง การเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจชาวนาไทย ศึกษากรณีลุ่มน้ำพอง ผลการวิจัยสรุปได้ว่า เศรษฐกิจของชาวนาในพื้นที่มีรูปแบบที่แตกต่างกันในหลายด้าน ชาวนาบางส่วนสามารถพัฒนากิจการลงทุนเพื่อผลกำไร เป็นผู้ประกอบการอิสระรายย่อยได้ แต่ก็นำไปสู่ปัญหาในชุมชน กล่าวคือ มีการเข้าถึง และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรส่วนรวมอย่างไม่เท่าเทียม นอกจากนี้ ยังมีความสามารถสร้างรายได้ และสร้างงานในพื้นที่ได้อย่างหลากหลาย และเอื้อ

^{๑๖๓} พระมหามิตร ฐิตปญโญ (วันยาว), “ความรู้จักพอประมาณในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับหลักเศรษฐกิจพอเพียงในพระราชดำริ”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๔๖.

^{๑๖๔} สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, “การศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อแก้ปัญหาครอบครัวและชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”, *รายงานวิจัย*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๓๖), หน้า ก.

ต่อการดำรงชีวิต และส่วนหนึ่งก็ออกทำงานนอกพื้นที่การเกษตรกรรม มีการออกไปรับจ้างต่างถิ่น แต่ขณะเดียวกันก็ไม่ได้ละทิ้งภาคการเกษตรกรรมไปทีเดียว และไม่ขายที่ดินของตน แม้การผลิตในภาคเกษตรกรรมจะไม่ก่อให้เกิดรายได้หรือสร้างผลผลิตที่พอเพียงในพื้นที่ก็ตาม นอกจากนี้ บทบาทของครอบครัวยังถือได้ว่าเป็นหน่วยผลิตที่สำคัญมาก เพราะมีการกระจาย จัดการแรงงาน และจัดสรรทรัพยากรในครัวเรือน มีกาโยกย้ายแรงงานไปต่างถิ่น มีการรักษารูปแบบการผลิตแบบเดิมควบคู่ไปกับการผลิตเพื่อการค้า ตลอดจนถึงยังสามารถรักษาความรู้สึกร่วมเกี่ยวกับความเป็นชุมชน และการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกัน และกันอย่างมากในชนบทเอาไว้ได้อยู่ต่อไป^{๑๖๕}

สุวิทย์ ธีรศาศวัต ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง ศักยภาพทางเศรษฐกิจของชุมชนหมู่บ้านอีสานจากอดีตถึงปัจจุบัน ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ศักยภาพทางเศรษฐกิจของชุมชนอีสาน ก่อนที่จะมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาตินั้นมีศักยภาพสูง เพราะมีทรัพยากรอุดมสมบูรณ์ ประชากรน้อย และเป็นการผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือน และชุมชน ผลก็คือ มีผลสมดุลระหว่างการบริโภคกับการผลิต และชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ แต่หลังการมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ ศักยภาพทางด้านเศรษฐกิจก็ลดลง เพราะมีการถือครองที่ดินลดลง ครอบครัวยุคใหม่ที่ดินทำกินลดลง เกษตรกรพึ่งนายทุนมากขึ้น มีรายจ่าย และหนี้สินสูงขึ้น ทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว ดังนั้น ชุมชนอีสานจึงมีการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดด้วยการประกอบอาชีพนอกภาคเกษตรควบคู่กันไปด้วย และที่ไปได้ดีก็คือ การทำเกษตรแบบผสมผสาน นั่นเอง ซึ่งผลการวิจัยสะท้อนให้เห็นว่า การปรับตัวของชุมชนอีสานต่อการดำรงชีวิตต้องอาศัยรูปแบบหลายอย่าง และที่สำคัญคือการทำเกษตรแบบผสมผสาน ซึ่งเป็นอาชีพที่ก่อให้เกิดรายได้ที่สามารถจุนเจือครอบครัวได้ เนื่องจากได้รับผลกระทบจากนโยบายของรัฐบาลในแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติที่เป็นการพัฒนาแบบไม่สมดุลกับระบบคุณภาพชีวิต สังคม และนิเวศวิทยา^{๑๖๖}

วิทยา เจียรพันธุ์ ได้ทำการศึกษาเรื่อง ปัญหาหนี้สินเกษตรกรในชนบทไทย พบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อเกษตรกรมีระดับหนี้สินเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ เช่น การทำเกษตรกรรมผสมผสาน การเข้าร่วมโครงการกองทุนหมู่บ้าน การเข้าร่วมโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน และการเข้าร่วม โครงการพัฒนาศักยภาพของหมู่บ้าน และชุมชน (SML) ส่วนปัจจัยช่วยลดภาระหนี้สินเกษตรกร เช่น การเข้าร่วมโครงการพักชำระหนี้ และการเข้าร่วมโครงการหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้าปัจจัยที่บ้านทอน

^{๑๖๕} มณีมัย ทองอยู่, “การเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจชาวนาไทย: กรณีชาวนาลุ่มน้ำพอง”, รายงานวิจัย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๖), หน้า ก.

^{๑๖๖} สุวิทย์ ธีรศาศวัต, ศักยภาพทางเศรษฐกิจของชุมชนหมู่บ้านอีสานจากอดีตถึงปัจจุบัน, วารสารงานวิจัย คณะมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ปีที่ ๒๐ ฉบับที่ ๖, (๒๕๔๖): ๒๖-๓๙.

ความสามารถในการชำระหนี้ของเกษตรกร เช่น ค่าใช้จ่ายนอกภาคการเกษตร (รวมถึง ค่าใช้จ่ายการศึกษา) การเข้าร่วมโครงการสินเชื่อสนับสนุนวิสาหกิจชุมชนขนาดกลาง และขนาดย่อม ตลอดจนการเข้าร่วมโครงการแก้ไขปัญหานี้สินภาคประชาชน ปัจจัยที่เอื้อต่อการชำระหนี้ จริงของเกษตรกร ได้แก่ รายได้การเกษตร ทัศนคติของเกษตรกรต่อการเป็นหนี้ ทัศนคติของ เกษตรกรต่อการชำระหนี้ และการเข้าร่วมโครงการบัญชีครัวเรือน ส่วนปัจจัยที่ส่งผลต่อการชำระหนี้จริง เช่น จำนวนหนี้สิน และค่าใช้จ่ายการเกษตร สำหรับปัจจัยที่ส่งผลให้เกษตรกรเข้าร่วมโครงการกองทุนหมู่บ้าน ส่วนปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ในทิศทางตรงกันข้าม ได้แก่ จำนวนเงินออม และรายได้การเกษตร เป็นต้น^{๑๖๗}

อนิรุท พิพัฒน์ประภา ได้ทำการศึกษาปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการออมของเกษตรกรในจังหวัดนครราชสีมา มีกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยคือ เกษตรกรที่ขึ้นทะเบียนกับสำนักงานเกษตรกร จังหวัดนครราชสีมา จำนวน ๔๐๐ คน จากการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการทำนายการออมของเกษตรกรในเขตจังหวัดนครราชสีมามากที่สุดคือ ปัจจัยด้านนโยบายทางการเมือง ซึ่งเป็นผลมาจากนโยบายการประกันราคาพืชผลทางการเกษตร รวมถึงการชดเชยเงินจากรัฐบาลที่มีความล่าช้า รองลงมาคือปัจจัยด้านโครงสร้างสังคม และวัฒนธรรม ซึ่งเป็นผลมาจากความเจริญก้าวหน้าทางสังคม และเศรษฐกิจซึ่งทำให้ราคาสินค้าที่ต้องใช้ในการดำรงชีวิตสูงขึ้น ปัจจัยด้านความสามารถในการปรับตัว ซึ่งเกิดจากภาวะการเปลี่ยนแปลงของสภาพอากาศอย่างเฉียบพลัน ทำให้ไม่สามารถปรับตัวเพื่อรับสถานการณ์ได้อย่างทันท่วงที และปัจจัยด้านการบริหารจัดการ ซึ่งเกษตรกรขาดการวางแผนการใช้จ่าย ส่วนหนึ่งเป็นผลจากการขาดความรู้ที่ถูกต้องในการวางแผนทางการเงินที่เป็นระบบตามลำดับ อีกทั้งต้องการได้รับการสนับสนุน และส่งเสริมจากภาครัฐ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหาค่าความยากจนของเกษตรกรในจังหวัดนครราชสีมาให้ลดลง^{๑๖๘}

กล่าวโดยสรุป จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทำให้พบว่า การศึกษาวิจัยที่ผ่านมา บ่งชี้ไปที่สภาพปัญหาความยากจน และการมีหนี้สินเป็นหลัก และรองลงมาเป็นปัญหาอื่น ๆ อีกหลายประการ ทั้งนี้ ล้วนเป็นเป็นผลกระทบมาจากระบบเศรษฐกิจกระแสหลักหรือทุนนิยม หลักของศีลและธรรมที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจหรือเศรษฐศาสตร์แนวพุทธเป็นสิ่งที่ช่วยแก้ไข และบรรเทาสภาพปัญหาดังกล่าวได้ ซึ่งเป็นแนวทางคำสอนในทางพระพุทธศาสนา แต่ขึ้นอยู่กับความสามารถในการ

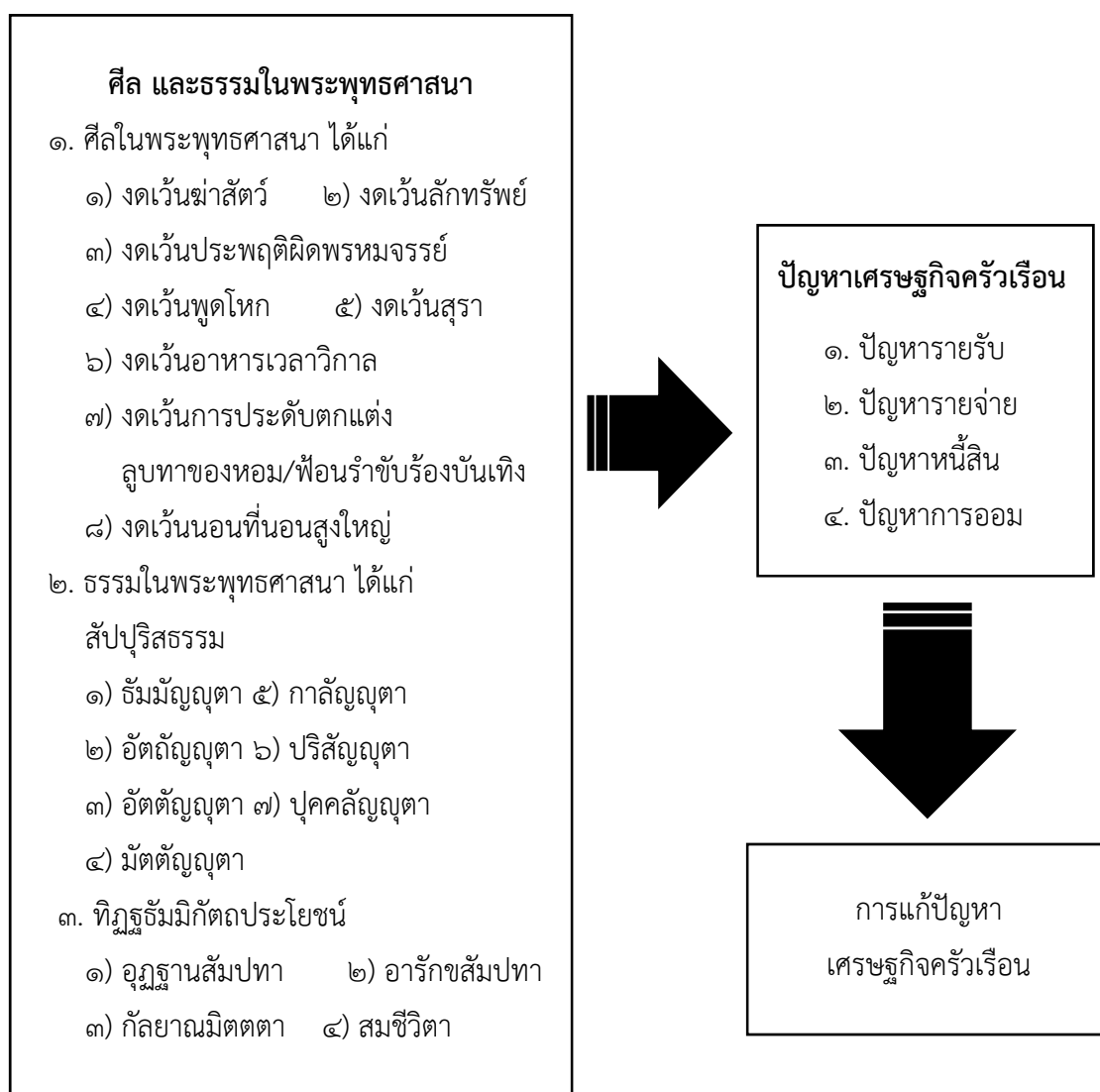
^{๑๖๗} วิทยา เจียรพันธุ์, **ปัญหานี้สินเกษตรกรในชนบทไทย (๒๕๕๐)**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: Available : <http://www.fpo.go.th/SI/Source/Article/Article66.Htm> [๑๘ กันยายน ๒๕๖๑].

^{๑๖๘} อนิรุท พิพัฒน์ประภา, “ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการออมของเกษตรกรในจังหวัดนครราชสีมา”, **สัมมนาและเสนอผลงานทางวิชาการระดับนานาชาติ ครั้งที่ ๓**, (ขอนแก่น: สถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสานขอนแก่น, ๒๕๕๑), หน้า ๑๑๒.

ประยุกต์ใช้ที่ถูกต้องและเหมาะสมของครัวเรือน ชุมชนนั้นด้วย จึงจะเกิดการแก้ไข และบรรเทา รวมทั้งพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืนนั่นเอง

ด้วยเหตุทั้งหมดที่กล่าวมานี้ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาปัญหาตามหลักศีล และธรรมทางพระพุทธศาสนาว่าจะสามารถช่วยแก้ไขหรือบรรเทาปัญหาเศรษฐกิจของครัวเรือนได้หรือไม่ โดยมีคุณประโยชน์ในลักษณะใด หลักศีล และธรรมดังกล่าวมีความสัมพันธ์กับการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของครัวเรือนมากน้อยอย่างไรบ้าง โดยใช้กรณีศึกษาเศรษฐกิจครัวเรือนหมู่บ้านผือ ตำบลพระลับ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น เป็นพื้นที่ศึกษาวิจัย

๒.๑๒ กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การบูรณาการหลักศีล และธรรมเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนของชาวบ้านผือ ตำบลพระลับ จังหวัดขอนแก่น” ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีดำเนินการวิจัยไว้ดังนี้

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อทำการวิจัยเรื่อง การบูรณาการหลักศีล และธรรมเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนของชาวบ้านผือ ตำบลพระลับ จังหวัดขอนแก่น โดยใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม

๓.๒ ผู้ให้ข้อมูลหลัก

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดประชากรที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ประชากรผู้มีภูมิลำเนาครัวเรือนอยู่ในเขตบ้านผือ ตำบลพระลับ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น โดยกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างด้วยวิธีเจาะจง (Purposive Sampling) กำหนดจำนวน ๓๐ คน อยู่ในช่วงอายุ ๑๕-๘๐ ปี โดยแบ่งประชากรออกเป็น ๕ กลุ่มอาชีพ ได้แก่ ๑) เกษตรกร ๒) รับจ้างทั่วไป ๓) รับราชการ ๔) ค้าขาย ๕) ลูกจ้าง/พนักงานเอกชน

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึกในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยแบ่งออกเป็น ๓ ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ ๑ คือ ข้อคำถามข้อมูลส่วนตัวผู้ให้สัมภาษณ์

ส่วนที่ ๒ คือ ข้อคำถามเกี่ยวกับสาเหตุ และสภาพปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือน จำนวน ๗ ข้อ

ส่วนที่ ๓ คือ ข้อคำถามด้านการบูรณาการหลักอุโบสถศีล หลักสัปปุริสธรรม และหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ เพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือน จำนวน ๑๘ ข้อ

๓.๔ การสร้าง และการตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ

ขั้นตอนการสร้างแบบสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้วิจัยได้ดำเนินการสร้างแบบสัมภาษณ์ในการวิจัย โดยมีขั้นตอน ดังนี้

- ๑) กำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัย และสรุปเป็นคำนิยามศัพท์ในงานวิจัย
- ๒) สร้างแบบสัมภาษณ์จากกรอบเนื้อหา และนิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัยเพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัย โดยแบ่งแบบสัมภาษณ์ออกเป็น ๓ ตอน ได้แก่

ตอนที่ ๑ ข้อมูลส่วนตัวผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ ข้อมูลเกี่ยวกับสาเหตุ และสภาพปัญหาด้านเศรษฐกิจครัวเรือนของกลุ่มตัวอย่าง

ตอนที่ ๓ ข้อมูลด้านการบูรณาการหลักอุบาสถศีล และหลักสัปปุริสธรรม และหลักทฤษฎีจัมมิกัตถประโยชน์ เพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือน

- ๓) เสนอร่างเครื่องมือการวิจัยต่ออาจารย์ที่ปรึกษา และปรับปรุงแก้ไขตามที่อาจารย์ที่ปรึกษาแนะนำ

๔) นำข้อมูลที่ปรับปรุงแก้ไขแล้วให้ผู้เชี่ยวชาญจำนวน ๕ ท่านตรวจสอบความเที่ยงตรงของเนื้อหา (Content Validity) เพื่อความถูกต้องของแบบสัมภาษณ์ โดยผู้เชี่ยวชาญ มีดังนี้

(๑) พระครูภาวนาโพธิคุณ, ผศ. ดร. ตำแหน่ง อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

(๒) พระครูสุธีศัมภีรญาณ, วิ. ผศ. ดร. ตำแหน่ง อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

(๓) ผศ. ดร. สุวิน ทองปั้น ตำแหน่ง อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

(๔) ผศ. ดร. จรัส ลีกา ตำแหน่ง อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

(๕) ผศ. ดร. ประยูร แสงใส ตำแหน่ง อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

๕) นำแบบสัมภาษณ์ไปปรับปรุงแก้ไขอีกครั้งหนึ่งตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญ และดำเนินการสัมภาษณ์เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลต่อไป

๓.๕ ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลแบบสัมภาษณ์ตามขั้นตอน ดังต่อไปนี้

๑. ผู้วิจัยทำการขอหนังสือขออนุญาตในการแจกแบบสัมภาษณ์จากหัวหน้าศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยขอนแก่น ถึงผู้ให้สัมภาษณ์
๒. ผู้วิจัยนำหนังสือขออนุญาตนำเสนอต่อผู้ให้สัมภาษณ์
๓. นัดหมายเพื่อสัมภาษณ์ และดำเนินการสัมภาษณ์พร้อมใช้อุปกรณ์ต่าง ๆ ได้แก่ เครื่องอัดเสียง และกล้องถ่ายภาพ,สมุดจดบันทึก
๔. นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ไปวิเคราะห์ข้อมูล และอภิปรายผลเชิงพรรณนาต่อไป

๓.๖ การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลแบบสัมภาษณ์ วิเคราะห์โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis Technique) และประมวลผลเข้าด้วยกัน รวมทั้งใช้แนวคิดจากเอกสารตำรา และงานวิจัยอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องมาสนับสนุนในการวิเคราะห์เพื่อให้เห็นภาพรวมของการบูรณาการหลักอุโบสถศีล และหลักสัปปุริสธรรมพร้อมทั้งหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ เพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจของครัวเรือน ทั้งนี้เพื่อให้ได้ข้อมูลที่แท้จริงจากสาเหตุ และสภาพปัญหาทั้ง ๔ ด้านของเศรษฐกิจครัวเรือน และการบูรณาการหลักศีล และธรรมที่ส่งผลต่อการแก้ปัญหาดังกล่าวของชุมชนบ้านผือ ตำบลพระลับ จังหวัดขอนแก่น

๓.๗ สรุป

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อต้องการทราบขั้นตอนการบูรณาการหลักอุโบสถศีล และหลักสัปปุริสธรรมที่ส่งผลต่อการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจทั้ง ๔ ด้านของชุมชน โดยการศึกษาใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก รวมทั้งการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม เพื่อได้ทราบข้อมูลสภาพปัญหาทางด้านเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นจริง และรวมทั้งแนวทางการบูรณาการหลักอุโบสถศีล และหลักสัปปุริสธรรม พร้อมทั้งหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ ที่ส่งเสริมศักยภาพด้านการแก้ปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนของชุมชนตัวอย่าง ๓๐ คน ซึ่งมีคุณสมบัติตามที่กำหนดจากอาชีพของผู้ให้ข้อมูลหลัก และนำข้อมูลที่ได้มาสรุปวิเคราะห์นำเสนอผลในรูปแบบเชิงพรรณนา

บทที่ ๔

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาวิจัยเรื่อง การบูรณาการหลักของศีล และธรรมเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนของชาวบ้านผือ ตำบลพระลับ จังหวัดขอนแก่น มีวัตถุประสงค์ ๒ ประการ ได้แก่ ๑) เพื่อศึกษาสภาพปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนของหมู่บ้านผือ ตำบลพระลับ จังหวัดขอนแก่น ๒) เพื่อบูรณาการหลักศีล และธรรมเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนของชาวบ้านผือ จังหวัดขอนแก่น โดยผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์เพื่อใช้ศึกษาแนวทางการนำหลักอุโบสถศีล และสัปปุริสธรรมพร้อมทั้งหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ มาแก้ไขปัญหาคความยากจนของชาวบ้านผือได้ และรวมทั้งสามารถส่งเสริมฐานะทางเศรษฐกิจครัวเรือนได้มากน้อยเพียงใด โดยผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ มีรายละเอียดมีดังต่อไปนี้

๔.๑ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานภาคสนาม

๔.๑.๑ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลส่วนบุคคล

ปัจจัยด้านอายุ ผลการศึกษาวิจัย พบว่า กลุ่มตัวอย่างชาวบ้านผือจำนวน ๕ อาชีพ มีอายุเฉลี่ยเป็นจำนวนมากที่สุด คือ ๕๑-๖๐ ปี แบ่งออกเป็นเพศหญิงมากกว่าเพศชาย มีสถานภาพสมรสเป็นจำนวนมากที่สุดรองลงมาเป็นโสด มีสถานภาพเป็นผู้อาศัยในครัวเรือนเป็นจำนวนมากที่สุดรองลงมาก็คือ หัวหน้าครอบครัว โดยเฉลี่ยมีสมาชิกในครัวเรือนจำนวนมากที่สุด คือ มีสมาชิก ๔-๖ คน ระดับการศึกษาเป็นจำนวนมากที่สุด คือมัธยมศึกษาตอนปลาย มีความรู้ในด้านพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมากที่สุด คือ ผู้นับถือทั่วไป ประกอบอาชีพเกษตรกรรมจำนวนมากที่สุด รองลงมาก็คือ รับจ้างทั่วไป และรับราชการใกล้เคียงกัน รองลงมา คือ ค้าขาย และเป็นลูกจ้างพนักงานห้างร้านทั่วไป นอกจากนั้นไปทำงานในเมืองหลวง และต่างประเทศ กลุ่มตัวอย่างไม่มีปัญหาในการประกอบอาชีพจึงไม่คิดจะเปลี่ยนแปลงอาชีพ โดยมากมีความสุขกับการประกอบอาชีพของตนเองดี

๔.๑.๒ สภาพปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนของหมู่บ้านผือ ตำบลพระลับ จังหวัดขอนแก่น

๑. ปัญหารายรับ

ปัญหารายรับนับเป็นปัญหาใหญ่ของชุมชนที่เกิดขึ้นมาโดยตลอดอันเนื่องมาจากรายรับไม่เพียงพอต่อรายจ่ายที่มีมากกว่า ซึ่งสาเหตุที่รายรับ-จ่าย ไม่สมดุลกันเกิดจากหลายสาเหตุหลัก เช่น ใช้จ่ายเกินความจำเป็นหรือไม่มีความรู้ด้านการวางแผนรายรับรายจ่าย สำหรับเกษตรกรมักขาดทุนในการจำหน่ายผลผลิตให้กับพ่อค้าคนกลาง หรือภัยธรรมชาติ บางครัวเรือนมีหนี้สินมาก เศรษฐกิจไม่ดี การค้าขายจึงไม่ดีตามหรือบางอาชีพเงินเดือนต่ำมาก

ผมประกอบอาชีพค้าขายอาหาร และขนมกินเล่นให้กับเด็กนักเรียนในหมู่บ้าน และเป็นเกษตรกรปลูกข้าวด้วย สำหรับรายได้เฉลี่ยทั้งสองอาชีพรวมกันยังแทบเท่าตัวมีกำไรบ้างเล็กน้อยเท่านั้น และก็ไม่บ่อย เนื่องจากปลูกข้าวขายเสียเปรียบพ่อค้าคนกลางเสมอคือถูกกดราคาขายเสมอ เขาเสนอราคาเท่าไรก็ยอมรับสภาพได้หมดเพราะอยากได้เงินเพื่อหมุนเวียนในการประกอบอาชีพ ส่วนการค้าขายอาหารก็ได้กำไรเล็กน้อยเท่านั้นเมื่อกำไรน้อยจึงไม่เพียงพอต่อค่าใช้จ่ายในบ้าน ตอนนี้จึงลดค่าซื้อของใช้ และเสื้อผ้าของสมาชิกในครัวเรือนลง^๑ ดิฉันรับราชการครูมานานจนใกล้เกษียณอายุราชการแล้วแต่เงินเดือนครูไม่มากนักจึงต้องกู้ยืมกองทุนครู สำหรับค่าใช้จ่ายในบ้าน ปัจจุบันก็พอจะผ่อนชำระคืนได้ตรงกำหนดแต่ก็รู้สึกเหนื่อยเพราะต้องประหยัดมากแม้จะทำอาชีพปลูกพืชเสริมรายได้ก็ไม่ดีนักทำให้ต้องอดทนต่อไปเนื่องจากว่าเกิดภัยน้ำท่วมใหญ่เมื่อครั้งที่แล้วทำให้ท่วมผลผลิตจึงขาดทุนทั้งหมด การปลูกพืชครั้งก่อนจึงไม่ช่วยเพิ่มรายได้เลยต้องเสียเงินลงทุนไปฟรีทั้งหมดส่งผลให้เป็นหนี้จนถึงทุกวันนี้^๒ ปัญหาหนี้สินทำให้หลายพืชผลเป็นอีกปัญหาหนึ่งของเกษตรกรบ้านผือ ปัจจุบันนี้มีจำนวนมากจนไม่สามารถยืมยั้งได้ เกษตรกรต้องต่อสู้กับสัตว์เหล่านี้มาเป็นเวลานาน หากต้องทำลายชีวิตก็เกรงจะเป็นบาปกรรมเมื่อหว่านเมล็ดข้าวไว้ นักพิราบจะรุมจิกกินเมล็ดข้าวจนเสียหายเมื่อไล่ก็ไปลักพอกแล้วก็กลับมาใหม่ ทำให้ต้องคอยเฝ้ามาดูแลอยู่บ่อย ๆ แต่ก็สู้กับวิถีชีวิตของสัตว์ไม่ไหวส่งผลให้ผลผลิตลดลงซ้ำยังถูกกดราคาจากพ่อค้าคนกลางรายได้จึงไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วย^๓

จากการศึกษาปัญหารายรับที่กล่าวมาข้างต้นสรุปความได้ว่า ปัญหารายรับเป็นปัญหาที่มักเกิดขึ้นในทุกครัวเรือนของกลุ่มตัวอย่างโดยเกิดจากหลาย ๆ สาเหตุ สำหรับเกษตรกรนั้นมักจะถูกกดราคาจากพ่อค้าคนกลาง และภัยน้ำท่วม และอาชีพอื่น ๆ ก็มีลักษณะเดียวกันคือรายรับไม่พอเพียง

^๑ สัมภาษณ์ ตรง บุญสม, ชาวบ้านผือ, ๑๙ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^๒ สัมภาษณ์ ปุชิตา ศรีสงคราม, ผู้ปฏิบัติธรรม, ๒๕ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^๓ สัมภาษณ์ บุญหนัก ดวงพิมพ์, ผู้ปฏิบัติธรรม, ๙ สิงหาคม ๒๕๖๑.

กับรายจ่ายทำให้ต้องกู้หนี้ยืมสินเพื่อลงทุนในการประกอบอาชีพ การสำรองค่าใช้จ่ายภายในครัวเรือน และในด้านการรักษาสุขภาพยามเจ็บป่วย

๒. ปัญหาการรายจ่าย

ปัญหาการรายจ่ายเป็นอีกหนึ่งปัญหาใหญ่ของชุมชนเนื่องจากเป็นค่าใช้จ่ายในครัวเรือนที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้แม้บางครัวเรือนจะประหยัดมากแล้วก็ตาม เป็นต้นว่า ค่าใช้สอยเครื่องอุปโภค บริโภคในครัวเรือน ค่ารักษาพยาบาลสุขภาพ ค่าเล่าเรียนบุตร เงินลงทุนในการประกอบอาชีพ เป็นต้น และยังส่งผลให้ก่อหนี้สิน และดอกเบี้ยที่ตามมาบางครัวเรือนสามารถชำระหนี้คืนได้ตามกำหนด แต่บางครัวเรือนไม่สามารถกระทำได้จึงต้องถูกยึดที่นาทำกินก็มี

ดิฉันขายอาหารตามสั่งในหมู่บ้านมานานกำไรมีบ้างพออยู่ได้ ส่วนค่าใช้จ่ายมีมากกว่า เพราะต้องส่งลูกเรียน และค่าใช้จ่ายในบ้านก็มีหลายรายการแม้จะช่วยกันประหยัดที่สุดแล้วแต่ก็ต้องลำบากอยู่เนื่องจากมีหนี้รายวันที่จำเป็นต้องกู้เพื่อลงทุนในการค้าขายเป็นหลักทุกวันนี้รายจ่ายก็ยิ่งมากกว่ารายรับอยู่ดี^๔ ดิฉันมีอาชีพรับจ้างทำนาทั่วไปในหมู่บ้าน รวมทั้งมีที่นาเป็นเกษตรกรด้วยมี รายได้ดียกเว้นหากปีใดที่เกิดภัยน้ำท่วมจึงต้องรับสภาพปีนั้นจะต้องขาดทุนทั้งหมดเพราะรัฐบาลไม่สามารถช่วยได้ ปัญหาดินเสื่อม และนกพิราบก่อความก็เป็นปัญหาหนักเช่น กันแต่ขอเพียงไม่เกิดน้ำท่วมก็มีหวังได้กำไรบ้าง สำหรับรายจ่ายตนเองนั้นอาศัยอยู่กับบุตรชายเพียงสองคนช่วยกันทำมาหากิน และประหยัดทุกทางแต่โดยรวมรายรับรายจ่ายก็พอติดกันแต่ไม่มีหนี้สินเพราะกลัวจะไม่สามารถชำระคืนหมดได้^๕ และยังมีอีกหนึ่งสาเหตุที่ผู้วิจัยเห็นว่ามีความจำเป็นต่อการใช้จ่ายของครัวเรือนเช่น กัน เรียกว่าเป็นอำนาจของระบบทุนนิยมที่ส่งผลกระทบต่อการบริโภคโดยรวม ดังนี้ เมื่อถูกกระแสของระบบทุนนิยม บริโภคนิยมไหลบ่าเข้ามาก่อให้เกิดความรู้สึกอยากเกินตัว โดยไม่คำนึงถึงความสามารถในการหารายได้ที่มีขอบเขตจำกัดส่งผลให้เป็นหนี้ต่อไป การหาเงินใช้หนี้จึงต้องขายที่ดินทำกินบ้างก็ขายที่ดินทั้งหมดที่มีอยู่บ้างก็ขายบางส่วน เพื่อใช้หนี้ให้กับนายทุนเป็นส่วนใหญ่แล้วในบางครัวเรือนก็จัดสรรให้ลูก ๆ ทุกคนเป็นเงินมรดกแบ่งเก็บไว้หนึ่งส่วนให้กับตนเอง ลูก ๆ ก็นำไปผ่อนรถยนต์ สร้างบ้าน และประดับตกแต่งใหม่ ซื้อมอเตอร์ไซด์มือถือ และคอมพิวเตอร์โน้ตบุ๊กรุ่นใหม่ราคาสูงโดยอ้างว่ามีความจำเป็นสำหรับตนเอง และลูก ๆ เพื่อใช้ในการศึกษา^๖

^๔ สัมภาษณ์ เนตรสุภา เทพบุปผา, ชาวบ้านผือ, ๑๖ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^๕ สัมภาษณ์ เหล็ก สิงสสี, ชาวบ้านผือ, ๓๑ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^๖ สัมภาษณ์ พันธุ์ ศรีกูบ, ชาวบ้านผือ, ๑๗ สิงหาคม ๒๕๖๑.

จากการศึกษาปัญหารายจ่ายที่กล่าวมาข้างต้นสรุปความได้ว่า ปัญหารายจ่ายเป็นปัญหาที่มักเกิดขึ้นในทุกครัวเรือนของกลุ่มตัวอย่างโดยไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้นัก ทุกครัวเรือนต้องใช้จ่ายเพื่อการอุปโภคบริโภค ค่าทุนรอนในการประกอบอาชีพ ค่ารักษาพยาบาลสมาชิกในครัวเรือน ค่าเล่าเรียนบุตร หลายครัวเรือนหลงใหลในวัตถุนิยม และปัญหาอันก่อให้เกิดการใช้จ่ายทรัพย์สินเกินความจำเป็นได้แก่สุรา และอบายมุขถึงขั้นที่ยอมขายที่ดินไปบ้างก็มี

๓. ปัญหาหนี้สิน

เกษตรกรหมู่บ้านผือประสบปัญหารายได้ไม่เพียงพอต่อรายจ่าย จำต้องขาดทุนจากการจำหน่ายผลผลิตต่อเนื่องซึ่งมีจากสาเหตุหลากหลายประการ เป็นต้นว่า ภัยน้ำท่วม ส่งผลต่อเงินหมุนเวียนประกอบอาชีพ ราคาผลผลิตตกต่ำ ค่าเล่าเรียนบุตร ปัญหาเจ็บป่วยเรื้อรัง ติดห่วยสุราหรือการพนันขึ้นต่อทุกชนิดส่งผลให้รายรับไม่เพียงพอในครัวเรือน เกษตรกรจำเป็นต้องกู้ยืมทำให้มีหนี้สิน หลังจากนั้นจึงต้องส่งใช้ทั้งต้น และดอกเบี้ยซึ่งเป็นภาระในครัวเรือนต่อไป สำหรับแหล่งเงินกู้มีหลายทางแต่โดยหลัก ๆ มี ๒ รูปแบบ คือ ๑. การกู้ยืมในระบบซึ่งเป็นสวัสดิการมาจากรัฐบาลจัดสรรให้ ๒. การกู้ยืมนอกระบบซึ่งเป็นธุรกิจเงินกู้ส่วนตัวของคณกลุ่มหนึ่งเพื่อต้องการผลตอบแทนคือดอกเบี้ยจากผู้เป็นลูก สำหรับหนี้ในระบบนั้นพบว่าการกู้หนี้ในระบบของหมู่บ้านผือ มี ๓ รูปแบบ ดังนี้

๑) เงินกองทุนหมู่บ้าน

เงินกองทุนหมู่บ้านเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า กองทุนเงินล้านหมู่บ้านเป็นกองทุนที่รัฐบาลจัดสรรสวัสดิการให้กับเกษตรกรชาวนาทุกคนทุกหมู่บ้านภายในประเทศไทย หมู่บ้านผือได้รับสวัสดิการเช่นเดียวกัน หลักเกณฑ์พิจารณาในการให้กู้ยืมมีดังนี้ ผู้กู้จะต้องนำเงินไปลงทุนในการประกอบอาชีพการเกษตรเท่านั้น คิดดอกเบี้ยอัตราร้อยละ ๕๐ สตางค์ โดยเจ้าหน้าที่จะทำการสอบถามประวัติ อาชีพ รายได้ และผู้ขอกู้สามารถระบุจำนวนเงินที่ต้องการกู้โดยมากจะรู้จักมักคุ้นกันดีอยู่แล้วภายในหมู่บ้าน และสามารถปล่อยให้ครัวเรือนร้อยละ ๒๐,๐๐๐-๓๐,๐๐๐ บาท ทั้งนี้มีการแนะนำการบริหารทรัพย์สินให้กับเกษตรกรผู้ขอกู้ด้วย การชำระคืนกำหนดปีละครั้งพร้อมดอกเบี้ยเจ้าหน้าที่จะให้กู้จนกระทั่งครบจำนวน ๑,๐๐๐,๐๐๐ บาท ที่ได้รับมา โดยมากจะแจ้งปล่อยกู้ให้กับเกษตรกรรายต้นปีในช่วงเดือนมกราคมถึงกุมภาพันธ์ แต่ผู้กู้ทุกครัวเรือนจะต้องชำระคืนให้ครบจำนวนพร้อมดอกเบี้ย และชำระครบจำนวนครัวเรือนที่กู้ยืมไป กองทุนหมู่บ้านจึงจะทำการเปิดให้กู้ยืมได้อีกในแต่ละปี การกู้เงินกองทุนหมู่บ้านเพื่อนำเงินไปลงทุนทางการเกษตรทั้งซื้อเมล็ดข้าว ปุ๋ย ค่าจ้างหว่านเมล็ด จ้างรถไถ จ้างดำนา จ้างเก็บเกี่ยว เพราะมีความจำเป็นอย่างมาก ดอกเบี้ยไม่แพงอยู่ใน

ระดับที่ช่วยเหลือเกษตรกร และมีความสามารถในการชำระคืนได้ทุกปีจึงพออยู่ได้^๗ ปัจจุบันนี้มีหนี้อยู่กับกองทุนหมู่บ้านจำนวนไม่มากนักจุดประสงค์เพื่อนำเงินมาใช้จ่ายในครัวเรือนทั่วไป และลงทุนกับการจำหน่ายสินค้าจากร้านจำหน่ายผ้าถุง และในการทำนาอีกเล็กน้อยทำให้เกิดสภาพคล่องในครัวเรือนมากขึ้น และชำระคืนได้ตามกำหนดทุกปี^๘ ปัจจุบันนี้เป็นหนี้กับกองทุนหมู่บ้านจำนวนหมื่นกว่าบาททำให้พอใช้จ่ายหมุนเวียนในครัวเรือนลงทุนทำนาเล็กน้อย ค่าใช้จ่ายในบ้านพออยู่พอใช้ไม่มีอะไรมากมีอาการไม่สบายเมื่อไปพบแพทย์ก็สามารถใช้สิทธิรักษาที่โรงพยาบาลศูนย์ขอนแก่น มีค่ารักษาเพียงแค่จำนวน ๓๐ บาท เท่านั้น เมื่อถึงกำหนดก็จะชำระหนี้คืนได้^๙

๒) ธนาการเพื่อการเกษตร (ธ.ก.ส)

สำหรับธนาการเพื่อการเกษตรหรือ ธ.ก.ส เกษตรกรหมู่บ้านผ้อมมีผู้ยื่นเจตจำนงค์เพื่อกู้หลายครัวเรือนโดยมีหลักเกณฑ์ดังนี้ ผู้กู้จะได้รับเงินกู้จาก ธ.ก.ส ไม่เกินครัวเรือนละ ๕๐,๐๐๐ บาท ดอกเบี้ยอัตราร้อยละ ๘.๕ สตางค์ต่อเดือน โดยต้องมีบุคคลค้ำประกันอย่างน้อย ๑ คน หรือมีหลักทรัพย์ค้ำประกัน ธนาการจะปล่อยกู้โดยพิจารณาความสามารถในการชำระหนี้จากรายได้ และค่าใช้จ่ายรวมของแต่ละครัวเรือนผู้กู้เป็นหลักโดยผู้กู้จะต้องเปิดบัญชีกับธนาการเพื่อเบิกถอนกับธนาการโดยตรง กู้เงินกับ ธ.ก.ส เริ่มต้นในปี ๒๕๕๘ จำนวนหลักแสนเพื่อนำเงินมาซื้อรถยนต์ให้บุตรสาวเพื่อความสะดวกในการทำงาน รองลงมาเพื่อนำเงินไปลงทุนทางการเกษตรปัจจุบันนี้ทำนาของตนเองจำนวน ๓๔ ไร่ เพื่อบริโภคในครัวเรือนหากเหลือจึงขายแต่ไม่มีผลกำไรเลยจะขาดทุนโดยปกติแต่ก็มีความจำเป็นจะต้องทำแม้จะขาดทุนเพราะค่าจ้างแพงมาก แต่ขายข้าวในราคาที่ถูกจึงเห็นว่าปลูกเพื่อการบริโภคเองจะดีกว่า เงินที่กู้มานี้แบ่งใช้จ่ายในครัวเรือนทำให้อยู่อย่างสบายตัว เงินกู้ในครั้งแรกใช้คืนได้หมดแล้วส่วนปัจจุบันนี้ทำการกู้ใหม่เพื่อวัตถุประสงค์เดิม^{๑๐} เป็นหนี้ ธ.ก.ส เริ่มต้นในปี พ.ศ. ๒๕๕๑ นับเป็นเวลา ๑๐ ปีพอดี ในครั้งนั้นลงทุนซื้อรถเกี่ยวข้าวราคา ๑,๘๐๐,๐๐๐ บาท ผลผลิตพอได้กินได้ขายมีกำไรแต่ไม่มาก รถเกี่ยวข้าวนี้ต้องมีค่าซ่อมบำรุงซึ่งสูงมากขายไปแล้ว ๑ คัน ปัจจุบันนี้มีเหลืออีก ๑ คัน การใช้หนี้ ๒ ครั้งต่อปี บางปีสามารถใช้ได้ทั้งต้นทุน และดอกเบี้ยแต่หากปีใดผลกำไรน้อยจริง ๆ จะขอผ่อนผันใช้แค่ดอกเบี้ยไปก่อน^{๑๑}

^๗ สัมภาษณ์ ทองเลียบ ตั้งดอนบม, ผู้ปฏิบัติธรรม, ๒๗ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^๘ สัมภาษณ์ วันเพ็ญ จันทร์เคน, ทายิกาวัดตาลเรียง, ผู้ปฏิบัติธรรม, ๒๙ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^๙ สัมภาษณ์ อุไร พุทสุด, อาสาสมัครหมู่บ้าน, ๓๐ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๐} สัมภาษณ์ ทองแดง คุณทุม, กรรมการพัฒนาหมู่บ้าน, ประธาน อ.ส.ม., ๓๑ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๑} สัมภาษณ์ คำปน สมอเขียว, ผู้ปฏิบัติธรรม, ๒ กันยายน ๒๕๖๑.

๓) สหกรณ์เพื่อการเกษตรหนองหวาย

เกษตรกรหมู่บ้านผือจำนวนมากกู้เงินสหกรณ์ของหมู่บ้านโดยมีชื่อว่า สหกรณ์เพื่อการเกษตรหนองหวาย โดยหลักเกณฑ์ผู้กู้จะต้องเป็นสมาชิกของกลุ่มโดยแต่ละกลุ่มจะมีการแต่งตั้งประธานไว้ก่อน ๑ คน เพื่อทำการประสานข้อมูลระหว่างสหกรณ์ และสมาชิกผู้กู้ ปัจจุบันมีสมาชิกหลายร้อยกลุ่ม ผู้กู้จะต้องผ่านการสอบถามข้อมูล อาชีพ รายได้ โดยพื้นฐานก่อนจากคณะกรรมการแล้วจึงได้รับการพิจารณาจำนวนเงินที่สามารถให้กู้ยืมได้ ส่วนประธานกลุ่มจะทำหน้าที่ประสานงานให้สมาชิกทราบโดยมากจะเป็นเรื่องค่าใช้จ่ายที่ใช้เพื่อลงทุนทำการเกษตร การให้กู้ยืม การเป็นตัวแทนเพื่อขายข้าว และผลผลิตทางการเกษตรให้กับเกษตรกร การแจ้งข่าวสารเกี่ยวกับการเกษตร ซึ่งถือเป็นหน้าที่หลักของสหกรณ์ ส่วนการชำระเงินคืนตามกำหนดในสัญญา คือ ชำระปีต่อปีพร้อมดอกเบี้ยในอัตราร้อยละ ๘ บาท แต่หากเลยกำหนดชำระคืนสหกรณ์ ผู้กู้สามารถกู้กองทุนสหกรณ์ต่างหากได้อีกเพื่อนำเงินมาชำระหนี้เดิมได้ก่อนซึ่งเป็นการช่วยเหลือผู้กู้ ไม่ให้ถูกยึดทรัพย์ที่ค้ำประกันไว้แต่โดยมากมีจำนวนน้อยมากที่ได้ยึดทรัพย์ค้ำประกันไปในกรณีผู้กู้เพิกเฉยละเลยการชำระหนี้อย่างยิ่งที่สุด สำหรับการกู้ยืมเงินของสหกรณ์การเกษตรหนองหวายนี้จะแบ่งเป็น ๓ ระยะ ได้แก่ การกู้ระยะสั้น ๑-๒ ปี ระยะกลาง ๓-๔ ปี และระยะยาว ๕-๖ ปี ดอกเบี้ยอัตราเท่ากัน ๘ บาท ในกรณีกู้ยืมปกติ แต่หากปีใดผิดสัญญาไม่ชำระคืนจะต้องส่งดอกเบี้ยเพิ่มเป็นร้อยละ ๑๒ บาท โดยสหกรณ์จะจัดสรรการชำระหนี้คืนในทุกสิ้นปี โดยต้องชำระทั้งต้น และดอกเบี้ย ยกตัวอย่างเช่น กู้ ๑,๐๐๐,๐๐๐ บาท สหกรณ์จะกำหนดให้คืน ๓๐,๐๐๐ บาท พร้อมดอกเบี้ยในระยะเวลา ๓ ปี เป็นต้น ยกเว้นผู้ที่มีประวัติการกู้ไม่ดีคือเพิกเฉยละเลยไม่ทำตามกำหนดสัญญาต่อสหกรณ์มายาวนานแม้จะชำระคืนในที่สุด และเมื่อขอกู้ใหม่แม้จะมีหลักทรัพย์ดีสหกรณ์ก็จะปล่อยให้ผู้กู้ในอัตราเริ่มต้นเท่านั้นคือ ๕๐,๐๐๐ บาท ผู้ที่มีประวัติดีจะสามารถกู้ได้ในจำนวนเงินสูงสุด ๑,๐๐๐,๐๐๐ บาท แต่ ณ ปัจจุบันนี้ยังไม่มีผู้ใดสามารถกู้ได้ในจำนวนสูงสุดนี้ ส่วนผลผลิตของเกษตรกรขายขาดทุนมาตลอดผู้ซื้อแทบจะผูกขาดการซื้อโดยเป็นผู้กำหนดราคาขายเองเป็นส่วนใหญ่ อย่างเช่น ข้าวเจ้ามะลิโลกรัมละ ๗ บาท เกษตรกรจำใจต้องขายเพื่อต้องการรายได้มาหมุนเวียนในครอบครัวเท่านั้น^{๑๒} ปัจจุบันนี้ทำนา ๑๕ ไร่มีความจำเป็นกู้กับสหกรณ์หนองหวาย ทำให้เกิดสภาพคล่องมากขึ้นมีเงินหมุนเวียนใช้จ่ายในครัวเรือน และนำเงินที่กู้ได้ไปลงทุนในการทำนา ทั้งจ้างหว่านเมล็ดข้าว จ้างไถนา จ้างหว่านปุ๋ย จ้างเก็บเกี่ยว ราคาปุ๋ยก็แพงมากเมื่อขายข้าวได้จึงนำเงินที่ได้มาจ่ายหนี้ให้กับเจ้าต่าง ๆ ที่กล่าวมาโดยรวมแล้วนับว่าขาดทุนมากกว่ากำไรเนื่องจากต้นทุนค่าใช้จ่ายมากรายการ แต่เมื่อทำนาปลั่งจึงพอได้กำไรเหลือบ้างจึง

^{๑๒} สัมภาษณ์ ประวีร์ ประเสริฐพงศ์, สมาชิกสภาเทศบาลตำบลพระลับ, ๒๕ สิงหาคม ๒๕๖๑.

นำมาใช้ในครัวเรือน และเมื่อสิ้นปีก็สามารถชำระหนี้สหกรณ์ได้ทั้งต้น และดอกเบี้ยตามกำหนด^{๑๓} สำหรับหนี้ในระบบนั้นพบว่าการกู้หนี้ในระบบของหมู่บ้านผือ มี ๒ รูปแบบ ดังนี้

๔) การกู้ยืมโดยมีหลักทรัพย์ค้ำประกัน

สำหรับการกู้เงินในระบบแบบมีหลักทรัพย์ค้ำประกันโดยมากจะใช้โฉนดที่ดินเป็นสิ่งค้ำทำสัญญาปีต่อปี ดอกเบี้ยอัตรา ๓-๕% ส่วนมากกู้เพื่อการลงทุนในการประกอบอาชีพ เช่น ค่าปุ๋ย ค่าจ้างไถ ค่าจ้างหว่านเมล็ด จ้างรถไถ จ้างดำนา จ้างเก็บเกี่ยว การทำปุ๋ยคอก รองลงมาเป็นค่าใช้จ่าย การศึกษาบุตร สำรองในการรักษาสุขภาพ รักษาผู้มีอาการติดสุราบ้าง บางท่านก็มีความสามารถชำระได้ตรงกำหนดเวลาแต่ก็มีหลายครัวเรือนที่กู้มากจนไม่สามารถชำระได้ตามกำหนดสุดท้ายจึงถูกนายทุนยึดโฉนดไป^{๑๔}

๕) การกู้ยืมโดยไม่มีหลักทรัพย์ค้ำประกัน

การกู้ยืมโดยไม่มีหลักทรัพย์ค้ำประกันนั้นเป็นการตกลงกันแบบง่าย ๆ รวดเร็วสำหรับผู้ที่ต้องการเงินด่วนแต่โดยมากจะได้เงินไม่มากนักเพียงแค่ใช้หมุนเวียนก่อนเท่านั้น มีการทำสัญญากัน และอัตราดอกเบี้ยค่อนข้างสูงราว ๑๐-๒๐ บาท และต้องชำระคืนทั้งต้น และดอกเบี้ยในระยะเวลาที่กำหนดมีหลายรายที่สามารถผ่อนได้ด้วยวาจาจนกว่าจะมีเงินชำระคืน ส่วนมากนำเงินไปหมุนเวียนค้าขายหรือส่งบุตรในการศึกษา^{๑๕} ดิฉันมีอาชีพเป็นแม่ค้าขายอาหารบางครั้งขายไม่ดีจึงจำเป็นต้องกู้ยืมเงินหมุนเวียนเร็วโดยยอมเสียดอกเบี้ยในอัตราสูง เมื่อไม่สามารถชำระได้ตรงเวลาจึงขอต่อรองผ่อนกับเจ้าหนี้เท่าที่จะทำได้ และรีบหาเพื่อใช้หนี้ในคราวหน้าให้ได้ เนื่องมาจากค้าขายไม่ดี และลูกยังต้องไปโรงเรียนดิฉันเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว^{๑๖}

จากการศึกษาปัญหานี้สินที่กล่าวมาข้างต้นสรุปความได้ว่า ปัญหานี้สินของกลุ่มตัวอย่างประมาณ ๙๘% กู้เงินเพื่อมาลงทุนการประกอบอาชีพ ซึ่งแหล่งเงินกู้หลัก ๆ มี ๒ รูปแบบ คือ ๑. การกู้ยืมในระบบซึ่งเป็นสวัสดิการมาจากรัฐบาลจัดสรรให้ได้แก่ ๑) เงินกองทุนหมู่บ้านซึ่งจะปล่อยให้กู้ได้ปีละหนึ่งครั้งผู้กู้สามารถยื่นเจตจำนงค์พร้อมทำสัญญาเป็นลายลักษณ์อักษรพร้อมทั้งผู้ค้ำประกัน ในการกู้สามารถเสนอจำนวนเงิน และมักจะได้ตามจำนวนที่ต้องการนั้น ๒) เงินกู้สหกรณ์เพื่อการเกษตรหนองหวาย โดยผู้กู้จะต้องเป็นสมาชิกกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งของกลุ่มสมาชิกสหกรณ์หนองหวาย

^{๑๓} สัมภาษณ์ สำอังก์ ศรีมงคล, ผู้ปฏิบัติธรรม, ๓๐ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๔} สัมภาษณ์ บุญส่ง ฉัตรคงบุรี, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๑๙, ๒๕ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๕} สัมภาษณ์ บุญส่ง ฉัตรคงบุรี, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๑๙, ๒๕ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๖} สัมภาษณ์ เนตรสุภา เทพบุปผา, ชาวบ้านผือ, ๑๖ สิงหาคม ๒๕๖๑.

ปัจจุบันมีจำนวนทั้งหมด ๗๒ กลุ่ม ผู้กู้สามารถยื่นเจตจำนงค์ในการกู้พร้อมกับหลักทรัพย์ค้ำประกันซึ่งจะเป็นโฉนดที่ดิน และที่บ้านเพื่อค้ำประกันต่อสหกรณ์ ผู้กู้จะได้รับเงินเป็นจำนวนครึ่งหนึ่งของราคาประเมินเริ่มตั้งแต่การกู้ในครั้งแรกในวงเงิน ๕๐,๐๐๐ บาท หากประวัติการชำระหนี้ดีจะสามารถกู้ได้เงินจำนวนสูงสุดที่สหกรณ์กำหนดนั้นคือ ๑,๐๐๐,๐๐๐ บาท ๓) ธนาคารเพื่อการเกษตร (ธ.ก.ส) ผู้กู้สามารถแสดงเจตจำนงค์เพื่อกู้ โดยผู้กู้จะได้รับเงินกู้จาก ธ.ก.ส ไม่เกินครัวเรือนละ ๕๐,๐๐๐ บาท โดยต้องมีบุคคลค้ำประกันอย่างน้อย ๑ คน หรือมีหลักทรัพย์ค้ำประกัน ธนาคารจะปล่อยกู้โดยพิจารณาความสามารถในการชำระหนี้จากรายได้ และค่าใช้จ่ายรวมของแต่ละครัวเรือนผู้กู้เป็นหลัก โดยผู้กู้จะต้องเปิดบัญชีกับธนาคารเพื่อเบิกถอนกับธนาคารโดยตรง ๒. การกู้ยืมนอกระบบซึ่งเป็นธุรกิจเงินกู้ส่วนตัวของคนกลุ่มหนึ่งเพื่อต้องการผลตอบแทนคือดอกเบี้ยจากผู้กู้เป็นหลักได้แก่ ๑) การกู้ยืมโดยมีหลักทรัพย์ค้ำประกัน โดยมากจะใช้โฉนดที่ดินเป็นสิ่งค้ำประกันต่อนายทุนทำสัญญาปีต่อดอกเบี้ยอัตรา ๓-๕% ส่วนมากกู้เพื่อการลงทุนในการประกอบอาชีพ เช่น การเกษตร การศึกษาของบุตร เพื่อรักษาสุขภาพ เป็นต้น ๒) การกู้ยืมโดยไม่มีหลักทรัพย์ค้ำประกัน มักจะเป็นการตกลงกันแบบง่าย ๆ รวดเร็วสำหรับผู้ที่ต้องการเงินด่วน และจะได้เงินไม่มากนักเพียงแค่ใช้หมุนเวียนรายวันเท่านั้น มีการทำสัญญา และอัตราดอกเบี้ยค่อนข้างสูงราว ๑๐-๒๐ บาท และต้องชำระคืนทั้งต้น และดอกเบี้ยในระยะเวลาที่กำหนด ส่วนมากนำไปหมุนเวียนค้าขายหรือส่งบุตรในการศึกษาเล่าเรียน

๔. ปัญหาการออม

การออมทรัพย์สำหรับเกษตรกรบ้านผือ มีจำนวนน้อยรายเนื่องมาจากต้องใช้เงินทุนทรัพย์ที่มีอยู่เพื่อหมุนเวียนในการทำนาทำไร่ทั้งสิ้น ยิ่งช่วงเกิดปัญหาน้ำท่วมส่งผลให้เกษตรกรขาดทุนก็ยิ่งจำเป็นต้องขยายกู้ทุนทรัพย์เพื่อใช้ลงทุนต่อไป บางรายถึงขนาดต้องแบ่งขายที่ดินทำกินเพื่อนำมาใช้หนี้ และลงทุนประกอบอาชีพ สำหรับการประหยัดทรัพย์ทุกครัวเรือนได้ทำมาแล้วเป็นเวลานานเพราะความจำเป็นต่าง ๆ แต่ถึงจะประหยัดอย่างไรทรัพย์ก็ยังไม่เพียงพอเพื่อใช้จ่ายด้านต่าง ๆ ในครัวเรือนได้เช่น กันแต่ไม่มีเงินเหลือออม แต่ครัวเรือนโดยมากเงินออมยังเป็นเรื่องที่ไม่สามารถเกิดขึ้นได้ง่ายนัก

ดิฉันยังมีหนี้สินที่กู้มาแม่ดอกเบี้ยจะไม่แพงเนื่องจากเป็นสวัสดิการของรัฐ และก็สามารถหมุนเวียนชำระคืนได้แต่ก็ชำระได้พอดีกับค่าใช้จ่ายภายในบ้าน ขณะนี้จึงไม่มีเงินเหลือออมแต่อย่างใดทำได้เพียงช่วยกันประหยัดภายในบ้านได้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ในอนาคตหวังว่าเมื่อใช้หนี้หมดจะสามารถออมทรัพย์เข้าบัญชีธนาคารพร้อมดอกเบี้ยได้^{๑๗} ดิฉันมีบุตร ๒ คน ปัจจุบันเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว

^{๑๗} สัมภาษณ์ เหล็ก สิงห์สี, ชาวบ้านผือ, ๓๑ สิงหาคม ๒๕๖๑.

ทำงานตำแหน่งฝ่ายขายที่ห้างสรรพสินค้าในขอนแก่น และเนื่องจากบุตร ๒ คนกำลังเรียนหนังสือ และอยู่ในวัยกำลังกินกำลังนอนจึงมีค่าใช้จ่ายค่อนข้างมากกว่าผู้ใหญ่ และแม่ผู้ชราในบ้าน ปัจจุบันนี้มีหนี้สินหนี้หมู่บ้านสามารถชำระคืนได้แบบพอดีจริง ๆ จึงไม่สามารถจะมีเงินออมได้เคยมีแต่ก็ต้องนำมาเป็นค่าใช้จ่ายในบ้าน และส่งบุตรเรียนทั้งหมดส่วนตนเองใช้น้อยมาก^{๑๔}

จากการศึกษาปัญหาการออมที่กล่าวมาข้างต้นสรุปความได้ว่า ชาวบ้านผือมีความจำเป็นต้องประหยัดทรัพย์อย่างมากเพราะรายรับมักไม่เพียงพอต่อรายจ่ายที่มีหลายประการ ดังนั้นจึงไม่มีโอกาสในการเก็บออมได้มากนักเพราะต้องนำมาเป็นค่าใช้จ่ายทั้งหมด รวมทั้งหมุนเวียนเพื่อใช้หนี้สิน และบางบ้านที่สามารถออมเงินได้มีแต่เป็นส่วนน้อย

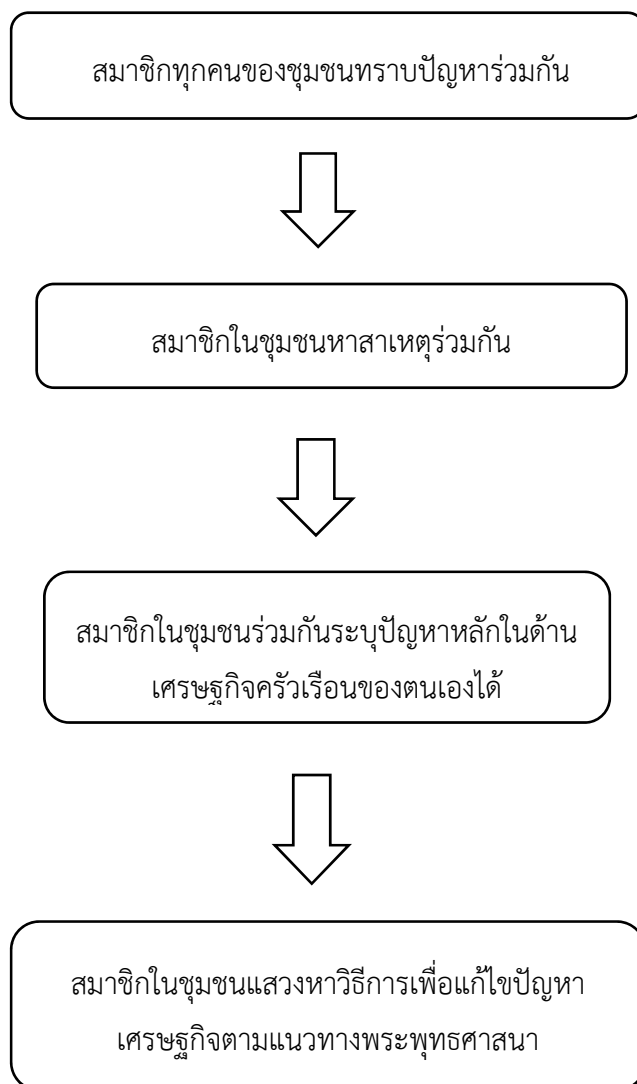
๔.๒ ผลการวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์การวิจัย

๔.๒.๑ ผลการศึกษาการบูรณาการหลักศีล และธรรมเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนของชาวบ้านผือ จังหวัดขอนแก่น

จากการศึกษาผู้บริหารชุมชน ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย และประชากรผู้ประสบปัญหาควรจัดกิจกรรมเพื่อการเรียนรู้แนวทางการประยุกต์หลักอุโบสถศีล หลักสัปปริสธรรมพร้อมทั้งหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ในระดับครัวเรือนเพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนของตนเองให้ได้ผลดีขึ้นเป็นลำดับได้ สำหรับการบูรณาการตามหลักศีล และธรรมดังกล่าว สามารถจัดเป็น ๓ ระดับได้ดังนี้

^{๑๔} สัมภาษณ์ ปณิดา ผาสุก, ชาวบ้านผือ, ๒ กันยายน ๒๕๖๑.

ระดับที่ ๑ การบูรณาการส่งเสริมการขับเคลื่อนองค์กรชุมชน

แผนภาพการบูรณาการส่งเสริมการขับเคลื่อนองค์กรชุมชน

ระดับที่ ๒ การบูรณาการบทบาทของพระสงฆ์เพื่อปลูกฝังหลักศีล และธรรมในชุมชน

๑) การวางแผน พระภิกษุสงฆ์ควรมีส่วนร่วมในการวางแผนเพื่อการจัดกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาเพื่ออบรมหลักอุโบสถศีล และหลักสัปปุริสธรรมเป็นการเน้นย้ำให้ตระหนักถึงความสำคัญของศีล และธรรมดังกล่าวที่ฆราวาสสามารถประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการส่งเสริมฐานะทางเศรษฐกิจ และลดปัญหาเศรษฐกิจของครัวเรือนของตนเองลงได้ โดยผู้บริหารควรได้นิมนต์พระสงฆ์เพื่ออนุเคราะห์ช่วยเหลือบรรเทาเยียวยาปัญหาของชุมชน โดยเริ่มต้นจากการวางแผน และบูรณาการร่วมกับผู้บริหารชุมชนต่อไป ๒) การแก้ปัญหา พระสงฆ์ควรมีการแสดงธรรมตามโอกาส

อย่างเหมาะสมให้กับชุมชนโดยเน้นย้ำหลักอุโบสถศีล และหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ อย่างเช่น หลักสัปปริสธรรม และหลักทิวฏฐัมมิกัตถประโยชน์ รวมไปถึงผลที่ได้จากการประพฤติ ปฏิบัติตามหลักศีลธรรมดังกล่าวที่สามารถส่งเสริมด้านการประกอบอาชีพได้ การให้ความรู้ด้าน สุขภาพพลานามัย การอนุรักษ์ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมเพื่อพัฒนา และกล่อมเกลাজิตใจของชุมชน ให้เห็นทางออกในการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนของตนเองได้เป็นลำดับ โดยปกติพระสงฆ์ที่วัด ตาลเรียง และศูนย์ธรรมรตาได้เปิดปฏิบัติธรรมอย่างสม่ำเสมอทั้งในวันพระ และวันสำคัญทาง พระพุทธศาสนา แต่ควรเพิ่มเติมบทบาทเน้นย้ำการให้ความรู้อันจะส่งผลต่อการประยุกต์ใช้ตาม แนวทางหลักศีล และธรรมดังกล่าว ให้ผู้ปฏิบัติเกิดทัศนคติมีมุมมอง และแนวคิดใหม่ ๆ จนเชื่อมั่นได้ ว่าสามารถเกิดผลลัพธ์ที่ลดปัญหาได้จริง ๓) การบรรเทาปัญหา การร่วมมือที่เข้มแข็งระหว่างผู้นำ ชุมชน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายรวมทั้งพระสงฆ์อันเป็นศูนย์รวมใจของชุมชนจะส่งผลให้ปัญหาที่ หนักสารพัดประการสามารถบรรเทาได้ ทุกฝ่ายควรส่งเสริมการรักษาศีล และธรรมดังกล่าวให้ แข็งแกร่งภายในชุมชน เพื่อให้ตระหนักว่ามีความสำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตจนเป็นวิถี ปฏิบัติได้ในที่สุด ดังนั้นผู้นำควรรณรงค์การรักษาศีลธรรมกันอย่างจริงจัง

ระดับที่ ๓ การบูรณาการบทบาทของผู้นำชุมชนในการอบรมแนวทางการประยุกต์หลัก ศีล และธรรมเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนในชุมชน

๑. การบูรณาการหลักอุโบสถศีลเพื่อแก้ปัญหารายรับ ๑) การวางแผน ผู้นำชุมชนทุกฝ่าย ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน กำนัน คณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน อาสาสมัคร ประจำหมู่บ้าน และปราชญ์ชาวบ้านร่วมกันวางแผนในการอบรมแนะนำ และกระตุ้นให้ชุมชนเกิดพลัง เพื่อแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนของตนเองตามหลักอุโบสถศีล ผู้นำควรวางแผนกิจกรรมในวันพระ หรือวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาโดยเป็นกิจกรรมที่ต่อเนื่องกับกิจกรรมการอบรมศีล และธรรมของ พระสงฆ์ ๒) การแก้ปัญหา ปัญหาด้านรายรับ ผู้นำที่มีส่วนเกี่ยวข้องควรแนะนำให้ชุมชนผู้ประสบ ปัญหาวางแผนรายรับรายจ่ายในครัวเรือนตน อบรมขั้นตอนการวางแผนการผลิต และเวลาที่ เหมาะสมในการกระจายผลผลิตให้ทั่วถึง และเป็นธรรม การตั้งราคาการจำหน่ายที่เหมาะสมให้ได้ กำไรตามควร และเป็นธรรมต่อตนเอง และผู้บริโภค รวมทั้งมีความสามารถต่อรองกับพ่อค้าคนกลาง ได้อย่างมีเหตุผลยุติธรรมทั้งสองฝ่ายไม่ใช้วาทจามุสา รวมทั้งลดละเลิกการใช้จ่ายที่เกินความจำเป็น โดยเฉพาะในด้านวัตถุดิบ และสุราอบายมุขทุกประเภทลงเพื่อเหลือใช้เป็นทุนทรัพย์เพื่อลงทุนต่อไป ๓) การส่งเสริม ผู้นำควรกระตุ้นให้ชุมชนเกิดความเชื่อมั่นในการแก้ไขตามหลักทางพระพุทธศาสนา และชี้ให้เห็นผลที่สามารถเป็นจริงได้จากการรักษาศีลที่ช่วยเพิ่มรายรับดังนี้ ศีลข้อที่ ๑ ชุมชนสามารถ ละเว้นจากการเลี้ยงสัตว์ขายแต่ประกอบอาชีพอื่นก็สามารถสร้างรายรับได้เช่น กัน ศีลข้อที่ ๒ การ เป็นผู้ขยันหมั่นเพียรสร้างฐานะด้วยตนเองไม่ลักขโมยของ ๆ ผู้อื่น ทำให้ได้รับทรัพย์ตามความสามารถ

ของตน ศิลข้อที่ ๓ ช่วยให้เป็นผู้ไม่หมกมุ่นในกามารมณ์จึงมีสุขภาพกาย และจิตดี และมีเวลาเหลือเพื่อทำงานได้มากขึ้น ศิลข้อที่ ๔ การพูดความจริง และมีความจริงใจทำให้ได้รับความเชื่อถือในการจ้างงานรวมทั้งในทุก ๆ ด้าน ศิลข้อที่ ๕ สามารถเห็นโทษ และลด ละการเสพติดสุรา และอบายมุขลงได้ ทำให้เหลือทรัพย์สินเพื่อลงทุนต่อไป ศิลข้อที่ ๖ ช่วยส่งเสริมให้มีความพอเพียงกินใช้แต่พอดี ไม่ฟุ้งเฟ้อสามารถรู้เท่าทันกระแสสังคม ศิลข้อที่ ๗ ส่งเสริมให้ลดความสุรุ่ยสุร่ายลงได้ และบริโภคอย่างพอดี ศิลข้อที่ ๘ ช่วยส่งเสริมให้เป็นผู้อยู่อย่างนอนง่ายไม่ติดหุรหุราช่วยให้มีสุขภาพดีสามารถประกอบกิจการงานได้ตามปกติ ทั้งนี้ภายในชุมชนผู้นำควรจัดส่งเสริมอาชีพเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับชุมชนอีกทางหนึ่ง เช่น กลุ่มอาชีพ OTOP พร้อมทั้งจัดอบรมพัฒนาทักษะ สามารถประเมินความสามารถ ความถนัด และทุนทรัพย์ของตนเองได้ กิจกรรมการเรียนรู้ทรัพยากรในท้องถิ่นชุมชนเพื่อส่งเสริมต่อยอดพัฒนาเป็นอาชีพจากภูมิปัญญาในชุมชนได้อีกทางหนึ่งด้วย

การบูรณาการหลักอุโบสถศีลเพื่อแก้ปัญหารายจ่าย ๑) การวางแผน ผู้นำชุมชนร่วมกันวางแผนในการอบรมแนะนำชุมชนในแนวทางปฏิบัติตามหลักอุโบสถศีลเพื่อช่วยแก้ไขปัญหาค่าใช้จ่ายของครัวเรือนลงได้ โดยจัดกิจกรรมอบรมตามโอกาสที่เหมาะสม ๒) การแก้ไขปัญหา ผู้นำควรชี้ให้ชุมชนผู้ประสบปัญหาได้เข้าใจว่าค่าใช้จ่ายนั้นสามารถลดลงได้ หากเรารอบคอบ และระมัดระวังในการใช้จ่าย เช่น การจัดทำบัญชีครัวเรือนรายรับ-จ่าย หนี้สินครัวเรือน และควรใช้จ่ายเท่าที่จำเป็นด้วยการลดค่าใช้จ่ายด้านอาหาร เครื่องนุ่งห่ม เครื่องสำอางค์ของใช้ของสตรี ของใช้ในครัวเรือนที่ยังสามารถใช้งานได้ก็ยังไม่จำเป็นต้องซื้อหาเพิ่มเติม เครื่องมือสื่อสารตามสมัยนิยม ทั้งโทรศัพท์มือถือ รถยนต์ รวมทั้งการละเลิกอบายมุขต่าง ๆ เช่น หวยได้ดิน การพนันขันต่อทุกประเภท สุราของมีนเมา ที่ทำลายสุขภาพทำให้ต้องเสียทรัพย์สินเพิ่มขึ้นอีก การดำเนินตามหลักของศีลนั้นยังช่วยให้จิตใจเบา สบายคลายความยึดติดกับวัตถุสิ่งของ และมีสุขภาพดีกาย และจิตดีลดปัญหาการเจ็บป่วยลงได้ และมีความสุขมากขึ้น อีกทั้งยังทำให้เหลือทรัพย์สินเพื่อใช้จ่ายในยามจำเป็นได้มากขึ้น ๓) การส่งเสริม ผู้นำควรกระตุ้นให้ชุมชนเกิดความเชื่อมั่นในการแก้ปัญหาค่าใช้จ่ายตามหลักอุโบสถศีล โดยเฉพาะศีลในข้อที่ ๕ ๖ ๗ ๘ ที่สามารถประยุกต์ใช้กับปัญหาค่าใช้จ่ายที่เห็นผลได้อย่างชัดเจน โดยชี้แนะให้เห็น ๆ ได้ ดังนี้ ศิลข้อที่ ๕ การละเว้นจากการดื่มสุรา และของเมา และเสพติดอบายมุขทุกประการช่วยลดค่าใช้จ่ายที่เกินความจำเป็นออกไปได้ ศิลข้อที่ ๖ ส่งเสริมให้เป็นผู้กินน้อย ทำให้สุขภาพแข็งแรงไม่เป็นโรคอ้วน ค่าใช้จ่ายจึงลดลง ศิลข้อที่ ๗ ลดละเครื่องประดับตกแต่ง เครื่องประทีนผิวนพรรณ เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่มที่เกินความจำเป็นลง ค่าใช้จ่ายจึงลดลง ศิลข้อที่ ๘ สามารถเป็นผู้อยู่อย่างนอนง่าย ไม่ยึดติดในทีนอนอ่อนนุ่มสุขสบายหุรหุราจึงลดความสิ้นเปลืองลงได้

การบูรณาการหลักอุโบสถศีลเพื่อแก้ปัญหาหนี้สิน ๑) การแก้ไขปัญหา ผู้นำควรแนะทางออกด้วยวิธีการแก้ปัญหาหนี้สินครัวเรือนโดยเพิ่มรายรับจากการหาอาชีพเสริมที่สุจริตทำเพื่อ

ส่งผลให้รายรับเพิ่มขึ้นจนสามารถนำไปชำระหนี้ได้ พร้อมทั้งชี้ให้เห็นโทษของการเป็นหนี้ และหากไม่มีหนี้จะมีความสุขได้อย่างไร พร้อมทั้งชี้ให้เห็นผลดีของการชำระหนี้ที่ตรงเวลานั้นคือช่วยลดหนี้สินให้หมดเร็วได้ ทั้งนี้ไม่ควรก่อหนี้สินเพิ่มอีกนอกจากนำมาเป็นทุนในการประกอบอาชีพเท่านั้น ไม่ควรนำไปใช้จ่ายในทางอื่นโดยเฉพาะด้านวัตถุนิยมของใช้ฟุ่มเฟือย และควรชี้ให้เห็นผลดีของการเป็นผู้มีระเบียบวินัยในการใช้จ่ายเพื่อลดภาระหนี้สินในที่สุด ทั้งนี้เพื่อเป็นการปลูกฝังจิตสำนึก และปรับทัศนคติเพื่อให้ชุมชนได้เห็นคุณค่าของการไม่มีภาระหนี้สินหรือหากจำเป็นก็ควรเป็นไปในทางที่ก่อรายได้เพิ่ม และก่อหนี้สินน้อยที่สุดเท่าที่ทำได้ ในขณะที่ควรลดค่าใช้จ่ายในด้านความฟุ่มเฟือยอันเป็นการบริโภคที่เกินความจำเป็นออกไปตามหลักของศีลในข้อที่ ๕ ๖ ๗ และ ๘ ทั้งนี้หากถือเอาความเป็นอยู่ที่เรียบง่ายแล้วจะสามารถลดค่าใช้จ่ายในแต่ละเดือนได้มาก และหนี้ก็สามารถหมดไปได้ในที่สุด ไม่ควรตามใจกิเลสมากเกินไป ผู้นำควรแนะแนวทางให้ชุมชนลดหนี้สินนอกระบบลง และชี้ให้เห็นว่าการเป็นหนี้กองทุนหมู่บ้าน และธนาคารเพื่อการเกษตรนั้น (ธ.ก.ส) เพียงเพื่อหมุนเวียนในการประกอบอาชีพทั้งเกษตรกรรม การค้าขาย และค่าใช้จ่ายในครัวเรือนเท่าที่จำเป็นเท่านั้นควรจะมีหนี้สินจำกัดเพียงเท่านั้นไม่ควรก่อหนี้สินนอกระบบเพิ่มอีกเพราะต้องเกิดภาระที่หนักขึ้นเพราะตามปกติเงินกู้นอกระบบจะต้องผ่อนชำระดอกเบี้ยที่สูงมากอาจต้องลำบากเกินความจำเป็น ๒) การส่งเสริม ผู้นำควรส่งเสริมให้ชุมชนประกอบอาชีพเสริมเพื่อเพิ่มรายได้อีกทางหนึ่งให้กับชุมชน โดยจัดกลุ่มเพื่อส่งเสริมการประกอบอาชีพ (OTOP) ควรจัดกิจกรรมอบรมเพื่อฝึกให้ชุมชนได้เรียนรู้พัฒนาศักยภาพ ความถนัดความสามารถ ภูมิปัญญา และวิกฤตที่ประสบอยู่ เพื่อตั้งใจที่จะแก้ปัญหาหนี้ครัวเรือนตนเองลงด้วยการประกอบอาชีพเสริมเพื่อเพิ่มรายรับต่อไป

การบูรณาการหลักอุโบสถศีลเพื่อแก้ปัญหารอบอบ ๑) การแก้ไขปัญหานั้น ผู้นำควรชี้ให้ชุมชนทราบคุณประโยชน์ของการออมทรัพย์ที่สามารถใช้เป็นทุนสำรอง และเก็บไว้ใช้จ่ายยามจำเป็นในอนาคต เป็นต้นว่าทุนในการประกอบอาชีพ ทุนการศึกษาบุตรหรือฉุกเฉินเมื่อสมาชิกในครัวเรือนเจ็บป่วย และแนะทางออกด้วยการลดค่าใช้จ่ายที่ฟุ่มเฟือยลง เช่น งดการกินอาหารด้วยความฟุ้งเฟ้อ สนุกสนานเป็นการรักษาศีลข้อที่ ๖ งดการเที่ยวเตร่เวลาวิกาล ใช้สินค้าตามความจำเป็นไม่เน้นสินค้าราคาแพง ดำรงชีวิตอยู่อย่างพอเพียง และเรียบง่ายเช่น นี้จะสามารถลดค่าใช้จ่ายลงได้มาก ผลคือสามารถออมเงินได้มากขึ้น ๒) การส่งเสริม ผู้นำควรส่งเสริมให้ชุมชนเน้นการออมมากขึ้นโดยเน้นการรักษาศีลข้อที่ ๓ ๕ ๖ ๗ และ ๘ ตามลำดับ เพื่อลดค่าใช้จ่ายลงพร้อมทั้งเน้นการรักษาทรัพย์ที่หามาได้ตามหลักอารักขสัมปทา และหลักสมชีวิตาคือการอยู่อย่างพอเพียงไม่สุรุ่ยสุร่ายฟุ่มเฟือย และขณะที่ไม่ฝืดเคืองนัก โดยเน้นย้ำให้ตระหนักว่ารายได้ต้องเหนือกว่ารายจ่ายเสมอเมื่อรายได้มากจะสามารถจัดสรรเป็นค่าใช้จ่ายที่จำเป็นในครัวเรือนได้ เป็นทุนรอนในการประกอบอาชีพได้ เป็นไปเพื่อการใช้หนี้สิน และเก็บออมเป็นทุนสำรองเมื่อยามฉุกเฉินในอนาคตได้

๒. การบูรณาการหลักสี่ปรัศธรรมเพื่อแก้ปัญหารายรับ ๑) การวางแผน ผู้นำทุกฝ่ายควรวางแผนร่วมกับชุมชนจัดกิจกรรมตามโอกาสที่เหมาะสมเพื่ออบรมให้ชุมชนผู้ประสบปัญหาได้เห็นผลที่เกิดจากการไม่วางแผนรายรับ-จ่าย ไม่ระมัดระวังรอบคอบในการลงทุนเพื่อผลิตหรือการกระจายผลผลิต รวมทั้งการใช้จ่ายที่เกินความจำเป็น เมื่อพบสาเหตุของปัญหารายรับไม่เพียงพอแล้วจึงดำเนินการขั้นต่อไป ๒) การแก้ไขปัญหา ผู้นำแนะแนวทางให้ชุมชนแก้ไขปัญหาอย่างจริงจัง กระตุ้นให้มีพลัง และความเชื่อมั่นตามหลักอัฐัตถุตา (เป็นผู้รู้จักผล) โดยชุมชนควรลดค่าใช้จ่ายลงตามหลักมัตตัตถุตา (เป็นผู้รู้จักประมาณ) และรอจังหวะเวลาในการจำหน่ายผลผลิตสู่ผู้บริโภคตามหลักกาลัตถุตา (เป็นผู้รู้จักเวลาที่เหมาะสม) เพิ่มความสามารถตนในการต่อรองราคากับพ่อค้าคนกลางได้อย่างยุติธรรมทั้งสองฝ่ายโดยไม่จำเป็นต้องยอมรับการขาดทุนเสมอไป แต่หากตกลงราคากันไม่ได้ก็ไม่จำเป็นต้องจำหน่ายแต่สามารถนำมาบริโภคเองภายในครัวเรือนทดแทน ควรชี้ให้เห็นว่าการบริโภคในครัวเรือนนั้นสามารถประหยัดค่าใช้จ่ายได้มากเช่น เดียวกัน ทั้งนี้ควรให้ความรู้เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง และผู้นำควรลงมือปฏิบัติเพื่อเป็นแบบอย่างสำหรับอาชีพราชการ ค้าขาย รับจ้างทั่วไป ก็สามารถประยุกต์ใช้หลักมัตตัตถุตา และเศรษฐกิจพอเพียงได้เห็นผลดีทุกครัวเรือนเช่น กัน ๓) การบรรเทา รัฐบาลควรหามาตรการช่วยเหลือเกษตรกรในการแก้ปัญหาน้ำท่วมหรือเมื่อเกิดภัยน้ำท่วมแล้วควรมิงงบประมาณเพื่อช่วยเหลือชุมชนได้อย่างพอเพียงเพื่อบรรเทาปัญหา จากนั้นผู้นำควรติดตามผลจากการแก้ปัญหารายรับของชุมชนเป็นระยะ ๆ เพื่อค้นหาแนวทางแก้ไขต่อไป ๔) ผู้นำควรส่งเสริมให้ชุมชนหาอาชีพเสริมเพื่อเพิ่มรายรับได้อีกทางหนึ่งโดยจัดกลุ่มเพื่อส่งเสริมการประกอบอาชีพ (OTOP) เพื่อสร้างรายได้ให้กับชุมชน พร้อมทั้งส่งเสริมให้ชุมชนได้ค้นหาคักยภาพของตนเอง ในด้านความรู้ ความชำนาญ และทักษะในการประกอบอาชีพ ส่งเสริมความสามารถเพื่อฝึกหัดในการวิเคราะห์เงินทุนในการประกอบอาชีพ ทุนทรัพยากรธรรมชาติ และสามารถประเมินสถานการณ์ในการประกอบอาชีพได้เป็นลำดับตามหลักอัฐัตถุตา (เป็นผู้รู้จักตน)

การบูรณาการหลักสี่ปรัศธรรมเพื่อแก้ปัญหารายจ่าย ๑) การแก้ไขปัญหา ผู้นำควรอบรมให้ความรู้ในเรื่องการประหยัดน้ำ ไฟ และการพึ่งพาตนเอง ควรแนะการจัดทำบัญชีครัวเรือนในทุกเดือนพร้อมทั้งให้ชุมชนสามารถซักถามข้อสงสัยได้ ควรแนะวิธีการบริโภคความทันสมัยอย่างพอประมาณ และรู้เท่าทันตามหลักมัตตัตถุตา (เป็นผู้รู้จักประมาณ) ทั้งนี้ควรเน้นย้ำความรู้เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงให้กับชุมชนเพิ่มเติมเพื่อส่งเสริมการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน ๒) การส่งเสริม ควรส่งเสริมให้ชุมชนมีความมั่นใจในตนเองเชื่อถือตนเอง และกระตุ้นให้มีพลังในการสร้างวินัยในการใช้จ่าย จัดทำบัญชีรายรับรายจ่ายเพื่อให้รู้รายได้รายจ่าย และภาวะหนี้สินในครัวเรือนตนเอง มีความมุ่งมั่นจริงจังมองเห็น และตระหนักในสภาพปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนของตนเองได้อย่างแท้จริง ทั้งนี้ควรแนะแนวทางเพื่อการลด ละ เลิกอบายมุขที่ก่อให้เกิดปัญหาสุขภาพ และเสียทรัพย์โดยใช้เหตุเพื่อเป็นการลดรายจ่ายได้อีกทางหนึ่ง

การบูรณาการหลักสัปปริสธรรมเพื่อแก้ปัญหาหนี้สิน ๑) การแก้ไขปัญหา ผู้นำควรให้ความรู้เรื่องหนี้ในระบบ และชี้ให้เห็นโทษอันจะเป็นภาระหนักจากหนี้สินในระบบ ทั้งนี้ อาสาสมัครกองทุนหมู่บ้าน และนักธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ให้ความรู้เรื่องการจัดระบบการเงินภายในครัวเรือน วิธีใช้หนี้สินในระบบได้ตรงตามกำหนดเวลาเพื่อให้หนี้สินลดลงมากที่สุด พร้อมแนะวิธีการผ่อนผันเมื่อหมุนเวียนไม่ทันเพื่อเป็นการช่วยเหลือชุมชนผู้ประสบปัญหาหนี้สินอีกทางหนึ่ง ทั้งนี้ควรเน้นย้ำให้ชุมชนต้องเป็นผู้วินัยในการใช้จ่ายที่ประหยัดเพื่อใช้หนี้ได้ตามกำหนดเวลา ก่อเกิดความสุขมากขึ้น นอกจากนี้รัฐบาลควรจัดสรรงบประมาณกองทุนสวัสดิการให้ชุมชนได้กู้ไปชำระหนี้ธนาคารแล้วผ่อนชำระต่อกับกองทุนในอัตราดอกเบี้ยต่ำ ซึ่งเป็นวิธีช่วยเหลือชุมชนผู้ประสบปัญหาให้ลดหนี้สินลงได้ชัดเจน

การบูรณาการหลักสัปปริสธรรมเพื่อแก้ปัญหาการออม ๑) การแก้ไขปัญหา ผู้นำชุมชนควรมีระบบจัดการที่จะช่วยเอื้อให้สมาชิกครัวเรือนมีวิถีชีวิตที่พอเพียง ลดการบริโภคที่เกินความจำเป็นเพื่อขยายผลออกไปถึงด้านการออมให้มีความสามารถออมได้มากขึ้น เพื่อให้ชุมชนได้เห็นคุณค่าที่พอเพียง และประหยัดจนเป็นวิถีปฏิบัติในชีวิตประจำวันในเรื่องการรู้อยู่ รู้กิน รู้จักพอประมาณตนเองอย่างพอเหมาะพอเหมาะตามหลักมัตตัญญูตา (เป็นผู้รู้จักประมาณ) ๒) การส่งเสริมผู้นำควรจัดกิจกรรมอย่างสม่ำเสมอเพื่อปลูกฝังการประหยัด และการออมให้กับผู้ประสบปัญหาในชุมชนเพื่อสามารถใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นตนเองให้เกิดประโยชน์สูงสุด และเพิ่มรายรับเป็นอาชีพเสริมต่อไป เช่น กิจกรรมส่งเสริมภูมิปัญญาไทย และวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อพัฒนาเป็นอาชีพเสริมสร้างรายรับที่มั่นคงต่อไปได้ ทั้งนี้ควรส่งเสริมด้วยการเน้นให้เห็นถึงประโยชน์ของการคบคนดีเป็นมิตรเพื่อความปลอดภัยในชีวิต และทรัพย์สิน และเป็นประโยชน์ต่อการประกอบอาชีพ (กลั่นแกล้งมิตตตา) การเสริมด้วยการเลี้ยงชีพที่พอเหมาะไม่สุรุ่ยสุร่ายอยู่อย่างพอเพียงก็มีความสุขได้ (สมชีวิตา)

๔.๒.๒ ผลที่ได้จากการปฏิบัติตามหลักศีล และธรรมตามขั้นตอนดังกล่าว

ก) ผลอันเกิดจากการประยุกต์หลักศีล และธรรมเพื่อใช้แก้ปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนของชุมชน

การศึกษาคุณประโยชน์ตามหลักอุโบสถศีล และหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจเพื่อวิเคราะห์ว่าศีลธรรมนั้นมีคุณประโยชน์ต่อการแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจของครัวเรือนในชุมชนได้จริงหรือไม่เพียงใด ในงานวิจัยครั้งนี้มีส่วนสำคัญในการตอบ และยืนยันถึงความเป็นไปได้ของแนวคิด และทฤษฎีต่าง ๆ เช่น ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจครัวเรือน ทฤษฎีการผลิต ทฤษฎีการบริโภค ทฤษฎีการออม ทฤษฎีการเป็นหนี้ ผ่านการวิจัยภายใต้สมมุติฐานที่ว่า คุณประโยชน์ของอุโบสถศีล และหลักสัปปริสธรรม หลักทิวฐัมมิกัตถประโยชน์ ทั้งหมดเป็นหลักธรรมที่มีความสัมพันธ์กับการแก้ไขปัญหาพร้อมทั้งส่งเสริมฐานะทาง

เศรษฐกิจในครัวเรือนของชุมชนบ้านผือทั้งในด้านรายรับ รายจ่าย หนี้สิน การออม โดยมีผลให้ได้มาซึ่งคุณภาพชีวิตที่ดีโดยสามารถประเมินผลจากการสัมภาษณ์ของชาวบ้าน พบว่า คุณประโยชน์ของหลักศีล และธรรมดังกล่าวมีส่วนสัมพันธ์กับการแก้ปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือน และทำให้ครัวเรือนมีคุณภาพชีวิตที่ดีจริง

หากพิจารณาถึงหลักอุโบสถศีลที่ช่วยแก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจในแต่ละด้านแล้ว พบว่า หลักของอุโบสถศีล ๘ ประการ มีส่วนช่วยเพิ่มผลผลิต และประสิทธิภาพของการทำงานทั้งทางตรง และทางอ้อมได้ดังนี้ ศีลข้อ ๓ การละเว้นจากกามคุณ ช่วยส่งเสริมให้เป็นผู้มีสุขภาพกาย และจิตแข็งแรง ไม่หมกมุ่นจนเสียงานจึงสามารถประกอบการทำงานได้ตามปกติ ศีลข้อ ๔ การพูดแต่ความจริงช่วยให้ได้รับความไว้วางใจจากเพื่อนร่วมงาน หัวหน้างานย่อมได้รับมอบหมายหน้าที่สำคัญ ๆ ช่วยส่งเสริมรายได้ ศีลข้อ ๕ ส่งผลในทันที การละเว้นจากสุราของมีนเมาบายนุช่วยให้อารมณ์ดีสามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเหลือทรัพย์สินไว้ลงทุนหรือใช้จ่ายในครัวเรือน หรือใช้หนี้ให้ลดลง ทั้งยังสามารถจัดสรรเป็นเงินออมเพิ่มขึ้น ศีลข้อ ๖ ส่งเสริมการกินน้อย ย่อมช่วยให้ผู้ปฏิบัติมีสุขภาพแข็งแรงเข้าใจเหตุผลของการกินน้อยไม่ลุ่มหลงกับรสชาติอาหารมากเกินไป ศีลข้อ ๗ และ ๘ งดเว้นจากการฟ้อนรำขับร้อง และประดับตกแต่งเน้นความสนุกสนาน และสวยงาม มีผลให้สิ้นเปลืองไม่มีการแย่งชิงแข่งขันกันโดยใช้เหตุ มีสุขภาพกาย และจิตดีอยู่อย่างกินง่ายส่งเสริมให้ทรัพย์สินเหลือใช้จ่ายในครัวเรือน เก็บออม และใช้หนี้ให้หมดได้เร็ว

เมื่อพิจารณาถึงหลักสัปปริสธรรมที่ช่วยแก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจครัวเรือนในแต่ละด้านแล้ว พบว่า ความสามารถในการพิจารณาในการประกอบอาชีพการงานนั้นสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพื่อช่วยให้ชาวบ้านได้ประเมิน ประเมินสถานการณ์แวดล้อมก่อนลงทุน การประเมินทุนทรัพย์ในครัวเรือน การจัดสรรเวลาให้เหมาะสม การกินใช้แต่พอดี ล้วนแล้วแต่ส่งเสริมผลผลิต และประสิทธิภาพด้านการทำงานได้แม้จะเป็นทางอ้อม เช่น การเป็นผู้รู้จักผล (อตัณณูตา) หมายความว่า รู้ว่าหากขยันหมั่นเพียรในการประกอบการทำงานไม่ว่าอาชีพใดแล้วแต่ นำความเจริญนั้นคือ ทรัพย์ตอบแทนเป็นที่แน่นอน สำหรับอาชีพเกษตรกร และอาชีพค้าขาย ควรต้องรู้จักประเมินสภาพดินฟ้าอากาศ หรือ ภัยธรรมชาติที่อาจเกิดขึ้น จากการติดตามข่าวสารบ้านเมือง และพิจารณาเหตุการณ์ในปีก่อน ๆ ว่าน้ำจะท่วมหรือไม่ จึงควรงดการเพาะปลูก และสามารถหันไปประกอบอาชีพอื่นทดแทนก่อน อาชีพค้าขายควรประเมินทุนทรัพย์ และความต้องการของตลาดได้ (กาลัญญูตา) การรู้จักกินใช้อย่างพอดีไม่ฟุ่มเฟือยหรือฝืดเคืองเกินไป (มัตตัญญูตา) ย่อมส่งผลให้ทรัพย์สินเหลือใช้จ่ายในสิ่งจำเป็นต่อไป การรู้จักเลือกคบมิตรที่ดีย่อมส่งเสริมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้ได้รับความรู้ในการทำงาน และยังปลอดภัยในชีวิต และทรัพย์สินภายในครัวเรือนด้วย ผู้วิจัยเห็นว่าหลักธรรมนี้มีส่วนส่งเสริมให้ชาวบ้านมีคุณภาพ

ชีวิตที่ดีได้ด้วยรายรับที่เพิ่มขึ้นได้สามารถนำไปลงทุนอาชีพเสริมได้ ใช้หนี้สิน และจัดสรรเป็นเงินออมได้อีกส่วนหนึ่ง

เมื่อพิจารณาหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ นั้นช่วยแก้ปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนในแต่ละด้านแล้ว พบว่า หลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ เป็นหลักของความขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพ ย่อมส่งผลโดยตรงกับรายรับของคู่ทำงานเสมอ เช่น นี้อย่อมกล่าวได้ว่าเศรษฐกิจของครัวเรือนดีขึ้นแน่นอน หลักการรักษสัมปทา (การรักษาทรัพย์ที่หามาได้) เป็นความสำคัญอย่างมากทรัพย์นั้นควรจะได้อาศัยตามความจำเป็นของเจ้าของทรัพย์ไม่ควรทำสูญหายตกหล่นง่ายดาย แต่ควรถนอมไว้ลงทุนต่อไป ใช้จ่ายพอเพียง และสามารถแบ่งทรัพย์เพื่อชดเชยหนี้สินจนเหลือเป็นเงินเก็บออมได้อีกส่วนหนึ่ง หลักกัลยาณมิตรตทา (การเลือกคบคนดีเป็นมิตร) การคบมิตรที่ดีอยู่ในศีลธรรมช่วยสร้างความปลอดภัย ความสุขใจให้กับตนเอง และครอบครัวได้มาก และแน่ใจได้ว่าทรัพย์จะไม่สูญหายในทางตรงและทางอ้อม มิตรสหายที่ดีนั้นย่อมช่วยส่งเสริมอาชีพการงานได้อีกทางหนึ่ง และยังป้องกันภัยอันตรายที่จะมาสู่ตนด้วย หลักสมชีวิตา (อยู่อย่างพอเพียง) เป็นหลักธรรมที่ช่วยให้ผู้ปฏิบัติกินใช้อย่างพอดี ไม่ฟุ่มเฟือยหรือฝืดเคืองจนเกินไปส่งเสริมสุขภาพของสมาชิกทุกคน และเห็นคุณค่าของทรัพย์ที่หามาได้มากเป็นลำดับ หลักธรรมข้อนี้ช่วยให้ทุนทรัพย์เหลือเป็นค่าใช้จ่าย หนี้สิน และยังเก็บออมได้อีกส่วนหนึ่ง

ผู้วิจัยเห็นว่า ศีล และธรรมดังกล่าวย่อมส่งผลให้ผู้ปฏิบัติเป็นผู้มีระเบียบวินัยในการหาทรัพย์ ใช้จ่ายทรัพย์ที่พอดีช่วยให้มองเห็นโทษของการขาดแคลน และการมีหนี้สิน นอกจากนี้การทาบัญชีรายรับ รายจ่าย บัญชีหนี้สินจะช่วยให้ผู้ปฏิบัติรู้ที่มาที่ไป และสามารถวางแผนการใช้จ่ายเพื่อเกิดประโยชน์สูงสุดแก่ครัวเรือนได้อีกทางหนึ่ง ดังนั้นผู้วิจัยจึงเห็นว่า การนำหลักอุโบสถศีล สัปปุริสธรรม พร้อมทั้งหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์เข้ามาปรับเป็นระเบียบแบบแผนในการใช้จ่าย ของครัวเรือน น่าจะส่งผลให้เกิดประสิทธิภาพด้านการประกอบอาชีพ สามารถมองเห็นคุณค่าของทรัพย์ที่หามาอย่างยากลำบาก การใช้จ่ายจึงลดลงได้เป็นลำดับ มองเห็นโทษของการเป็นหนี้ได้มากขึ้นหรือหากมีความจำเป็นควรมีเฉพาะหนี้สินที่นำมาลงทุนให้เกิดรายได้มากกว่าอย่างอื่น และการออมที่นับเป็นหลักประกันในอนาคตที่ครัวเรือนควรจะให้มีความสำคัญมากขึ้นต่อไปได้จริง โดยสรุปแล้วผลจากการแก้ปัญหาเชิงพุทธบูรณาการ มีดังนี้

๑. ครัวเรือนสามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ได้รับความสุขทั้งทางกาย และใจด้วยรายรับที่เพิ่มขึ้นได้

๒. ครัวเรือนสามารถลดภาระค่าใช้จ่ายที่เกินความจำเป็นลงได้ด้วยแบบแผนที่ชัดเจน และความมีวินัยของสมาชิกทุกคน

๓. ครวเรือนสามารถลดภาระหนี้สินในครัวเรือนลงได้ และลดการก่อหนี้สินที่ไม่เป็นไปเพื่อรายได้ออกไป

๔. สามารถจัดสรรทรัพยากรที่เหลือจากการใช้จ่าย และหลังจากชำระหนี้สินแล้วเพิ่มเป็นเงินออมได้อย่างมั่นคง

๕. ยกระดับรายรับพันความยากจนได้

ข) ผลจากการสัมภาษณ์

๑) “ผมกับภรรยาประกอบอาชีพทำนา และค้าขายอาหารเล็ก ๆ น้อย ๆ ปกติเราเป็นผู้ปฏิบัติธรรมอยู่แล้วโดยถืออุโบสถศีลทุกวันพระ และสวดมนต์ปฏิบัติธรรมที่วัดตาลเรียงซึ่งเป็นวัดประจำหมู่บ้านสืบเนื่องมาหลายปีเราสองคนคิดว่าเข้าใจหลักอุโบสถศีลดีพอสมควร แต่ไม่ทราบว่าหลักอุโบสถศีลพร้อมทั้งหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาจะสามารถนำมาปรับใช้ในวิถีชีวิตของเราได้ และสามารถลดปัญหาประการต่าง ๆ และโดยเฉพาะปัญหาในด้านรายรับ และรายจ่ายของครอบครัวเราที่มีมาโดยตลอด เพราะปกติผลผลิตขายขาดทุนจากพ่อค้าคนกลางมาหลายปีจึงต้องทำอาชีพค้าขายอาหารกินเล่นให้เด็กนักเรียนเสริมจึงพออยู่พอกินไป แต่ก็มีภาระหนี้สินที่กู้มาลงทุนมากพอสมควรหากจะเป็นไปได้ตน และครอบครัวจะทดลองเรียนรู้เพื่อนำหลักศีล และธรรมดังกล่าวมาปรับปรุงให้บรรเทาปัญหาการรายรับรายจ่าย และหนี้สินของเราที่เป็นอยู่อาจจะบรรเทาได้ คงเริ่มต้นจากการลดค่าใช้จ่ายของภรรยาลงจำพวกเสื้อผ้า และของใช้ผู้หญิง”^{๑๙} จะเห็นได้ว่า การกระจายผลผลิตทางการเกษตรนั้นมีความสำคัญอย่างมาก เนื่องจากการกระจายผลการผลิตอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการผลิต และการบริโภคว่าอย่างไรจะช่วยให้มีการกระจายผลการผลิตไปสู่สังคมส่วนรวมอย่างเป็นธรรมที่สุด เพื่อให้เกิดสวัสดิการแก่สังคมทุกคน^{๒๐} ดังนั้นการกระจายผลผลิตที่เป็นธรรมที่สุดหมายถึงเกิดความเป็นธรรมทั้งต่อเกษตรกรผู้ผลิตในการได้รับผลตอบแทนที่ได้กำไรในระดับพอเหมาะสมทั้งเป็นธรรมสำหรับผู้บริโภค และพ่อค้าคนกลางเช่นเดียวกัน ทั้งนี้ทรัพยากรที่ได้จะคงเหลือหากครัวเรือนรู้จักใช้จ่ายด้วยความพอดีไม่ฟุ่มเฟือยหรือผิดเคืองเกินไป ซึ่งเป็นไปตามหลักมัตตัญญูตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ส่งเสริมเศรษฐกิจครัวเรือนให้ได้รับความสุขตามอัตภาพ^{๒๑}

๒. การรักษาศีลสามารถยังผลให้เห็นประจักษ์หากผู้ปฏิบัติมีความตั้งใจ และเพียรปฏิบัติอย่างจริงจังจะตระหนักได้ว่าศีลบางประการสามารถส่งผลให้ทรัพยากรคงเหลือได้มากขึ้น เป็นต้นว่าศีลข้อ

^{๑๙} สัมภาษณ์ ตรง บุญสม, ชาวบ้านผือ, ๑ ธันวาคม ๒๕๖๑.

^{๒๐} Phra Prayudt Payutto, *Buddhadhamma: Natural Laws and Values for Life*, (USA: State University of New York Press, 1995), p. 72 .

^{๒๑} พระพรหมคุณาภรณ์, *ภาวะผู้นำความสำคัญต่อการพัฒนาคน พัฒนาประเทศ*, หน้า ๕.

ที่ ๗ การงดการแต่งกายสวยงาม ความบันเทิงสนุกสนานการเที่ยวเตร่ในเวลาวิกาล จึงสะท้อนผลให้เห็นได้ทันที^{๒๒} พระพุทธศาสนามีหลักธรรมที่เกี่ยวเนื่องกับระบบเศรษฐกิจ ซึ่งจะช่วยให้บรรลุประโยชน์สุขปัจจุบัน ซึ่งเรียกว่าวิมุตติภูมิที่มีกตประโยชน์ ที่พระพุทธองค์ตรัสว่า เป็นข้อปฏิบัติในการส่งเสริมความมั่นคงทางเศรษฐกิจมี ๔ ประการคือ ๑. อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียร ๒. อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา ๓. กัลยาณมิตตตา คบคนดีเป็นเพื่อน ๔. สมชีวิตา มีความเป็นอยู่อย่างพอดี^{๒๓} จากการสัมภาษณ์ “นางบุษิตา ศรีสงคราม อาชีพรับราชการครูตอนนี้ใกล้จะเกษียณอายุราชการแล้ว ได้ปฏิบัติรักษาอุโบสถศีลมาหลายปี ไม่แน่ใจว่าหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาจะสามารถเป็นแนวทางแก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจของเราอย่างไร เพราะตนอาจยังไม่เคยเรียนรู้มาก่อนแต่หากสามารถปรับใช้ได้จริงจะลองปรับทัศนคติพร้อมทั้งเรียนรู้อย่างจริงจัง และจะให้สมาชิกในครอบครัวร่วมปรับพฤติกรรมตามแนวทางพระพุทธศาสนาเพื่อผลลัพธ์ที่ดีร่วมกัน”^{๒๔}

๓) “ดิฉัน และบุตรชายประกอบอาชีพรับจ้างทำนา และก่อสร้างภายในหมู่บ้าน และในตัวเมือง ปกติอาศัยอยู่กันเพียงสองคนตนเองปฏิบัติธรรมมาตั้งแต่ยังไม่มีลูกคาดหวังเพียงบุญกุศลติดตัวไปเท่านั้นไม่ทราบว่าศีลธรรมนั้นสามารถนำมาปรับใช้เพื่อแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของเราได้ ดิฉันกับบุตรชายไม่มีหนี้สินแต่ประการใด ส่วนรายรับก็พอดีไม่เหลือให้เก็บออมได้ แต่หากว่าหลักอุโบสถศีลและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาจะสามารถช่วยให้ครอบครัวเรามีเงินออมได้ ดิฉันกับบุตรชายก็เต็มใจอย่างยิ่งที่จะศึกษาอย่างจริงจัง และปฏิบัติตามให้ถูกต้องตามแนวทางได้มากที่สุด อันดับแรกหากว่าหมู่บ้านของเรามีการจัดอบรมอาชีพเสริมเพื่อเพิ่มรายได้ตามหลักศีลธรรมดิฉันจะตั้งใจเข้ารับการฝึกอบรมให้ต่อเนื่อง และเปิดใจรับแนวทางใหม่ ๆ ทางพระพุทธศาสนาเพื่อเพิ่มรายรับ และเงินออมของเราได้”^{๒๕} สำหรับเงินออมจะเพิ่มขึ้นได้ต้องเป็นเงินที่จัดสรรมาจากรายรับที่หักค่าใช้จ่าย และหนี้สินออกไป ดังนั้นทุกส่วนจึงมีความสัมพันธ์กันอยู่ แต่หากเราใช้จ่ายอย่างประหยัดย่อมช่วยให้มีเงินเหลือสามารถออมเพื่อใช้จ่ายยามฉุกเฉินในอนาคตได้^{๒๖} การปฏิบัติตามหลักของศีลทุก ๆ ประการย่อมช่วยส่งเสริมฐานะทางเศรษฐกิจครัวเรือนได้เป็นอย่างดี องค์กรของศีลช่วยให้อยู่อย่างพอเพียงรู้

^{๒๒} ลำลี รักสุทธิ, ศีลสุตยอดวินัยของศาสนาพุทธ, หน้า ๖๘.

^{๒๓} อ.อุฎฐก. (ไทย) ๒๓/๑๔๔/๒๘๙.

^{๒๔} สัมภาษณ์ บุษิตา ศรีสงคราม, ผู้ปฏิบัติธรรม, ๔ ธันวาคม ๒๕๖๑.

^{๒๕} สัมภาษณ์ เฉลา รวงผึ้ง, ชาวบ้านผือ, ๗ ธันวาคม ๒๕๖๑.

^{๒๖} วเรศ อุปาติก, เศรษฐศาสตร์การเงินและการธนาคาร, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๔), หน้า ๘๙.

คุณค่าของทรัพย์ที่หามาได้ทั้งทางตรง และทางอ้อม เช่น ศีลข้อ ๖ งดอาหารหลังเที่ยงวัน ผลคือเงินเหลือจากการบริโภคนั้น และยังทำให้สุขภาพดีสามารถทำงานได้ตามปกติ^{๒๗}

๔) หลักสัปปริสธรรมในพระพุทธศาสนามีผลต่อผู้ปฏิบัติโดยสร้างความสุขจากรายรับที่เพิ่มขึ้นแม้ว่าจะแสดงผลในทางอ้อม แต่ก็ทำให้เห็นผลที่ชัดเจนได้ เป็นต้นว่า หลักอัตตัญญูตา ที่ช่วยส่งเสริมให้ผู้ปฏิบัติมีความสามารถประเมินสถานการณ์ภายในครัวเรือนในด้านเงินทุน กำลังความสามารถ ทักษะ ความชำนาญของตนได้ พร้อมทั้งความรอบคอบ รู้จักจัดทำบัญชีรายรับรายจ่าย บัญชีหนี้สิน เพื่อเป็นการวางแผนทรัพย์ของตนไม่ให้เกิดความผิดพลาด ดังที่พระพรหมคุณาภรณ์ ได้ให้ความหมายของการรู้จักตนเองว่าเป็นการรู้จักตนเอง โดยฐานะ กำลัง ความรู้ ความถนัด ความสามารถ และคุณธรรมว่ามีเท่าไรอย่างไรแล้วประพฤติ ปฏิบัติตนให้เหมาะสม และดำเนินการต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ตลอดจนแก้ไขพัฒนาปรับปรุงตนเองให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นไป^{๒๘} ด้วยเหตุดังกล่าวช่วยให้ลดความเสี่ยงจากการลงทุน รวมทั้งลดความเสียหายในด้านเศรษฐกิจของครัวเรือน ในด้านหนี้สินนั้นเมื่อจำแนกตามวัตถุประสงค์ของการกู้ยืม พบว่า ส่วนใหญ่ครัวเรือนในประเทศไทยมีหนี้สินประเภทกู้เพื่อใช้จ่ายในครัวเรือนมากที่สุด รองลงมาเป็นหนี้สินที่นำมาใช้ในการใช้จ่ายเพื่อการทำการเกษตร และใช้จ่ายในการทำธุรกิจ ทั้งนี้โดยส่วนใหญ่เป็นหนี้ในระบบ^{๒๙} จากการสัมภาษณ์พนักงานห้างร้านท่านหนึ่งกล่าวว่า “ดิฉันมีความจำเป็นต้องกู้หนี้เนื่องจากเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว ปัจจุบันประกอบอาชีพเป็นพนักงานห้างร้านแห่งหนึ่งในเมืองขอนแก่น โดยกู้เพื่อส่งบุตรชายทั้งสองเรียนหนังสือ สำหรับการถือศีลปฏิบัติธรรมตนเองกับมารดาก็ประพฤติมาตลอดแต่ยังไม่เคยนำมาปรับใช้อย่างจริงจังก็มีบ้างที่ตัดค่าใช้จ่ายบางส่วนออกไปเพราะต้องทุ่มเทให้ลูกชายทั้งสอง หากหลักศีล และธรรมจะสามารถบรรเทาปัญหาการใช้จ่ายโดยตนเองอยากจะทำให้เป็นขั้นตอนที่ชัดเจนขึ้น เช่น บัญชีรับจ่าย หนี้สินในครัวเรือนที่ได้รับฟังมา คงทำให้มีความสุขมากขึ้น เพราะรู้แหล่งที่มาที่ไปของระบบการเงินในครอบครัวได้ และคงจะมีผลทำให้หนี้สินในบ้านลดลงได้ กิจกรรมอบรมธรรมที่ลดปัญหาค่าใช้จ่ายครัวเรือนจะเข้ารับฟังตลอดเพื่อให้เกิดความเข้าใจเพื่อจะนำมาปรับใช้ในวิถีดังกล่าว หากมีอาชีพเสริมทำที่มั่นคงตนเองจะหันมาทำงานในหมู่บ้านใกล้บ้านตนและคงได้ประหยัดค่าน้ำมันด้วย”^{๓๐}

^{๒๗} แก้วธารา, ศีล ๕ ชูชีวิตลิขิตกรรม, หน้า ๑๕๘.

^{๒๘} พระพรหมคุณาภรณ์, ภาวะผู้นำความสำคัญต่อการพัฒนาคน พัฒนาประเทศ, หน้า ๕.

^{๒๙} สำนักงานสถิติแห่งชาติ, สรุปผลที่สำคัญการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน ในช่วง ๖ เดือนแรกของปี ๒๕๕๔, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานสถิติแห่งชาติ, ๒๕๕๔), หน้า ๑๘.

^{๓๐} สัมภาษณ์ ปณิดา ผาสุก, ชาวบ้านผือ, ๙ ธันวาคม ๒๕๖๑.

๕) “ดิฉันเป็นชาวบ้านทั่วไป อาศัยอยู่กับครอบครัวสมาชิกทั้งหมด ๕ คน พวกเราประกอบอาชีพทำนาหลายสิบปี สำหรับชาวบ้านนั้นขาดทุนตลอดมา แต่ที่อยู่ได้เพราะขายพืชผักราคาดี สามีนั่นประกอบอาชีพเก็บของเก่าขาย อีกทั้งไม่มีหนี้สินจึงพออยู่ได้แม้ว่าจะต้องเช่าที่นาก็ตาม และสำหรับเงินออมก็ยังไม่สามารถเก็บออมได้เพราะหาเช่ากินค่าต้องดูแลหลานชายวัย ๑๐ ขวบ อีก ๑ คน จึงอยู่กันมาแบบนี้ตลอด เมื่อมีนโยบายตามขั้นตอนศีล และธรรมดังกล่าวจากแบบสัมภาษณ์นั้น จึงมีความเห็นว่าจะต้องเป็นหนทางที่ช่วยยกฐานะของชาวนาเรา ๆ ได้ หากเกิดผลดีขึ้นได้ คงเปลี่ยนวิถีชีวิตให้เป็นรูปแบบศีลธรรมนำหน้าคงจะมีความสุขมาก และคาดว่าเมื่อรายรับเพิ่มขึ้นจะได้มีเงินออมได้สักครั้ง”^{๓๑)} การปรับใช้พุทธเศรษฐศาสตร์เพื่อแก้ปัญหาความยากจนจะมีกรณีเดียวคือความยากจนที่เกิดจากการขาดแคลนปัจจัยสี่ ซึ่งสามารถแก้ไขได้ง่าย ถ้าหากมีวิธีบริหารจัดการที่ชาญฉลาดในที่สุดการแก้ปัญหาความยากจนหรือความทุกข์ จึงมิใช่เป็นการใช้เงินหรือทรัพยากรเป็นหลัก แต่เป็นการจัดการอย่างชาญฉลาดคือใช้ “ปัญญา” ในการแก้ปัญหาตนเอง^{๓๒)} จากคำกล่าวของศาสตราจารย์ อภิชัย พันธเสน ท่านได้เน้นวิธีแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจด้วยการประยุกต์ตามแนวทางพระพุทธศาสนาที่น่าจะส่งผลให้ปัญหาความยากจนลดลงได้มากที่สุด ดังนั้นจึงหมายถึงว่าผลที่คาดหวังดีที่สุดของการแก้ปัญหาจึงเป็นผลมาจากปัญญาตามแนวทางพระพุทธศาสนาโดยแท้ ดังเช่นหลักมัตตัญญูตา เมื่อปฏิบัติแล้วย่อมส่งผลให้มองเห็นคุณค่าของทรัพย์ที่หาได้ด้วยความยากลำบาก ลดความฟุ้งเฟ้อในสิ่งที่ไม่จำเป็นลงแต่ก็ไม่อึดอัดจนเกินไป ดังที่สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน) ตรัสไว้ว่า “การรู้จักประมาณ คือ รู้จักประมาณว่าควรทำอะไรเพียงใดที่เป็นการพอเหมาะพอควรแก่ฐานะของตน พอเหมาะพอควรแก่ผู้เกี่ยวข้องพอเหมาะพอควรมีพุทธภาษิตกล่าวไว้ว่า “ความรู้จักประมาณยังประโยชน์ให้สำเร็จ”^{๓๓)} เช่น นี่ย่อมมั่นใจได้ว่าหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาสามารถแก้ไข ปัญหา และส่งเสริมฐานะทางเศรษฐกิจในตัวเองมิใช่เพื่อสร้างสมบุญกุศลเพียงอย่างเดียว พระพุทธเจ้าท่านทรงบัญญัติไว้เป็นแนวทางปฏิบัติของฆราวาสนับตั้งแต่สมัยพุทธกาลด้วยสัพพัญญูตาของพระองค์ ดังนั้นชาวพุทธจึงควรดำเนินตามแนวทางหลักศีล และธรรมดังกล่าวเปิดใจรับ และพิจารณาให้ถ่องแท้ เพื่อให้เห็นผลลัพธ์ตามความเป็นจริงได้ด้วยตนเอง

จากการศึกษาสรุปความได้ว่า การบูรณาการภายในชุมชนเป็นการร่วมมือกันระหว่างผู้นำชุมชน และทุกฝ่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้อง พระสงฆ์ ปราชญ์ชาวบ้าน และประชากรหมู่บ้าน โดยร่วมกันจัด

^{๓๑)} สัมภาษณ์ ทองพัฒน์ พุทธชัย, ชาวบ้านผือ, ๒๕ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๓๒)} อภิชัย พันธเสน, **จุดยืนของพุทธเศรษฐศาสตร์กับปัญหาความยากจน (ความทุกข์) ตอนที่ ๑**, (กรุงเทพมหานคร: เอกสารประกอบการประชุมวิชาการสถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๖), หน้า ๓๓.

^{๓๓)} อ่างแล้ว.

กิจกรรมอบรมด้วยการนำหลักอุโบสถศีลหลักสัปปุริสธรรม พร้อมทั้งหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์เข้ามาประยุกต์ใช้แก้ไข และบรรเทาปัญหา รายรับ รายจ่าย หนี้สิน และการออมของชุมชน พร้อมทั้งส่งเสริมศักยภาพชุมชนในการประกอบอาชีพเสริม ทั้งนี้เพื่อมุ่งแก้ไขสภาพปัญหาให้ลดลงได้ ๑. ผลที่ได้รับจากการปฏิบัติตามหลักศีล และธรรมตามขั้นตอนดังกล่าว แบ่งออกเป็น ๒ รูปแบบ คือ ๑) ผลที่ได้รับจากการประยุกต์ใช้ตามหลักศีลธรรมเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือน โดยภาพรวมชุมชนได้รับความสุขมากขึ้นจากรายรับที่เพิ่มขึ้น ด้านรายจ่าย ชุมชนสามารถมีแบบแผนที่ชัดเจนจนลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นลงได้ ในด้านหนี้สิน สามารถตระหนักเห็นโทษของการมีภาระหนี้สินได้อย่างจริงจังจนไม่ก่อหนี้สินที่ไม่เกิดรายได้ขึ้นอีก และด้านการออม สามารถจัดสรรทรัพย์สินที่เหลือจากการใช้จ่าย และหลังจากชำระหนี้สินแล้วเพิ่มเป็นเงินออมได้อย่างมั่นคง โดยรวมแล้วสามารถยกระดับฐานะให้พ้นจากความยากจนได้เป็นลำดับ และมีความมั่นคงขึ้น รูปแบบที่ ๒) ผลจากการสัมภาษณ์ โดยรวมแล้วชุมชนผู้ประสบปัญหาซึ่งผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ทั้ง ๕ อาชีพ มีดังนี้ ๑) เกษตรกร ๒) ข้าราชการ ๓) รับจ้างทั่วไป ๔) ค้าขาย ๕) ลูกจ้างพนักงานห้างร้านทั่วไป สรุปความได้ว่า ในภาพรวมเป็นผู้ปฏิบัติตามหลักอุโบสถศีลในวันพระมาโดยตลอด โดยเพียงมุ่งหวังบุญกุศลตามหลักพระพุทธศาสนาเท่านั้น ไม่ทราบแน่ชัดว่าจะเป็นแนวทางลดปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนได้อย่างไร พร้อมทั้งสภาพปัญหาก็คงอยู่เช่นเดิมอย่างมากก็ลดค่าใช้จ่ายออกไปตามความเข้าใจของตนเองเท่านั้น ไม่ได้เป็นผลมาจากศีลที่ปฏิบัติอยู่ จากการสัมภาษณ์ผู้ประสบปัญหาได้รับคำตอบว่า ทุกคนพร้อมจะเปิดใจรับ และปรับเปลี่ยนทัศนคติใหม่เพื่อการเรียนรู้ และพร้อมจะเข้ารับการอบรมอย่างจริงจังโดยมีความมุ่งหวังที่จะลดทอนปัญหาที่เป็นอยู่ในขณะนี้ แม้หลักสัปปุริสธรรม และหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ที่ไม่มีความรู้มาก่อนก็ยินดีที่จะศึกษาอย่างจริงจัง ทั้งมีความยินดีอย่างมากที่จะมีแบบแผนขั้นตอนอันเป็นแนวทางที่ชัดเจนโดยการนำของผู้นำ และทุกฝ่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้องเพื่อสามารถแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนตนเองได้อย่างยั่งยืน และมั่นคงในที่สุด

๔.๓ องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ทำให้ได้ทราบผลการแก้ปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนตามหลักศีล และธรรมในพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นผลลัพธ์ในเชิงบวก และเมื่อพิจารณาแล้วคาดว่าจะสามารถนำเสนอผลที่ได้เพื่อพัฒนาเป็นองค์ความรู้ใหม่ได้ ดังนี้

๑. ในระบบการเรียนการสอนในสังคมไทย ครูสามารถสอนวิชาพระพุทธศาสนาในรูปแบบการประยุกต์หลักศีล และธรรมกับระบบเศรษฐกิจของทุกครัวเรือน โดยใช้ให้เห็นแนวทางที่ชัดเจน และเน้นให้เห็นคุณประโยชน์อีกด้านที่มีใช้เพียงเพื่อสั่งสมบุญกุศลเท่านั้น

๒. ด้านการวิเคราะห์ การประเมินสถานการณ์ต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันตามหลักสัปปุริสธรรม ๗ ประการ นั้นมีความสำคัญที่ทุกคนสามารถนำไปใช้ได้กับทุกด้านในชีวิต เช่น การลงทุน ประกอบอาชีพ การอุปโภคบริโภค การเลือกคบมิตรสหาย โดยสามารถเป็นแนวทางให้ชีวิตได้ลดความเสี่ยงประการต่าง ๆ ที่อาจส่งผลต่อความมั่นคงต่อฐานะเศรษฐกิจ เพื่อความปลอดภัยทั้งต่อร่างกาย ชีวิต และทรัพย์สิน ได้มากที่สุด

๓. ด้านการพัฒนาตนเอง ทุกคนสามารถฝึกฝนให้รู้จักพิจารณาศึกษาดูความล้มเหลวจากการประกอบอาชีพ เพื่อหาสาเหตุข้อบกพร่องนั้น เพื่อจะใช้ความผิดพลาดเป็นข้อปรับปรุงแก้ไขให้เป็นแนวทางใหม่ที่น่าไปสู่ความสำเร็จได้ในที่สุด ทั้งนี้ยังสามารถประยุกต์ใช้กับด้านอื่น ๆ ของชีวิตได้ด้วย

๔. ผู้นำได้รับองค์ความรู้ในการนำทฤษฎีมาประยุกต์ใช้ให้เป็นวิถีปฏิบัติได้จริงในชุมชนผู้ประสบปัญหา โดยอาจจะประยุกต์ทั้งหมดหรือบางส่วน เช่น หลักอุโบสถศีลควรประยุกต์ทั้งหมด และทฤษฎีเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ ก็นำมาประยุกต์ในบางส่วนตามความเหมาะสม ซึ่งน่าจะได้ผลลัพธ์ที่ดีสามารถเปลี่ยนแปลงความคิด และทัศนคติของชุมชนจนสามารถเห็นผลได้จริง แม้ว่าอาจจะต้องใช้ระยะเวลาปฏิบัติพอสมควรก็ตาม

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “การบูรณาการหลักศีล และธรรมเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนของชาวบ้านผือ ตำบลพระลับ จังหวัดขอนแก่น” ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังต่อไปนี้

๑. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนของหมู่บ้านผือ ตำบลพระลับ จังหวัดขอนแก่น
๒. เพื่อบูรณาการหลักศีล และธรรมเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนของชาวบ้านผือ จังหวัดขอนแก่น

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง การบูรณาการหลักศีล และธรรมเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนของชาวบ้านผือ ตำบลพระลับ จังหวัดขอนแก่น เป็นไปเพื่อศึกษาแนวทางการบูรณาการด้วยการนำหลักอุโบสถศีล หลักสัปปุริสธรรมพร้อมทั้งหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ เพื่อแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนในด้านต่าง ๆ ภายใต้วัตถุประสงค์การวิจัย ๑) เพื่อศึกษาสภาพปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนของหมู่บ้านผือ ตำบลพระลับ จังหวัดขอนแก่น ๒) เพื่อบูรณาการหลักศีล และธรรมในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนชาวบ้านผือ จังหวัดขอนแก่น สำหรับขอบเขตการศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้กำหนดไว้สี่ด้าน ได้แก่ (ก) ขอบเขตด้านเอกสาร ได้แก่ ข้อมูลปฐมภูมิ โดยศึกษาจากพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙ และข้อมูลทุติยภูมิ โดยผู้วิจัยได้แบ่งเอกสารชั้นทุติยภูมิออกเป็น ๕ ส่วน ได้แก่ ๑) เอกสารชั้น อรรถกถา ฎีกา ๒) เอกสารชั้นปกรณ์วิเสส ๓) เอกสารวิชาการทางพระพุทธศาสนาทั้งที่เป็นหนังสือ และตำรา ๔) เอกสารที่เป็นงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ๕) เอกสารทางวิชาการอื่น ๆ คือ วารสาร บทความวิชาการต่าง ๆ (ข) ขอบเขตด้านเนื้อหา โดยผู้วิจัยมุ่งศึกษาแนวคิดและหลักการที่จะช่วยแก้ไขหรือบรรเทาปัญหาได้มากที่สุด คือ หลักอุโบสถศีล หลักสัปปุริสธรรมพร้อมทั้งหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ แนวคิดเกี่ยวกับทฤษฎีเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจครัวเรือน (ค) ขอบเขตด้านพื้นที่ ได้แก่ ชุมชนบ้านผือ ตำบลพระลับ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น (ง) ขอบเขตด้านประชากร ได้แก่ ประชากรผู้ให้ข้อมูลหลัก คือครัวเรือนที่มีภูมิลำเนาในเขต

บ้านผือ ตำบลพระลับ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น กำหนดตามอาชีพ คือ ๑) อาชีพเกษตรกร ๒) ข้าราชการ ๓) รับจ้างทั่วไป ๔) ค้าขาย ๕) พนักงานลูกจ้างห้างร้าน/บริษัททั่วไป

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยผู้วิจัยได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์โดยใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึกจากกลุ่มตัวอย่างประกอบการวิจัยครั้งนี้ พร้อมทั้งใช้วิธีสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมด้วยการเข้าร่วมปฏิบัติธรรม ณ ศูนย์ปฏิบัติธรรมธรรมตาภายในชุมชนบ้านผือ สำหรับกลุ่มตัวอย่างจำนวน ๓๐ คน ผู้วิจัยได้แบ่งเกณฑ์การประกอบอาชีพออกเป็น ๕ อาชีพ จึงแบ่งสัดส่วนในการเก็บรวบรวมข้อมูลได้ ๑ อาชีพต่อกลุ่มตัวอย่าง ๖ คน ทำให้ได้ข้อมูลที่พอเพียงในการวิเคราะห์ผล โดยการสรุปผลตามวัตถุประสงค์ด้วยการอธิบายเชิงพรรณนา เมื่อทำวิจัยแล้วผู้วิจัยได้สรุปผล ดังนี้

๑. ปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนของกลุ่มตัวอย่างหมู่บ้านผือ สรุปได้ว่ามีปัญหาหลักทั้งหมด ๔ ด้าน ดังนี้

๑) ปัญหารายรับที่ไม่เพียงพอกับรายจ่าย เกิดขึ้นจากสาเหตุหลัก ๆ เช่น ความไม่แน่นอนของสภาพดินฟ้าอากาศ ภัยธรรมชาติโดยเฉพาะภัยน้ำท่วม และนกพิราบคุกคามผลผลิตเสียหาย รวมทั้งเกษตรกรมักถูกกดราคาจากพ่อค้าคนกลาง สำหรับอาชีพอื่น ๆ ก็อยู่ลักษณะเดียวกันคือรายรับไม่พอเพียงต่อรายจ่ายจึงต้องกู้หนี้ยืมสินเพื่อลงทุนในการประกอบอาชีพ เป็นต้น

๒) ปัญหารายจ่ายที่ไม่สมดุลกับการดำรงชีวิต เพราะในทุกครัวเรือนต้องใช้จ่ายเพื่อการอุปโภคบริโภคเป็นพื้นฐาน และต้องแบ่งเป็นค่าลงทุนในการประกอบอาชีพ ค่ารักษาพยาบาลสมาชิกในครัวเรือน ค่าเล่าเรียนบุตร หลายครัวเรือนหลงใหลในวัตถุนิยม และปัญหาอันก่อให้เกิดการใช้จ่ายทรัพย์สินเกินความจำเป็น ได้แก่สุรา และอบายมุขจนถึงขั้นยอมขายที่ดินไปบ้างก็มี

๓) ปัญหาหนี้สินที่เกิดจากการกู้ยืม และการดำเนินชีวิตตามกระแสสังคมสมัยใหม่ โดยจุดประสงค์ของการกู้ยืมเงินมีสองประการหลัก ได้แก่ กู้เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายภายในครัวเรือน และกู้เพื่อใช้ลงทุนในการประกอบอาชีพ ซึ่งแหล่งเงินกู้หลัก ๆ มี ๒ รูปแบบ คือ ๑. การกู้ยืมในระบบซึ่งเป็นสวัสดิการมาจากรัฐบาลจัดสรรให้ ได้แก่ ๑) เงินกองทุนหมู่บ้าน ๒) เงินกู้สหกรณ์เพื่อการเกษตรหนองหวาย ๓) ธนาคารเพื่อการเกษตร (ธ.ก.ส) ๒. การกู้ยืมนอกระบบซึ่งเป็นธุรกิจเงินกู้ส่วนตัวของคณกลุ่มหนึ่งเพื่อต้องการผลตอบแทนคือดอกเบี้ยจากผู้กู้เป็นหลักได้แก่ ๑) การกู้ยืมโดยมีหลักทรัพย์ค้ำประกัน ๒) การกู้ยืมโดยไม่มีหลักทรัพย์ค้ำประกัน และปัญหาการบริโภคความทันสมัยที่เกินพอดียังได้ดึงดูดคนให้ตกเป็นหนี้เพื่อเสพติดวัตถุเหล่านั้นอีกสาเหตุหนึ่ง

๔) ปัญหาการออมเงินในชีวิตประจำวันที่มีรายจ่ายมากกว่ารายรับ ดังนั้นเงินเก็บออมจึงแทบไม่มีโอกาสเก็บสะสมได้เลย เพราะจะต้องนำมาเป็นค่าใช้จ่ายภายในครัวเรือน การลงทุน

ประกอบอาชีพ รวมทั้งแบ่งจ่ายเพื่อชำระหนี้สิน สำหรับในบางครัวเรือนที่สามารถออมเงินได้แต่ก็เป็นส่วนน้อย

๒. การบูรณาการหลักศีล และธรรมเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนของชาวบ้านผือ ตำบลพระลับ จังหวัดขอนแก่น สรุปได้ว่า สามารถบูรณาการเป็น ๓ ระดับ ดังนี้

ระดับที่ ๑ การบูรณาการส่งเสริมการขับเคลื่อนองค์กรชุมชน เป็นการบูรณาการร่วมกันระหว่างชุมชนกับผู้นำชุมชนทุกฝ่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน กำนัน คณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน อาสาสมัครประจำหมู่บ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน พระสงฆ์ โดยใช้วิธีร่วมกันอภิปรายรับทราบปัญหาในด้านเศรษฐกิจครัวเรือน พร้อมทั้งค้นหาสาเหตุของปัญหา และระบุปัญหา ร่วมกัน จากนั้นระบุวิธีการแก้ไขปัญหาด้วยหลักศีลธรรมทางพระพุทธศาสนา ร่วมกัน

ระดับที่ ๒ การบูรณาการบทบาทของพระสงฆ์เพื่อปลูกฝังหลักศีล และธรรมในชุมชน ผู้นำควรส่งเสริมบทบาทของพระสงฆ์ ด้วยการนิมนต์พระสงฆ์ได้รับทราบปัญหาในด้านเศรษฐกิจ ครัวเรือนภายในชุมชน และมุ่งเน้นการอบรมศีลธรรมด้วยหลักอุโบสถศีล และสัปปริสธรรม พร้อมทั้งหลัก ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ ซึ่งเป็นหลักธรรมที่สัมพันธ์ต่อการแก้ปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนของชุมชนได้ เพื่อให้ชุมชนได้รับความรู้ตามหลักทางพระพุทธศาสนาที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้เพื่อลดปัญหาดังกล่าวลงได้ ทั้งนี้ควรจัดกิจกรรมอบรมในวันพระรวมทั้งวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาไปจนถึงทุกโอกาสที่เหมาะสม สำหรับวันพระนั้นเป็นการอบรมศีลธรรมตามปกติของทางวัดอยู่แล้วเพียงเพิ่มการเน้นย้ำให้ชุมชนได้เรียนรู้ และเกิดการตระหนักต่อการแก้ปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนตนเองอย่างจริงจัง บทบาทของพระสงฆ์ ควรมีดังนี้ ๑) วางแผนร่วมกับผู้นำชุมชน ๒) แก้ไขปัญหาด้วยการอบรมศีลธรรม ๓) การบรรเทาปัญหา โดยพระสงฆ์จะเป็นผู้นำอบรมศีลธรรมให้กับชุมชน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ชุมชนได้เห็นทางออกของปัญหาตามแนวทางพระพุทธศาสนา จนสามารถนำไปประยุกต์ใช้เป็นแนวทางลดทอนปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนได้อย่างมีประสิทธิภาพ และยั่งยืน

ระดับที่ ๓ การบูรณาการบทบาทของผู้นำชุมชนในการอบรมแนวทางการประยุกต์หลักศีล และธรรมเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนในชุมชน ควรมุ่งเน้นการช่วยเหลือชุมชนด้วยการส่งเสริมให้ผู้นำมีบทบาทในการเสนอแนวทางการประยุกต์หลักศีลธรรมทางพระพุทธศาสนา อันได้แก่ หลักอุโบสถศีลหลักสัปปริสธรรม พร้อมทั้งทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์เข้ามาส่งเสริมพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนให้ดีขึ้นได้เป็นลำดับ ด้วยการจัดกิจกรรมอบรมแนะแนวทางในวันพระ และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาต่อเนื่องกับกิจกรรมการอบรมศีลธรรมของพระสงฆ์ เพื่อให้ชุมชนได้ตระหนักเห็นคุณค่าตามหลักศีล และธรรมดังกล่าว โดยควรเน้นให้สามารถปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างจริงจังทั้งหมดนี้เพื่อมุ่งเสนอแนวทางแก้ปัญหาารายรับ รายจ่าย หนี้สิน และการออมทรัพย์ที่ในเบื้องต้นชุมชนได้ร่วมกันนำเสนอต่อผู้นำในการระบุปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนที่เกิดขึ้นอยู่ในปัจจุบันนี้ บทบาทของ

ผู้นำชุมชน ควรมีดังนี้ ๑) วางแผนภายในกลุ่มของผู้นำ และทุกฝ่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ๒) แก้ไขปัญหาตามหลักอุโบสถศีล หลักสัปปริสธรรม พร้อมทั้งหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ ๓) บรรเทาปัญหา ด้วยการสร้างขวัญกำลังใจ ให้คำแนะนำปรึกษาที่เหมาะสมพร้อมทั้งรับฟังปัญหาทั้งในขณะก่อน ระหว่าง และหลังจากการประยุกต์ใช้กับปัญหาเศรษฐกิจของแต่ละครัวเรือน รวมทั้งสามารถรับฟังความคิดเห็นคำตำหนิตติชมในการบริหารงานของผู้นำเพื่อที่จะนำไปปรับปรุงแก้ไขต่อไป ๔) ส่งเสริมศักยภาพของชุมชนด้วยการจัดกิจกรรมอบรมพัฒนาทักษะ ความถนัด ความสามารถในการประกอบอาชีพเสริม รวมทั้งให้ความรู้เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อให้ชุมชนได้พัฒนาเป็นอาชีพเสริมต่อไป

จากการศึกษาสรุปความได้ว่า การบูรณาการภายในชุมชนอันเป็นการร่วมมือกันระหว่างผู้นำชุมชน และทุกฝ่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้อง พระสงฆ์ ปราชญ์ชาวบ้าน และชุมชนบ้านผือ โดยร่วมกันจัดกิจกรรมอบรมด้วยการนำหลักอุโบสถศีล หลักสัปปริสธรรม พร้อมทั้งหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ เข้ามาประยุกต์ใช้แก้ไข และบรรเทาปัญหารายรับ รายจ่าย หนี้สิน และการออมของชุมชน และส่งเสริมศักยภาพชุมชนในการประกอบอาชีพเสริมเพื่อเพิ่มรายรับอีกทางหนึ่ง ทั้งนี้เพื่อบรรเทาปัญหาให้ลดลงได้ตามลำดับ

ผลที่ได้รับจากการปฏิบัติตามหลักศีล และธรรมตามขั้นตอนดังกล่าว มีดังนี้

๑. ผลที่ได้รับจากการประยุกต์ใช้ตามหลักศีลธรรมเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือน โดยรวมชุมชนควรได้รับความสุขมากขึ้นจากรายรับที่เพิ่มขึ้นได้จริง ด้านรายจ่าย ชุมชนสามารถมีแบบแผนที่ชัดเจนช่วยลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นลงได้ ในด้านหนี้สิน สามารถตระหนักเห็นโทษของการมีภาระหนี้สินได้อย่างจริงจังจนไม่ก่อหนี้สินที่ไม่เกิดรายรับขึ้นอีก และด้านการออม สามารถจัดสรรทรัพย์สินที่เหลือจากรายจ่าย และการชำระหนี้สินเพิ่มเป็นเงินออมได้อย่างมั่นคง โดยรวมชุมชนสามารถยกระดับฐานะให้พ้นจากความยากจนได้จริงพร้อมทั้งมีความมั่นคงมากขึ้น

๒. ผลจากการสัมภาษณ์ โดยรวมแล้วชุมชนผู้ประสบปัญหาซึ่งผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ทั้ง ๕ อาชีพ มีดังนี้ ๑) เกษตรกร ๒) รับราชการ ๓) รับจ้างทั่วไป ๔) ค้าขาย ๕) ลูกจ้างพนักงานห้างร้านทั่วไป สรุปความได้ว่า ในภาพรวมเป็นผู้ปฏิบัติตามหลักอุโบสถศีลในวันพระมาโดยตลอด โดยเพียงมุ่งหวังบุญกุศลตามหลักพระพุทธศาสนาเท่านั้น ไม่ทราบแน่ชัดว่าจะเป็นแนวทางลดปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนได้อย่างไร พร้อมทั้งสภาพปัญหาก็คงอยู่เช่น เดิม อย่างมากก็ลดค่าใช้จ่ายออกไปตามความเข้าใจของตนเองเท่านั้นไม่ได้เป็นผลมาจากศีลที่ปฏิบัติอยู่ จากการสัมภาษณ์ผู้ประสบปัญหาได้รับคำตอบว่า ทุกคนพร้อมจะเปิดใจรับ และปรับเปลี่ยนทัศนคติใหม่เพื่อการเรียนรู้ และพร้อมจะเข้ารับการอบรมอย่างจริงจังโดยมีความมุ่งหวังที่จะลดทอนสภาพปัญหาที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ แม้หลักสัปปริสธรรม และหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ ที่ไม่มีความรู้มาก่อนก็ยินดีที่จะศึกษาอย่างจริงจังทั้งมีความยินดีอย่างมากที่จะมีแบบแผนขั้นตอนอันเป็นแนวทางที่ชัดเจนโดยการนำของผู้นำ และทุก

ฝ่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้องเพื่อสามารถแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนตนเองได้อย่างยั่งยืน และมั่นคงในที่สุด

๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย

การศึกษาเรื่อง การบูรณาการหลักศีล และธรรมเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนของชาวบ้านผือ ตำบลพระลับ จังหวัดขอนแก่น เพื่อวิเคราะห์ว่าหลักทางพระพุทธศาสนาทั้งสองนั้นสามารถประยุกต์ใช้แก้ไขปัญหาดัง ๔ ด้านของเศรษฐกิจครัวเรือนของชุมชนได้ ซึ่งผลที่ได้ต้องแสดงให้เห็นแนวโน้มที่จะสามารถแก้ไขปัญหาดัง ๔ ด้านลงได้ โดยตัวบ่งชี้ที่แสดงให้เห็นสภาพปัญหาต่าง ๆ ลดน้อยลงได้คือการมีรายรับมากขึ้น ค่าใช้จ่ายลดลง มีความสามารถในการชำระหนี้สินได้มากขึ้น และมีเงินออมมากขึ้น ในขณะเดียวกันก็มีความสุขกับการประกอบอาชีพ และค้นหาอาชีพเสริมเพื่อเพิ่มรายรับตามความสามารถของตนเอง

สำหรับด้านคุณประโยชน์ของหลักทั้งสองทางพระพุทธศาสนาสามารถแก้ปัญหา รวมทั้งบรรเทา และส่งเสริมฐานะทางเศรษฐกิจครัวเรือนไปพร้อมกัน ส่งผลให้ได้รับการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น และมีความสุขมากขึ้นตามไปด้วย ซึ่งมีความสอดคล้องกับหลักพุทธเศรษฐศาสตร์จากหนังสือเรื่อง จุดยืนของพุทธเศรษฐศาสตร์กับปัญหาความยากจน (ความทุกข์), (๒๕๕๓) ของศาสตราจารย์ ดร.อภิชัย พันธเสน ที่กล่าวไว้ว่า “การแก้ปัญหาความยากจนสามารถแก้ความขัดสนจากการขาดแคลนปัจจัยสี่ซึ่งสามารถแก้ไขได้ง่ายแต่ควรมีวิธีการบริหารที่ชาญฉลาด ท้ายที่สุดการแก้ปัญหาความยากจนหรือความทุกข์ จึงไม่ใช่การใช้เงินหรือทรัพยากรเป็นหลักแต่ใช้การจัดการที่ชาญฉลาดคือปัญญาในการแก้ปัญหาตนเอง” โดยกลุ่มตัวอย่างเต็มใจที่จะเข้าร่วมกิจกรรมอบรมศีลธรรมเพื่อประยุกต์ใช้ในวิถีชีวิตอันจะส่งผลดีต่อรายรับ ลดรายจ่ายลง และลดหนี้สินได้เร็วที่สุดเท่าที่จะทำได้ชีวิตควรได้รับการพัฒนาให้มีแนวโน้มแห่งความสุขได้มากขึ้นตามแนวทางประยุกต์ใช้ตามหลักศีลธรรมดังกล่าว จะเห็นว่า ความสุขใจจึงมีความสำคัญมากกว่าทรัพย์ได้เช่น กัน สำหรับด้านรายจ่ายจากการประยุกต์ใช้หลักศีลธรรมดังกล่าวย่อมก่อให้เกิดรายรับของกลุ่มตัวอย่างเพิ่มขึ้น ครัวเรือนจึงมีแนวโน้มจะสามารถใช้จ่าย และบริโภคปัจจัยสี่ได้มากขึ้นด้วย จึงสอดคล้องกับหลักเศรษฐศาสตร์แนวพุทธจากหนังสือเรื่อง พุทธเศรษฐศาสตร์ : วัฒนธรรมการ ทฤษฎี และการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์สาขาต่าง ๆ (๒๕๔๔) ของศาสตราจารย์ ดร.อภิชัย พันธเสน ได้กล่าวไว้ว่า “กิจกรรมทางเศรษฐกิจของมนุษย์นั้นมีเป้าหมายสุดท้ายอยู่ที่การบริโภค การบริโภคเป็นการบำบัดหรือสนองความต้องการเพื่อให้เกิดความพึงพอใจหรือความสุขแต่อย่างไรก็ตามที่สำคัญจะต้องบริโภคด้วยปัญญากำกับเสมอ การบริโภคทุกครั้งจะต้องอยู่ภายใต้การตัดสินใจของปัญญาเสมอ” ซึ่งให้เห็นว่าการบริโภคตามหลักทางพระพุทธศาสนานั้นจำเป็นต้องตระหนักถึงคุณค่าของการบริโภคทุกครั้งจะต้องตั้งตนอยู่ในความพอเพียงไม่หลงใหลกับค่านิยมทางวัตถุไม่ฟุ้งเฟ้อหรือผิดเคืองมากเกินไป

ในด้านหนี้สิน จากผลสรุปทำให้ทราบว่า การปฏิบัติตามขั้นตอนการประยุกต์หลักศีลธรรมดังกล่าว ย่อมส่งผลให้หนี้สินของกลุ่มตัวอย่างสามารถลดลงได้ และมีแนวโน้มจะลดลงจนหมดไปหากกลุ่มตัวอย่างมีวินัยกับตนเองไม่ย่อท้อจนเป็นวิถีปฏิบัติได้จริง ทั้งนี้จึงสอดคล้องกับบทสรุปที่สำคัญการสำรวจภาวะเศรษฐกิจ และสังคมของครัวเรือนในช่วง ๖ เดือนแรกของปี ๒๕๕๔ (๒๕๕๔) ได้สรุปผลหนี้สินไว้ว่า “สภาวะการเป็นหนี้ส่วนใหญ่ครัวเรือนในประเทศไทยมีหนี้สินประเภทกู้เพื่อใช้จ่ายในครัวเรือนมากที่สุด รองลงมาเป็นหนี้สินที่นำมาใช้ในการใช้จ่ายเพื่อทำการเกษตร และใช้จ่ายในการทำธุรกิจ ทั้งนี้ส่วนใหญ่เป็นหนี้ในระบบ โดยความสามารถในการชำระหนี้วิเคราะห์ได้จากความสามารถในการหารายได้ แบบแผนการใช้จ่ายในครัวเรือน จำนวนสมาชิกในครัวเรือน เสถียรภาพการจ้างงาน การศึกษา อาชีพ และจำนวนหนี้สินที่มีอยู่” จากข้อมูลสอดคล้องกับผลการวิจัยถึงปัญหาด้านภาระหนี้สินโดยเฉพาะปัจจัยด้านรายได้ที่เพิ่มขึ้นย่อมส่งผลให้หนี้สินลดลงได้รองลงมา คือ ปัจจัยด้านอื่น ๆ ที่มีความสำคัญระดับเดียวกัน

ด้านเงินออม จากผลสรุป การปฏิบัติตามขั้นตอนการประยุกต์หลักศีลธรรมดังกล่าว ย่อมส่งผลให้รายจ่ายลดลงได้จนสามารถจัดสรรเป็นเงินออมได้มากขึ้น จะเห็นว่าคุณภาพชีวิตที่ดีย่อมต้องมีหลักประกันคือทุนทรัพย์ไว้ใช้จ่ายยามฉุกเฉินในอนาคต ซึ่งสอดคล้องกับรายงานวิจัยเรื่องคุณประโยชน์แห่งพระพุทธศาสนาต่อการส่งเสริมฐานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือนในชนบทอีสาน : การศึกษากรณีอำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น (๒๕๕๒) ของ ผศ.ดร.คำแหง วิสุทธางกูร ได้อธิบายเรื่อง การออม และการประหยัดไว้ว่า “การอดออมในปัจจุบันเพื่อประโยชน์ของการใช้ที่มากกว่าในอนาคตเป็นการเพิ่มโอกาสของการใช้ทรัพยากรในอนาคต ซึ่งมีความหมายของการมีประโยชน์ส่วนตนแฝงอยู่ ทั้งนี้เพื่อลดการเบียดเบียนสิ่งอื่น ๆ รวมทั้งธรรมชาติสิ่งแวดล้อมให้น้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้ จึงจะเกิดความสุขควบคู่กันไป” จากผลสรุปการวิจัย กลุ่มตัวอย่างมีแนวโน้มจะสามารถมีเงินออมมากกว่าแต่ก่อนอย่างมั่นคง และต่อเนื่องได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความอดทน และการสร้างเสริมวินัยให้กับตนเอง และสมาชิกในครัวเรือนทุกคนเช่น กัน ทั้งหมดจึงสอดคล้องกับรายงานวิจัยดังกล่าว อันจะส่งผลต่อความมั่นคงของครัวเรือนในอนาคต และนำความสุขสู่ครัวเรือนได้ตามอัตภาพอย่างยั่งยืน

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑. ผู้นำควรส่งเสริมรายได้ให้เกิดขึ้นแก่คนในชุมชนโดยนำผลการศึกษานี้ไปเป็นพื้นฐานข้อมูลในการวางแผนบริหารจัดการให้เกิดประสิทธิภาพรวมทั้งส่งเสริมการประกอบอาชีพของประชากรในชุมชนเนื่องจากมีกักขาดทุนจากการจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตรให้แก่พ่อค้าคนกลาง

สืบเนื่องเป็นเวลาดิตต่อกันหลายปี โดยเฉพาะควรให้ความรู้ในเรื่องการกระจายผลผลิตสู่ผู้บริโภคที่เกษตรกรต้องจำหน่ายผลผลิตให้ทั่วถึง ทั้งด้านความรู้ทั่วไปของการกระจายผลผลิต และการประเมินระยะเวลาที่เหมาะสมเพื่อให้ได้ราคาที่สูงกำไรมากที่สุด โดยควรจัดกิจกรรมการให้ความรู้ที่เป็นรูปธรรม และเข้าใจง่าย รวมทั้งแนะนำอบรมวิธีการบริโภคที่อยู่ในระดับพอเพียง เพื่อแสดงให้เห็นว่าการประหยัดทรัพยากรสร้างความมั่นคงในชีวิตได้อย่างไรบ้าง

๒. ควรส่งเสริมให้ประชากรในชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ การพัฒนาชุมชน โดยเสนอปัญหา และความต้องการของชุมชน โดยสามารถเสนอข้อบกพร่องในการทำงานของฝ่ายบริหารชุมชนได้ เพื่อฝ่ายผู้บริหารชุมชนจะได้นำข้อมูลไปปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องตามความเหมาะสมเพื่อประโยชน์ต่อชุมชน และทุกฝ่ายต่อไป

๓. รัฐบาลควรตระหนักเห็นปัญหาในเรื่องรายได้ของชุมชน และหามาตรการแก้ไขด้วยความจริงจัง โดยเฉพาะปัญหาย้ายน้ำท่วมที่มักเกิดขึ้นโดยไม่มีสัญญาณเตือนล่วงหน้าได้ก่อน รวมทั้งภัยธรรมชาติทุกด้าน และเมื่อเกิดขึ้นแล้วควรมีงบประมาณช่วยเหลือชุมชนผู้ประสบปัญหาให้ทั่วถึงทั้งนี้ควรเน้นการให้ความรู้ในเรื่องนั้นๆ กระบอบ และชี้ให้เห็นโทษที่ก่อเกิดภาระที่ชัดเจน มีผลให้ชุมชนได้มีโอกาสออมเงินได้มากขึ้นจนกลายเป็นวิถีปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้จริง

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

๑. ควรศึกษาการปฏิบัติตามหลักอุบาสกศีลที่ส่งเสริมพัฒนาสมาธิอันมีผลต่อฐานะทางเศรษฐกิจระดับครัวเรือนหรือระดับชุมชนในชนบทอีสาน ซึ่งจะทำให้แนวทางของเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธมีความชัดเจนขึ้น

๒. ควรศึกษาอุบาสกศีลในแง่มุมต่าง ๆ นอกเหนือจากการแก้ปัญหา เช่น ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการละเมิดศีล และการกระทำผิดศีลอันจะส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตทุก ๆ ด้าน เป็นต้น

๓. ควรศึกษาประสิทธิภาพในการประยุกต์หลักสัปปริสธรรมในการบริหารจัดการระดับชุมชนเพื่อเป็นการขยายสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักธรรมที่นำมาประยุกต์เข้ากับหลักเศรษฐศาสตร์ออกสู่สังคมให้เกิดความมั่นคงยั่งยืนแทนที่จะมุ่งเน้นแต่ประโยชน์ส่วนตนเพียงอย่างเดียว

๔. ควรศึกษาหลักสัปปริสธรรมต่อการประยุกต์กับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในสังคมชนบท เนื่องจากแต่เดิมนั้นสังคมชนบทถือเป็นสังคมที่มีวิถีชีวิตแบบพอเพียงโดยแท้ แต่ปัจจุบันมักเอนเอียงไปสู่สังคมวัตถุนิยมเช่นเดียวกับสังคมเมืองจึงทำให้คำว่า พอเพียงหายไปจากสังคมชนบททั้งที่ยังคงสภาพความยากจนอยู่

๕. ควรศึกษาหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ ที่สามารถส่งเสริมฐานะทางเศรษฐกิจเป็นอย่างดี และส่งผลให้ผู้ปฏิบัติได้รับความสุขมากขึ้นนั้น โดยควรศึกษาวิธีการกระจายความสุขตามหลักธรรม

ดังกล่าวไปสู่ระดับสังคมได้อย่างไรเพื่อให้สังคมนั้นเกิดความมั่นคงยั่งยืนที่ชัดเจนต่อไป แทนที่จะมุ่งแต่ประโยชน์ส่วนตนเพียงฝ่ายเดียว

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาเถปิฎก ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ:

กรมการพัฒนาชุมชน. คู่มือปฏิบัติการเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชนเพื่อยกระดับรายได้ครัวเรือน.

กรุงเทพมหานคร : กรมการพัฒนาชุมชน, ๒๕๔๙.

กฤษฎ์เลิศ สัมพันธ์รักษ์ และวีระชาติ กิเลนทอง. ฐานข้อมูลระดับครัวเรือนแบบตัวอย่างซ้ำเพื่อการ

พัฒนาองค์ความรู้ด้านเศรษฐกิจ และสังคม: Townsend Thai Data. กรุงเทพมหานคร:

สำนักพิมพ์หอการค้าไทย, ๒๕๕๓.

แก้วธารา. ศิล ๕ ชุมชนวิถีชีวิตกรรม. กรุงเทพมหานคร: ปราชัญญ์, ๒๕๕๗.

ชัยยุทธ วัชรานนท์. ประมวลกฎหมายแพ่ง และพาณิชย์ฉบับปัจจุบัน. กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์

การพิมพ์, ๒๕๔๖.

ชัยวัฒน์ หน่อรัตน์ (บรรณาธิการ). เศรษฐกิจพอเพียงประชาสังคม: ผลจากการเสวนาสหสาขาวิชา

การระหว่างสถาบันแห่งชาติครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ฟ้าอภัย จำกัด, ๒๕๔๕.

ธนิต อยู่โพธิ์. อานิสงส์อุโบสถศีล. กรุงเทพมหานคร: สมาคมศิษย์มหาธาตุ, ๒๕๑๕.

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. ธัมมิกเศรษฐศาสตร์: ปรัชญาเศรษฐศาสตร์สังคมของชาวพุทธ.

กรุงเทพมหานคร: กลุ่มเศรษฐศาสตร์การเมือง สถาบันวิจัยสังคมจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย,

๒๕๓๑.

ปิยะศิริ เรืองศรีมัน และคณะ. หลักเศรษฐศาสตร์เบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๕๖.

พ.สถิตวรรณ. อนุพุทธิกถาที่ปนี ภาค ๒. กรุงเทพมหานคร: เซเว่น พรินต์ติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๔๕.

พระครูศรีปริยัติคุณาภรณ์. แนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ในหลักพุทธศาสตร์. กรุงเทพมหานคร:

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๑.

พระเทพเวที (ประยุทธิ์ ปยุตโต). **เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ Buddhist economics**. กรุงเทพมหานคร:

คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ, ๒๕๓๗.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). **ภาษาธรรม**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๔๘.

พระธรรมปิฎก (ประยุทธิ์ ปยุตโต). **เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกลคิมทอง, ๒๕๕๔.

_____. และเอกวิทย์ ณ ถลาง. **วัฒนธรรมเสวนา ณ วัดญาณเวศกวัน**. กรุงเทพมหานคร: ภัค
ธรรม, ๒๕๔๔.

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. **พระราชนิพนธ์พระอุโบสถลีลกลา**. กรุงเทพมหานคร: ม.
ป.ท., ๒๔๓๙.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). **คนไทยกับเทคโนโลยี**. กรุงเทพมหานคร: ภัคธรรม, ๒๕๔๘.

_____. **ปฏิบัติธรรมให้ถูกทาง**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมะอินเตอร์เน็ต, ๒๕๕๘.

_____. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

_____. **พุทธวิธีแก้ปัญหาเพื่อศตวรรษที่ ๒๑**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท พิมพ์สวย จำกัด,
๒๕๕๐.

_____. **ภาวะผู้นำความสำคัญต่อการพัฒนาคน พัฒนาประเทศ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์
ธรรมสภา, ๒๕๔๐.

_____. **เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อินเตอร์เน็ต, ๒๕๕๘.

พันตรีประยุทธิ์ หลงสมบุญ. **คู่มือเบญจศีลเบญจธรรม และอุโบสถศีล ฉบับธรรมเจดีย์**.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๖๐.

พิมพ์ หิรัญกิตติ. **การตลาดสินค้าอุตสาหกรรม**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสาร, ๒๕๔๘.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๑**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา,
๒๕๓๗.

ราชบัณฑิตสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊ค
พับลิเคชั่น จำกัด, ๒๕๔๒.

วเรศ อุปปาทิก. **เศรษฐศาสตร์การเงิน และการธนาคาร**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๔.

สำลี รักสุทธี. **ศีลสุดยอดวินัยของพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: พัฒนาศึกษา, ๒๕๔๓.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. **สรุปผลที่สำคัญการสำรวจภาวะเศรษฐกิจ และสังคมของครัวเรือนในช่วง
๖ เดือนแรกของปี ๒๕๕๔**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานสถิติแห่งชาติ, ๒๕๕๔.

สำราญ อิมจิตต์. **เศรษฐกิจปรัชญาในพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทนาเพรสจำกัด, ๒๕๔๗.

สุพรรณิ ไชยอำพร และสนธิ์ สมักรการ. **คุณภาพชีวิตของคนไทย: ศึกษาเปรียบเทียบระหว่าง
ชาวเมือง และชาวชนบท**. กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการส่งเสริมงานวิจัย สถาบัน
บัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๓๔.

อภิชัย พันธเสน. **จุดยืนของพุทธเศรษฐศาสตร์กับปัญหาความยากจน (ความทุกข์) ตอนที่ ๑**.
กรุงเทพมหานคร: openbooks, ๒๕๕๓.

_____. **พุทธเศรษฐศาสตร์: วิวัฒนาการ ทฤษฎี และการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์สาขาต่าง
ๆ**. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์, ๒๕๔๔.

อภิรักษ์ จันทะนี. **เศรษฐศาสตร์จุลภาค ๑**. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ที่พิทักษ์อักษร, ๒๕๔๔.

อรุณ ภาณุพงศ์. **หลักเศรษฐศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: ประชาสงเคราะห์, ๒๕๐๒.

(๒) ดุษฎีนิพนธ์/วิทยานิพนธ์:

กุลลณี มุททากลิน. “การวิเคราะห์การบริโภคแนวพุทธปรัชญา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร
มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

ชุติมา บริสุทธิ์. “การนำหลักปฏิบัติของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในการดำเนินชีวิตของ
ประชาชน ในเขตพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลมาบโป่ง อำเภอบางบาล จังหวัดชลบุรี”.
ปัญหาพิเศษรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยบูรพา,
๒๕๕๓.

ณัด ตรีเลิศวิเชียร. “ศิลปะการดำรงชีวิตอย่างมีความสุขตามหลักพุทธธรรม”. **วิทยานิพนธ์
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: สถาบันราชภัฏธนบุรี, ๒๕๔๖

ปิยะธิดา ดวงแก้ว. “การวิเคราะห์ความสามารถในการชำระหนี้ของลูกค้าเช่าซื้อรถยนต์โดยใช้
แบบจำลองโลจิส”. **การค้นคว้าแบบอิสระเศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย:
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๒.

พระครูโพธิธรรมมานุกูล (บรรเทา ชุตินฺ). “ศึกษาแนวทางการนำหลักทฤษฎีธรรมมิกัตถประโยชน์เพื่อ
แก้ปัญหาชีวิตของพุทธศาสนิกชนในสังคมไทยปัจจุบัน”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร
มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระครูอุทัยกิจพิพัฒน์ (วิรัตน์ สุขอินทร์). “การศึกษาภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการจังหวัดอุทัยธานี
ตามหลักสัปปุริสธรรม ๗”. **วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิต
วิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระธงชัย โชติธรรมโม (สุทธิธรรม). “การยึดหลักปฏิบัติตามหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาที่มีผลต่อ
ความมั่นคงในชีวิตของคนในชุมชนตะปอน จังหวัดจันทบุรี”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร**

มหำบัณฑิต สาขาวิชาสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี, ๒๕๕๔.

พระมหาจุลศักดิ์ จีรวฑฒโน (รณน้อย). “แนวคิด และวิธีการแก้ปัญหาเศรษฐกิจแนวพุทธของปราชญ์อีสาน”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระมหาทิพย์ภวิษณ์ กิตติธโร (ไสชาติ). “การศึกษาผลการเข้าฝึกอบรมค่ายพุทธบุตรกับการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา ณ ศูนย์ปฏิบัติธรรมธรรมรตา บ้านผือ ตำบลพระลับ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

พระมหาธนพัฒน์ ฐิตสารโ (สีหานาม). “การศึกษาวิเคราะห์ผลการรักษาอุโบสถศีลของชาวบ้านโนนเมืองที่มีต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

พระมหาประทีป พรหมสิทธิ์. “การศึกษาวิเคราะห์เชิงปรัชญาเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง”. **การศึกษาอิสระศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาปรัชญา.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๕.

พระมหามิตร ฐิตปญโญ (วันยาว). “ความรู้จักพอประมาณในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับหลักเศรษฐกิจพอเพียงในพระราชดำริ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระมหาสมโภช ฐิตินญาโณ (ศรีพันธ์). “ศึกษาวิเคราะห์เศรษฐศาสตร์ตามแนวพระไตรปิฎก”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

พระมหาสุวรรณ เคลือบสุวรรณ. “การศึกษาเปรียบเทียบทัศนคติที่มีต่อการไปวัดในวันพระของพุทธศาสนิกชนกับการไปโบสถ์ในวันอาทิตย์”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๐.

พิสมัย สอนบุญมี. “การศึกษาเปรียบเทียบปรัชญาเศรษฐศาสตร์กับปรัชญาพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตร์มหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๗.

พระสายชล ศรีสว่าง. “ศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์กระแสหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตร์มหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเกริก, ๒๕๔๗.

มนูญ มุกข์ประดิษฐ์. “การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริกับ
หลักธรรมในพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย:
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

แม่ชีรัศมี บานเย็น. “ศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของการงดเว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาลใน
พระพุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย:
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

รพีพรรณ กิจจนา. “การศึกษาผลลัพธ์ และผลกระทบอันเนื่องมาจากการดำเนินงานธนาคารหมู่บ้านที่
มีต่อการดำเนินชีวิตของประชาชนในเขตอำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา”. **วิทยานิพนธ์
พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐.

ราศรี ทองสวัสดิ์. “การอบรมศีลธรรม และพระพุทธศาสนาในโรงเรียนมัธยมต้นในทัศนคติของครู”,
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย ๒๕๔๓.

วนิดา โชคปลอด. “การเป็นหนี้ในระบบของพนักงาน: กรณีศึกษานิคมสวนอุตสาหกรรม
เครือสหพัฒน์ศรีราชาจังหวัดชลบุรี”, **วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิต
วิทยาลัย: มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๕๔.

สุรศักดิ์ ม่วงทอง. “พุทธธรรมกับภาวะผู้นำที่พึงประสงค์: กรณีศึกษาเฉพาะกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน จังหวัด
นครศรีธรรมราช”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัย
มหิดล, ๒๕๔๓.

สร้อยสุริรัตน์ พลพรพิสิฐ. “ภาวะผู้นำกับการปฏิบัติงานของกำนันผู้ใหญ่บ้าน: ศึกษาเฉพาะกรณี
จังหวัดสมุทรสาคร”. **วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัย
รามคำแหง, ๒๕๔๒.

สิรภพ สุคันธา. “ศึกษาปัญหาภาระหนี้สินเกษตรกร กรณีศึกษา: หมู่บ้านหนองหล่ม หมู่ ๒๒ ต.บ้าน
หลวง อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่”. **วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย:
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๒.

อริชฐาน พูลศิลป์ศักดิ์กุล. “การรักษาศิลปะของพุทธศาสนิกชนวัยแรงงาน: กรณีศึกษาเขตสวนหลวง
กรุงเทพมหานคร”. **วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัย
บูรพา ๒๕๔๙.

อนิรุท พิพัฒน์ประภา. “ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการออมของเกษตรกรในจังหวัดนครราชสีมา สัมมนา
และเสนอผลงานทางวิชาการระดับนานาชาติครั้งที่ ๓”. **วิทยานิพนธ์รัฐศาสตร
มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๕๔.

(๓) งานวิจัย:

คำแหง วิสุทธางกูร. “คุณประโยชน์แห่งพระพุทธศาสนาต่อการส่งเสริมฐานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือนในชนบทอีสาน: ศึกษากรณีอำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น”, รายงานวิจัย. คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๒.

มณีนัย ทองอยู่. “การเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจชาวนาไทย: กรณีชาวนาลุ่มน้ำพอง”. รายงานวิจัย. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๖.

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, “การศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อแก้ปัญหาครอบครัว และชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”. รายงานวิจัย. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๓๖.

(๔) บทความ:

พระครูศรีปริยัติคุณาภรณ์. “แนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ในหลักพุทธศาสตร์”. บทความวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ปีที่ NO ฉบับที่ NO.

พระประสิทธิ์ จันดาหาร, “การปฏิบัติตนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของนิสิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ”, บทความวิจัยวารสารของคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ฉบับที่ ๑ (๒): ๑๔๖-๑๕๔.

สุวิทย์ อธิศาสตร์, “ศักยภาพทางเศรษฐกิจของชุมชนหมู่บ้านอีสานจากอดีตถึงปัจจุบัน”, บทความวิจัยวารสารคณะมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ปีที่ ๒๐ ฉบับที่ ๔ (๑): ๒๖-๓๙.

(๕) เอกสารอื่น ๆ ที่ไม่ได้ตีพิมพ์:

สุพิชญ์ชญา เหล่าธรรมทัศน์. เอกสารประกอบการสอนวิชา บข. ๒๐๑ การบัญชี ภาควิชาการบัญชี คณะพาณิชยศาสตร์ และการบัญชี บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๑.

(๖) สื่ออิเล็กทรอนิกส์:

พุทธทาสภิกขุ. การบริหารธุรกิจแบบพุทธ (๒๕๕๙). [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.chulabook.com> [๓ เม.ย ๒๕๖๑].

รัตนภรณ์ เชาวลิตรระกูล. เอกสารประกอบการสอนเรื่องความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับหนี้สิน (๒๕๕๑). [ออนไลน์], แหล่งที่มา: www.pbntc.moe.go.th/inventor_teacher/datas/A%201.doc [๑๒ ธันวาคม ๒๕๖๑].

วิทยา เจียรพันธุ์. ปัญหาหนี้สินเกษตรกรในชนบทไทย (๒๕๕๐). [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.fpo.go.th/SI/Source/Article/Article66.Htm> [๑๘ กันยายน ๒๕๖๑].

สมเด็จพระสังฆราช. ธรรมศึกษา(๒๕๔๙). [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.mahamakuta.inet.co.th/study/study64/mk6412.html> [๒๙ มี.ค ๒๕๖๑].

(๕) บทสัมภาษณ์:

สัมภาษณ์ พระมหาพระมหาภักคิษฐ์ มหาวิริโย, ผอ.ศูนย์ปฏิบัติธรรมธรรมรตา, ๑๘ สิงหาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ ธงชัย ใจกว้าง, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๑, ๑๘ สิงหาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นิคม สิทธิขาว, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๒, ๑๘ สิงหาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ บุญส่ง ฉัตรดวงบุรี, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๑๙, ๑๘ สิงหาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ สาย แสงสุวรรณ, สมาชิกสภาเทศบาลตำบลพระลับ, ๑๘ สิงหาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ ประวีร์ ประเสริฐพงศ์, สมาชิกสภาเทศบาลตำบลพระลับ, ๒๕ สิงหาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ สนั่น พระโคตร, ประธานสหกรณ์หนองหวายกลุ่มที่ ๔๒, ๓๐ สิงหาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ เรวัตต์ โหลทอง, ทายกวัดตาลเรียง, ๒๙ สิงหาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ สาโรจน์ จันทรเคน, ทายกวัดตาลเรียง, ๒๙ สิงหาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ คง ตั้งดอนบม, ประชาชนชาวบ้าน, ๓๑ สิงหาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ ตรง บุญสม, ชาวบ้านผือ, ๑๙ พ.ย ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ เลื่อน ศรีปีตา, ชาวบ้านผือ, ๒ กันยายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ หนุ่ย ศรีมุงคุณ, ชาวบ้านผือ, ๒ กันยายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ สำรวย พิมพ์ตา, สมาชิกสภาเทศบาลตำบลพระลับ, ๑๐ สิงหาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ ทองแดง คุณทุม, กรรมการพัฒนาหมู่บ้าน, ประธาน อ.ส.ม, ๓๑ สิงหาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ อุไร พุทสุด, อาสาสมัครหมู่บ้านผือ, ๙, ๑๓ สิงหาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ วันเพ็ญ จันทรเคน, ทายิกาวัดตาลเรียง, ๒๙ สิงหาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ ปุชิตา ศรีสงคราม, ผู้ปฏิบัติธรรม, ๕ สิงหาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ ทองพัฒน์ พุทธชัย, ชาวบ้านผือ, ๒๕ สิงหาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ ทองเลียบ ตั้งดอนบม, ผู้ปฏิบัติธรรม, ๒๗ สิงหาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ บุญหนัก ดวงพิมพ์, ผู้ปฏิบัติธรรม, ๙ สิงหาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พันธุ์ ศรีกูบ, ชาวบ้านผือ, ๑๗ สิงหาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ เหล็ก สิงห์สี, ชาวบ้านผือ, ๓๑ ส.ค ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ ปณิดา ผาสุก, ชาวบ้านผือ, ๒ ก.ย ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ คำปน สมอเขียว, ผู้ปฏิบัติธรรม, ๒ กันยายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ สำอางค์ ศรีมงคล, ผู้ปฏิบัติธรรม, ๓๐ สิงหาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ เนตรสุภา เทพบุปผา, ชาวบ้านผือ, ๑๖ สิงหาคม ๒๕๖๑.

๒. ภาษาอังกฤษ

1. Secondary Sources

(I) Books:

Onkisit, S., Shaw, J. **Consumer Behavior: Strategie and Analysis**. London: Macmillan, 1994.

Phra Prayudt Payutto. **Buddhadhamma: Natural Laws and Values for Life**. USA: State University of Newyork Press, 1995.

Sukumar Dutt. **The Buddha and Five After – Centuries**. Luzac: London, 1957.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
เรื่อง การบูรณาการหลักสูตร และธรรมเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือน
ของชาวบ้านผือ ตำบล พระลับ จังหวัดขอนแก่น

คำชี้แจง: ๑. แบบสัมภาษณ์นี้สร้างขึ้นประกอบการวิจัย โดยประกอบด้วย ๓ ส่วน คือ ส่วนที่ ๑ เป็น
 ข้อคำถามข้อมูลส่วนบุคคล ส่วนที่ ๒ เป็นข้อคำถามเกี่ยวกับสาเหตุ และสภาพปัญหาเศรษฐกิจ
 ครัวเรือนของชุมชนบ้านผือ ตำบลพระลับ จังหวัดขอนแก่น ส่วนที่ ๓ เป็นข้อคำถามด้านการบูรณา
 การหลักสูตร และหลักสูตรปฐมนิเทศ พร้อมทั้งหลักทฤษฎีที่มีกติกตประโยชน์เพื่อแก้ปัญหา
 เศรษฐกิจครัวเรือน

๒. แบบสัมภาษณ์ประกอบ ดังนี้

ส่วนที่ ๑ ข้อคำถามข้อมูลส่วนบุคคล

ส่วนที่ ๒ ข้อคำถามเกี่ยวกับสาเหตุ และสภาพปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนของชุมชน

ส่วนที่ ๓ ข้อคำถามด้านการบูรณาการหลักสูตร ปฐมนิเทศ และหลักทฤษฎี
 ที่มีกติกตประโยชน์ เพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือน

ทั้งนี้ข้อมูลที่ได้จากการตอบแบบสัมภาษณ์ของท่านจะนำเสนอเป็นภาพรวมของ
 ผลการวิจัย โดยจะไม่เปิดเผยเป็นรายบุคคล และข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ครั้งนี้ ผู้วิจัยจะนำไป
 อภิปรายผลต่อไป

ขอขอบพระคุณทุกท่านที่ให้ความร่วมมือในการตอบแบบสัมภาษณ์

นางสาวอลิษา ลีอนันต์ศักดิ์ศิริ

นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

คำชี้แจง: ขอความร่วมมือจากท่านได้กรอกแบบสอบถามตามความเป็นจริง ซึ่งข้อมูลจะนำไปใช้เฉพาะ การวิจัยเท่านั้น และจะไม่มีผลกระทบต่อท่าน โดยแบบสัมภาษณ์นี้แบ่งออกเป็น ๓ ส่วน คือ

ส่วนที่ ๑ ข้อคำถามข้อมูลส่วนบุคคล

ส่วนที่ ๒ ข้อคำถามเกี่ยวกับสาเหตุ และสภาพปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือน

ส่วนที่ ๓ ข้อคำถามด้านการบูรณาการหลักอุโบสถศีล หลักสัปปุริสธรรม และหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ เพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือน

ส่วนที่ ๑ ข้อคำถามปัจจัยด้านบุคคล

ชื่อ-สกุล..... ตำแหน่งในชุมชน

สถานที่ตอบแบบสัมภาษณ์.....

คำชี้แจง: โปรดทำเครื่องหมาย / ลงใน [] หน้าข้อความ และเขียนข้อความลงในช่องว่างเพื่อให้ข้อความมีความสมบูรณ์ครบถ้วน และตอบตามความจริงทุกประการ

๑. ปัจจุบันท่านอายุ.....ปี

๒. เพศ [] ชาย [] หญิง

๓. สถานภาพสมรส

[] โสด [] สมรส [] หย่าร้าง [] อื่น ๆ ระบุ.....

๔. สถานภาพในครัวเรือน

[] หัวหน้าครอบครัว [] ผู้อาศัย

[] บิดา/มารดา [] บุตร/ธิดา

[] ผู้อาศัย [] อื่น ๆ โปรดระบุ.....

๕. จำนวนสมาชิกในครัวเรือน.....คน

๖. การศึกษาของท่าน

[] ประถมศึกษา [] มัธยมตอนปลาย

[] มัธยมศึกษาตอนต้น [] อาชีวศึกษา (ปวช.)

[] อนุปริญญา(ปวส) [] ปริญญาตรี

[] สูงกว่าปริญญาตรี โปรดระบุ.....

[] อื่น ๆ โปรดระบุ.....

๗. ความรู้ในด้านพระพุทธศาสนาของท่าน

- ☐ นักธรรมตรี ☐ ผู้นับถือทั่วไป
☐ นักธรรมโท ☐ ไม่สนใจ
☐ นักธรรมเอก ☐ อื่น ๆ โปรดระบุ.....

๘. อาชีพหลักของท่านในปัจจุบัน

- ☐ เกษตรกร ☐ ค้าขาย
☐ รับจ้างทั่วไป ☐ ลูกจ้าง/พนักงานเอกชน
☐ รับราชการ ☐ อื่น ๆ ระบุ.....

๙. ท่านมีปัญหาในการประกอบอาชีพหรือไม่

- ☐ มี ระบุ.....
☐ ไม่มี

๑๐. ท่านเคยคิดที่จะเปลี่ยนอาชีพหรือไม่

- ☐ เคย เพราะ.....
☐ ไม่เคย

๑๑. ท่านมีความสุขกับการประกอบอาชีพหรือไม่

- ☐ มี
☐ ไม่มี เพราะ.....

ส่วนที่ ๒ ข้อคำถามเกี่ยวกับสาเหตุ และสภาพปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือน

๑. ปัจจุบันท่านมีรายรับเฉลี่ยต่อเดือนเท่าไร.....

๒. ท่านมีรายจ่ายเฉลี่ยต่อเดือนเท่าไร.....

๓. ท่านมีรายรับจากการประกอบอาชีพใดบ้าง.....

.....

๔. ท่านมีหนี้สินจากแหล่งใดบ้าง.....

.....

๕. ท่านสามารถออมเงินได้อย่างสม่ำเสมอหรือไม่ อย่างไรบ้าง.....

.....

๖. ในด้านต่อไปนี้ท่านเห็นว่าอะไรเป็นสาเหตุที่ทำให้รายได้ของท่านไม่เพียงพอต่อการใช้จ่ายในครัวเรือน และอย่างไรบ้าง

๑) สาเหตุจากภัยธรรมชาติ.....

.....

๒) ความยากจนจากบรรพบุรุษ.....

.....

๓) ถูกกดราคาจากคนกลางหรือนายทุน.....

.....

๔) เจ็บป่วยเรื้อรัง.....

.....

๕) ขาดที่ดินทำกินของตนเอง.....

.....

๖) สาเหตุอื่น ๆ โปรด ระบุ.....

.....

๗. จากสาเหตุดังกล่าวส่งผลให้ครัวเรือนของท่านประสบปัญหาเศรษฐกิจในด้านต่อไปนี้ อย่างไรบ้าง

๑. ด้านรายรับ.....

.....

.....

๒. ด้านรายจ่าย.....

.....

.....

๓. ด้านหนี้สิน.....

.....

.....

๔. ด้านการออม.....

.....

.....

๕. ด้านอื่น ๆ โปรดระบุ.....

.....

.....

ส่วนที่ ๓ ข้อคำถามด้านการบูรณาการหลักอุโบสถศีล หลักสัปปริสธรรม และหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์เพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือน

ข้อคำถามหลักอุโบสถศีล

๑. ท่านได้ประยุกต์หลักอุโบสถศีลเพื่อแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจในครัวเรือนของท่านอย่างไรบ้าง.....

.....

๒. ท่านเห็นว่าหลักอุโบสถศีลข้อใดช่วยเพิ่มประสิทธิภาพด้านการประกอบอาชีพของท่านได้มากที่สุด

.....

๓. ท่านได้ประยุกต์ใช้หลักอุโบสถศีลเพื่อช่วยเพิ่มรายรับในครัวเรือนของท่านอย่างไรบ้าง

.....

๔. การประยุกต์หลักอุโบสถศีลช่วยลดภาระค่าใช้จ่ายของท่านในด้านต่อไปนี้อย่างไรบ้าง

๑) ค่าใช้จ่ายด้านการบริโภค.....

.....

๒) ทุนการศึกษาบุตร.....

.....

๓) ค่าใช้จ่ายจำพวกสุรา และอบายมุข.....

.....

๔) สุขภาพพลานามัย.....

.....

.....

๕. ท่านเห็นว่าหลักอุบาสกศีลสามารถช่วยแก้ปัญหาภาระหนี้สินในครัวเรือนอย่างไรบ้าง
และหนี้สินของท่านลดลงได้มากน้อยเพียงใด.....

.....

.....

๖. ท่านเห็นว่าเมื่อได้ประยุกต์ตามหลักอุบาสกศีลแล้วได้ช่วยส่งเสริมด้านการออมทรัพย์ของท่าน
ได้อย่างไรบ้าง.....

.....

.....

๗. ท่านมองเห็นคุณค่าตามหลักอุบาสกศีลที่ส่งผลต่อเศรษฐกิจครัวเรือนของท่านในด้านต่อไปนี้
อย่างไรบ้าง

๑) ด้านการแก้ไขปัญหา.....

.....

๒) การบรรเทาปัญหา.....

.....

๓) การส่งเสริมศักยภาพในการแก้ปัญหา.....

.....

ข้อคำถามหลักสัปปุริสธรรม (หลักคุณธรรมของคณิศร)

๑. ท่านได้ประยุกต์หลักสัปปุริสธรรม (คุณธรรมของคณิศร) เพื่อแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจในครัวเรือนของท่านอย่างไรบ้าง.....

.....

๒. ท่านเห็นว่าการเลือกคบคนดีเป็นมิตร (บุคคลัญญา) ช่วยส่งเสริมการประกอบอาชีพได้อย่างไรบ้าง.....

.....

๓. ท่านเห็นว่าการเป็นผู้รู้จักประเมินความสามารถของตนเอง (อัตถัญญา) ช่วยส่งเสริมรายรับในครัวเรือนของท่านได้อย่างไรบ้าง.....

.....

๔. ท่านเห็นว่าการเป็นผู้รู้จักประมาณ (มัตตัญญา) ช่วยลดภาระค่าใช้จ่ายของท่านในด้านต่อไปนี้ได้อย่างไรบ้าง

๑) ค่าใช้จ่ายด้านการบริโภค.....

.....

๒) ทุนการศึกษาบุตร.....

.....

๓) ค่าใช้จ่ายจำพวกสุรา และอบายมุข.....

.....

๔) สุขภาพพลานามัย.....

.....

๕. ท่านเห็นว่าหลักสัปปุริสธรรมข้อใดต่อไปนี้จะช่วยลดภาระหนี้สินในทางตรงหรือทางอ้อมของท่านได้มากที่สุด และอย่างไรบ้าง (ตอบได้มากกว่า ๑ ข้อ)

๑) การรู้จักเหตุ (ธัมมัญญตา).....

.....

๒) การรู้จักผล (อัตถัญญตา).....

.....

๓) การรู้จักประเมินตนเอง (อัตตัญญตา).....

.....

๔) การรู้จักประมาณ (มัตตัญญตา).....

.....

๕) การรู้จักเวลาอันเหมาะสม (กาลัญญตา).....

.....

๖) การรู้จักชุมชน (ปริสัณญตา).....

.....

๗) การรู้จักเลือกคบคน (ปุคคลัญญตา).....

.....

๖. ท่านเห็นว่าหลักสัปปุริสธรรมข้อใดที่จะช่วยส่งเสริมด้านการออมทรัพย์ในครัวเรือนของท่านได้มากที่สุด และอย่างไรบ้าง (ตอบได้มากกว่า ๑ ข้อ)

๑) การรู้จักเหตุ (ธัมมัญญตา).....

.....

๒) การรู้จักผล (อัตถัญญตา).....

.....

๓) การรู้จักประเมินตนเอง (อัตตัญญตา).....

.....

๔) การรู้จักประมาณ (มัตตัญญตา).....

.....

๕) การรู้จักเวลาอันเหมาะสม (กาลัญญตา).....

.....

๖) การรู้จักชุมชน (ปรีชาญาณ).....

.....

๗) การรู้จักเลือกคบคน (บุคลลัญญา).....

.....

ข้อคำถามหลักทฤษฎีมิกัตถประโยชน์

๑. ท่านได้ประยุกต์หลักทฤษฎีมิกัตถประโยชน์ (หัวใจเศรษฐกิจ อุ อา กะ สะ) เพื่อแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจในครัวเรือนของท่านอย่างไรบ้าง.....

.....

๒. ท่านเห็นว่าหลัก อุดหนุนสัมปทา (ความขยันหมั่นเพียร) ช่วยส่งเสริมรายรับในครัวเรือนของท่านได้อย่างไรบ้าง.....

.....

๓. ท่านเห็นว่าหลัก สมชีวิตา (การอยู่อย่างพอเพียง) ช่วยลดภาระค่าใช้จ่ายในครัวเรือนของท่านได้อย่างไรบ้าง.....

.....

๔. ท่านเห็นว่าหลัก อารักขสัมปทา (การรักษาทรัพย์ที่หามาได้) ช่วยส่งเสริมความมั่นคงต่อเศรษฐกิจครัวเรือนของท่านในด้านต่อไปนี้อย่างไรบ้าง

๑) ด้านการออม.....

.....

๒) ลดค่าใช้จ่ายด้านการบริโภค.....

.....

๓) เป็นทุนหมุนเวียนในการประกอบอาชีพมากขึ้น.....

.....

๔) ลดค่าใช้จ่ายจำพวกสุรา และอบายมุข.....

.....

๕. ท่านเห็นว่าหลักทฤษฎีนี้มีกัตถประโยชน์ข้อใดช่วยลดปัญหาภาระหนี้สินในครัวเรือนของท่านได้มากที่สุด และอย่างไรบ้าง

๑) มาตรฐานสัมปทา (ความขยันหมั่นเพียร).....

.....

๒) อารักขสัมปทา (การรักษาทรัพย์ที่หามาได้)

.....

๓) กัลยาณมิตตตา (การคบคนดีเป็นมิตร).....

.....

๔) สมชีวิตา (การอยู่อย่างพอเพียง).....

.....

วัน /เดือน /ปี ที่สัมภาษณ์.....

ภาคผนวก ข

รายนามผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือวิจัย

รายนามผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือวิจัย

๑. พระครูภาวนาโพธิคุณ, ผศ. ดร.

ตำแหน่ง	อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต /ดุสิตบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา
วุฒิการศึกษา	พธ.บ. (ศาสนา), M.A. (Philosophy), M.A. (Political Science), M.Phil. (Philosophy), Ph.D. (Philosophy)
สถานที่ทำงาน	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

๒. พระครูสุธีศัมภีรญาณ, ผศ. ดร.

ตำแหน่ง	อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต/ ดุสิตบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
วุฒิการศึกษา	ป.ธ. ๖, พธ.บ. (ภาษาไทย), M.A. (Linguistics), M.A. (Pali & Buddhist Studies), Ph.D. (Pali & Buddhist Studies)
สถานที่ทำงาน	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

๓. ผศ. ดร.สุวิน ทองปั้น

ตำแหน่ง	ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต /ดุสิตบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา
วุฒิการศึกษา	พธ.บ. (ปรัชญา), M.A. (Philosophy), Ph.D. (Philosophy)
สถานที่ทำงาน	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

๔. ผศ. ดร.จรัส ลีกา

ตำแหน่ง

อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
/ดุสิตบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา

วุฒิการศึกษา

ป.ธ. ๗, พธ.บ. (ศาสนา), M.A. (Philosophy),
Ph.D. (Philosophy)

สถานที่ทำงาน

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น**๕. ผศ. ดร.ประยูร แสงใส**

ตำแหน่ง

อาจารย์ประจำหลักสูตรครุศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา

วุฒิการศึกษา

พธ.บ. (การสอนสังคมศึกษา),
M.A. (Education),
Ph.D. (Education)

สถานที่ทำงาน

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น

ภาคผนวก ค

หนังสือขอความอนุเคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือวิจัย

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน วิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่น (บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น) โทร ๐๘๘-๗๖๐-๐๓๓๐

ที่ ศธ ๖๑๓๒.๑/ว๓๑

วันที่ ๒๕ เมษายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความร่วมมือเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือการศึกษาวิจัย

เรียน/เจริญพร พระครูภวนาโพธิคุณ.ผศ.ดร.

ด้วย นางสาวอลิษา ลื่อนันต์ศักดิ์ศิริ รหัสประจำตัว ๕๙๐๕๑๐๕๐๒๐ นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำดุขฎีนิพนธ์เรื่อง “แนวทางการแก้ปัญหาเศรษฐกิจในครัวเรือนตามหลักอุโบสถศีลของชาวบ้านผือ จังหวัดขอนแก่น” โดยมีคณะกรรมการควบคุมดุขฎีนิพนธ์ ดังนี้ ๑) พระโสภณพัฒนบัณฑิต.รศ.ดร. ๒) รศ.ดร.โสวิทย์ บำรุงศักดิ์

เพื่อให้งานศึกษาวิจัยของนิสิตมีคุณภาพด้านวิชาการและถูกต้องตามหลักการวิจัย บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นบุคคลผู้มีความรู้ความสามารถและมีความเชี่ยวชาญในการตรวจสอบเครื่องมือการศึกษาวิจัย จึงเรียน/เจริญพรมมาเพื่อขอความร่วมมือท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือการศึกษาวิจัยของนิสิตท่านนี้ด้วย

บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนาภา ณ โอกาสนี้

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต.รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ประธานกรรมการบริหารบัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น

๒๕ เมษายน ๒๕๖๑

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน วิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่น (บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น) โทร ๐๘๘ ๗๖๐ ๐๓๓๐

ที่ ศธ ๖๑๓๒.๑/๓๑๑

วันที่ ๒๕ เมษายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความร่วมมือเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือการศึกษาวิจัย

เรียน/เจริญพร พระครูสุธีศัมปิตฺตญาณ,ผศ.ดร.

ด้วย นางสาวอลิษา สื่อนันทศักดิ์ศิริ รหัสประจำตัว ๕๙๐๕๑๐๕๐๒๐ นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “แนวทางการแก้ปัญหาเศรษฐกิจในครัวเรือนตามหลักอุโบสถศีลของชาวบ้านผือ จังหวัดขอนแก่น” โดยมีคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ดังนี้ ๑) พระโสภณพัฒน์นันทิน,รศ.ดร. ๒) รศ.ดร.โสวิทย์ บำรุงภักดิ์

เพื่อให้งานศึกษาวิจัยของนิสิตมีคุณภาพด้านวิชาการและถูกต้องตามหลักการวิจัย บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นบุคคลผู้มีความรู้ความสามารถและมีความเชี่ยวชาญในการตรวจสอบเครื่องมือการศึกษาวิจัย จึงเรียน/เจริญพรมาเพื่อขอความร่วมมือท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือการศึกษาวิจัยของนิสิตท่านนี้ด้วย

บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนาคุณ โอกาสนี้

(พระโสภณพัฒน์นันทิน,รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ประธานกรรมการบริหารบัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน วิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่น (บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น) โทร ๐๘๘-๗๖๐-๐๓๓๐

ที่ ศธ ๖๑๓๒.๑/ว๓๑

วันที่ ๒๕ เมษายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความร่วมมือเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือการศึกษาวิจัย

เรียน/เจริญพร ผศ.ดร.สุวิน ทองปั้น

ด้วย นางสาวอลิษา ลื่อนันต์ศักดิ์ศิริ รหัสประจำตัว ๕๙๐๕๑๐๕๐๒๐ นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำ
วิทยานิพนธ์เรื่อง “แนวทางการแก้ปัญหาเศรษฐกิจในครัวเรือนตามหลักอุโบสถศีลของชาวบ้านผือ จังหวัด
ขอนแก่น” โดยมีคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ดังนี้ ๑) พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร. ๒) รศ.ดร.โสวิทย์
บำรุงภักดิ์

เพื่อให้งานศึกษาวิจัยของนิสิตมีคุณภาพด้านวิชาการและถูกต้องตามหลักการวิจัย บัณฑิตศึกษา วิทยา
เขตขอนแก่น พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถและมีความเชี่ยวชาญในการตรวจสอบ
เครื่องมือการศึกษาวิจัย จึงเรียน/เจริญพรมมาเพื่อขอความร่วมมือท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือการ
ศึกษาวิจัยของนิสิตท่านนี้ด้วย

บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนามา ณ
โอกาสนี้

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ประธานกรรมการบริหารบัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น

ศาสตราจารย์ ดร.สุวิน ทองปั้น

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน วิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่น (บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น) โทร ๐๘๘-๗๖๐-๐๓๓๐

ที่ ศธ ๖๑๓๒.๑/ว๓๑

วันที่ ๒๕ เมษายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความร่วมมือเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือการศึกษาวิจัย

เรียน/เจริญพร ผศ.ดร.สุวิน ท่องปั่น

ด้วย นางสาวอลิษา สื่อนันต์ศักดิ์ศิริ รหัสประจำตัว ๕๙๐๕๑๐๕๐๒๐ นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “แนวทางการแก้ปัญหาเศรษฐกิจในครัวเรือนตามหลักอุโบสถศีลของชาวบ้านผือ จังหวัดขอนแก่น” โดยมีคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ดังนี้ ๑) พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร. ๒) รศ.ดร.โสวิทย์ บำรุงภักดิ์

เพื่อให้งานศึกษาวิจัยของนิสิตมีคุณภาพด้านวิชาการและถูกต้องตามหลักการวิจัย บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นบุคคลผู้มีความรู้ความสามารถและมีความเชี่ยวชาญในการตรวจสอบเครื่องมือการศึกษาวิจัย จึงเรียน/เจริญพรมมาเพื่อขอความร่วมมือท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือการศึกษาวิจัยของนิสิตท่านนี้ด้วย

บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงได้รับร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออโนมทนา มา ณ โอกาสนี้

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ประธานกรรมการบริหารบัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น

ศาสตราจารย์ ดร.สุวิน ท่องปั่น

ศาสตราจารย์ ดร.สุวิน ท่องปั่น

ศาสตราจารย์ ดร.สุวิน ท่องปั่น

ส่วนงาน วิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่น (บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น) โทร ๐๘๘-๗๖๐-๐๓๓๐

วันที่ ๒๕ เมษายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความร่วมมือเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือการศึกษาวิจัย

เรียน/เจริญพร ผศ.ดร.ประยูร แสงใส

ด้วย นางสาวอสีณา ลื่อนันต์ศักดิ์ศิริ รหัสประจำตัว ๕๙๐๕๑๐๕๐๒๐ นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำ
คุณิพนธ์เรื่อง “แนวทางการแก้ปัญหาเศรษฐกิจในครัวเรือนตามหลักอุบาสกศีลของชาวบ้านผือ จังหวัด
ขอนแก่น” โดยมีคณะกรรมการควบคุมคุณิพนธ์ ดังนี้ ๑) พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร. ๒) รศ.ดร.โสริทย์
บำรุงภักดิ์

เพื่อให้งานศึกษาวิจัยของนิสิตมีคุณภาพด้านวิชาการและถูกต้องตามหลักการวิจัย บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถและมีความเชี่ยวชาญในการตรวจสอบเครื่องมือการศึกษาวิจัย จึงเรียน/เจริญพรมมาเพื่อขอความร่วมมือท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือการศึกษาวิจัยของนิสิตท่านนี้ด้วย

บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนามา ณ โอกาสนี้

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร.)

รองอธิการบดี รักษาเขตขอนแก่น

ประธานกรรมการบริหารบัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น

[illegible]

ภาคผนวก ง

ภาพประกอบในการดำเนินการวิจัย

สภาพทั่วไปของหมู่บ้านฝื่อ

กลุ่มผู้นำหมู่บ้าน (ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน อาสาสมัครประจำหมู่บ้าน)

สัมภาษณ์พ่อคง ตั้งดอนบม, ปราชญ์ชาวบ้าน

คุณนิคม สิริธิขวา ผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๒

คุณธงชัย ใจกว้าง ผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๑/ คุณประวีร์ ประเสริฐพงษ์ สมาชิกสภาเทศบาลบ้านผือ

สัมภาษณ์คุณทองแดง คุณทุม อาสาสมัครหมู่บ้าน/กรรมการพัฒนาหมู่บ้าน

กลุ่มอาสาสมัครหมู่บ้าน

สัมภาษณ์คุณ สาโรจน์ จันทรเคน ทายกหมู่บ้าน

สัมภาษณ์ คุณเรวัตต์ โหลทอง มัคทายกวัดตาลเรียง

สัมภาษณ์ พระมหาภคศิษฐ์ มหาวิริโย, ผอ.ศูนย์ปฏิบัติธรรมธรรมตา

สัมภาษณ์ คุณ บุญส่ง ฉัตรดงบุรี ผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๑๙

สัมภาษณ์คุณพ่อสนั่น พระโคตร ประธานสหกรณ์หนองหวายกลุ่มที่ ๔๒

สัมภาษณ์คุณ อูไร พุทสุด อาสาสมัครหมู่บ้าน

ผู้ปฏิบัติธรรม และชาวบ้านทั่วไป

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ ฉายา/นามสกุล : นางสาวอลิษา ลีอนันต์ศักดิ์ศิริ
- วัน เดือน ปีเกิด : ๗ มิถุนายน ๒๕๒๓
- ภูมิลำเนาที่เกิด : บ้านเลขที่ ๓๙/๑๕๖ หมู่ที่ ๘ ตำบลเมืองเก่า อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
- การศึกษา : จบการศึกษาชั้นมัธยม โรงเรียนขอนแก่นวิทยายน
จบการศึกษาระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย
คณะบริหารธุรกิจ สาขาการตลาด กรุงเทพมหานคร
จบการศึกษาระดับประกาศนียบัตรด้านภาษาอังกฤษจากสถาบัน
สอนภาษา GEOS เมืองซินี๋ย ประเทศออสเตรเลีย
- อาชีพ : ประกอบธุรกิจส่วนตัว
- ปีที่เข้าศึกษา : ปีการศึกษา ๒๕๕๙
- ปีที่สำเร็จการศึกษา : ปีการศึกษา ๒๕๖๑
- ที่อยู่ปัจจุบัน : บ้านเลขที่ ๓๙/๑๕๖ หมู่ที่ ๘ ตำบลเมืองเก่า อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น